FRANTZ FANON

Yeryüzünün Lanetlileri

ÇEVİREN
ŞEN SÜER

ALICE CHERKI VE
JEAN-PAUL SARTRE'IN ÖNSÖZLERİ,
MOHAMMED HARBI'NİN SONSÖZÜYLE

iletişim

Les damnés de la terre
© 1961, 2002 Librairie François Maspero / Editions La Découverte, Paris
© Önsöz: Jean-Paul Sartre, 1961
© Önsöz: Alice Cherki, 2002
© Sonsöz: Mohammed Harbi, 2002

İletişim Yayınları 2979 • Politika Dizisi 209
ISBN-13: 978-975-05-3039-5
© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2021, İstanbul

EDİTÖR Ahmet İnsel
YAYINA HAZIRLAYAN Melike Işık Durmaz
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FRANTZ FANON

Yeryüzünün Lanetlileri

Les damnés de la terre

ÇEVİREN ***Şen Süer***

ALICE CHERKI VE JEAN-PAUL SARTRE'IN ÖNSÖZLERİ
VE MOHAMMED HARBI'NİN SONSÖZÜYLE

iletişim

FRANTZ FANON 1925 yılında bir Fransız sömürgesi olan Martinik'te dünyaya geldi. Fransa'da tıp eğitimi aldı ve psikiyatri alanında uzmanlaştı. Öğrencilik ve psikiyatri uzmanlığı döneminde sömürgecilik karşıtı hareketin içinde yer aldı ve sömürge kökenli öğrencilere yönelik olarak çıkarılan *Tam Tam* adlı süreli yayının yazı işlerine katkıda bulundu. Sömürgecilik ve ırkçılığın yol açtığı yabancılaşmayı incelediği ilk kitabı *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'i 1952 yılında yayımladı. 1953-1956 yılları arasında Cezayir'deki Blida Psikiyatri Hastanesi'nde çalıştı. 1957'de Cezayir'in bağımsızlığı için savaşan FLN'nin [Ulusal Kurtuluş Cephesi] Fransa federasyonundan yardım alarak Tunus'a geçti ve orada ulusal kurtuluş hareketinin dış örgütlenmesini oluşturdu. Ayrıca FLN'nin gazetesi *El Moudjahid*'in kadrosuna dahil oldu. 1961 yılında *Yeryüzünün Lanetlileri* yayımlandığında lösemi nedeniyle tedavi görüyordu ve aynı yıl hayatını kaybetti. Sömürgeciliğin yapısını ve işleyişini her yönüyle çözümlediği kitaplarıyla ve eylem insanı olarak faaliyetleriyle Frantz Fanon, sadece içinde yer aldığı Cezayir Devrimi'ne değil, tüm dünyada ezilen halkların bağımsızlık mücadelelerine esin kaynağı olmuş bir düşünür, doktor ve yazardır.

İÇİNDEKİLER

2002 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ · Alice Cherki 7

1961 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ · Jean-Paul Sartre 19

1 **Şiddet Üzerine** 41

Uluslararası Bağlamda Şiddet Üzerine 89

2 **Kendiliğindenliğin Gücü ve Zaafları** 99

3 **Ulusal Bilincin Sınav ve Sıkıntıları** 131

4 **Ulusal Kültür Üzerine** 175

Ulusal Kültürün ve Kurtuluş Mücadelelerinin Ortak Temelleri 199

5 **Sömürge Savaşı ve Zihinsel Rahatsızlıklar** 209

A Serisi 215

B Serisi 229

C Serisi 239

İşkenceden Sonra Zihinsel-Ruhsal Değişimler ve Duygusal Altüst Oluşlar 239

D Serisi 249

Psikosomatik Rahatsızlıklar 249

Kuzey Afrikalıların Suç İşleme Güdüsünden Ulusal Kurtuluş Savaşına 253

Sonuç 267

2002 TARİHLİ BASKIYA SONSÖZ · MOHAMMED HARBI 273

2002 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ

ALICE CHERKI

Yeryüzünün Lanetlileri, 1961 yılının Kasım ayı sonunda François Maspero Yayınları tarafından yayımlandığında, lösemiye yakalanmış olan yazarı Frantz Fanon, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Washington yakınlarındaki Bestheda Kliniği'nde ölümle mücadele ediyordu. Matbaadan çıkar çıkmaz el konulmaması için yarı gizli biçimde basılan kitap, dağıtılır dağıtılmaz "devletin iç güvenliğine zarar verdiği" suçlamasıyla toplatıldı. Yine Fanon'un 1959 yılında Maspero Yayınları'nca basılmış ilk kitabı olan *L'An V de la révolution algérienne*'in [Cezayir Devrimi'nin Beşinci Yılı]* ve Cezayir Savaşı'yla ilgili çeşitli eserlerin (örneğin Maurice Maschino'nun *Le Refus*'sü [Red], Maurienne'in *Le Deserteur*'ü [Asker Kaçağı], onlardan önce de Henri Alleg'in *La Question*'u [Sorgu]) başına da aynı şey gelmişti. O dönemde bu tür yasaklar alışıldık şeylerdi.

Ama yine de kitap elden ele dolaştı ve basında geniş yer buldu. Fanon, kitabın bir nüshasını ancak 3 Aralık günü, Tunus üzerinden, epey dolambaçlı yollarla eline alabildi. Yanında da

(*) Yasaklanan kitap 1966 yılında *Sociologie d'une révolution* [Bir Devrimin Sosyolojisi] başlığıyla yeniden yayımlanmıştır. Türkçeye *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi* başlığıyla çevrilmiştir (çev. Kamil Bilgin Çileçöp, Pınar Yayınevi, 2009) – yay.haz.n.

gazetelerden kesilmiş yazılar vardı. Jean Daniel'in 30 Kasım tarihli *L'Express*'te çıkmış olan uzun bir makalesi övgü doluydu. Bunu okuyan Fanon şu karşılığı verdi: "Evet, çok hoş, ama ihtiyacım olan iliği sağlayacak şey bu değil..." Fanon birkaç gün sonra, 8 Aralık 1961'de öldüğünde otuz altı yaşındaydı.

Fanon, 1925 yılında, Martinik'teki Fort-de-France'da, hali vakti yerinde bir küçük burjuva ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Çok sayıda kardeşiyle, köleliği sorgulamanın henüz âdet olmadığı bir eski sömürge dünyasında büyüdü. Bununla birlikte Fanon, çok genç yaşta De Gaullecü Güçler'e, Karayipler'deki gönüllüleri bünyesinde toplayan Beşinci Tabur'a katıldı. Direniş kültürünü tam da bu angajmanıyla edindi, ama aynı zamanda sıradan, gündelik ırkçılığı da deneyimledi. Bir savaş madalyasıyla birlikte terhis olunca –ki aralarındaki tek ortaklığın bu olduğunu sık sık söylediği müstakbel General Salan tarafından verilmiştir– 1945 yılında Martinik'e geri döndü, Bakalorya sınavını verdi ve Aimé Césaire'le sık sık görüşmeye başladı. Ona büyük bir hayranlık duyuyor ama siyasal görüşlerini paylaşmıyordu, zira Césaire o dönemde Martinik'i Fransa'nın bir eyaleti olarak görmeyi tercih ediyordu.

Fanon, kısa süre sonra Lyon'da tıp eğitimi almak üzere Fransa'ya gitti. Tıp eğitiminin yanı sıra felsefe, antropoloji ve tiyatroya da merak sardı ve psikiyatri alanında uzmanlaşmaya başladı. Aynı zamanda, hiçbir siyasal partiye üye olmamakla birlikte sömürgecilik karşıtı hareketin içinde yer aldı ve sömürge kökenli öğrencilere yönelik olarak çıkarılan *Tam Tam* adlı küçük bir süreli yayının yazı işlerine katkıda bulundu. İlk makalesini 1952 yılında *Esprit* dergisinde yayımladı: "Kuzey Afrika Sendromu" adlı bu makalede, bir sürgün olan, "günbegün ölen bir insan" olmanın ıstırabını çeken, köklerinden ve geleceğinden koparılmış halde, sadece bir nesneye, büyük bir kargaşanın ortasına atılmış bir eşyaya dönüşen Kuzey Afrikalı işçiyi sorguluyordu.

Fanon, on beş ay kalacağı Saint-Alban Psikiyatri Kliniği'nde, hayatında iz bırakacak bir kişiyle, İspanyol kökenli psikiyatrist ve Franco karşıtı militan François Tosquelles ile karşılaştı. Bu,

Fanon için hem psikiyatri alanında hem de sonraki angajmanları açısından belirleyici bir eğitim oldu. Bedensel ile psişik olanın, yapı ile tarihin birbirine bağlandığı, yabancılaşmanın her yönüyle sorgulandığı noktayı burada buldu. 1953 yılında psikiyatri uzmanlığını aldı ve Cezayir'deki Blida Psikiyatri Hastanesi'ne atandı. İlk kitabı *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*, 1952 yılında Francis Jeanson sayesinde Seuil Yayınları tarafından yayımlanmıştı.

Cezayir'de yalnızca akıl hastanelerinin klasik psikiyatri anlayışıyla değil, Cezayir Psikiyatri Okulu'nun *yerli ilkelciliği* teorisiyle de karşı karşıya kaldı.* Dönemin Cezayir'inin sömürge gerçeğini yakından keşfetti. Başlangıçta tüm enerjisini kendi sorumluluğundaki klinikleri dönüştürmeye ve Tosquelles'in uyguladığı "sosyal terapi"yi tedavi prosedürü olarak kabul ettirmeye harcadı. Böylelikle tedavi edenlerin akıl hastalarıyla ilişkisini sürekli dönüştürmeye çalıştı; Avrupalılarla olduğu kadar Müslüman "yerliler"le de temas kurdu ve onların kültürel göndergelerini, dillerini, toplumsal yaşamlarının örgütlenmesini, anlam oluşturabilecek her şeyi onarmaya çabaladı. Bu küçük psikiyatrik devrim hem sağlık personeli tarafından –ki bunların çoğu siyasal olarak angaje kişilerdi– hem de bölgedeki militanlar tarafından kabul gördü. Fanon'un ünü yayıldı. Yıl 1955'ti ve Cezayir Savaşı başlamıştı.

Fanon, Cezayirlilerin bağımsızlık arzusu karşısında Fransız sosyalist hükümetinin körlüğüne anlam veremiyor ve sömürgecilik karşıtı duruşu giderek daha fazla bilinir hale geliyordu. Siyasi tutukluların ailelerine maddi destek vermeyi amaçlayan bir insani yardım derneği olan "Cezayir Dostları" hareketiyle ilişkiye geçti. Bu dernek aslında Blida yakınlarında gerilla faaliyeti yürüten savaşçılarla bağlantı halindeki milliyetçi militan-

(*) Cezayir Psikiyatri Okulu, sömürgecilik döneminde kurulmuş ve sömürgeci psikiyatrinin temellerini atmış bir yüksekokuldur. Yerliye karşı sömürgecinin entelektüel üstünlüğünü ve "ilkelcilik" tezini savunan okul, kültürel ırkçılığın teorik ve pratik temellerini atmış, uygulamalarıyla sömürgeci güçleri desteklemiştir. Fanon, okulun kurucusu Porot'nun tezlerini güçlü şekilde eleştirmiş, psikiyatrinin sömürgeci güçlerin hizmetinde nasıl kullanıldığını ifşa etmiştir – yay.haz.n.

ların yönetimindeydi. Fanon'a gelen ilk talep, psişik rahatsızlık çeken gerillalarla ilgilenmesi oldu.

Böylelikle, psikiyatri ile politik angajman arasındaki kılcal ilişkiler yoluyla Fanon, Cezayirlilerin bağımsızlık mücadelesine katılacaktı. 1956 yılı sonunda psikiyatri doktorluğu görevinden istifa etti ve sömürge genel valisi Robert Lacoste'a yazdığı açık mektupta insanları ne pahasına olursa olsun zihinsel rahatsızlıklarından kurtarmanın kendisi için imkânsız olduğunu, "hukuksuzluğun, eşitsizliğin ve cinayetin hukukun ana ilkesi haline getirildiği, kendi ülkesinde akıl hastası olarak kabul edilen yerlinin mutlak bir kişiliksizleştirme içinde yaşadığı bir ülkede, bu insanları iyileştirmenin" elinden gelemeyeceğini belirtiyordu. Sonunda, Fanon Cezayir'den sürülecekti.

Daha sonra Fransa'da üç ay geçirdi. 1957 yılının bu ilk üç ayında, Cezayir'in bağımsızlığının kaçınılmaz olduğu şeklindeki görüşüne yandaş bulamadı. FLN'nin [Front de Libération Nationale/Ulusal Kurtuluş Cephesi] Fransa federasyonundan yardım alarak Tunus'a geçti ve orada ulusal kurtuluş hareketinin dış örgütlenmesini oluşturdu. Kopuş tamamlanmıştı.

Fanon, Tunus'ta hem psikiyatri hem de politika alanlarında olmak üzere ikili bir faaliyet yürüttü. FLN'nin gazetesi *El Moudjahid*'in kadrosuna dahil oldu. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin bütün çelişkilerine, politik temsilciler ile ordu arasındakiler de dahil olmak üzere, içeriden tanıklık etti. Çoğu zaman hayal kırıklığına uğrasa da, Cezayir kurtuluş mücadelesinin bir savunucusu ve sürekli yenilikçi bir psikiyatrist olarak kalmaya devam etti. Aşağı Sahra Afrikası'yla giderek daha fazla ilgilenmeye başladı ve Cezayir Cumhuriyeti geçici hükümeti tarafından 1959 sonunda Kara Afrika'ya gezici büyükelçi olarak atandı. Afrika'da bağımsızlıklar yılıydı bu. Fanon gerçekten de bir gezgin olacaktı; tüm gücünü Gana'dan Kamerun'a, Angola'dan Mali'ye dolaşarak harcayıp gerçek bir bağımsızlık mücadelesini savunacak, hatta Mali'den yola çıkarak Sahra'dan geçecek ve Cezayirli savaşçılarla birleşecek bir cephe olasılığı bile tasarlayacaktı.

Ama 1960 Aralık ayında, Tunus'a yaptığı bir seyahat esnasında, Fanon miyeloid lösemiye yakalandığını fark etti. Bir yıllık ömrü kalmıştı ve bu sırada *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni yazdı.

Adını yayıncılarının değil kendisinin seçtiği tek kitap olan bu eser, bir hekim olarak o dönemde tedavisi olmadığını bildiği bir hastalığa mahkûm biri tarafından kaleme alınmıştı.

Zamana ve ölüme karşı gerçek bir yarışta, Fanon son bir mesaj vermek istemişti. Kime? Yoksullara, mülksüzlere... Ama bunlar, esasen 19. yüzyıl sonunun "Ayağa kalkın yeryüzünün lanetlileri, ayağa kalkın açlığın forsaları!" diye marşlar söyleyen sanayileşmiş ülke proleterleri değillerdi. Fanon'un hitap ettiği lanetliler, gerçekten toprak ve ekmek isteyen, yoksul ülkelerin yoksulları, mülksüzleriydi; oysa o dönemde, genellikle ırkçı ve denizaşırı halklar konusunda açıkça cahil olan Batı dünyasının işçi sınıfı, doğrudan doğruya kâr elde ettiği sömürgelerin kaderine nispeten ilgisizlik sergiliyordu.

Ne bir ekonomi kitabı ne bir sosyoloji, hatta politika denemesi olan bu eser, sömürgeleştirilmiş ülkelerin durumu ve geleceği hakkında bir çağrı ve hatta bir alarm çığlığıdır. Fanon, bütün eserlerinde olduğu gibi burada da ekonomik, politik ve kültürel tahakkümün ezilenler üzerindeki etkilerini kültür ve birey eksenli politik bir gerilim halinde açıklar. Fanon'un analizi yalnızca halkların değil öznelerin de köleleştirilmesinin sonuçları üzerinde ve öncelikle bireyin kurtuluşu, "varlığın dekolonizasyonu" olan kurtuluşun koşulları üzerinde ısrarla durur.

Yeryüzünün Lanetlileri Frantz Fanon'un son kitabıdır. 1952 yılında, yirmi beş yaşındayken, *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'i ve 1959 yılında *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*'ni yazmıştı. Bunlar François Maspero'nun ilk yayınladığı kitaplar arasındaydı. Çok sayıda makale de kaleme aldı: Daha önce sözünü ettiğimiz "Kuzey Afrika Sendromu", psikiyatri konferans tebliğleri, özellikle 1956 yılında Birinci Siyah Yazarlar Kongresi'nde yaptığı "Irkçılık ve Kültür" konuşması ve 1959 yılında, Roma'da düzenlenen İkinci Siyah Yazarlar Kongresi'ndeki "Kültür ve Ulus" tebliği bunlar arasındadır. Bütün bu metinlerde argümanların açılımı teorik olana değil, düşüncesinin gelişi-

minde çıkış noktası olan yaşanmış deneyimlere dayanır. Daha *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'de ırkçılık üzerine düşüncesi, bazı kültürlerin tek yanlı olarak kararlaştırılmış tahakkümüne bağlanmıştır: Burada bir kaza, psikolojik bir kapris değil, sömürge durumunda da işleyen kültürel bir baskı sistemi söz konusudur. Egemen kültürün uyguladığı baskının; toplulukları, politikayı ve kültürü, ama aynı zamanda psişik varlığı da etkileyen baskının sonuçları aydınlatılmadıkça ırkçılığa karşı savaşmak boşunadır.

Yeryüzünün Lanetlileri'nde, toplulukları olduğu kadar bireylerin kişisel geleceklerini de altüst edip başkalaştıran egemen bir dünya tarafından uygulanan yabancılaştırma üzerine soruşturma sürer. Kitap, ezen-ezilen ilişkisinin verilerini ve kurtuluşun koşullarını politik mücadele çerçevesinde radikalleştirerek ele alır ve öznenin kurtuluşunu politikaya ve kültüre bağlar. Son iki bölümden biri kültüre ve kültürün ulusal inşayla ilişkisine, ikincisi ise Cezayir Savaşı'nın her iki tarafta yol açtığı travmatik rahatsızlıklara ayrılmıştır.

Fanon kendi tekil deneyiminden yola çıkarak yazar; kendi dolaysız tarihinden, bu tarihe dalışından, özümsemesi ve aktarması şart olan deneyimden yola çıkar. Yazının kendisi de bu hareketi izler: Kitabın beş bölümünü oluşturan farklı temalar, fragmanlar halinde, bir şiirin kıtaları gibi düzenlenmiştir; aralarına keskin analiz anları girer ama bunlar her zaman genç Fanon'un ilk kitabı *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* hakkında kendisinin söylediği gibi, anlamların ötesinde, yalnızca kavramın kullanımına bağlı olmayan bir kavrayış üretmeye çalışan bir dilde yazılmıştır.

Fanon, söylem türlerini ve düzeylerini –politik, kültürel ve psikolojik analiz– karıştırmış olmakla, zihinsel rahatsızlıkla karşılaşan psikiyatrist olarak deneyimin alanından politik alana uygun düşmeyen veriler taşımakla eleştirilebilir, eleştirilmiştir de. Üslubu lirik ve kâhince olarak nitelenerek eleştirilebilir. Ama paradoksal bir şekilde, Fanon'un modernliğini oluşturan da budur. Psikiyatrist olarak ıstırap çeken öznellerle deneyimi, onu yoksullarla doğrudan temas noktasına taşımıştır.

Şiddet üzerinde ısrar etmiş olması da eleştirilmiştir. Oysa Fanon, bireye karşı uygulanan şiddetin sonuçlarını bizzat kendi deneyimiyle bilmektedir: Bunun karşısında, bireyin, kişiliksizleştirici taşlaşmadan ya da delibozuk biçimde uygulamaya koyacağı korkunç bir şiddet itkisinin istilasından başka çaresi yoktur. Bu şiddet, inkâr edilmek yerine, onu aşmayı sağlayacak bir kurtuluş mücadelesi olarak örgütlenmelidir. Fanon "Irkçılık ve Kültür"de tebliğini şöyle noktalar: "İşgalcinin spazmlı ve katı kültürü, serbest kaldığında, gerçekten kardeş haline gelecek halkın kültürüne açılır. İki kültür karşı karşıya gelebilir, zenginleşebilir. [...] Evrensellik, sömürge statüsü bir kez geri dönüşsüz olarak ortadan kaldırıldığında farklı kültürlerin karşılıklı göreceliğini üstlenme kararında yatar." *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'de de siyah dünya ile beyaz dünya arasındaki bölünmeyi aşmaktan bahseder: "Her ikisi de kendi atalarının insanlıkdışı seslerinden uzaklaşmalıdırlar; gerçek bir iletişim ancak böyle doğabilir." Bu aşma anlayışı, bu arada politik mücadele içinde radikalleşmiş olsa da, *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde yeniden karşımıza çıkar.

Fanon'un dileği üzerine Sartre'ın bu kitaba yazdığı güzel önsöz, belli ki yıllar içerisinde ana metinden daha fazla okunmuştur. Ve bir anlamda Fanon'un kaygılarını ve üslubunu saptırmaktadır. Bu önsöz esasen Avrupalılara hitap eder; bu metin ile önsözün temsil ettiği metin arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Fanon bütün Ötekilere hitap etmektedir ve "Öteki korkusu"nun aşılmış olacağı bir gelecekten bahseder. Bu önsöz özellikle Fanon'un şiddet üzerine analizini radikalleştirmektedir. Aslında Sartre şiddeti doğru bulurken, Fanon analiz eder, onu kendinde bir amaç haline getirmez, zorunlu olarak geçilecek bir yer olarak görür. Bu nedenle Sartre'ın yazısı zaman zaman suça teşvik vurguları taşımaktadır. "Fanon'u okuyun: Çaresizlik dönemlerinde duyulan çılgınca öldürme isteğinin sömürge insanının kolektif bilinçaltı olduğunu anlayacaksınız" ya da "Bir Avrupalıyı öldürmek, bir taşla iki kuş vurmak, tek bir atışta hem ezeni hem de ezileni yok etmektir: Geriye bir ölü ve bir özgür insan kalır" gibi cümleler, Fanon'un önerme-

lerinin kapsamını daraltmaktadır. Çünkü bunlar, şiddeti değil, bireysel gerçek cinayeti doğrular gibidir. Sartre'ın cümlelerinde, benliğin bir olasılığı içinde varlık haline gelebilmenin çağrısı olan, insani varlığa içkin şiddetin içinde değil, suça meylin içindeyizdir. Fanon, Sartre'ın önsözünü okurken hiç yorum yapmamıştır; hatta her zamanki halinin tersine, son derece sessiz kalmıştır. Yine de François Maspero'ya, vakti geldiğinde kendini ifade etme imkânı bulacağını umduğunu yazmıştır.

Yetmişli yıllarda bir kılavuz kitap olarak kabul edilen, esasen Üçüncü Dünyacılığa bağlı ve ezilenin bulunduğu yerde yabancılaşmasının temelleri üzerine ısrarcı sorgulamasını geri planda bırakarak politik tezleri öne çıkarılan *Yeryüzünün Lanetlileri*, daha sonraları unutuldu ve onunla birlikte Fanon'un bütün eseri de modası geçmiş metinler olarak kabul edildi. Fanon'un gösterdiği politik cesaret, artık işe yaramaz olarak –çünkü geride kaldığı söylenen bir dekolonizasyon dönemine odaklanıyordu– ve olguların boşa çıkardığı bir umudun taşıyıcısı olarak görülmeye başladı. Fanon, kurtuluş mücadelesinde köylülerin gücünü fazla abartmamış mıydı? Ne var ki dönemin Cezayir politik mücadelesi koşullarında, savaşçılar çoğunlukla köylülerden oluşuyordu. Fanon'un dönemsel bir tarihî deneyimi yazdığını unutmayalım. Ve ona göre köylünün dinamizmi, "Kendiliğindenliğin Gücü ve Zaafları"nda (İkinci Bölüm) açıkladığı gibi gericiliğe de devrime de eşlik edebilirdi.

Dinin gücünü küçümsememiş miydi? Aslında Fanon'un katıldığı Cezayir kurtuluş mücadelesi kendisini İslâmi bir devrim olarak sunmuyor ve farklı akımları bir araya getiriyordu. 1956 yılında Soummam Kongresi Platformu,* esinleyicilerinin çelişkilerine rağmen, dini merkeze koymuyor, daha ziyade çoğulluğa başvuruyordu. Afrika ülkelerinin geldiği nokta, Fanon'un dekolonizasyon yolundaki ülkelere yönelttiği "yeni insanı yaratma" çağrısını sakatlamadı mı? Sonraki jeopolitik evrim tüm

(*) Soummam Kongresi, FLN'nin 1956 yılında, Cezayir Savaşı sürerken düzenlediği gizli kongredir. Cezayir Devrimi açısından belirleyici önemdeki kongrede devrimci eylem ve örgütlenmenin yapılandırılması, devrime ulusal bir kimlik kazandırılması amaçlamıştır, bu kongreden kapsayıcı bir platform doğmuştur – yay.haz.n.

bu umutları yalanlamadı mı? Aslında bu evrim Fanon'un endişe ettiği bir gelecek karşısındaki çekincelerinin ("Ulusal Bilincin Sınav ve Sıkıntıları" bölümü) sağlam temellere dayandığını doğrulamıştır.

Fanon olumsal bir gerçekliği analiz ediyordu ve onun kitabı, ancak bir mümküne çağrı olarak anlaşılmak yerine kendi döneminin bağlamıyla sınırlandırılırsa "gerçeklikle bağı kopmuş" olarak algılanabilir. Umutlarının somutlaşmamış olması, bu umutları ifade etmesine dayanak olan gerçekliği yanlış mı kılar? Bu gerçekliğin, şiddet de dahil olmak üzere, günümüzde artık sömürge baskısı ya da Üçüncü Dünya'nın geleceği terimleriyle ifade edilmediğini, eşitsizliklerin artması, Kuzey ile Güney arasındaki büyüyen mesafe, dışlama, öznelerin nesneye indirgenmesi terimleriyle dile getirildiğini gayet iyi biliyoruz.

Dekolonizasyondan ve Cezayir Savaşı'ndan kırk yıl sonra, ekonomik küreselleşmenin *diktasına* doğru ilerlediğini gördüğümüz bir dünyada bu gerçeklik, gündelik olarak, Güney-Kuzey ilişkisi içinde yazılıyor ve beliriyor: Bu gerçeklik, Afrika ülkelerinin hükümetleri tarafından örgütlenmiş, kurumsallaştırılmış; gelişmiş dünyanın büyük petrol, ilaç ve diğer şirketleri tarafından da tesis edilmiş bir yozlaşma ve çürümedir. Aynı zamanda bu aynı dünya, demokrasiyi amaçlayan bütün kurtuluş hareketlerinin ve Fanon'un hayalini kurduğu ve angaje bir psikiyatrist olarak ezilen halkların davasının militanı haline geldiği, halkların kendi kendilerini yönetmeleri idealinin kötüye kullanılması karşısında, müdahalesizlik adına, ama özellikle de sürdürülmesi gereken bir ekonomik emperyalizm adına ilgisizliğini korumuştur.

Ama bu gerçeklik yalnızca "gelişmekte olan" şeklinde tarif edilen ülkeleri ilgilendirmekle kalmaz. Aynı zamanda, "gelişmiş" denen dünyadaki eşitsizliklerin artışını da kapsar; ki bu dünya en yoksullar için geçici işleri ve işsizliği zorunlu kılmakta ve onlara ütopik değil sorunlu bir yer ayırmaktadır: Bu yer, dışlamadır. Fanon bunun yanlışlığını ortaya koyuyordu, çünkü insanların "ölümle burun buruna" bir yaşam sürmelerini, gündelik geçim derdi içinde sürünmelerini, hayatı "öz verimliliğin

bir açılımı ya da gelişmesi olarak değil, dört bir yanı kuşatmış ölüme karşı sürekli mücadele olarak" algılamalarını istemiyordu. Fanon her insanın kendi tarihinin öznesi ve politikanın faili olmasını arzu ediyordu.

Ruanda'dan Bosna'ya, Afganistan'dan Ortadoğu'ya, Amerika'yı ve Avrupa'yı da kapsayacak şekilde, parçalanmış, kana bulanmış ve ateşe verilmiş, şiddetin şiddeti tetiklediği ve devletlerin tam da yol açtıkları şey karşısında şaşkınlığa ve öfkeye kapıldığı, halkların şiddetinin cehennemî ve insanlıkdışı bir kısır döngü içinde, hem bireysel hem de kolektif olarak 21. yüzyıl kuşaklarının düşüncesini, yaşamını ve geleceğini paramparça ettiği bir dünya var karşımızda.

Günümüzde Cezayir Savaşı'ndan yeniden söz ediliyor; otuz beş yıl boyunca "olaylar" diye nitelendirildikten sonra nihayet adı konuyor. Yeniden güncelleniyor ve işkence teşhir ediliyor. Ama birçok güncel yazı, o dönemde çatışan iki tarafın vahşetini birbirine denk göstererek, güç dengesizliğinin analizini göz ardı ediyor. Fanon'un kendi döneminde analiz etmiş olduğu, birbirinden kopuk, her türlü diyaloğu dışlayan bu iki dünya arasındaki güç ilişkileri, dünyanın birçok bölgesinde bugün de yürürlükte değil midir? Gelişmiş toplumlar ve devletler bizzat kendi topraklarında şiddetin ortaya çıkmasına şaşırdıklarında, anlayışın yerini öfke almıyor mu? Şunu anlayalım: Bu iki dünya arasında hiçbir anlaşma sağlanamadığında, söz aracılığıyla kurulacak her türlü dolayım uzamı kapandığında ve en güçlüler Öteki'nin yerinin de sahibi olduğunu iddia ettiğinde –bu yer ister toprak olsun, ister kültürel ya da psişik bir yer– olup biten nedir? Fanon'u telaşlandırmış ve onu *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni yazmaya yöneltmiş olan şey tam da bu dünyanın öngörüsüdür.

Ayrıca, kurtuluş savaşları da dahil olmak üzere, bitmek bilmez sıkıntılara yol açan ve şiddetin yinelenip durmasına, etnik ve kimliksel kapanmalara neden olan savaşların travmatik sonuçlarını da fark etmiştir. Bu türden kapanmalar, bitmekte olan yüzyılın tarihini kateder ve yeni ama aynı zamanda çok eski bir fikirle yeni yüzyılı başlatırlar: Öteki'yi kötülüğün, kendini ise iyiliğin cisimleşmesi olarak göstermek. Fanon bu figür-

leri *Yeryüzünün Lanetlileri*'ndeki sömürge durumu analizinde tanımlamıştır: Sömürgeci için sömürge halkı kötülüğün cisimleşmesidir. Bunun ötesinde, bu konfigürasyonun öznel plandaki yıkıcı etkilerini de belirtir: "Kötü" olarak tanımlanan, bakışın dondurduğu kişi, öncelikle insanın öznelliğini yok eden utancı, sonra da nefreti hisseder. Bu süreç günümüzde tuhaf bir güncellik kazanmıştır.

Yeryüzünün Lanetlileri'ni, eserin yazıldığı, sınırları belirli tarihsel dönemin ötesinde ve modernitemiz ışığında tekrar okumak gerekir. Kitap bize neyi göstermektedir? Güney'de olduğu kadar Kuzey'de de büyümenin bir yana bıraktıklarının çoğalması, ama aynı zamanda bu aynı modernitenin küreselleşme karşısında "-sızlar" olarak tabir etmekten sevinç duyduğu herkesin öznel olarak aşağılanma ve ezilmesinin sürekli yenilenmesi: vatansızlar, topraksızlar, evsizler, işsizler, kâğıtsızlar, söz söyleme hakkından yoksun olanlar.

Yeryüzünün Lanetlileri'ni okumak ya da tekrar okumak, insanların bu türden yoksunluklar içinde tutulduklarında ne olduğunu anlamaya yardım eder: şiddet, etnik ya da kimliksel kapanma. Ama bu yinelenen temaların ötesinde, Fanon'un güncelliği şunda da yatmaktadır: Bir yanda güç ilişkileri ve yabancılaşma konularındaki materyalist analiz, diğer yanda varoluşçu ya da kültüralist özne yaklaşımı (hatta psikanalitik düzlemde, çevredeki dünyadan kopuk bir öznel macera anlayışı) birbirine üstün gelmeksizin tartışmaya devam ederken, Fanon bedeni, dili ve ötekiliği bizzat politikanın geleceğinin inşasında zorunlu öznel deneyim olarak koyan yeni bir bilgi inşası modelini öngörülü bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yaklaşım, özünde Marcuse Okulu'nun yaklaşımından, hatta Viyana'nın İkinci Dünya Savaşı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne zorunlu sürgün sonucunda güçten düşmüş politik psikanalistlerinin kaygılarından pek de uzak değildir.

Dolayısıyla Fanon'un büyük bir güncellik taşıması tesadüf değildir. Kökenleri ve geçtiği yol itibariyle, bu zaman dilimini kesintiye uğratmış travmatik durumlarla boğuşan faillerinden biri olduğu yüzyılın olaylarıyla kesişen bir güzergâhı vardır.

Ayrıca yaşamı ve düşüncesinin evrimi bakımından da güncelliğini korumaktadır: Bu ekonomik küreselleşme ve öznenin dışlanması çağında, ideolojilerin çöküşü olarak adlandırılan şeyin ötesinde, genç Fanon'un yazdığı ve eylem halindeki tüm düşüncesine rehberlik eden cümle –"Ey bedenim, beni daima sorgulayan bir insan kıl!"–, dilleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, zamanımızın birçok gencinde yankı bulmaktadır.

1961 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ

JEAN-PAUL SARTRE

Kısa bir süre öncesine dek yeryüzünün nüfusu iki milyardı: beş yüz milyon "insan" ve bir buçuk milyar "yerli". Birinciler "Söz"e sahipti, ötekilerse bu sözü ödünç almışlardı. Bu ikisi arasında aracı olarak hizmet veren satılmış kralcıklar, derebeyleri ve tepeden tırnağa sahte bir burjuvazi vardı. Sömürgelerde hakikat çırılçıplak ortadaydı, ama "metropoller" bu gerçeğin giyinik olmasını yeğliyordu: Yerlilere kendilerini sevdirmek zorundaydılar. Bir tür anne gibi... Avrupalı seçkinler yerlilerden seçkin bir tabaka yaratmaya kalkıştı. Gençler arasından ayıklayıp seçiyorlardı; alınlarına kızgın demirle Batı kültürünün ilkelerini dağlıyor, ağızlarını seslerle, tumturaklı, parlak, içi boş sözcüklerle tıkıyorlardı. Metropolde kısa bir süre kaldıktan sonra, onları gözleri boyanmış halde ülkelerine yolluyorlardı. Bu iki ayaklı yalanların kardeşlerine söyleyecek hiçbir şeyi kalmamıştı; yalnızca laf kalabalığı yapıyorlardı. Bizler Paris'ten, Londra'dan, Amsterdam'dan "Partenon! Kardeşlik!" diye bağırdıkça, Afrika ya da Asya'nın herhangi bir yerinde dudaklar "...tenon! ...deşlik" demek için aralanıyordu. Altın çağdı bu.

Bu çağ sona erdi: Ağızlar kendi kendilerine açılıyordu artık; sarı ve kara sesler hâlâ bizim hümanizmimizden söz ediyordu, ama yalnızca insanlıkdışılığımızı yüzümüze vurmak için.

Bu nazik küskünlük ifadelerini dinlerken hoşnut kalmadığımız söylenemez. Önce gururlu bir şaşkınlık duyduk. "Nasıl? Kendi başlarına mı konuşmaya başladılar? Kendi ellerimizle neler yaratmışız, bir bakın!" İdeallerimizi kabul ettiklerinden kuşkumuz yoktu, çünkü bizi bu ideale sadık kalmamakla suçluyorlardı. Bu kez Avrupa kendi misyonuna gerçekten de inanabilirdi; Asyalıları Helenleştirmişti; yeni bir türü, Greko-Latin siyahları yaratmıştı. Her zamanki gibi pragmatik olan bizler, kendi aramızda şöyle diyorduk: "Varsın içlerini döksünler, bu onları rahatlatır; havlayan köpek ısırmaz."

Yeni kuşak durumu değiştirdi. Bu kuşağın yazar ve şairleri, inanılmaz bir sabırla, bize değerlerimizin kendi yaşam gerçekleriyle uyuşmadığını, bu değerleri tam olarak ne reddedebildiklerini ne de onlarla bütünleşebildiklerini anlatmaya çalıştılar. Söyledikleri kabaca şuydu: Siz bizleri birer ucube haline getiriyorsunuz, hümanizminiz bize evrensel değerler öneriyor ama ırkçı uygulamalarınız bizi ayrıştırıyor. Onları, pek de aldırmadan dinledik: Sömürge yöneticilerine Hegel okumaları için para ödenmiyor, zaten Hegel'i pek az okurlar, ama rahatsız vicdanlarının çelişkilere batmış olduğunu anlamak için bu filozofa ihtiyaçları yok aslında. Elde var sıfır. Bu yüzden bırakalım bahtsızlıkları sürsün, hiçbir şey çıkmaz bundan. Uzmanlar, onların ağlayıp sızlanmaları arasında küçücük bir talep iması varsa eğer, bunun da ancak entegrasyon talebi olacağını söylüyordu. Bunu elbette bahşedemezdik onlara: Yoksa bildiğiniz gibi aşırı sömürüye dayalı bu sistem yıkılıp giderdi. Ama bu yemi gözlerinin önünde sallandırmak yeterdi, koşa koşa gelirlerdi. İsyan ihtimaline gelince, bu konuda hiç mi hiç kaygı duymuyorduk: Hangi aklı başında "yerli" Avrupa'nın güzel evlatlarını sırf onlar gibi olabilmek için katletmeye kalkardı ki? Kısacası bu tür melankolik ruh hallerini teşvik ettik ve Goncourt Ödülü'nü bir kereliğine de bir siyaha vermenin fena olmayacağını düşündük. Bütün bunlar 1939'dan önceydi.

Yıl 1961. Dinleyin: "Yararsız ağıtlar, anlamsız yakarışlar ve kokuşmuş taklitçiliklerle zaman harcamayalım. Ağzından insan sözcüğünü hiç düşürmeksizin sokak köşelerinde, dünya-

nın bütün köşelerinde insanları katleden bu Avrupa'yı bir kenara bırakalım. Avrupa sözde 'ruhsal bir serüven' adına yüzyıllardır neredeyse tüm insanlığı kırıp geçirdi." Bu üslup yeni. Böyle konuşmaya cesaret eden kim? Bir Afrikalı, eskinin sömürgesi bir Üçüncü Dünya insanı. "Avrupa," diye ekliyor, "öyle delice ve pervasız bir ivme kazandı ki... uçuruma doğru gidiyor; ondan uzak durmakla iyi yapmış oluruz." Diğer bir deyişle, Avrupa berbat durumda. Yenilir yutulur bir gerçek değil bu, ama aslında bizler de buna derinden inanıyoruz – öyle değil mi sevgili kıtadaşlarım?

Ama ihtiyatlı konuşmalıyız. Örneğin bir Fransız diğer bir Fransız'a, "Ülkemiz berbat durumda!" dediğinde (ki bildiğim kadarıyla 1930'dan beri hemen her gün karşılaşılan durumdur bu), öfke ve aşk dolu tutkulu bir nutuk halini alır konuşma; hatip de tüm vatandaşlarıyla aynı gemidedir. Ama genellikle şunu ekler: "Tabii eğer şu yapılmazsa..." Herkes mesajı alır: Tek bir hatayı kaldıracak durum yoktur. Tavsiyelerine harfiyen uyulmazsa, o zaman, ancak o zaman ülke parçalanacaktır. Kısacası, ardından tavsiye gelen bir tehdittir bu ve ulusun kendi içsel durumundan kaynaklandığı ölçüde daha az şoke edicidir. Ama tam tersine, Fanon Avrupa'nın yok olmaya doğru gittiğini söylediğinde, alarm çığlığı atmaz, bir tanı koymaktadır. Bu doktor ne Avrupa'nın umutsuz vaka olduğu kanısındadır –mucizelerin var olduğu bilinmektedir– ne de tedavi yolları önerme iddiasındadır: O, Avrupa'nın ölüm döşeğinde olduğunu saptamaktadır. Dışarıdan biri olarak, tanısını, gözleyebildiği semptomlara dayandırır. Avrupa'yı iyileştirmeye gelince, hayır: Onun kafasında başka şeyler vardır. Avrupa hayatta kalmış ya da yok olmuş, umurunda değildir. Bundan dolayı Fanon'un kitabı skandal yaratıcıdır. Küçümseyerek ve rahatsız bir tavırla, "Bizi ne hale sokmuş!" diye mırıldanırsanız, skandalın gerçek niteliğini gözden kaçırmış olursunuz, çünkü Fanon sizi hiçbir hale "sokmaz"; başkaları için gayet yakıcı olan bu kitap size karşı tamamen ilgisizdir. Sık sık sizin hakkınızda konuşur, ama *sizinle* konuşmaz. Siyah Goncourtlar ve sarı Nobeller dönemi bitti: Sömürgeleştirilmişleri ödül sahibi yapma dö-

nemi kapandı. "Fransızca konuşan" eski bir yerli, kendi dilini yeni gereksinimlere uyarlıyor, sadece sömürgeleştirilmiş ülke insanları için kullanıyor ve onlara hitap ediyor: "Bütün azgelişmiş ülke yerlileri, birleşin!" Bu nasıl bir düşkünlüktür! Babalarının tek muhatabı bizlerdik, oğulları ise bizi muhatap bile kabul etmiyorlar. Biz onların söylem nesnesiyiz. Fanon söz arasında Sétif, Hanoi ve Madagaskar'da işlediğimiz suçlara değiniyor elbette, ama bizi suçlayarak zaman harcamıyor. Onları kullanıyor. Sömürgecilik taktiklerini, sömürgelerdeki Avrupalılarla "metropol halkı"nı birleştiren ve ayıran karmaşık ilişki oyunlarını, *kendi kardeşleri adına* parçalıyor; amacı, bizi alt etmeyi onlara öğretmek.

Kısacası, Üçüncü Dünya bu sesle *kendisini* keşfediyor ve *kendisiyle* konuşuyor. Bu Üçüncü Dünya'nın türdeş olmadığını, köleleştirilmiş halkların hâlâ var olduğunu biliyoruz. Bazıları sahte bir bağımsızlık edindi, bazıları egemenliklerini elde etmek için savaşıyor, bazıları ise tam özgürlüklerini kazanmış, ama sürekli emperyalist saldırı tehdidi altında yaşıyor. Bu ayrımlar sömürge tarihinden, başka bir deyişle baskı ilişkisinden kaynaklanıyor. Bazı yerlerde metropol, birkaç feodali maaşa bağlayarak idare ederken başka yerlerde böl ve yönet sistemi içinde sömürgeleştirilmiş kullardan bir burjuvazi yarattı; bazı yerlerde ise bir taşla iki kuş vurdu: Sömürge, hem yerleşim yeriydi hem de sömürü yeri. Avrupa, ayrımları ve çatışmaları keskinleştirdi, sınıflar ve bazı durumlarda ırkçılık yarattı ve sömürgeleştirilmiş toplumlarda katmanların ortaya çıkması ve derinleşmesi için elinden geleni ardına koymadı. Fanon hiçbir şeyi gizlemiyor: Eski sömürge, bize karşı mücadele edebilmek için kendisine karşı da mücadele etmelidir. Daha doğrusu, bu ikisi tek ve aynı şeydir. Savaşın ateşi tüm iç engelleri eritmelidir; kompradorlardan ve çıkarcılardan ibaret güçsüz burjuvazi, daima ayrıcalıklı şehir proletaryası ve gecekondu semtlerinin lümpen proletaryası, ulusal ve devrimci ordunun gerçek yedek gücü olan kır kitleleriyle ittifak kurmalıdır. Sömürgeciliğin ekonomik gelişmeyi kasten engellediği bu ülkelerde, köylülük isyan ettiğinde hızla *radikal* sınıf olarak ortaya çıkar.

Köylü kaba baskıya çok aşinadır; şehirli işçilerden çok daha fazla çile çeker ve açlıktan ölmesini önlemek için mevcut yapıların bütünüyle yıkılmasından başka bir önlem yeterli olamaz. Köylülük zafere ulaşırsa ulusal devrim sosyalist olacaktır; harekete geçmişken durdurulursa, sömürgede ortaya çıkan burjuvazi iktidarı devralırsa, yeni devlet, biçimsel olarak egemen görünse de emperyalistlerin elinde kalacaktır. Katanga örneği bunu gayet iyi açıklar. Üçüncü Dünya'nın birliği henüz sağlanmamıştır: Bu, devam eden bir süreçtir; her ülkedeki sömürgeleştirilmiş halkların bağımsızlık öncesinde olduğu kadar sonrasında da köylü sınıfının komutası altında birleşmesi gerekir. Fanon'un Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki kardeşlerine açıkladığı şey budur: Ya devrimci sosyalizmi her yerde ve hep birlikte gerçekleştireceğiz, ya da eski tiranlarımız bizi tek tek alt edecek. Fanon hiçbir şey saklamıyor: ne zayıflıkları, ne anlaşmazlıkları ne de aldatmacaları. Bir yerde hareket kötü bir başlangıç yapmıştır; başka bir yerde başlangıçtaki ani başarıların ardından hareketin ivmesi azalmıştır; başka yerde durmuştur ve yeniden canlanması için köylülerin burjuvazilerini başlarından atması gerekmektedir. Fanon, okuyucuyu en tehlikeli yabancılaşmalara, yani lider ve kişi kültüne, Batı kültürüne ve aynı zamanda Afrika kültürünün uzak geçmişine geri dönüşe karşı sürekli uyarıyor: Gerçek kültür, devrimdir; yani demir tavında dövülür. Fanon yüksek sesle ve açık konuşuyor. Biz Avrupalılar onu duyabiliyoruz. Bunun kanıtı, bu kitabı elinizde tutuyor olmanızdır. Sömürgeci güçlerin, onun samimiyetinden faydalanabileceğinden hiç korkmuyor mu acaba?

Hayır. Fanon hiçbir şeyden korkmuyor. Bizim yöntemlerimiz çağdışı: Bazen kurtuluşu geciktirebilir ama durduramazlar. Yöntemlerimizi düzeltebileceğimizi hayal etmeyin. Metropollerin aylak düşü olan yeni sömürgecilik bir safsatadır, "üçüncü güç" diye bir şey yoktur ya da varsa bile, sömürgeciliğin çoktan iktidara getirdiği sahte burjuvazidir. Yalanlarımızı birbiri ardına yüzümüze çarpan bu uyanmış dünyada, bizim Makyavelciliğimizin yapabileceği pek bir şey yok. Sömürgecinin tek bir çaresi var: gücü yetebiliyorsa şiddet... Yerlinin tek bir seçe-

neği var: ya kölelik ya egemenlik... Siz bu kitabı okusanız, okumasanız, Fanon'a ne? Bu kitap onun kardeşleri için... Fanon bizim köhnemiş hilelerimizi açığa çıkarıyor, yedekte başka hilemiz kalmadığına da emin. Kardeşlerine sesleniyor: Avrupa, kıtalarımıza pençelerini geçirdi, bu pençeyi geri çekene dek çentikler açmalıyız üzerinde. Zaman bizden yana. Bizerta'da, Elizabethville'de, Cezayir'in iç bölgelerinde olup biten her şeyden tüm dünya haberdar oluyor. Rakip bloklar karşıt cephelerde yer alıyor ve birbirlerine gık dedirtmiyorlar. Haydi, bu ataletten yararlanalım, tarihte yerimizi alalım, bizim akınımız sayesinde tarih ilk kez evrensel olmak zorunda kalsın! Haydi, savaşalım! Başka silahımız yoksa bile, bıçağın sabrı yeter.

Avrupalılar, bu kitabı açın, içine bakın. Karanlıkta birkaç adım attıktan sonra bir ateş çevresinde toplanmış yabancılar göreceksiniz; yaklaşın ve onları dinleyin. Sizin acentelerinize ve buraları koruyan paralı askerlere layık gördükleri yazgıyı tartışıyorlar. Belki sizi görecekler ama seslerini bile alçaltmadan aralarında konuşmaya devam edecekler. Kayıtsızlıkları sizi can evinizden vuracak: Onların babaları, gölgelerde yaşayan o yaratıklar, *sizin* yarattıklarınız, onlar ölü canlardı; onlara ışık veren sizdiniz, onlar yalnızca size hitap ederlerdi ama siz bu hortlaklara cevap vermeye tenezzül etmezdiniz. Onların oğulları sizi görmezden geliyor. Onları ısıtan ve aydınlatan ateş size ait değil. Siz, saygılı bir mesafeyle duran siz, kendinizi kaçak, karanlıkta kalmış, işi bitmiş hissedeceksiniz. Şimdi sıra sizde. Bir başka şafağın doğacağı bu karanlıklarda artık hortlak sizsiniz.

O halde, diyeceksiniz, bu kitabı pencereden fırlatıp atalım. Bizim için yazılmamışsa neden okuyalım ki? İki nedenle: Birincisi, Fanon, kardeşlerine sizin analizinizi yapıyor ve yabancılaştırma mekanizmalarınızı onlar için kırıp söküyor. Nesnelerden ibaret hakikatinizi keşfetmek için bundan yararlanın. Kurbanlarımız bizi kendi yara ve zincirlerinden tanıyorlar: Tanıklıklarını çürütülmez kılan da bu. Kendimize ne yapmış olduğumuzu kavramamız için onlara ne yaptığımızı bize göstermeleri yeter. Gerekli bir şey mi bu? Evet, çünkü Avrupa çökmeye yaz-

gılı. Ama, diyeceksiniz yine, biz metropolde yaşıyoruz ve aşırılıkları onaylamıyoruz. Doğru, siz sömürgelerdeki Avrupalılar değilsiniz, ama onlardan daha iyi de değilsiniz. Sömürgeciler sizin öncülerinizdi; onları denizaşırı topraklara siz gönderdiniz; sizi onlar zengin etti. Onları uyardınız: Çok fazla kan dökerlerse, yarım ağızla onları reddedecektiniz. Tıpkı bir devletin –hangisi olduğu önemli değil– yurtdışındaki ajitatör, provokatör ve casuslar çetesi bir kez yakalanınca onları tanımazdan gelmesi gibi... Bu kadar liberal ve bu kadar insancıl olan, kültür aşkını abartılı bir özentiye vardıran sizler, sömürgeleriniz olduğunu ve bu sömürgelerde sizin adınıza insanların katledildiğini unutmuş gibisiniz. Fanon, yoldaşlarına –özellikle biraz fazla Batılılaşmış kalanlara– sömürge temsilcileriyle "metropol halkı"nın dayanışmasını gösteriyor. Bu kitabı okuma cesaretini gösterin, en baş nedeniniz de sizi utandıracağı olmalı. Utanç, Marx'ın dediği gibi, devrimci bir duygudur. Görüyorsunuz, ben de öznel yanılsamadan kendimi kurtaramıyorum. Ben de size şöyle diyorum: "Her şey bitti, tabii eğer..." Ben, bir Avrupalı olarak, düşmanımın kitabını çalıyor ve onu Avrupa'yı iyileştirmenin bir aracı kılıyorum. Bundan en iyi şekilde yararlanın.

* * *

Ve işte ikinci neden: Sorel'in faşist saçmalıklarını bir yana bırakırsanız, Engels'ten bu yana tarihin ebeliğini yeniden gün ışığına çıkaran ilk kişinin Fanon olduğunu görürsünüz. Üstelik mutsuz bir çocukluğun ya da ateşli bir mizacın onda tuhaf bir şiddet eğilimi yarattığını da sanmayın. Fanon duruma tercüman oluyor, hepsi bu. Ama liberal ikiyüzlülüğün sizden sakladığı ve kendisini yarattığı kadar bizi de yaratmış olan diyalektiği adım adım oluşturmak için yapması gereken tek şey de bu zaten.

Geçen yüzyılda burjuvazi, işçileri kaba açgözlülükleriyle çığırından çıkmış, gözü doymaz yığınlar olarak gördü, ama bu kaba saba adamları insan ırkına dahil etmeyi ihmal etmedi. İnsan ve özgür olmasalar, işgüçlerini nasıl satabilirlerdi ki? Fransa'da ve İngiltere'de hümanizm evrensel olduğu iddiasındadır.

Zorunlu çalışma bunun tam tersidir: Sözleşme yoktur, gözdağı vardır, dolayısıyla baskı aşikârdır. Denizaşırı topraklardaki askerlerimiz, metropollere özgü evrenselciliği reddederek, insan ırkına *numerus clausus*'u* uygular: İnsanın hemcinsini soyması, köleleştirmesi ya da öldürmesi suç sayıldığından, onlar sömürge halkının insanın hemcinsi olmadığı ilkesini geçerli sayarlar. Bizim vurucu güçlerimiz bu soyut kesinliği gerçekliğe dönüştürme görevini üstlenmişlerdir: İlhak edilen toprakların sakinlerini gelişmiş maymun düzeyine indirgeyerek, sömürgecinin onlara yük hayvanı muamelesi yapmasını haklı çıkarmaları için emir verilmiştir. Sömürgeci şiddet, bu köleleştirilmiş insanlara sadece söz geçirmeyi amaçlamakla kalmaz, onları insanlıktan çıkarmaya da çalışır. Onların geleneklerini yok etmek, dilleri yerine kendi dilimizi benimsetmek ve karşılığında kendi kültürümüzü bile vermeden onların kültürünü yerle bir etmek için elden gelen her şey yapılacaktır; yorgunluktan serseme döneceklerdir. Açlıktan kadidi çıkmış ve hasta bir haldeyken hâlâ karşı koyacak güçleri kalmışsa eğer, gerisini korku halleder: Silahlar köylüye çevrilir, siviller gelip onun toprağına yerleşir ve kırbaç korkusuyla bu toprağı onlar için işlemeye zorlanır. Köylü direnirse askerler ateş açar, artık ölü biridir o; boyun eğer ve kendini küçültürse bu kez de artık insan olmaktan çıkar. Utanç ve korku karakterini parçalar, kişiliğini dağıtır. Uzmanlar bu işi soluk aldırmadan yürütürler: "Psikoloji hizmetleri" yeni ortaya çıkmadı! Keza, beyin yıkama da! Gene de bütün bu çabalara karşın amaçlarına hiçbir yerde ulaşamadılar; ne siyahların ellerini kestikleri Kongo'da, ne de daha yakınlarda, itiraz edenlerin dudaklarını yarıp kilit taktıkları Angola'da. Bir insanı hayvana çevirmenin mümkün olmadığını iddia edecek değilim; onu hatırı sayılır ölçüde zayıf düşürmeden bunu yapamayacaklarını söylüyorum: Dayak hiçbir zaman yeterli olmaz, açlığı daha da artırarak baskı kurmak gerekir. Kölelik koşullarında

(*) Latince "sınırlı sayıda" manasına gelen bu tamlama, hukuki anlamında belirtilen biçim ya da durumlar dışında başka biçim ya da durumların yaratılamayacağını belirtir. "Kanunsuz suç ve ceza olmaz" kuralının dayandığı prensiptir: yani kanunda belirtilmeyen bir suçun isnadı mümkün değildir – ç.n.

bu durum can sıkıcıdır. Türümüzün bir üyesini ehlileştirdiğiniz zaman onun üretkenliğini azaltırsınız, ne kadar az verirseniz verin, bu kümes insani değerinden fazlasına mal olur. Bu yüzden sömürgeciler yolun yarısına geldiklerinde ehlileştirmekten vazgeçmek zorunda kalırlar. Sonuç, ne insan ne hayvan; yerli! Dayak yemiş, kötü beslenmiş, hasta, korku içinde, ama yalnızca bir noktaya kadar... İster sarı olsun, ister siyah ya da beyaz, karakter özelliği hep aynıdır: O bir tembel, içten pazarlıklı ve hırsızdır, neyle yaşadığı belli değildir ve yalnızca şiddetin dilinden anlar.

Zavallı sömürgeci: Çelişkisi apaçık ortada. Yağmaladıklarını öldürmek zorundadır; cinlerin de böyle yaptığı söylenir. Ama bu artık mümkün değildir. Aynı zamanda onları sömürmesi de gerekmiyor mudur? Katliamı soykırım noktasına, köleliği hayvanlaştırma düzeyine getiremediği için denetimi elden kaçırır, operasyon tersine döner ve şaşmaz bir mantıkla sonunda dekolonizasyona varır.

Hemen değil ama. Öncelikle Avrupalı hüküm sürmektedir; çoktan kaybetmiştir ama bunun farkında değildir; yerlilerin sahte yerli olduğunu henüz bilmemektedir. Onlara eziyet etmiştir ama –sözüne kulak verecek olursak– içlerindeki kötülüğü yok etmek ya da bastırmak için bunu yaptığını söyler; üç kuşak sonra bu zararlı içgüdüleri artık bir daha ortaya çıkmayacaktır. Hangi içgüdüler? Köleleri efendiyi katletmeye yöneltenler mi? Efendi, kendi zulmünün kendine karşı döndüğünü nasıl olur da anlayamaz? Bu ezilen köylülerin vahşetinde, bir sömürgeci olarak uyguladığı vahşeti nasıl görmez? Bu vahşetin onların içlerine devasızca işlediğini nasıl anlamaz? Nedeni basittir: Kendi mutlak erkinden ve bu erki yitirme korkusundan deliye dönmüş bu zorba, bir zamanlar insan olduğunu hatırlamakta zorluk çekmektedir; kendisini bir kamçı ya da tüfek sanır; "aşağı ırklar"ın ehlileştirilmesinin, onların reflekslerini koşullandırmaktan geçtiğine inanmıştır. İnsan belleğini, silinmez anıları görmezden gelir; ayrıca, her şeyden önemlisi, belki de hiç bilmediği bir şey vardır: Ancak başkalarının bize yaptıklarını derinden ve kökten yadsıyarak şu an olduğumuz kişi oluruz. Üç kuşak, öyle mi? Daha ikincide, oğullar gözlerini açar aç-

maz babalarının dayak yediğini gördüler. Psikiyatri dilinde buna "travma geçirmek" denir. Hem de ömür boyu... Ama sürekli yenilenen bu saldırganlıklar, boyun eğmelerini sağlamak şöyle dursun, tam tersine, onları dayanılmaz bir çelişki içine sokar ve bunun da bedelini Avrupalı er ya da geç ödeyecektir. Bundan sonra, sıraları gelip de utanç, açlık ve acının ne olduğunu öğrendiklerinde, üzerlerinde uygulanan şiddetin derecesine eşit güçte volkanik bir öfke uyanır içlerinde. Onların şiddet dilinden başka bir şeyden anlamadığını mı söylediniz? Haklısınız, ilk başta yalnızca sömürgecinin şiddeti olacak, bir süre sonra ise yalnızca onların şiddeti; yani, aynadan bize bakan yansımamız gibi bize yönelen aynı şiddet. Yanılmayın sakın. Bu delice öfkeyle, bu acımasızlık ve kinle, bizi öldürme yönündeki bitmez arzularıyla ve gevşemekten korkan güçlü kaslarının hiç durmadan kasılmasıyla insan haline gelir onlar: Onları yük hayvanına çevirmek isteyen sömürgeci *sayesinde* ve ona karşı çıkarak insan olurlar. Nefretleri, hâlâ kör ve soyut olmasına karşın sahip oldukları tek hazinedir: Efendi bu nefreti körükler, çünkü onları aptallaştırmaya çalışır; bu nefreti kırmayı başaramaz, çünkü çıkarları yolun yarısında onu durdurur. Dolayısıyla, sahte yerliler, yerlinin inatla hayvan konumunu reddetmesine dönüşmüş olan ezenin gücü ve güçsüzlüğü sayesinde hâlâ insandırlar. Geri kalana gelince, mesaj açıktır. Tembeldirler, elbette öyledirler: Bu bir sabotaj biçimidir. İçten pazarlıklı ve hırsızdırlar: Ne bekliyordunuz? Küçük hırsızlıkları henüz örgütlenmemiş bir direnişin başlangıcına işaret eder. Bu da yeterli olmazsa, kendilerini çıplak elleriyle silahların önüne atanlar vardır; onlar yerlilerin kahramanlarıdır. Bazıları da Avrupalıları öldürerek insanlaşırlar. Vurulurlar: Bu kanun kaçaklarının ve şehitlerin fedakârlıkları korku içindeki kitleleri coşturur.

Korku içindedirler, evet. Bu yeni aşamada sömürgeci saldırganlık sömürge insanı tarafından yeni bir tür terör olarak içselleştirilir. Bu terörle yalnızca bizim sınırsız baskı araçlarımız karşısında hissettikleri korkuyu değil, kendi öfkelerinin içlerinde esinlediği korkuyu da kastediyorum. Onlara nişan almış silahlarımızla bu korkutucu içgüdüler arasında, yüreklerinin

derinliklerinden gelen ve her zaman tanıyamadıkları bu canice güdüler arasında tuzağa düşmüş durumdadırlar. Çünkü öncelikle bu *onların* şiddeti değil, bizim şiddetimizdir; geri dönerek büyür ve onları parçalar. Bu ezilen insanların ilk tepkisi, kendilerinin de bizim de ahlâki olarak kınadığımız, ama insanlıklarına kalmış tek sığınak olan bu utanç verici öfkeyi bastırmak olur. Fanon'u okuyun: Çaresizlik dönemlerinde duyulan çılgınca öldürme isteğinin sömürge insanının kolektif bilinçaltı olduğunu anlayacaksınız.

Bu bastırılmış öfke, patlayamadığından, durmadan dönüp durur ve bizzat ezilenleri harap eder. Bu öfkeden kurtulmak için sonunda birbirlerini katlederler. Kabileler gerçek düşmana karşı koyamadıklarından birbirleriyle savaşırlar – üstelik kabileler arasındaki bu düşmanlıkları körükleme konusunda sömürge politikalarına güvenebilirsiniz. Kardeşine bıçak çeken kişi, ortak aşağılanmalarının nefretlik imgesini sonsuza dek yok ettiğine inanır. Ama bedel ödeyen bu kurbanlar, onların kana susamışlıklarını yatıştırmaz, makineli tüfeklerin üstüne yürümelerini önlemenin tek yolu bizim işbirlikçilerimiz olmalarıdır: Reddettikleri insanlıkdışılaşma süreci, tam da kendi inisiyatifleriyle hızlanacaktır. Sömürgecinin keyifli bakışları altında, kendilerini onlara karşı doğaüstü önlemlerle korumaya çalışacaklardır. Bazen huşu uyandıran eski mitleri yeniden canlandıracaklar, bazen de kılı kırk yaran ritüellere kendilerini bağlayacaklardır. Böylece sömürge insanları, her anlarını işgal eden tuhaflıklara sığınarak kendi saplantıları içinde derin arzularını gömerler. Dans ederler. Bu onları meşgul eder; kaslarının acı veren gerginliğini gevşetir, üstelik dans çoğu zaman farkında olmadıkları şeyleri gizlice dile getirir: Dillendirmeye cesaret edemedikleri Hayır'ı, işlemeye cüret edemedikleri cinayetleri ifade eder. Bazı yörelerde son bir çareyi kullanırlar: cinlenme. Bir zamanlar çok basit bir dinsel uygulama, inananın kutsalla bir tür iletişimi olan şey, umutsuzluk ve aşağılanmaya karşı bir silaha dönüşür. *Zar*'lar, *loa*'lar,* Sante-

(*) *Zar*, Afrika ve Ortadoğu inanışlarında insanın içine girerek onu hasta eden kötü ruhu temsil eder. *Loa* ise Vudu inancında cin, kötü ruh anlamına gelir – yay. haz.n.

ria Azizleri içlerine girer, şiddetlerini denetim altına alır ve onları bitkin düşürene dek vecd halinde tüketirler. Aynı zamanda bu yüksek şahsiyetler onları korur. Diğer bir deyişle, sömürge insanı, dinsel yabancılaşmaya yakınlaşarak kendisini sömürgeci yabancılaşmadan korur; birbirini pekiştiren iki yabancılaşmanın birikimi nihai sonuç olur. Örneğin bazı psikozlarda her gün aşağılanmaktan bıkan sanrılı kişi birden kendisine iltifat eden bir melek sesi duymaya başlar; bu durum alayları önlemez ama hiç değilse biraz soluk aldırır. Bu bir savunma aracı ve maceralarının sonudur: Kişilik parçalanır ve hasta, deliliğe doğru yol alır. Titizlikle seçilmiş birkaç bahtsız için, daha önce sözünü ettiğim başka bir cinlenme durumu daha vardır: Batı kültürü. Onların yerinde olsam kendi *zar*'larımı Akropol'e tercih ederim, diyebilirsiniz. Tamam, mesajı almışsınız. Yine de tam olarak değil, çünkü onların yerinde değilsiniz. Henüz değilsiniz. Yoksa başka seçenekleri olmadığını bilirdiniz: Onlar toplarlar, biriktirirler. İki dünya, iki ayrı cinlenme demektir: Gece boyunca dans edersiniz, şafakta ayine katılmak üzere kiliseye koşarsınız. Günbegün çatlak genişler. Düşmanımız kardeşlerine ihanet eder ve işbirlikçimiz haline gelir; kardeşleri de aynı şeyi yapar. Yerlilik, sömürgecinin sömürge insanında *kendi rızasıyla* yarattığı ve beslediği bir nevrozdur.

İnsan olmayı hem talep etmek hem de reddetmek patlayıcı bir çelişkidir. Patladığını siz de benim gibi biliyorsunuz. Ayrıca yangınlar çağında yaşıyoruz: Kıtlığın artması için doğum oranının yükselmesi yeter. Yeni doğan, ölmekten çok yaşamaktan korksun; şiddet seli tüm engelleri devirir. Cezayir ve Angola'da, Avrupalılar görüldükleri yerde katlediliyorlar. Bu bir bumerang çağı, şiddetin üçüncü evresi: Üzerimize geri geliyor, bize çarpıyor ve daha öncekiler gibi, bunun bizim bumerangımız olduğunu yine fark etmiyoruz. "Liberaller" aptala dönmüş halde: Yerlilere karşı yeterince nazik olmadığımızı, akıllılık ve ihtiyatlılık gereği onlara mümkün olduğunca bazı haklar vermek gerektiğini söylüyorlar. Bu ayrıcalıklılar kulübüne, yani insan soyuna onları yığınlar halinde ve hamisiz kabul etmek onları pek mutlu edecektir. Şimdiyse bu barbarca ve çılgınca zin-

cirinden boşanma ne onları ne de zavallı sömürgeciyi esirgiyor. Metropol solu rahatsız: Yerlilerin gerçek kaderinin, maruz kaldıkları acımasız baskının farkında, isyanlarını kınamıyor, bunu kışkırtmak için elimizden geleni yaptığımızı biliyor. Ama bu durumda bile sınırlar olduğunu düşünüyor: Bu gerillalar, benimsenmek için şövalyece davranmalılar; insan olduklarını kanıtlamalarının en iyi yolu bu. Bazen sol onları ayıplıyor: "Fazla ileri gidiyorsunuz, sizi daha fazla destekleyemeyiz." Yerliler onların desteğine hiç mi hiç aldırmıyorlar; bu desteği alıp bir taraflarına sokabilirler, değeri bu kadar! Savaş başlar başlamaz bu sert gerçeği gördüler: Biz de herkes gibiyiz, hepimiz onlardan yararlandık, bir şey kanıtlamaları gerekmez, kimseye ayrıcalıklı muamele etmeyecekler. Görev tek, amaç tek: *her tür* araçla sömürgeciliği söküp atmak. En uyanıklarımız gerektiğinde bunu kabul etmeye hazırlar, ama bu güç denemesinde aşağı insanların bir insanlık belgesi elde etmek için kullandıkları tamamen insanlıkdışı yöntemi görmezden gelemiyorlar: Hemen verin şu belgeyi de barışçıl yollarla bunu hak etmeye çalışsınlar! Ah, soylu ruhlarımız ne kadar ırkçı!

Fanon'u okumaları iyi olur. Fanon, bu bastırılamaz şiddetin ne bir bardak suda fırtına, ne barbar içgüdülerin yeniden ortaya çıkışı, ne de bir hınç olduğunu kusursuzca gösteriyor: Kendine gelen insandır bu. Şu hakikati geçmişte bildiğimize ama unuttuğumuza inanıyorum: Tatlı dil şiddetin izlerini silemez, ancak şiddet onları yok edebilir. Sömürgeleştirilen, ancak sömürgeciyi silahla sürüp atarak sömürge nevrozundan kurtulabilir. Kaybettiği berraklık ve açıklığa ancak öfkesi patladığında yeniden kavuşabilir. Kendini yarattığı ölçüde kendini tanıyabilir. Uzaktan bakınca onların savaşını barbarlığın zaferi olarak görüyoruz, ama onlar savaşçıyı adım adım özgürleştirmeye kendi başlarına girişiyor, sömürge karanlığını savaşın içinde ve dışında adım adım tasfiye ediyorlar. Savaş başlar başlamaz acımasızdır. Ya korkacaksın ya korkutucu olacaksın; yani ya hileli bir yaşamın ayrıştırmalarına teslim olacaksın ya da kendi yerli toprağının birliğini fethedeceksin. Köylüler ellerine silah aldığında eski mitler soluklaşır, tabular birer birer yıkılır. Bir savaşçının si-

lahı, onun insanlığıdır. Çünkü isyanın ilk aşamasında öldürmek gereklidir. Bir Avrupalıyı öldürmek, bir taşla iki kuş vurmak, tek bir atışta hem ezeni hem de ezileni yok etmektir: Geriye bir ölü ve bir özgür insan kalır. Hayatta kalan, ilk kez ayaklarının altında bir *ulus toprağı* hisseder. Bu anda ulus onu yüzüstü bırakmaz: Nereye giderse, nerede olursa, o da oradadır – her zaman yanında, onun özgürlüğüyle birleşir. Ama ilk şaşkınlıktan sonra sömürge ordusu tepki gösterir: İsyancı ya birleşecek ya da katledilecektir. Kabile çatışmaları azalır, yok olmaya yüz tutar; çünkü öncelikle devrimi tehlikeye sokmaktadırlar ve daha da önemlisi, bu çatışmalar şiddeti sahte düşmanlara yöneltmekten başka bir işe yaramaz. Bu çatışmalar devam ederse –Kongo'da olduğu gibi– bunun tek nedeni sömürgeci ajanların körüklemesidir. Ulus ileri atılır: Kardeşi nerede dövüşüyorsa ulusun da orada olduğunu hisseder kardeşler. Onların kardeşçe sevgileri size karşı hissettikleri nefretin öteki yüzüdür: Onlar, her biri öldürmüş olduğu ve her an yeniden öldürebileceği için kardeştirler. Fanon okurlarına "kendiliğindenliğin" sınırlarını, "örgütlenmenin" zorunluluğunu ve tehlikelerini gösterir. Ama görev ne kadar muazzam olursa olsun, her yeni aşamada devrim bilinci derinleşir. Son kompleksler de uçup gider: Bakalım bir ALN* askerindeki "bağımlılık kompleksi"nden söz etmeyi başarabilecekler mi? Gözündeki perdeden kurtulan köylü, ihtiyaçlarının farkına varır: Bu ihtiyaçlar onu öldürmekteydi ama onları görmezden gelmeye çalışmıştı; artık onları sınırsız talepler olarak keşfetmektedir. Bu kitlesel şiddet atmosferinde –Cezayirlilerin yaptığı gibi beş yıl, sekiz yıl sürdüğünde– askerî, toplumsal ve siyasal talepler birbirinden ayrılamaz. Savaş –keşke yalnızca komuta ve sorumluluklar sorunu olsaydı– barışın ilk kurumları olacak yeni yapılar kurar. Artık insan, dehşet verici şimdiki zamanın müstakbel evlatları olan yeni gelenekleri yaratmıştır; artık insan, savaşın sıcağında her gün doğan, her gün doğacak bir hukukla meşrulaşmıştır: Son sömürgecilerin öldürülmesi, topraklardan sürülmesi ya da asimile

(*) Armée de Libération Nationale, Ulusal Kurtuluş Ordusu, 1950'li yıllarda Cezayir'deki Fransız varlığına karşı mücadele veren, FLN'nin silahlı koludur – ç.n.

edilmesiyle birlikte, azınlık tür yok olarak yerini sosyalist kardeşliğe bırakacaktır. Ama bu da yeterli değildir. Savaşçı kestirme yollara sapar; kendisini eski "metropol insanı" düzeyinde bulmak için bunca riske atıldığını sanmayın. Bakın ne kadar sabırlıdır: Belki de zaman zaman bir başka Dien Bien Phu* hayal eder; ama buna bel bağladığını da sanmayın. O, gayet iyi silahlanmış zenginlere karşı savaşan yoksul bir baldırıçıplaktır. Kesin zaferler beklerken ve çoğu zaman hiçbir şey beklemezken düşmanlarında tiksinti yaratır. Korkunç kayıplar vermeden olmaz bu iş; sömürge ordusu barbarlaşır. Güvenlik kuvvetlerinin bölgeleri kuşatması, arama tarama, adam toplama, cezalandırma seferleri; kadınları ve çocukları katlederler. Bu yeni insan, bir insan olarak hayatının ölümle başladığını bilir; kendisini potansiyel ölü olarak görür. Öldürülecektir; sadece öldürülme riskini kabul ediyor değildir, öleceğinden emindir. Bu potansiyel ölü, karısını ve oğullarını kaybetmiştir. O kadar çok can çekişen insan görmüştür ki, hayatta kalmaktansa zaferi tercih eder. Zaferden kendisi değil başkaları yararlanacaktır; kendisi çok yorulmuştur. Ama bu yürek yorgunluğu, inanılmaz cesaretinin kaynağıdır. Biz kendi insanlığımızı ölümün ve umarsızlığın berisinde buluruz; o ise işkence ve ölümün ötesinde bulur. Rüzgârı eken biz olduk; kasırga da odur. Şiddetin çocuğu kendi insanlığını her an bu şiddetten çekip çıkarır. Biz onun sırtından insan olduk; o bizim sırtımızdan insan olur. Başka bir insan: daha nitelikli bir insan...

* * *

Burada Fanon durur. O, yolu göstermiştir: Savaşçıların sözcüsü olarak, her türlü anlaşmazlık ve bölgecilik karşısında birliğe, Afrika kıtasının birliğine çağrı yapmıştır. Amacına da ulaşmıştır. Dekolonizasyon tarihsel olgusunu bütünüyle anlatmak isteseydi, bizim hakkımızda da konuşması gerekecekti – niyeti kesinlikle bu değil. Ama kitabı kapattığımızda, kitabın etkisi, yazara rağmen sürüyor: Çünkü devrim halindeki halkların gü-

(*) Dien Bien Phu Savaşı, Fransız güçleriyle Viet Minh komünist devrimci güçleri arasındaki Birinci Çin Hindi Savaşı'nın doruk noktası olan çarpışmadır – ç.n.

cünü seziyor ve buna güçle karşılık veriyoruz. Dolayısıyla yeni bir şiddet ânı ortaya çıkıyor ve bu kez bizi de içine alıyor, çünkü sahte yerli bu şiddetle değiştiği ölçüde bizi de değiştiriyor. Herkes istediği gibi düşünebilir; yeter ki düşünsün: Bugünlerde aldığı darbelerden serseme dönmüş bir Avrupa'da, Fransa, Belçika ve İngiltere'de düşüncenin en ufak oyalanması sömürgecilikle işbirliği anlamına gelir ve cezayı gerektirir. Bu kitabın kesinlikle bir önsöze ihtiyacı yok. Özellikle de bize hitap eden bir önsöze... Gene de, diyalektiği sonuna kadar götürmek için bir önsöz yazdım: Biz Avrupalılar, biz de sömürgeciliğimizden kurtuluyoruz: Yani her birimizin içinde var olan sömürgeci, kanlı bir operasyonla çıkarılıyor. Cesaretimiz varsa kendimize iyice bir bakalım ve ne hale geldiğimizi görelim!

Öncelikle şu beklenmedik manzarayla bir yüzleşelim: hümanizmimizin striptizi. İşte çırılçıplak ve hiç de güzel değil: Yalancı bir ideolojiden, yağmanın incelikli aklanmasından başka bir şey değil. Yapmacık tavırları ve sevgisi, saldırgan eylemlerimize kefil oluyor. Şiddet karşıtlarının görüntüsü hoştur: ne kurban ne işkenceci! Gelin bakalım şimdi! Oy verdiğiniz hükümet ve kardeşlerinizin hizmet ettiği ordu hiç duraksamadan ve vicdan azabı duymadan "soykırım" yaparken siz kurban değilseniz, o zaman kesinlikle işkencecisiniz. Kurban olmayı seçerseniz, bir-iki günü cezaevinde geçirmeyi göze alırsanız, o zaman da kolay yolu seçmeye çalışıyorsunuz demektir. Ama sıyıramazsınız, çıkış yok! Şunu kafanıza sokun: Şiddet daha dün başlamış bir şey olsaydı, baskı ve sömürü yeryüzünde hiç var olmamış olsaydı, belki de sergilediğiniz şiddetsizlik, çatışmayı yatıştırabilirdi. Ama tüm rejim, hatta sizin şiddet karşıtı görüşleriniz bile bin yıllık bir baskı ilişkisiyle koşullanmışsa, pasifliğiniz, sizi ezenlerin safına koymaktan başka bir amaca hizmet etmez.

Sömürücü olduğumuzu çok iyi biliyorsunuz. "Yeni kıtalar"dan altını, madenleri, sonra da petrolü alıp eski metropollere getirdiğimizi çok iyi biliyorsunuz. Saraylar, katedraller ve sanayi merkezleri gibi kusursuz sonuçları eksik değil tabii. Ama sonra ufukta kriz göründüğünde, darbeyi yumuşatmak ya da

başka yere saptırmak için sömürge pazarları hazırda bekliyordu. Tıka basa zenginlik dolu Avrupa, tüm sakinlerine insanlığı *de jure* [yasal olarak] bahşetti: Bizde insan suç ortağı demektir, çünkü sömürge talanından biz, *hepimiz* yararlandık. Bu pek soluk, semirmiş kıta, sonunda Fanon'un haklı olarak "narsisizm" dediği şeye gömüldü. Cocteau Paris'ten, "kendisinden söz etmekten asla vazgeçmeyen bu şehir"den rahatsızdı. Peki, Avrupa başka ne yapıyor? Ya şu Avrupaüstü canavar, Kuzey Amerika? Lâf-ı güzaf: özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sevgi, onur, ülke, falan filan... Bunlar bizi aynı zamanda ırkçı yorumlar yapmaktan alıkoymamıştı: pis Zenci, pis Yahudi, pis Arap. Liberal ve yumuşak, soylu zihinler –kısacası, yeni sömürgeciler– bu tutarsızlıktan şok olduklarını ileri sürdüler, ama bu ya hataydı ya da kötü niyet: Bizde ırkçı bir hümanizmden daha tutarlı bir şey olamaz, çünkü Avrupalının kendisini insan yapmasının tek yolu köleler ve ucubeler yaratmaktı. Yerli statüsü var olduğu sürece bu sahtekârlığın maskesi düşmedi. İnsan türü, daha somut uygulamaları örtmek için, sanki soyut bir evrensellik ilkesi varmış gibi gösterdi: Denizaşırı topraklarda, sayemizde bizim konumumuza ulaşabilmeleri için belki bin yıl gerekecek alt insanlar ırkı vardı. Kısacası, insan ırkını seçkinlerle karıştırıyorduk. Bugün yerli kendi hakikatini ortaya koyuyor; aynı zamanda, sıkı sıkıya kapalı kulübümüz de zayıflığını ortaya koyuyor. Bir azınlık kulübüdür bu, ne fazla ne eksik. Daha beteri de var. Ötekiler bizim karşımızda insana dönüştüğünden, bizim de insan soyunun düşmanı olduğumuz ortaya çıkıyor; seçkinler gerçek doğalarını ortaya koyuyorlar: bir çete olduklarını... Sevgili değerlerimiz kanatsız kalıyor. Yakından bakarsanız kanla lekelenmemiş tek bir değer bile göremezsiniz. Kanıt mı istiyorsunuz, şu soylu sözleri hatırlayın: "Fransa ne kadar da cömerttir." Biz cömertiz, öyle mi? Ya Sétif'e ne demeli? Bir milyondan fazla Cezayirlinin yaşamına mal olan sekiz yıllık o korkunç savaş peki? Elektrikle işkence? Ama bilmem hangi misyona ihanet etmiş olmakla suçlanamayız elbette, çünkü böyle bir misyonumuz yok. Sorgulanan şey tam da cömertliğimiz; böyle güzel, melodik bir kelime yalnızca tek bir anlama gelir: bahşedil-

miş statü. Karşıdaki insanlar için, yeni ve özgürleşmiş bu insanlar için, kimsenin kimseye bir şey verme gücü ya da ayrıcalığı yoktur. Herkes bütün haklara sahiptir. Her konuda... İnsan soyumuz, günün birinde iyice olgunlaştığında, kendisini yerküre sakinlerinin toplamı olarak değil, onların karşılıklı ilişkilerinin sonsuz birliği olarak tanımlayacaktır. Ben bırakıyorum; siz işi kolayca bitirirsiniz. Karşıya, aristokratik erdemlerimize ilk ve son kez bakmanız yeter: Bu erdemler yok olmaya mahkûmdur; kendilerini yaratmış olan alt insanlar aristokrasisi yok olurken onlar nasıl yaşayabilir? Birkaç yıl önce, burjuva –ve sömürgeci– bir yorumcu, Batı'yı savunma adına bula bula şunu bulmuştu: "Bizler melek değiliz. Ama hiç değilse vicdan azabı duyuyoruz." Ne büyük bir itiraf! Geçmişte kıtamızın başka cankurtaranları vardı: Partenon, Sözleşmeler, İnsan Hakları ve gamalı haç. Şimdi bunların değerinin ne olduğunu biliyoruz. Artık bizi batan gemiden kurtarabileceğini iddia ettikleri tek şey, şu gayet Hıristiyan suçluluk duygumuz. Sonumuz yaklaştı, gördüğünüz gibi Avrupa elek gibi su sızdırıyor. Peki, ne oldu? Çok basit: Biz tarihin özneleriydik, şimdi ise nesneleriyiz. İktidar savaşı tersine döndü, dekolonizasyon iş başında; paralı askerlerimizin ellerinden gelen tek şey, bu sürecin tamamlanmasını geciktirmek.

Eski "metropol"lerin kelleyi koltuğa alıp, baştan kaybedilmiş bir savaşa tüm güçleriyle girişmesi mi gerekir? *Bugeaud*'ların* kuşkulu zaferini yaratmış olan bu eski sömürge vahşetinin, maceranın sonunda, on kat artmış olsa da yetersiz kaldığını görüyoruz. Birlikler Cezayir'e gönderildi ve yedi yıl boyunca hiçbir sonuç alamadan orada kaldı. Şiddet yön değiştirdi; muzaffer olduğumuz için, bu şiddeti uygulayışımız görünürde bizi etkilemedi. Şiddet ötekilerin kişiliğini bozarken insan olan bizlerin hümanizmi hiç etkilenmedi. Kârın birbirine bağladığı metropol sakinleri, suç çetelerini Kardeşlik ve Sevgi adlarıyla vaftiz ettiler. Bugün, her yerde engellenen aynı şiddet, askerlerimiz aracılığıyla bize geri dönüyor, içselleşiyor ve bizi etkisi

(*) Thomas Rubert Bugeaud (1784-1849), Fransız mareşal ve Cezayir genel valisidir – ç.n.

altına alıyor. İçe dönüş başlıyor: Sömürge insanları yeniden bütünleşirken, bizler, gericiler ve liberaller, sömürgeciler ve "metropol sakinleri", çözülüyoruz. Öfke ve korku çoktan çırılçıplak kaldı: Başkent Cezayir'deki "zulüm" sırasında çırılçıplak ortaya çıktı. Peki ya vahşiler nerede? Barbarlık nerede? Hiç eksik yok, tamtamlar bile var: Otomobil kornaları "Cezayir Fransızdır!" diye ritim tutarken, Avrupalılar Müslümanları diri diri yakıyor. Fanon'un hatırlattığına göre, kısa süre önce bir psikiyatristler kongresinde yerlilerin suç işlemesinden dert yanıyorlardı: Bu insanlar birbirlerini öldürüyorlar, diyorlardı, bu da normal değil; Cezayirlilerin korteksi gelişmemiş olmalı! Orta Afrika'daki başka psikiyatristler de "Afrikalılar ön loblarını çok az kullanıyor" saptamasını yaptılar. Bu bilginler, araştırmalarını Avrupa'da, özellikle de Fransızlar arasında yapsalar daha iyi olur. Çünkü biz de bir süredir ön lob tembelliğinden mustarip olmalıyız: Yurtseverlerimiz kendi yurttaşlarına suikast düzenliyor, kimseyi evde bulamazlarsa evi de kapıcıyı da havaya uçuruyorlar. Üstelik bu yalnızca başlangıç. İç savaşın sonbaharda ya da önümüzdeki ilkbahar başlayacağı tahmin ediliyor. Ne var ki loblarımız kusursuz görünüyor: Yerliyi ezmeye gücü yetmeyen şiddetin içe dönmesi, içimizde birikmesi ve bir çıkış yolu araması bunun nedeni olamaz mı? Cezayir halkının birliği Fransızların dağılmasına yol açıyor. Eski metropol topraklarında kabileler dans ediyor ve savaşmaya hazırlanıyor. Terör Afrika'dan ayrılıp buraya yerleşti; çünkü yerliye yenilme utancını bizim kanımızla ödetmek isteyen kudurmuşlar var. Başkaları da var, herkes, aynı derecede suçlu (Bizerta'dan sonra, Eylül ayındaki linçlerden sonra sokaklara çıkıp "Yeter artık!" diye bağırdılar) ama daha oturaklılar: liberaller, omurgasız solun en sertleri. Onların da içlerindeki ateş harlanıyor; kudurganlıkları da... Ama korkudan da ölüyorlar! Öfkelerini mitlerin ve karmaşık ritüellerin ardına saklıyorlar. Nihai hesap verme gününü ve hakikat vaktini geciktirebilmek için başımıza bir Büyük Büyücü verdiler; tek görevi ne pahasına olursa olsun bizi bilgisiz bırakmak. Ama ne çare! Bazılarının açıkça duyurduğu, bazılarının bastırdığı şiddet daireler çizerek dolaşıyor: Bir gün

Metz'de patlıyor, ertesi gün Bordeaux'da; şimdi burada, sonra orada, mendil saklama oyunu gibi... Adım adım sıra bize geliyor, yerli konumuna götüren yola biz de giriyoruz. Ama hakiki yerli olabilmek için topraklarımızın eski sömürge insanları tarafından işgal edilmesi ve bizim de açlıktan gebermemiz gerekirdi. Böyle bir şey olmayacak, hayır, bizi pençesine alan düşkün bir sömürgecilik, çok geçmeden bütün küstahlığı ve bunaklığıyla üzerimize abanacak; bu bizim *zar*'ımız, bu bizim *loa*'mız. Emin olun, Fanon'un kitabının son bölümünü okurken sefaletin dibinde yaşayan bir yerli olmanın sömürgeci olmaktan daha iyi olduğuna ikna olacaksınız. Bir polis memurunun günde on saat işkence yapmak zorunda olması doğru bir şey değildir. İşkencecilerin fazla mesai yapması, kendi menfaatlerini düşünerek men edilene kadar bu gidişle sinir minir kalmayacak onlarda! Ulusun ve ordunun moralini hukuk düzeni içinde yüksek tutmak istiyorsanız, ordunun ulusu sistematik bir şekilde demoralize etmesi doğru değil. Cumhuriyetçi geleneklere sahip bir ülkenin yüz binlerce gencini cuntacı subaylara emanet etmesi de doğru değil. Sevgili yurttaşlarım, bizim adımıza işlenen bütün suçları bilen sizler, kimseye, kendimize bile bu suçlar hakkında tek laf etmemek gerçekten doğru değil; kendimizi yargılamaktan korkarak susmak doğru değil. Başta hiçbir şey bilmiyordunuz, buna inanmaya hazırım, sonra şüphe duymaya başladınız ve artık biliyorsunuz, ama gene de suskun kalıyorsunuz. Sekiz yıllık bir suskunluk artık zarar verir. Hem de boş yere: İşkencenin kör edici parlaklığı gökyüzünün en yüksek noktasında, tüm ülkeyi aydınlatıyor; bu parlak ışık altında tek bir kahkaha sesi bile artık samimi çıkmıyor, öfke ve korkuyu maskelemek için boyanmamış tek bir yüz, tiksintimizi ve suç ortaklığımızı ele vermeyen tek bir hareket yok artık. Bugün nerede iki Fransız buluşsa aralarında ölü bir beden var. Bir mi dedim? Fransa vaktiyle bir ülkenin adıydı; dikkat edelim ki 1961'de bir nevrozun adı olmasın!

İyileşecek miyiz? Evet. Şiddet, Aşil'in mızrağı gibi, açtığı yaraları iyileştirebilir. Bugün zincire vurulmuş, aşağılanmış, korkudan hasta haldeyiz; en aşağıdayız. Şükür ki bu, sömürgeci

aristokrasi için yeterli değil: Cezayir'deki geciktirici misyonunu gerçekleştirebilmesi için önce Fransızları sömürgeleştirmesi gerek. Her gün savaştan ürkerek kaçıyoruz, ama emin olun kaçamayacağız. Katillerin savaşa ihtiyacı var. Üstümüze çullanıp gelişigüzel vuracaklar. Büyücülerin ve fetişlerin çağı böyle sona erecek: Ya savaşacaksınız ya da kamplarda çürüyeceksiniz. Diyalektiğin son aşaması bu. Bu savaşı kınıyorsunuz, ama henüz Cezayir savaşçılarına desteğinizi açıklamaya cesaret edemiyorsunuz. Korkmayın, kararınızı verme konusunda sömürgecilere ve paralı askerlere güvenebilirsiniz. Belki o zaman, sırtınız duvara yaslanmışken, eski suçların içinizde uyandırdığı bu yeni şiddeti nihayet serbest bırakacaksınız. Ama, böyle denir ya, başka bir tarih bu. İnsanın tarihi. Vakit yaklaşıyor, eminim; bu tarihi yapanların saflarına katılacağız.

Eylül 1961

1

Şiddet Üzerine

Ulusal kurtuluş, ulusal uyanış, ulusun halka iadesi ya da *Commonwealth*, hangi adı, hangi en yeni ifadeyi kullanırsanız kullanın, dekolonizasyon her zaman şiddet içeren bir olgudur. Hangi düzeyde incelersek inceleyelim –bireysel karşılaşmalar, bir spor kulübünün adının değiştirilmesi, bir kokteyl partideki davetliler listesi, güvenlik kuvvetleri, ulusal ya da özel bir bankanın yönetim kurulu üyeleri– dekolonizasyon, en basit tanımıyla insanlığın bir "tür"ünün yerini bir başkasının almasıdır. Geçiş yoktur; bütünüyle, eksiksiz ve mutlak bir ikâme vardır. Kuşkusuz ki yeni bir ulusun doğuşunu, yeni bir devletin kuruluşunu, diplomatik ilişkilerini, ekonomik ve siyasal yönelimini gösterebilirdik. Ama bunun yerine, daha en baştan her tür dekolonizasyonu tanımlayan bu tür bir sıfır noktasından söz etmeyi özellikle seçtik. Dekolonizasyonun alışılmadık özelliği, daha ilk günden, sömürülenin asgari talebiyle başlamasıdır. Gerçekten de, başarının kanıtı, tepeden tırnağa değişen bir toplumsal dokuda yatar. Bu değişimin olağanüstülüğü, istenmiş, talep edilmiş, gerekli görülmüş olmasıdır. Bu değişim ihtiyacı, sömürgeleştirilmiş erkek ve kadınların yaşamlarında ve bilinçlerinde, ham, taşkın ve zorlayıcı bir halde mevcuttur. Ama böyle bir değişim olasılığı başka bir erkek ve kadın "türü"nün, ya-

ni sömürgecilerin bilincinde, dehşet verici bir gelecek biçiminde yaşanır.

Dünyanın düzenini değiştirmeye aday olan dekolonizasyon, gördüğümüz gibi, mutlak bir kargaşa programıdır. Fakat bir sihirbazın değneğini sallamasıyla, doğal bir afetle ya da centilmenlik anlaşmasıyla gerçekleştirilemez. Dekolonizasyon, bildiğimiz gibi, tarihsel bir süreçtir; diğer bir deyişle, ancak ona biçim ve içerik veren tarihselleşme hareketini kavrayabilirsek anlaşılabilir ve açık bir hal alır. Dekolonizasyon, doğuştan birbirine hasım iki gücün karşılaşmasıdır. Bu güçler kendi özgünlüklerini, özellikle sömürgelerdeki durumdan kaynaklanan ve beslenen bir tür maddileşmeye borçludurlar. İlk karşılaşmaları şiddet ortamında olmuş ve birlikte varoluşları –daha doğrusu sömürgecinin yerliyi sömürmesi– süngülerin ve topların yardımıyla gerçekleşmiştir. Sömürgeci ile sömürge halkı eski tanışlardır. Aslında sömürgeci "onları" iyi tanıdığını söylerken haklıdır. Sömürgeyi *yaratan* ve *yaratmaya devam eden,* sömürgecidir. Sömürgeci kendi gerçekliğini, yani servetini sömürge sistemine borçludur.

Dekolonizasyon asla fark edilmeden gerçekleşmez, çünkü varlığa yönelir, varlığı temelden değiştirir; özünü yitirecek denli parçalanmış seyircileri, tarihin projektörleri altında neredeyse muhteşem bir halde görülen, ayrıcalıklı aktörlere dönüştürür. Yeni insanların getirdiği kendine özgü bir ritim, yeni bir dil ve yeni bir insanlık sunar varlığa. Dekolonizasyon, gerçek anlamda yeni insanların yaratılmasıdır. Ama bu yaratı meşruiyetini hiçbir doğaüstü güçten almaz: Sömürgeleştirilen "şey", tam da kurtuluş süreci sayesinde insan haline gelir.

Dolayısıyla dekolonizasyonda, sömürge durumunun bütünüyle sorgulanması söz konusudur. Dekolonizasyonu kesin olarak tanımlamak istersek, şu gayet iyi bilinen cümle bunu ifade edebilir: "Sonuncular birinci olacaktır." Dekolonizasyon, bu cümlenin doğrulanmasıdır. Bu yüzden, tanım düzeyinde, her tür dekolonizasyon, bir başarıdır.

Dekolonizasyon, tüm çıplaklığıyla sunulduğunda, bütün gözeneklerinden el yakan sıcaklıkta mermiler ve kanlı bıçaklar

fışkırır. Çünkü eğer sonuncu birinci olacaksa, bu ancak iki başoyuncunun kanlı ve kesin çarpışmasının sonucu olabilir. Sonu baş yapmaya, örgütlü bir toplumu tanımlayan ünlü kademeleri tırmanmayı (bazıları bunun fazla hızlı olduğunu söylüyor) sağlamaya yönelik bu kararlılık, kuşkusuz şiddet de dahil olmak üzere bütün imkânlar işin içine katıldığında başarılı olabilir ancak.

Yolunuz üzerinde karşılaşacağınız bütün engelleri parçalamaya daha en baştan, yani daha programı ifade ederken kararlı değilseniz, böyle bir programla, ne kadar ilkel olursa olsun hiçbir toplumu altüst edemezsiniz. Bu programı gerçekleştirmeye, onu itici güç haline getirmeye karar veren sömürge halkı, şiddete daima hazırdır. Tabularla dolu bu daracık dünyanın ancak mutlak şiddetle sorgulanabileceği, daha doğduğu andan itibaren onun için gayet açıktır.

Sömürge dünyası bölümlere ayrılmış bir dünyadır. Bu dünyayı tarif ederken, "yerli" kasabalarıyla Avrupalı kasabalarının, "yerli" okullarıyla Avrupalı okullarının varlığını anımsamak herhalde gereksizdir; Güney Afrika'daki Apartheid'ı hatırlamamız da gerekmez elbette. Gene de bu bölümlemenin içine sızarsak, en azından içerdiği kimi kuvvet çizgilerini ortaya koyabilme şansımız olur. Sömürge dünyasına, onun düzenlenişine, coğrafi yapılanmasına bu yaklaşım, sömürgecilikten kurtulmuş bir toplumun, üzerinden yeniden örgütleneceği omurgayı tanımlamamızı sağlar.

Sömürge dünyası ikiye bölünmüş bir dünyadır. Ayrım çizgileri, hudutları, kışla ve karakollarla temsil edilir. Sömürgelerde, sömürgeleştirilen insanın resmî ve kurumsal muhatabı, sömürgecinin ve baskı rejiminin sözcüsü, polis ve ordudur. Kapitalist toplumlardaki dinî ya da seküler eğitim, babadan oğula aktarılabilir ahlâki reflekslerin öğretilmesi, elli yıl boyunca düzgün ve sadık hizmet verdiği için madalya takılan işçilerin örnek dürüstlüğü, uyum ve bilgeliğin teşvik edilmesi, yani kurulu düzene saygının bu estetik biçimleri, sömürülen kişinin çevresinde bir itaat ve yasaklama atmosferinin oluşturulmasına hizmet eder; bu da düzen güçlerinin işini hatırı sayılır

ölçüde kolaylaştırır. Kapitalist ülkelerde, sömürülenler ile iktidar arasına çok sayıda ahlâk hocası, danışman ve "kafa karıştırıcı" girer. Sömürgelerde ise, tam tersine, sömürge halkıyla teması, polis ve ordunun sürekli varlığı, sık sık ve dolaysız müdahaleleri sağlar. Dipçik darbeleri ve napalmlar halka yerinden kıpırdamamasını öğütler. İktidar aracısının saf şiddet dilini kullandığını gördük. Aracı, baskıyı hafifletmez, tahakkümü gizlemeye de çalışmaz. Bunları düzen güçlerinin vicdan rahatlığıyla sergiler ve uygular. Aracı, şiddeti sömürge tebaasının evlerine ve zihinlerine taşır.

Sömürge halkının yaşadığı bölge, sömürgeci Avrupalıların yaşadığı bölgenin tamamlayıcısı değildir. İki bölge karşı karşıyadır, ama daha yüksek bir birliğin hizmetinde değildir. Tam bir Aristotelesçi mantığın kurallarıyla yönetilen bu iki bölge, birbirlerini karşılıklı olarak dışlama ilkesine uyar: Uzlaşma olası değildir, ikisinden biri fazlalıktır. Sömürgecinin yaşadığı şehir, dayanıklı olması için taştan ve çelikten yapılmıştır. Işıklar içerisinde, asfaltlanmış bir şehirdir; çöp kutuları her zaman meçhul artıklarla doludur, hiç görülmemiş, hayal bile edilemeyecek şeylerle dolup taşar. Sömürgecinin ayakları asla görülmez, belki denizde görülebilir, ama orada da ayaklarını görecek kadar yakınına gidemezsiniz. Oturduğu yerin sokakları temiz ve düzgün olsa da, taş ve çukur bulunmasa da, sömürgecinin ayakları sağlam ayakkabılarla korunur. Sömürgecinin şehri, insanın karnının tok, sırtının pek olduğu bir yerdir; tembellik yeridir; karınlar her zaman iyi şeylerle tıka basa doludur. Sömürgecinin yaşadığı yer, beyaz insanların, yabancıların bölgesidir.

Sömürge halkının şehri ya da en azından yerli şehir, siyah kölelerin köyü, eski şehir, rezervasyon bölgeleri, adları kötüye çıkmış insanların yaşadığı, adı kötüye çıkmış bir yerdir. Orada, rastgele bir yerde, rastgele bir şekilde doğarsınız; rastgele bir yerde, rastgele bir nedenle ölürsünüz. Boş yerin olmadığı bir dünyadır orası; insanlar üst üste yaşarlar; kulübeleri birbiri üstüne inşa edilmiştir. Sömürge halkının şehri aç bir şehirdir; ekmek, et, ayakkabı, kömür, ışık açlığının çekildiği bir yer... Sömürge halkının şehri, yere kapaklanmış, diz çökmüş,

yığılıp kalmış bir şehirdir. Pis zencilerin ve Arapların bölgesidir. Sömürge tebaası sömürgecinin bölgesine imrenerek, şehvetle bakar; sahip olma düşleri kurar. Sahip olmanın her türü: Sömürgecinin masasında oturmak, sömürgecinin yatağında yatmak; mümkünse de karısıyla. Sömürge halkı kıskançtır. Sömürgeci de bunun farkındadır ve onların kaçamak bakışlarını yakaladıkça, sürekli tetikte durarak, acı acı söylenir: "Bizim yerimize geçmek istiyorlar." Doğrudur da. Hiç değilse günde bir kez kendini sömürgecinin yerinde hayal etmemiş tek bir yerli yoktur.

Bölümlere ayrılmış bu dünyada, ikiye bölünmüş bu dünyada, farklı türler yaşar. Sömürge koşullarının özgünlüğü; ekonomik gerçekliklerin, eşitsizliklerin ve yaşam biçimlerindeki muazzam farklılığın insani gerçeklikleri asla gizleyememesidir. Sömürge koşulları, dolaysızlığı içinde fark edildiğinde, dünyayı bölen şeyin öncelikle falanca insan türüne, falanca ırka mensup olup olmamak olduğu açıkça görülür. Sömürgelerde ekonomik altyapı aynı zamanda bir üstyapıdır. Neden, sonuçtur: Beyaz olduğunuz için zengin, zengin olduğunuz için beyazsınızdır. Sömürge sorunu ele alındığında Marksist çözümleme bu nedenle her zaman biraz esnemek zorunda kalmıştır. Burada yeniden incelenmesi gereken şey, Marx'ın gayet iyi açıkladığı kapitalizm öncesi toplum kavramı değildir yalnızca. Serf, şövalyeden öz olarak farklıdır, ama bu statü farklılığını meşrulaştırmak için ilahi hakka başvurmak şarttır. Sömürgelere ise, yabancı, topu tüfeğiyle gelip kendini dayatmıştır. Ehlileştirmenin başarısına karşın, zorla mülk edinmeye karşın, sömürgeci gene de yabancı olarak kalır. "Yönetici sınıfların" ayırt edici özelliği öncelikle ne fabrika, ne mülk ne de banka hesabıdır. Yönetici türü, öncelikle, başka yerden gelendir; yerli halka, "ötekiler"e benzemeyendir.

Sömürge dünyasının düzenlenmesine öncülük eden, yerlilere ait toplumsal biçimlerin yok edilmesine durup dinlenmeden tempo tutan, ekonominin referans sistemlerini, giyim tarzlarını ve yaşam biçimlerini hiç ayrımsız yıkan şiddet üzerinde, tarihi kendi ellerine almaya karar verdiğinde yasak şehirle-

re akın edecek sömürge halkı da hak iddia edecek ve bu şiddeti üstlenip göze alacaktır. Sömürge dünyasını havaya uçurmak artık gayet net, gayet anlaşılır bir eylem hayalidir ve sömürgeleştirilmiş halkın her bir bireyi bu hayali benimseyebilir. Sömürge dünyasını parçalamak, sınırlar kalktıktan sonra iki bölge arasında geçiş yolları kurulacağı anlamına gelmez. Sömürge dünyasının yok edilmesi, sömürgecinin yaşadığı bölgenin tamamen yok edilmesidir; toprağın en derinine gömülmesi ya da bütünüyle tasfiye edilmesi demektir.

Sömürge halkının sömürge dünyasını sorgulaması, bakış açıları arasında rasyonel bir çatışma değildir. Bu sorgulama, evrensellik üzerine bir söyleme dayanmaz; mutlak olarak değerlendirilen bir özgünlüğün dizginsizce ortaya konması, olumlanmasıdır. Sömürge dünyası Manici bir dünyadır. Sömürgeci, sömürge halkının alanını fiziksel olarak, yani ordu ve polis yardımıyla sınırlamakla tatmin olmaz. Sömürgeci, sömürge talanının totaliter karakterini adeta resmetmek ister gibi, sömürge halkını kötülüğün özüne, hayat bulmuş haline dönüştürür.[1] Sömürge toplumu yalnızca değerlerden yoksun bir toplum olarak tanımlanmakla kalmaz. Sömürgeci, sömürge dünyasında bu değerlerin yok olduğunu, hatta hiç var olmadığını söylemekle yetinmez. Yerlinin ahlâktan tamamen yoksun olduğu söylenir; yalnızca değersiz olmakla kalmadığı, aynı zamanda değerleri inkâr ettiği de ilan edilir. Kabul edelim; yerli, değerlerin düşmanıdır. Başka deyişle, o mutlak kötüdür. Yanına yaklaşan her şeyi yok eden çürütücü bir element, estetik ya da ahlâkla ilgili her şeyi biçimsizleştiren yıkıcı bir unsurdur; uğursuz güçlere sahiptir; gizil güçlerin bilinçsiz ve korkunç bir aracıdır. Mösyö Meyer, Fransız Ulusal Meclisi'nde, Cezayir halkının sızmasına izin vererek Cumhuriyet'in kirletilmesine göz yummamak gerektiğini bütün ciddiyetiyle söyleyebilmiştir. Sömürge halkıyla ilişki kurar kurmaz bütün değerler, telafisi imkânsız biçimde zehirlenmiş ve bozulmuştur. Sömürge halkının gelenekleri, örf ve âdetleri, mitleri, özellikle de mitleri, bu yok-

1 Bu Manici dünyanın mekanizmasını *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'de göstermiştik.

sunluğun, bu yapısal ahlâk bozukluğunun işaretleridir. Bu nedenle hastalık taşıyan parazitleri öldüren DDT ile sapkınları, doğal içgüdüleri, kötülüğü kökünden kazıyan Hıristiyan dinini aynı kefeye koymak gerekir. Sarıhummanın gerilemesi ile Hıristiyanlaştırmanın yaygınlaşması da aynı bilançonun parçalarıdır. Ama misyonerlerin zafer raporları, aslında sömürge halkının içine ekilmiş yabancılaşma tohumunun ne kadar derinde olduğunu anlatır bize. Hıristiyan dininden söz ediyorum, kimse şaşırmasın. Sömürgelerdeki kilise, beyaz adamın kilisesidir, yabancıların kilisesidir. Bu kilise, sömürge halkını Tanrı yoluna değil, beyaz adamın yoluna, efendinin yoluna, ezenin yoluna çağırır. Bildiğimiz gibi, bu hikâyede çağrılan insan çoktur ama seçilmiş çok azdır.

Bazen bu Manicilik, mantığının son noktasına varır ve sömürge tebaasını insanlıktan çıkarır. Kaba bir deyişle onu hayvan düzeyine indirir. Gerçekten de sömürgeci, sömürge halkından söz ederken zoolojik terimler kullanır. Sarı ırkın sürüngenimsi hareketlerinden, yerli şehrinin saçtığı kokulardan, sürülerden, hayvan kokularından, arı gibi üşüşmesinden, karınca gibi kaynaşmasından, el kol hareketlerinden söz eder. Sömürgeci, doğru sözcüğü bulmaya çalışırken sürekli hayvanlarla ilgili sözcüklere başvurur. Avrupalı, "hayal ürünü" terimlere pek başvurmaz. Ama sömürgecinin kafasında neler olduğunu, neler tezgâhladığını hemen kavrayan sömürge halkı, onun ne düşündüğünü anında anlar. Bu nüfus patlaması, bu histerik yığınlar, insanlığın esamesinin okunmadığı bu yüzler, hiçbir şeye benzemeyen bu obez bedenler, başı sonu olmayan bu yığın, kimsenin değilmiş gibi görünen bu çocuklar, güneşin altına yayılmış bu tembeller, bu bitkisel ritim, bütün bunlar sömürgeci söz dağarcığının parçasıdır. General de Gaulle "sarı izdiham" der, François Mauriac ise çok geçmeden kıyılarımızı işgal edecek siyah, kahverengi ve sarı sürülerden bahseder. Sömürge halkı bütün bunları bilir ve ötekinin sözlerinde hayvan kelimesinin geçtiğini ne zaman işitse, kahkahayı patlatır. Çünkü hayvan olmadığını bilmektedir. Ve tam da insanlığını keşfettiği anda, bu insanlığın zaferine yol açacak mücadeleye hazırlanmaya başlar.

Sömürge halkı zincirlerini zorlamaya ve sömürgeciye tehdit oluşturmaya başlar başlamaz, "Kültür Kongreleri"nde ona Batı değerlerinin özgüllüğünü ve zenginliğini sergileyen, temiz ruhlu insanların ellerine teslim edilir. Ama ne zaman Batı değerlerinden söz edilse, sömürge halkı gerginleşir, kaskatı kesilir. Dekolonizasyon döneminde sömürge halkı akla davet edilir. Ona kesin değerler sunulur; dekolonizasyonun gerileme anlamına gelmemesi gerektiği, denenmiş, sağlam ve saygın olduğu kanıtlanmış değerlere güvenmek gerektiği en ince ayrıntısına kadar anlatılır. Ama sonunda öyle bir hal alır ki, sömürge halkı Batı kültürü üzerine bir söylev işittiğinde palasını çeker ya da en azından elini atığında onu bulabileceğinden emin olur. Beyaz değerlerin üstünlüğü öyle bir şiddetle dile getirilir ve bu değerlerin sömürge insanının yaşam ve düşünce biçimleriyle muzaffer karşılaşması öyle bir saldırganlıkla doludur ki, ne zaman bunlardan söz edilse, karşılığında sömürge halkı haklı olarak alay eder. Sömürgecilik koşullarında, sömürgeci, sömürge halkını yerden yere vurmaya, ancak bu halk beyaz değerlerinin üstünlüğünü açık seçik kabul ettiğinde son verir. Dekolonizasyon döneminde, sömürgeleştirilen yığınlar bu değerlere nanik yapar, onları hakaret yağmuruna tutar ve üstlerine kusar.

Bu olgu genellikle gözle görülmez, maskelidir; çünkü dekolonizasyon döneminde sömürge halkından bazı aydınlar sömürgeci ülkenin burjuvazisiyle diyaloğa girmiştir. Bu dönemde yerli nüfus yalnızca belirsiz bir yığın olarak görülür. Sömürge burjuvazisinin orada burada tanıma fırsatı bulduğu birkaç yerli, o dönemki algılarını ayrımlar yaratacak kadar değiştirmeye yetmez. Öte yandan, kurtuluş dönemi sırasında sömürgeci burjuvazi, sömürge "seçkinleri"yle ilişki kurmaya deli gibi çaba harcar. Değerlere ilişkin ünlü diyalog da bu seçkinlerle yürütülür. Sömürgeci burjuvazi, sömürge ülkelerdeki egemenliğini korumasının olanaksız olduğunu kavradığında, kültür, değerler, teknikler gibi alanlarda cephe gerisi bir mücadele sürdürmeye karar verir. Ama sömürge halkının büyük çoğunluğunun bu konulara kayıtsız olduğunu unutmamak gerekir. Bir sömürge halkı için en önemli değer öncelikle topraktır;

çünkü en somut şeydir: Ekmeği ve doğal olarak haysiyeti sağlayan toprak. Ama bu haysiyetin "insan varlığı"yla alakası yoktur, çünkü sömürge halkı böyle bir ideal insandan söz edildiğini hiç duymamıştır. Topraklarında gördüğü tek şey, yakalanabileceği, dövülebileceği, açlığa mahkûm edilebileceği, bunu yapanın da hiç ceza görmeyeceğidir; tek bir papazın, tek bir ahlâk kumkumasının onun yerine dövülmek için öne çıktığını ya da onunla ekmeğini paylaştığını görmemiştir. Sömürge halkı açısından ahlâklı olmak çok basittir: sömürgecinin küstahlığını susturmak, sergilediği şiddet sarmalını kırmak, tek kelimeyle onu derhal sahne dışına çıkarmak. Bütün insanların eşit olduğunu söyleyen ünlü ilke, sömürgelerde ancak sömürge tebaası sömürgeciye eşit olduğunu gösterdiğinde yerini bulur. Bir adım sonrasında, sömürge halkı sömürgeciden daha üstün olmak için savaşmaya hazırdır. Aslında sömürgecinin yerine geçmeyi çoktan kafasına koymuştur. Gördüğümüz gibi, tüm maddi ve manevi evren çökmektedir. Sömürgecinin soyut, evrensel değerlerini benimseyen aydın da, yeni bir dünyada sömürgeciyle sömürge halkının barış içinde yaşayabilmesi için savaşmaya hazırdır. Ama göremediği bir şey vardır (çünkü sömürgecilik, tüm düşünce tarzlarıyla birlikte onun içine işlemiştir): Sömürge koşulları ortadan kalktığı andan itibaren sömürgeci artık birlikte yaşamakla ya da orada kalmakla ilgilenmez. Cezayir ve Fransız hükümetleri arasındaki görüşmelerden bile önce, sözde "liberal" Avrupalı azınlığın tavrını netleştirmesi rastlantı değildir: Onun tek istediği çifte vatandaşlıktır. Soyut bir düzleme iyice çekilerek, sömürgeciyi meçhule doğru çok somut bir atılım yapmaya zorlamak istenmektedir. Dürüst olalım; sömürgeci, gerçekliğin yerini hiçbir laf cambazlığının tutamayacağını gayet iyi bilmektedir.

Sömürge tebaası, böylece, yaşamının, aldığı soluğun, atan kalbinin sömürgecininkilerle aynı olduğunu keşfeder. Sömürgecinin derisinin bir yerlinin derisinden daha değerli olmadığını öğrenir. Diğer bir deyişle, dünyası temelden altüst olur. Sömürge halkının duyduğu yeni ve devrimci güven bütünüyle buradan kaynaklanır. Çünkü gerçekten de benim yaşamım sö-

mürgecininki kadar değerliyse, sömürgecinin bakışı artık beni ne titretir ne de yerimde çakılmama neden olur, sesi artık beni dondurmaz. Artık kendimi onun karşısında endişe içinde hissetmem. Aslında canı cehenneme! Artık varlığı beni rahatsız etmediği gibi, onun için hazırladığım etkili tuzaklar karşısında yakında çareyi ancak kaçmakta bulacaktır.

Belirtmiş olduğumuz gibi, sömürge koşulları dünyaya dayattığı ikiye bölünmüşlükle nitelenir. Dekolonizasyon, bu heterojenliği yok edici radikallikte bir kararla ve ulusal, bazen ırksal bir temelde birleştirir bu dünyayı. Senegalli yurtseverlerin, başkanları Senghor'un manevralarına ilişkin olarak söyledikleri acı sözleri biliyoruz: "Biz kendi kadrolarımızı Afrikalılaştırsın istedik, Senghor ise Avrupalıları Afrikalılaştırıyor." Yani sömürge halkı dekolonizasyonun gerçekleşip gerçekleşmediğini anında görebilir: Bunun asgari koşulu ayağın baş olmasıdır.

Ama sömürge aydını bu talebi çeşitlendirebilir; gerçekten de motivasyon eksikliği çekmez: Yönetici, teknisyen ve uzman gibi önemli pozisyonlara gelebilir. Sömürge halkı ise bu iltimasları sabotaj manevraları olarak yorumlar ve orada burada, zaman zaman şöyle dediği duyulur: "Bu halde, bağımsız olmamız ne işe yaradı ki?.."

Nerede gerçek bir kurtuluş mücadelesi verilse, nerede halkın kanı aksa, silahlı mücadele evresi aydınları halkın yanına çekilmeye teşvik etse, bu aydınların sömürgeci burjuvazi çevrelerinden ödünç aldığı üstyapının kökünün kazınmaya başladığını görürüz. Sömürgeci burjuvazi, narsisistik monoloğu içinde, insanların bunca hatasına karşın olmazsa olmaz değerlerin –yani Batı'nın değerleri– ölümsüz olduğunu akademisyenleri aracılığıyla sömürge halkının kafasına sokmuştur. Sömürge aydını bu düşüncelerin ikna gücünü kabul etmiştir ve beyninin derinliklerinde Yunan-Roma idealini savunmaya hazır, uyanık bir bekçi bulabilirsiniz. Oysa kurtuluş mücadelesi sırasında, sömürge aydınının halkıyla ilişkiye geçtiği anda, bu yapay bekçi tuzla buz olur. Bütün o Akdeniz değerleri, bireyin, Aydınlanma'nın, insanın, güzelliğin zaferi, cansız ve renksiz biblolara dönüşür.

Bütün bu söylemler bir ölü sözcükler yığını gibi gözükür. Ruhu soylulaştıracağı düşünülen bütün değerlerin işe yaramaz olduğu ortaya çıkar, çünkü halkın içinde yer aldığı somut çatışmayla hiçbir ilgileri yoktur.

Bu değerlerin ilki bireyciliktir. Sömürge aydını, efendilerinden bireyin kendisini öne çıkarması gerektiğini öğrenmiştir. Sömürgeci burjuvazi, herkesin kendi öznelliğine gömüldüğü ve zenginliğin salt düşünce zenginliği olduğu, bireylerden oluşmuş bir toplum mefhumunu sömürge halkının kafasına kazımıştır. Ama kurtuluş mücadelesi sırasında halkına dönme olanağı bulan sömürge insanı, çok geçmeden bu kuramın yanlışlığını keşfedecektir. Mücadelenin örgütlenme biçimlerine katıldıkça farklı bir söz dağarcığına kavuşacaktır. "Erkek kardeş", "kız kardeş", "yoldaş", sömürgeci burjuvazi tarafından yasaklanan sözcüklerdir; çünkü ona göre kardeşim cüzdanımdır, yoldaşım çevirdiğim dolaplardır. Sömürge aydını; bencillik, kibirli yakınmalar, ille de son sözü kendisi söylemek isteyenlerin çocuksu aptallığı gibi bütün putlarının yanıp kül olduğuna tanık olur. Sömürgeci kültürün paramparça ettiği bu sömürge aydını, köy meclislerinin gücünü, halk komitelerinin kuvvetini, mahalle ve hücre toplantılarının olağanüstü verimliliğini de keşfedecektir. Bundan böyle kişisel çıkarlar kolektif çıkarlar olacaktır; çünkü somut gerçeklikte ya *herkes* Fransız lejyonerler tarafından yakalanıp katledilecektir ya da *herkes* kurtulacaktır. Bu koşullarda, ateist kurtuluş biçimi olan "herkesin kendi paçasını kurtarması" anlayışı yasaktır.

Son günlerde özeleştiriden çok söz ediliyor, ama çok az insan bunun öncelikle bir Afrika kurumu olduğunun farkında. İster Kuzey Afrika'daki köy meclislerinde olsun, ister Batı Afrika'daki toplantılarda olsun, geleneğe göre bir köyde yaşanan kavgaların halkın önünde çözülmesi gerekir. Burada biraz mizahi bir kolektif özeleştiriyi kastediyorum; çünkü herkes sonunda rahatlar ve aslında nihayetinde herkesin istediği aynı şeydir. Aydınlar yavaş yavaş halkın arasına karıştıkça, bütün o hesap kitaptan, bütün o tuhaf suskunluklardan, art niyetten, o şeytani düşüncelerden ve gizlilikten kurtulurlar. Bu açıdan cemaa-

tin çoktan zafere ulaştığını, kendi ışığını, kendi mantığını yaydığını söyleyebiliriz.

Fakat kurtuluş mücadelesinin etkisini henüz yeterince hissettirmediği bölgelerde dekolonizasyon gerçekleştiğinde, oradaki açıkgöz, içten pazarlıklı, kurnaz aydınların sömürge burjuvazisiyle ilişkilerinden kaptıkları davranış ve düşünce biçimlerinin bozulmadan kaldığı da vakidir. Dünün sömürgeciliğinin ve bugünün ulusal otoritesinin şımarık çocukları, kimi ulusal kaynakların yağmalanmasını yönetirler. Kimsenin gözünün yaşına bakmayan bu kişiler, gizli planlar ve yasal yağmalarla –ithalat-ihracat işleri, anonim şirketler, borsa oyunları ve imtiyazlar– artık ulusallaşmış olan bu yoksulluğun üzerinde yükselirler. Ticaretin millileştirilmesi konusunda, yani pazarların ve kelepir fırsatların yalnızca ulusa ayrılmasında ısrar ederler. Doktrin olarak, ulusun yağmalanmasının millileştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Tasarruf dönemi de denen bu çorak ulusal evrede, yağmalamada gösterdikleri başarı hemen halkın şiddetine ve öfkesine yol açar. Afrika'nın ve dünyanın bugünkü koşullarında, bağımsız ve yoksul olan bu halk, hızla ivme kazanan adımlar atarak toplumsal bilince erişir. Bahsettiğimiz bu küçük şahsiyetler, bunu çok geçmeden bizzat öğreneceklerdir.

Ezenin kültürünü asimile etmek ve bu dünyada şansını denemek için, sömürge tebaasının bazı taahhütlerde bulunması, örneğin sömürge burjuvazisinin düşünme biçimini bir şekilde benimsemesi gerekmiştir. Sömürge aydınının diyaloğa girme konusundaki beceriksizliğinde görülebilir bu. Çünkü bir nesne ya da düşünceyle karşılaştığı zaman, kendini geri çekmeyi bilmez. Öte yandan, halkın içine girip mücadele ettiğinde hayrete düşüp hayranlık duyar. Halkın iyi niyeti ve dürüstlüğü onu tam anlamıyla savunmasız bırakır. O zaman da popülizm yapma riski ortaya çıkar. Halkın her sözüne kafa sallayan, onu adeta hükme dönüştüren, "evet efendim"ci biri haline gelir. Ama fellahlar, işsizler, açlar hakikate göz dikmezler; hakikati temsil ettiklerini söylemezler; çünkü hakikat bizzat onlardır.

Bu dönemde aydın, kaba bir oportünist gibi davranır. Aslın-

da manevralarından vazgeçmemiştir. Yine de halk onu reddetmeyi ya da mat etmeyi asla düşünmez. Halkın istediği, bütün her şeyin ortaklaşmasıdır. Sömürge aydınının kitlelerin dalga dalga kabarışına katılması, kendisindeki tuhaf bir ayrıntı merakı yüzünden duraksar. Bu, halkın çözümlemeye karşı olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, olup bitenin kendisine açıklanmasını takdir eder; bir akıl yürütmenin ardındaki mantığı anlamak ister; nereye gittiğini görmek ister. Ama sömürge aydını, halkla ortak yaşamının başında, ayrıntılara öncelik verir ve bu yüzden mücadelenin gerçek amacı olan sömürgeciliği alt etme meselesini atladığı da olur. Mücadelenin çokbiçimli hareketine kendini kaptıran aydın, yerel görevlere yoğunlaşma eğilimindedir; bu görevleri coşkuyla yapsa da hemen her zaman fazlaca bilgiçlik taslar. Büyük resmi her zaman göremez. Halk devrimi denilen o huşu uyandırıcı, karıştırıcı ve ufalayıcı makineye, disiplin, uzmanlık ve alan nosyonlarını dahil etmeye çalışır. Cepheyle ilgili belirli konulara kendini kaptırdığından, hareketin birliğini gözden kaçırdığı ve alınan yerel mağlubiyetler karşısında kuşkuya, hatta umutsuzluğa kapıldığı olur. Halk ise en başından itibaren bütüncül bir tutum takınmıştır: "Ekmek ve Toprak. Toprağı ve ekmeği nasıl elde edebiliriz?" Halkın bu inatçı, görünüşte dar kafalı ve sınırlı bakış açısı, aslında en değerli ve en etkili davranış modelidir.

Hakikat sorununu da ele almamız gerekir. Halka göre, her zaman için, ancak kendi ulusundan insanlar hakikate hak kazanmıştır. Bu tutumu hiçbir mutlak hakikat, ruhun şeffaflığına ilişkin hiçbir söylem sarsamaz. Sömürge insanı sömürge durumu yalanına, yalanla karşılık verir. Kendi milliyetinden kardeşlerine karşı açık ve dürüst, sömürgeciye karşı ise gergin ve anlaşılmazdır. Sömürge rejiminin yıkılmasını hızlandıran, ulusun ortaya çıkışını besleyen, hakikattir. Yerlileri koruyan ve yabancıların kaybetmesine yol açan şey, hakikattir. Sömürgecilik koşullarında hakikat yönetimi yoktur. İyi olan ise, *onlara* en çok zarar veren şeydir.

Bu yüzden başta sömürge toplumunu yöneten Maniciliğin, dekolonizasyon dönemi sırasında da bozulmadan korunduğu-

nu görürüz. Gerçekten de sömürgeci, düşman olmaktan, uzlaşmaz karşıt olmaktan, özellikle öldürülecek insan olmaktan asla kurtulamaz. Ezen, kendi alanı içinde hareketi, tahakküm, sömürü ve talan hareketini var kılar. Öteki bölgede ise sömürgeleştirilmiş, yağmalanmış "şey" çöreklenmiştir ve kıyı bölgelerinden "metropol"ün saray ve doklarına doğru yönelen bu hareketi elinden geldiğince besler. Bu donmuş bölgede deniz durgundur, palmiyeler esintiyle hafifçe sallanır, dalgalar kıyılara vurur ve hammaddeler durup dinlenmeden taşınırken sömürgecinin varlığını meşrulaştırır. Oysa bu arada canlıdan çok ölüye benzeyen sömürge halkı hiç değişmeyen rüyası içinde büzülür kalır. Tarihi yapan sömürgecidir. Onun yaşamı bir destan, serüven dolu bir maceradır. O, mutlak başlangıçtır: "Bu toprakları biz yarattık." Süreğen neden de odur: "Biz buradan ayrılırsak her şey biter, bu ülke Ortaçağ'a geri döner." Sömürgecinin karşısındaki "atalardan kalma geleneklerine" saplanıp kalmış ve içten içe yanıp tutuşan uyuşuk insanlar ise sömürgeci merkantilizmin yaratıcı dinamizmine neredeyse taşlaşmış bir çerçeve sağlar.

Sömürgeci, tarih yapar ve onu yaptığını da bilir. Metropolünün tarihine sürekli gönderme yaptığı için, kendisinin de burada, bu metropolün uzantısı olduğunu açıkça gösterir. Dolayısıyla yazdığı tarih yalnızca yağmaladığı ülkenin tarihi değil, bütün yağmaları, tecavüzleri ve açlıktan öldürmeleriyle, kendi ulusunun da tarihidir. Sömürge halkının mahkûm edildiği ataletin sorgulanması, ancak sömürge halkının kendi ulus tarihini, dekolonizasyon tarihini var edebilmek adına sömürgecilik tarihini, yağmalama tarihini sonlandırmaya karar vermesiyle mümkündür.

Bölümlere ayrılmış, hareketsiz, Manici bir dünya, heykeller dünyası: fethi yöneten generalin heykeli, köprüyü yapan mühendisin heykeli. Kırbaçlaya kırbaçlaya derilerini yüzüp ortaya çıkardığı omurgaları taşlarıyla ezen, kendisinden çok emin bir dünya... Sömürge dünyası budur işte. Sömürge insanı, hapsedilmiş bir insandır; Apartheid, sömürge dünyasının bölümlere ayrılmasının yalnızca bir biçimidir. Yerlinin öğrendiği ilk

şey, kendi yerini bilmesi ve sınırları aşmamasıdır. Bu nedenle onun hayalleri her zaman kaslarla ilgilidir: eylem hayalleri, saldırgan hayaller... Rüyamda sıçradığımı, yüzdüğümü, koştuğumu, tırmandığımı görürüm. Kahkaha attığımı, bir sıçrayışta bir nehri geçtiğimi, peşimdeki araba konvoyunun beni asla yakalayamadığını görürüm. Sömürgeleştirme döneminde sömürge halkı, akşam dokuzdan sabah altıya kadar özgür olmaktan asla vazgeçmez.

Sömürge halkı, kaslarında biriken bu saldırganlığı önce kendi halkına yöneltir. Siyahların kendi aralarında dalaştıkları dönemdir bu; polisler ve sorgu hâkimleri Kuzey Afrika'daki suç oranının şaşırtıcı artışı karşısında ne yapacaklarını bilemezler. Bu olgunun nasıl değerlendirilmesi gerektiğini daha sonra göreceğiz.[2] Sömürge halkı sömürge düzeni karşısında sürekli gerilim içindedir. Sömürgecinin dünyası düşman bir dünyadır; dışlayan, ama aynı zamanda da imrenme yaratan bir dünya... Sömürge halkının, sömürgecinin yerini alma hayalinden hiç vazgeçmediğini belirtmiştik. Sömürgeci olma değil, onun yerine geçme arzusu... Sömürgeleştirilmiş yığınları buldozer gibi ezip geçen bu düşman, baskıcı ve saldırgan dünya, yalnızca olabildiğince çabuk kaçmak istedikleri bir cehennemi değil, korkunç bekçi köpekleriyle korunan çok yakındaki bir cenneti de temsil eder.

Sömürgeleştirilmiş insan her zaman tetiktedir: Sömürge dünyasının birçok simgesinden dolayı kafası karıştığından, sınırı geçip geçmediğinden hiçbir zaman emin olamaz. Sömürgecinin yönettiği dünya karşısında sömürge insanı, suçsuzluğu kanıtlanana kadar her zaman suçludur. Ama bu suçluluk, sömürge insanının kabul ettiği bir suçluluk değildir; daha çok bir tür lanet olarak, Demokles'in kılıcı olarak görülür. Ama sömürge insanı ruhunun derinliklerinde hiçbir otoriteyi kabul etmez. Üstünde egemenlik kurulmuştur ama ehlileşmemiştir. Aşağılanır ama aşağı olduğuna asla inanmaz. Sömürgecinin üzerine atlamak için dikkatinin dağılmasını sabırla bekler. Yerlinin kas-

2 Bkz. 5. Bölüm: "Sömürge Savaşı ve Zihinsel Rahatsızlıklar".

ları sürekli gergindir, beklemededir. Kaygılı ya da dehşete düşmüş olduğu hiç söylenemez. Aslında av rolünden çıkıp avcı olmaya her an hazırdır. Sömürge insanı ezilen biridir ama ezen olma hayalini sürekli kurar. Jandarmalar, kışlalardaki kalk boruları, askerî gösteriler ve dalgalanan bayraklar gibi toplumsal simgeler, aynı anda hem ketleyici hem de teşvik edicidir. Bu simgeler, "Olduğun yerde kal" değil, daha çok "Hamle yapmaya hazır ol" mesajını taşır. Gerçekten de, sömürge insanı uyuşmaya ve unutmaya başlasa bile, sömürgecinin kibri ve sömürge sisteminin sertliğini deneyimleme endişesi, ona büyük çatışmanın sonsuza kadar ertelenemeyeceğini sık sık hatırlatır. Sömürgecinin yerini almaya yönelik bu itki, kasların sürekli gergin olmasını sağlar. Bazı duygusal koşullarda, engelin, hareketi hızlandırdığı bilinen bir olgudur.

Sömürgeci ile sömürülen arasındaki ilişki fiziksel kütle ilişkisidir. Sömürgeci sayı olarak fazla olan hasmına karşı kendi gücünü öne sürer. Sömürgeci teşhircidir. Güvenlik endişeleriyle, sömürge insanına, "Burada efendi benim"i yüksek sesle hatırlatır. Sömürgeci, sömürge insanında, dışarıya çıkmasına izin vermediği öfkeyi canlı tutar. Sömürge insanı, sömürgeciliğin sık dokunmuş örümcek ağı içine sıkışmıştır. Ama sömürgecinin içsel olarak sahte bir duyarsızlaşmaya ulaşabildiğini görmüştük. Sömürge halkının kas gerilimi dönem dönem kabileler, klanlar ve bireyler arası kanlı kavgalarda patlar.

Bireysel düzeyde sağduyunun gerçekten reddine tanık oluruz. Sömürgeci ya da polis, sömürge insanını gece gündüz dövebilir, aşağılayabilir, diz çöktürebilirken, sömürge insanının başka bir sömürge insanının en ufak bir düşmanca ya da saldırgan bakışında bıçağına uzanması da az görülen bir şey değildir. Çünkü sömürge insanının son çaresi, kendi kişiliğini kardeşine karşı savunmasıdır. Kabileler arası savaşlar belleğin derinliklerine gömülü, asırlar kadar eski kinlerin sürmesine hizmet eder yalnızca. Sömürge insanı tüm kasları ve ruhuyla kan davasının peşine düşerken sömürgeciliğin asla var olmadığını, her şeyin eskisi gibi sürdüğünü, tarihin devam ettiğini kendisine kabul ettirmeye çalışır. Sanki kardeşlerin birbirine düşmesi gerçek

engeli görmelerini mani olmalarına ve sonunda ortaya çıkması kaçınılmaz olan sömürgeciliğe karşı silahlı mücadeleyi mümkün olduğunca engellemeye yetermiş gibi, topluluklar düzeyinde çok iyi bildiğimiz "başını kuma gömme" tavrının önemini burada açıkça kavrarız. Böylece kabileler arası savaşlarda kolektif olarak kendi kendini çok somut bir biçimde yok etme, sömürge insanının kas gerilimini rahatlatan yollardan biri haline gelir. Bütün bu davranışlar tehlike karşısında ölüm refleksleridir; sömürgecinin varlığını ve egemenliğini pekiştiren ve bu insanların akılcı olmadığına onu ikna eden bir intihar eylemini temsil ederler. Sömürge insanı din sayesinde de gözlerini sömürgeciden kaçırabilir. Kadercilik, ezenin tüm sorumluluğunu ortadan kaldırır; kötülüklerin, sefaletlerin ve yazgının nedeni Tanrı'ya bağlanabilir. Birey bu şekilde Tanrı'nın buyurduğu yıkımı kabul eder, sömürgecinin ve yazgının önünde eğilir ve içsel dünyasının bir anlamda yeniden yapılanmasıyla sakinleşir.

Ama bu arada yaşam devam eder ve azgelişmiş toplumlarda çok sık görülen korkunç mitler sayesinde sömürge halkı saldırganlığının patlamasını engeller: Bu mitler, her atılan yanlış adımda ortaya çıkan kötü ruhlar, leopar adamlar, yılan adamlar, altı ayaklı köpekler, hortlaklar, sömürgeci dünyadan çok daha dehşet verici tabular, engeller ve yasaklar dünyasıyla, sömürge insanını kuşatan, ucu bucağı olmayan devler ya da küçük hayvancıklar sürüsüdür. Yerli toplumunun her yanına nüfuz etmiş bu büyülü üstyapı, libidonun çalışma tarzında çok belirgin işlevler yerine getirir. Gerçekten de, azgelişmiş toplumların karakteristik özelliklerinden biri de, libidonun esasen bir topluluk, bir aile meselesi olmasıdır. Kendi karısından başka bir kadınla cinsel ilişki kurduğunu rüyasında gören erkeğin rüyasını açıkça anlattığı ve şerefi incinen aileye ya da kocaya cezasını ayni olarak ödediği veya birkaç gün karşılıksız çalıştığı toplumlar, antropologlar tarafından çok sıklıkla anlatılmıştır. Yeri gelmişken söyleyelim, bu örnek, tarihöncesi denen toplumların, bilinçaltına büyük önem verdiğinin de kanıtıdır.

Mit ve büyü atmosferi beni korkuturken kuşku duyulmaz bir gerçeklik gibi işlev görür. Beni dehşete düşürürken gelenekler-

le ve topraklarımın ya da kabilemin tarihiyle bütünleştirir, ama aynı zamanda bana güven de verir; bir statü, bir kimlik belgesi bahşeder. Azgelişmiş ülkelerde gizlilik alanı, tamamen büyüyle yönetilen kolektif bir alandır. Hareketlerin billursu bir süreklilikle tekrarlandığı, içinden çıkılmaz ağın içine beni soktuğunda, kendi dünyam, kendi dünyamız olumlanmış olur. İnanın bana, hortlaklar sömürgecilerden çok daha korkunçtur. Ve artık sorun, sömürgeciliğin zırhlarla çevrili dünyasıyla uyum içinde olmak değil, işemeden, yere tükürmeden ya da gece dışarıya çıkmadan önce üç kere düşünmektir.

Doğaüstü, büyülü güçlerin şaşırtıcı derecede benci [*moïque*] güçler oldukları ortaya çıkar. Yabancılıkla damgalanmış sömürgeci güçlerin kuvveti azaldıkça azalır. Onlara karşı savaşmak için hiçbir neden yoktur, çünkü asıl önemli olan mitsel yapıların yarattığı dehşetli düşmanlardır. Her şeyin hayalî düzlemde bir hasımlaşmaya indirgendiğini görürüz.

Ama kurtuluş mücadelesinde, bir zamanlar hayal dünyasına kapılmış, dile gelmez dehşetlerin tutsağı olmuş, gene de kendini düşsel kargaşaya bırakmaktan mutlu olan bu halk parçalanır, yeniden biçimlenir, çok gerçek ve acil çatışmaların kan ve gözyaşları içinde döllenir. Mücahitleri beslemek, nöbetçileri yerleştirmek, en temel gereksinimlerden yoksun ailelerin yardımına koşmak, öldürülen ya da cezaevine giren bir kocanın görevlerini yerine getirmek – bütün bunlar, kurtuluş mücadelesinde halktan üstlenmesi talep edilen somut görevlerdir.

Sömürge dünyasında sömürge insanının duyguları yakıcı bir maddenin yarattığı açık yara gibi tetiktedir. Ruh dünyası daralır, kendi kendini yok eder ve ukala uzmanların sömürge insanlarının isterik tipler olduğunu söylemelerine yol açan kas spazmlarıyla kendine çıkış bulur. Kişiliğin özüyle sürekli iletişim kuran görünmez gözcülerin izlediği bu duygusal uyanış, krizin kaslarla çözülmesinden aşırı erotik bir haz alır.

Sömürge insanının duygulanımının başka bir yönü de, dansın esrikliğiyle enerjisi tükendiği zaman görülebilir. Sömürge dünyasına ilişkin bütün incelemelerin dansı ve büyülü güçlerin eline geçme olgusunu kavramak zorunda olması bundandır.

Sömürge insanının rahatlama yöntemi, vahşi saldırganlık ve içgüdüsel şiddetin kanalize edildiği, dönüştürüldüğü ve el çabukluğuyla uzaklaştırıldığı bu kas orjisidir. Dans çemberi serbest bir çemberdir. Korur ve güçlendirir. Belirli gün ve zamanlarda kadınlarla erkekler belirli bir yerde toplanır ve kabilenin ciddi bakışları altında, düzensiz görünen ama aslında aşırı ritüelleşmiş bir pandomim yaparlar; bu pandomimde kötü güçleri kovmak, onlardan kurtulmak ve kendini ifade etmek için, bir cemaat baş sallayarak, vücudunu ileri geri sallayarak, görkemli ve kendiliğinden hareketlerle oynar. Çember içinde her şeye izin vardır. Aya daha yakın olmak istermiş gibi tırmanılan küçük tepe; yıkanma, temizlenme ve arınmanın dansla sembolize edildiği nehir kıyısı kutsal yerlerdir. Her şeye izin verilir, çünkü aslında bir araya gelmenin tek amacı aşırı yüklenmiş libidonun ve bastırılmış saldırganlığın volkanik bir patlamayla çözülmesini sağlamaktır. Simgesel cinayetler, figüratif geçit törenleri, düşsel cinayetler, bütün bunlar dışarıya çıkmak zorundadır. Bütün kötülükler kızgın lav gibi öfkeyle dışarıya sızıp yok olur.

Bir adım daha atınca kendimizi tamamen büyülü güçlerin denetiminde buluruz. Aslında bunlar örgütlü şekilde cinlere teslim olup onlardan kurtulma toplantılarıdır: vampirlik; hortlakların, cinlerin ve ünlü Vudu tanrısı Legba'nın esiri olma. Bu kişilik çözülmesi, erimesi ya da bölünmesi, sömürge dünyasının istikrarını sağlamada kilit bir rol oynar. Giderken kadınlarla erkekler ayaklarını sabırsızlıkla yere vurmaktadır, sinirler "gerilmiş"tir; döndüklerinde köye huzur, barış ve sükûnet gelir.

Kurtuluş mücadelesi sırasında bu ritüellere yönelik ilgiden görülmemiş bir uzaklaşma yaşanır. Sırtı duvara dayalı, bıçak boğazında ya da daha doğru bir ifadeyle elektrik kablosu cinsel organına bağlıyken, sömürge insanı hikâye anlatmaktan vazgeçmek zorunda kalır.

Yıllar boyu süren gerçekdışılıktan sonra, en şaşırtıcı hayallerle uğraştıktan sonra, sömürge insanı elinde silahla varlığını tehdit eden tek gücün –sömürgeciliğin– karşısına nihayet dikilir. Ateş ve barut arasında büyüyen sömürge halkının gençleri, hortlak atalarla, iki başlı atlarla, dirilen ölülerle ve esnerken be-

dene giren cinlerle alay etmekte tereddüt etmez. Sömürge insanı gerçekliği keşfeder ve bunu praksisinin hareketi içinde, şiddet eylemlerinde ve kurtuluş projesi içinde dönüştürür.

Sömürge dönemi boyunca bu şiddetin sürekli ön planda tutulmasına karşın gene de bir işe yaramadığını görmüştük. Dansın ve büyülü güçlerin denetimine girme sayesinde duygusal boşalmalarla kanalize edildiğini de görmüştük. Kardeş kavgalarında nasıl heba olduğunu görmüştük. Şimdi sorun, yön değiştirmekte olan bu şiddeti ele geçirmektir. Bir zamanlar şiddet mitlerle yatıştırılır ve kolektif intihar yolları bulurken, yeni koşullar şiddetin yön değiştirmesine olanak sağlamaktadır.

Siyasal taktik ve tarih açısından sömürgelerin kurtuluşu, çağımızda çok önemli, yeni bir kuramsal sorun yaratır: Ulusal kurtuluş hareketi için koşulların olgunlaşmış olduğunu ne zaman anlayabiliriz? Öncü kim olmalıdır? Dekolonizasyon çeşitli biçimlere büründüğünden, mantık tereddüt eder ve hangisinin gerçek dekolonizasyon, hangisinin sahte olduğunu ayırt edemez. Angaje insan için, kullanılacak araç ve taktikleri, yani tutum ve örgütlenmeyi kararlaştırmanın aciliyet gerektirdiğini ileride göreceğiz. Bu yoksa, içerdiği gerici risklerle, kör bir iradecilikten başka bir şey ortaya çıkması mümkün değildir.

Sömürgecilik döneminde, sömürge halkının şiddetine yeni yollar, yeni yatırım kutupları açan güçler hangileridir? Bunlar başta siyasi partiler ve entelektüel ya da ticari seçkinlerdir. Ne var ki bazı siyasi oluşumların özelliği, ilkeler ortaya atmaları ama slogan atmaktan kaçınmalarıdır. Sömürgecilik döneminde bu milliyetçi siyasi partilerin faaliyetleri yalnızca seçimlere yönelir. Bu, halkların kendi kaderini tayin hakkı, insanın haysiyet hakkı ve açlık çekmeme hakkı gibi temalar üzerine, "bir insan-bir oy" ilkesinin sayısız kez dile getirilmesi üzerine bir dizi felsefi-siyasal söylevden başka bir şey değildir. Milliyetçi siyasi partiler hiçbir zaman sömürgecinin karşısına güçle dikilme ihtiyacı üzerinde durmazlar, çünkü amaçları hiç de sistemin radikal bir şekilde devrilmesi değildir. Pasifist, yasalcı ve aslında düzenin, bu yeni düzenin yandaşı olan bu siyasi gruplar, kendileri için temel önemdeki bir şeyi sömürgeci burjuvaziden nob-

ranca ister: "Bize daha fazla iktidar verin!" Şiddet konusunda seçkinlerin kafası net değildir. Sözlerinde şiddet yanlısı, davranışlarında reformisttirler. Burjuva milliyetçi siyasi liderler bir şey söylediklerinde, gerçekte bunu düşünmediklerini açık bir şekilde ortaya koyarlar.

Milliyetçi siyasi partilerin bu özelliklerini, hem siyasi liderlerinin hem de yandaşlarının niteliğine bağlamak gerekir. Milliyetçi partilerin destekçisi şehirli bir tabakadır. Sömürge durumundan yarar sağlamaya başlayan –elbette acınacak bir yarar!– işçiler, öğretmenler, küçük esnaf ve küçük dükkân sahipleri kendi çıkarlarına bakarlar. Bu destekçiler daha iyi bir yaşam ve ücretlerin artırılmasını isterler yalnızca. Bu siyasi partilerle sömürgecilik arasındaki diyalog hiç kesilmeden sürer. Yapılacak düzenlemeler, seçimlerde temsiliyet, basın özgürlüğü, dernek kurma hakkı tartışılır. Reformlar ele alınır. Bu yüzden, sömürge halkının büyük bölümünün metropoldeki siyasi parti şubelerinin aktif üyeleri olması kimseyi şaşırtmamalıdır. Bu sömürge insanları, "İktidar proletaryaya!" soyut sloganı altında mücadele ederler ve kendi ülkelerindeki mücadelenin öncelikle milliyetçi sloganlarla yürütülmesi gerektiğini unuturlar. Sömürge aydını, saldırganlığını, sömürgecinin dünyasıyla özdeşleşme yönündeki kısmen örtük iradesine yatırmıştır. Saldırganlığını kendi çıkarlarının, bireysel çıkarlarının hizmetine sunmuştur. Dolayısıyla bir tür azat edilmiş köleler, bireysel olarak kurtulmuş köleler sınıfı kolaylıkla doğar. Aydın, bu azat edilmişlerin sayısını artırma ve bunlardan oluşan hakiki bir sınıf yaratma yollarına başvurur. Öte yandan halk kitleleri, bireylerin başarı şansının artışını durup izlemeye hiç niyetli değildir. Onlar sömürgecinin konumunu değil, yerini talep ederler. Sömürge halkı muazzam çoğunluğuyla sömürgecinin çiftliğini ister. Onlara göre, sömürgeci ile rekabete girmek söz konusu değildir. Onun yerini almak isterler.

Milliyetçi partilerin yürüttüğü propagandada köylülük sistematik olarak dışarıda tutulur. Oysa sömürge ülkelerde yalnızca köylülerin devrimci olduğu açıktır. Köylünün kaybedeceği hiçbir şey yoktur, ama kazanacağı çok şey vardır. Köylüler, sı-

nıf düşmüş kişiler ve açlar, yalnızca şiddetin kendilerine yardımcı olabileceğini çabucak keşfeder. Onlara göre asla uzlaşma olamaz, hiçbir taviz verilemez. Ya sömürge olunur ya kurtulunur: Bu yalnızca bir güç ilişkisidir. Sömürülen, kurtuluşunun var olan bütün araçların kullanılmasını gerektirdiğini kavrar; bu araçlardan ilki de şiddettir. Bay Guy Mollet 1956'da Cezayir'deki Fransız yerleşimcilere teslim olunca, Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) ünlü bildirisinde, sömürgeciliğin ancak boğazına bıçak dayandığında gevşediğini belirtmişti. Tek bir Cezayirli bile bu sözcükleri aşırı şiddet yanlısı bulmamıştı. Bildiri bütün Cezayirlilerin yüreğinde hissettiklerini dile getirmekten başka bir şey yapmamıştı: Sömürgecilik ne düşünen bir makine ne de muhakeme yeteneği olan bir bedendir. Sömürgecilik çıplak şiddettir ve ancak daha büyük bir şiddetle karşılaştığında boyun eğer.

Belirleyici an geldiğinde, o zamana dek hareketsiz kalmış olan sömürge burjuvazisi harekete geçer. Yeni bir kavram ortaya atar; bu aslında sömürge durumunun yarattığı bir şeydir: şiddetsizlik. Bu şiddetsizlik, en kaba biçimiyle, sömürge aydınına ve iş dünyasının seçkinlerine sömürge burjuvazisinin onlarla aynı çıkarlara sahip olduğunu ve bu yüzden ortak yarar için anlaşmanın acil ve olmazsa olmaz olduğunu ifade eder. Şiddetsizlik, sonradan pişmanlık duyulacak bir hareket yapmadan, onarılmaz durumlar ortaya çıkmadan, kan dökülmeden önce görüşme masasının çevresinde sömürge sorununu çözmeye yönelik bir girişimdir. Ama kitleler görüşme masasının çevresine iskemlelerin yerleştirilmesini beklemeden sorunu kendi ellerine alarak ortalığı yakmaya ve öldürmeye başlarsa, çok geçmeden "seçkinler" ve milliyetçi burjuva partilerinin liderleri hemen sömürge yetkililerine koşarak, "Durum çok ciddi! Nereye varır bilmiyoruz. Bir çözüm, bir tür uzlaşma bulmalıyız" derler.

Bu uzlaşma kavramı dekolonizasyon olgusunda çok önemlidir, çünkü hiç de basit bir mesele değildir. Uzlaşma hem sömürge sistemini hem de yeni palazlanmakta olan milli burjuvaziyi kapsar. Sömürge sisteminin yandaşları, kitlelerin her şeyi

yok edebileceklerini anlarlar. Havaya uçurulmuş köprüler, talan edilmiş çiftlikler, baskınlar ve savaş, ekonomiye ciddi şekilde sekte vurabilir: Uzlaşma, milli burjuvazinin de gündemindedir. Böyle bir kasırganın olası sonuçlarını öngöremediğinden ve aslında bu kargaşanın kendisini silip süpüreceğinden korktuğundan, sömürgecileri yatıştırmaya koşar: "Hâlâ katliamı durdurma olanağımız var, kitleler hâlâ bize güveniyor; her şeyi tehlikeye atmak istemiyorsanız acele edin." Olaylar bir adım ileri giderse, milliyetçi partinin lideri şiddetle arasına mesafe koyar. Bu Mau-Mau'larla, bu teröristlerle, bu kasaplarla hiçbir ilgisi olmadığını yüksek sesle ilan eder. En iyi durumda teröristlerle sömürgeciler arasındaki bir *tarafsız bölge* tesis eder ve "aracı" olma talebinde bulunur; yani sömürgeciler bu Mau-Mau'larla görüşemeyeceğinden, kendisi görüşmeleri bizzat başlatmaya hazırdır. Dolayısıyla ulusal mücadelenin bu cephe gerisi, savaşın öteki tarafında olmaktan hiç vazgeçmeyen bu kesim, kendisini görüşmelerin ve uzlaşmanın ön cephesine –tam da sömürgecilikle ilişkiyi asla koparmamaya özen gösterdiğinden– fırlatılmış bulur.

Görüşmelerin başlamasından önce, milliyetçi partilerin büyük çoğunluğu en iyi durumda bu "barbarlığı" açıklamak ve bunun için af dilemekle yetinirler. Halkın mücadelesiyle aralarına mesafe koyarlar ve metropol basını ile kamuoyunun lanetlediği eylemleri özel konuşmalarda kınadıkları da sıklıkla duyulur. Olayları nesnel olarak değerlendirebilme saplantıları, harekete geçememelerinin meşru mazeretidir. Ama sömürge aydınıyla milliyetçi parti liderlerinin bu klasik tutumları hiç de nesnel değildir. Aslında onlar, kitlelerin bu pervasız şiddetinin kendi çıkarlarını savunmanın en iyi aracı olduğundan emin değildirler. Diğer yandan, şiddet içeren yöntemlerin etkin olmadığına da inanırlar. Onlara göre, sömürge baskısını şiddet yoluyla kırmaya yönelik her girişimin umutsuz bir çaba, bir intihar eylemi olduğuna kuşku yoktur. Çünkü sömürgecilerin tanklarının ve avcı uçaklarının zihinlerindeki yeri büyüktür. Onlara "Harekete geçmeliyiz!" dendiğinde, üzerlerine yağdırılan bombalar, yollarda hızla ilerleyen tanklar, mermi

yağmuru, polis akıllarına gelir – kıpırdamadan kalırlar. Baştan kaybetmişlerdir. Şiddet yoluyla zafere ulaşamayacaklarını göstermelerine gerek yoktur; onlar bunu günlük yaşamlarında ve siyasal manevralarında ortaya koymuşlardır. Engels'in, toyluk anıtı Bay Dühring ile ünlü polemiğinde yazdığına benzer çocuksu bir konumda kalmışlardır: "Tıpkı Robinson'un kendine bir kılıç bulabilmesi gibi, Cuma'nın da bir sabah elinde dolu bir tabanca ile ortaya çıktığını kabul edebiliriz ve o zaman tüm 'zor' ilişkisi tersine döner: Cuma buyurur ve Robinson, imanı gevrercesine çalışmak zorunda kalır... Demek ki, tabanca kılıcı yener ve zorun salt bir irade işi olmadığını, ama kullanılması için çok gerçek önkoşullar, özellikle en yetkin olanların o denli yetkin olmayanları alt edebileceği *aletler* gerektirdiğini görürüz. Ayrıca bu aletlerin üretilmesi gerektiğini, bunun da en yetkin zor araçlarını, kabaca söylemek gerekirse en yetkin silahları üretenlerin, o denli yetkin olmayan aletleri üretenleri alt edebileceği anlamına geldiğini ve kısacası, zorun utkusunun silah üretimine ve silah üretiminin de genel olarak üretime, yani 'ekonomik güce', 'ekonomik duruma', zorun emrinde bulunan maddesel *araçlara* dayandığını, en toy kişiler bile kuşkusuz kavrayacaklardır."[3] Aslında reformist liderler de aynı şeyi söyler: "Sömürgecilere karşı neyle savaşmayı umuyorsunuz? Bıçaklarınızla mı? Av tüfeklerinizle mi?"

Evet, her şey sonunda bu zor araçlarının paylaşımına dayalı olduğundan, bu araçlar şiddet alanında önemli bir yere sahiptir. Ama bu açıdan, sömürge topraklarının kurtuluşu konuya yeni bir ışık tutar. Örneğin gerçek bir sömürge savaşı olan İspanya Savaşı'nda, 1810 bahar saldırısı sırasında dört yüz bin kişilik büyük bir askerî güce sahip olmasına karşın Napolyon geri çekilmek zorunda kaldı. Fransız ordusu savaş araçları, askerlerinin kahramanlığı ve liderlerinin askerî dehasıyla tüm Avrupa'yı titretiyordu. Napolyon ordusunun muazzam kaynaklarıyla karşı karşıya kalınca sarsılmaz bir ulusal imanla hareket eden İspanyollar ise, yirmi beş yıl önce Amerikan milislerinin İngiliz

3 Engels, *Anti-Duhring*, 2. Kısım, 3. Bölüm, "Zor Kuramı", Sol Yayınları, 1995.

güçlerine karşı denediği gerilla savaşını keşfettiler. Ama gerilla savaşı, sömürge halkının bu şiddet aracı, kartellerle tekeller arasındaki küresel rekabette yeni bir unsur oluşturmadığı takdirde bir işe yaramaz.

Sömürgeciliğin başlangıcında, Kongo ve Nijerya'dan Fildişi Sahili'ne kadar geniş toprakları tek bir askerî müfreze işgal edebilirdi. Ama bugün sömürge halklarının ulusal mücadelesi tamamen yeni bir durumun parçasıdır. Kapitalizm, yayılmacı aşamasında, sömürgeleri, işlenir işlenmez Avrupa pazarına gönderilebilen hammadde kaynağı olarak görüyordu. Kapitalizm, sermaye birikimi evresinin ardından bugün kârlılık anlayışını değiştirmiştir. Sömürgeler pazar olmuştur. Sömürge nüfusu, tüketici pazarıdır. Bunun sonucunda sömürgede sürekli garnizon tutulması gerekirse, ticaret aksarsa, diğer bir deyişle imal edilmiş mallarla sanayi malları artık ihraç edilemezse, askerî güç kullanmanın çözüm olarak bir yana bırakılması gerektiği açıktır. Kölelik modelindeki kör tahakküm, metropol için ekonomik açıdan kârlı değildir. Metropol burjuvazisi içindeki tekelci grup, politikası yalnızca silah gücüne dayanan bir hükümeti desteklemez. Metropoldeki finansörlerle sanayicilerin hükümetlerinden beklentisi, sömürge halklarını yok etmesi değil, ekonomik anlaşmalarla kendi "meşru çıkarlarını" korumasıdır.

Dolayısıyla kapitalizm ile sömürge topraklarında alevlenen şiddet yanlısı güçler arasında nesnel bir suç ortaklığı vardır. Ayrıca sömürge halkı ezene karşı tek başına değildir. Kuşku yok ki ilerici ülke ve halkların siyasal ve diplomatik desteği de arkasındadır. Ama en önemlisi, finans grupları arasındaki acımasız savaş ve rekabettir. Berlin Konferansı, paramparça olmuş Afrika'yı üç-dört Avrupa bayrağına bölmeyi başarmıştı. Şu anda en önemli şey, Afrika'daki bir bölgenin Fransız ya da Belçika egemenliği altında olup olmadığı değil, ekonomik bölgelerin güvenli olup olmadığıdır. Topçu ateşinin ve yakılmış toprakların yerini ekonomik bağımlılık almıştır. Bugün isyancı bir sultanı bastırma savaşı sürdürülmüyor artık. Olaylar daha incelikli, daha az kanlı hale geldi; Castro rejimini devirmek

için sessiz planlar yapılıyor. Gine'nin boğazı sıkılıyor, Musaddık tasfiye edildi. Şiddetten korkan ulusal liderler, sömürgeciliğin "hepimizi katledeceğinden" korkuyorlarsa çok yanılıyorlar. Ordu elbette fetih günlerinin kurşun askerleriyle oynamaya devam ediyor, ama mali çıkarlar çok geçmeden onların ayaklarını yere bastıracaktır.

Dolayısıyla ılımlı milliyetçi siyasi partilerden, iddialarını açık seçik dile getirmeleri ve her iki tarafın çıkarlarına saygı duyarak sömürgeci ortakla birlikte sakince ve soğukkanlılıkla bir çözüm bulmaya çalışmaları istenir. Çoğunlukla sendikacılığın karikatürü olan bu milliyetçi reformist hareketlerin, bir şeyler yapmaya karar verdiklerinde aşırı barışçıl yöntemler kullandıkları görülür: Şehirlerdeki birkaç fabrikada işi durdurmak, bir lidere sevgi gösterisinde bulunmak için kitlesel mitingler düzenlemek, otobüsleri ya da ithal mallarını boykot etmek. Bütün bu yöntemler sömürgeci yetkililer üzerinde baskı kurmakla kalmaz, insanların rahatlamasını da sağlar. Bu kış uykusu terapisi, halkın hipnoz edilmesi, bazen başarılı olur. O zaman görüşme masasından, Gabon Cumhurbaşkanı M'ba'nın resmî bir ziyaret için Paris'e gelişinde şöyle demesine olanak sağlayan bir siyasal gündem çıkar: "Gabon bağımsız bir ülkedir; ama Gabon ile Fransa arasında hiçbir şey değişmedi, statüko devam ediyor." Gerçekten de değişen tek şey Bay M'ba'nın Gabon Cumhurbaşkanı olması ve o sırada Fransız Cumhurbaşkanı'nın konuğu olmasıdır.

Sömürge halkının pasifleştirilmesinde, sömürge burjuvazisine "olmazsa olmaz" din yardım ve yataklık eder. Tokat yediğinde öteki yanağını çeviren, kendisine karşı günah işleyenleri affeden, yüzüne tükürülür ve hakaret edilirken hiç irkilmeyen bütün o azizler el üstünde tutulur ve örnek gösterilirler. Sömürge ülkelerin seçkinleri, o azat edilmiş köleler, bir hareketin başına geçtiklerinde, sonunda kaçınılmaz olarak bir yedek mücadele üretirler. Kölecilik yanlılarını utandırmak ya da köleleri ezen rakip finans gruplarına gülünç bir hümanizm ideolojisi sağlamak üzere *kardeşlerinin köleleştirildiğini* ileri sürerler. Aslında hiçbir zaman gerçekten kölelere hitap etmezler; asla on-

ları somut olarak harekete geçirmezler. Tam tersine, hakikat –onlara göre yalan– ânı geldiğinde, sanki hokus pokusla "sömürge rejiminin sonu"na yol açabilecek kesin bir silah olarak *kitlesel seferberlik* tehdidini savururlar. Bu siyasi partilerde ve kadrolar arasında, ulusal bağımsızlık komedisine kasıtlı olarak sırtlarını dönen devrimciler vardır kuşkusuz. Ama onların konuşmaları, inisiyatifleri ve öfke patlamaları çok geçmeden parti mekanizmasıyla aralarını açar. Bu unsurlar yavaş yavaş yalıtılır, sonra da kesin olarak tasfiye edilir. Aynı zamanda, diyalektik bir hareketle, sömürge polisi de tepelerine biner. Şehirlerde güvenlikleri kalmayan, militanların yüz çevirdiği, parti liderlerinin reddettiği, kışkırtıcı gözüyle bakılan bu lanetliler, sonunda kırsala gider. İşte o zaman, köylü kitlelerin leb demeden leblebiyi anladıklarını ve hiç hazır olmadıkları soruyu hiç tereddütsüz sorduklarını kavrarlar: "Ne zaman başlıyoruz?"

Şehirli devrimcilerle köylüler arasındaki bu buluşmayı daha sonra ele alacağız. Davranışlarının gene de ilerici niteliğini göstermek için şimdilik dikkatimizi siyasi partiler üzerinde yoğunlaştıralım. Siyasi liderler, konuşmalarında ulusa "ad" verirler. Böylece sömürge halkının talepleri formüle edilmiş olur. Ama bu adın bir içeriği yoktur, siyasal ya da toplumsal bir program yoktur. Muğlak ama yine de ulusal bir biçim, bir çerçeve vardır; bunu da asgari talep olarak niteleyebiliriz. Konuşmaları yapan, milliyetçi basında yazı yazan politikacılar halkın umutlarını artırır. Yıkıcılıktan kaçınsalar da aslında dinleyicilerin ya da okurların bilinçlerine korkunç yıkıcılık tohumları ekerler. Çoğunlukla ulusal ya da etnik dil kullanılır. Burada da beklentiler yükseltilir ve hayal gücünün sömürge düzeninin dışına çıkmasına olanak sağlanır. Bazen bu politikacıların bile, "Biz siyahlar, biz Araplar" dediği olur ve sömürge döneminde belirsizlik taşıyan bu kelimelere kutsal bir anlam yüklenir. Bu milliyetçi politikacılar ateşle oynamaktadır. Çünkü yakın bir zamanda Afrikalı bir liderin bir grup genç aydına dediği gibi: "Kitlelerle konuşmadan önce iyice düşünün, kolayca coşkuya kapılırlar." Demek ki sömürgelerin tozunu attıran tarihin bir hilesi vardır.

Siyasi lider halkı bir toplantıya çağırdığı zaman havanın kan koktuğu söylenebilir. Ne var ki çoğunlukla lider asıl olarak bir güç "gösterisi" ile –bu gücü kullanmamak için– ilgilidir. Ama körüklenen coşku –koşturmacalar, yapılan konuşmalar, kalabalıklar, polisin varlığı, askerî güç, tutuklamalar ve liderlerin ülke dışına sürülmesi–, bütün bu ajitasyon insanlara bir şeyler yapma zamanının geldiği izlenimini verir. Bu huzursuzluk dönemlerinde siyasi partiler sol tarafta sükûnet çağrılarını artırırken sağ tarafta ise sömürgeci yetkililerin liberal niyetlerini kavramak amacıyla ufku tarar.

Halk da devrimci yeteneklerini ve ateşini canlı tutmak için topluluğun yaşamının bazı olaylarını hatırlar. Örneğin sıkı takipten sonra polise karşı günlerce direnen haydut, tek başına dört-beş polisi öldürdükten sonra öldürülen ya da suç ortaklarını "ele vermemek" için intihar eden haydut; bunların hepsi halkın kılavuzları, eylem örnekleri ve "kahraman"larıdır. Böyle bir kahramanın aslında bir hırsız, alçak, yoz biri olduğunu söylemek bir işe yaramaz. Sömürgeci polisin onu katletmesine neden olan eylem özellikle sömürgeciye ya da sömürgeci mülküne yönelikse, ayrım çizgisi açık ve kesindir. Özdeşleşme süreci otomatik olarak işler.

Bu olgunlaşma sürecinde işgale karşı ulusal direnişin oynadığı tarihsel rolün de altını çizmemiz gerekiyor. Sömürge halkının tarihindeki en önemli kişiler, yabancı işgaline karşı ulusal direnişe önderlik etmiş kişilerdir her zaman. Béhanzin, Soundiata, Samori ve Abdülkadir, eylem döneminden önceki evrede özel bir coşkuyla anılırlar. Bu, halkın yeniden yola çıkmaya, sömürgeciliğin getirdiği durgunluğu kırmaya ve tarih yapmaya hazırlanmakta olduğunun kanıtıdır.

Yeni ulusun ortaya çıkışı ve sömürge sisteminin yıkılması, ya bağımsız halkın verdiği şiddete dayalı mücadelenin ya da diğer sömürge halkların sömürge rejimini frenleyen periferik mücadelesinin sonucudur.

Sömürge halkı yalnız değildir. Sömürgeciliğin çabalarına karşın hudutlarından havadisler ve söylentiler sızar. Şiddetin her yerde var olduğunu, orada burada patlak verdiğini ve ba-

zı yerlerde sömürge rejimini alaşağı ettiğini keşfeder. Bu şiddet sömürge halkı için yalnızca bilgi sağlayıcı değildir; eyleme yönelik bir rolü de vardır. Dien Bien Phu'da Vietnam halkının kazandığı büyük zafer artık yalnızca Vietnamlıların zaferi değildir. Temmuz 1954'ten itibaren sömürgeleştirilmiş halklar kendilerine soruyor: "Başka bir Dien Bien Phu zaferi için ne yapmak gerekir? Nasıl yapabiliriz?" Bir Dien Bien Phu, her sömürge insanının ulaşabileceği bir şeydir. Tek sorun, elindeki güçleri toplamak, örgütlemek ve eylem tarihini saptamaktır. Bu yaygın şiddet atmosferi yalnızca sömürge halkını değil, içten içe kaynayan Dien Bien Phu'ların sayısının farkına varan sömürgecileri de etkiler. Bu nedenle sömürgeci hükümetleri hakiki ve toptan bir panik kaplar. İlk hamleyi kendileri yapmak, kurtuluş hareketini sağa çekmek ve halkı silahsızlandırmak isterler: Aman çabuk, sömürge politikalarını terk edelim! Cezayir gibi olmadan Kongo'yu sömürge olmaktan çıkaralım. Tüm Afrika için bir çerçeve yasa hazırlayalım. Afrika Topluluğu'nu yaratalım, bu topluluğu modernleştirelim, ama yalvarıyoruz, sömürge olmaktan çıkaralım. Öyle hızla sömürgecilikten kurtulmaya yaklaşıyorlar ki, Houphouët-Boigny'yi* bile bağımsızlığa zorladılar. Sömürge halkların tanımladığı Dien Bien Phu stratejisine sömürgeci devletlerin egemenliğine saygı temeline dayalı bir çerçeveleme stratejisiyle yanıt verir.

Ama şimdi şiddet atmosferine, yüzeyin hemen altında duran şiddete geri dönelim. Şiddet gelişirken çeşitli mekanizmaların şiddeti nasıl bir çıkış olarak kullandığını görmüştük. Sömürge rejiminin kabileler arası ya da bölgesel çatışmalarda şiddete dayattığı başkalaşımlara karşın şiddet ilerlemeye devam eder; sömürge insanı düşmanını tanır, çektiği bütün acılara bir isim verir, tüm öfke ve nefretini bütün şiddetiyle bu yeni yöne akıtır. Ama bu şiddet atmosferinden eylem halinde şiddete nasıl geçilir? Fitili kim ateşleyecektir? İlk olarak böyle bir gelişme sö-

(*) Félix Houphouët-Boigny, Fildişi Sahili'nin ilk devlet başkanıdır. Fransız hükümetlerinde uzun süre bakanlık yapmış, sömürgeler konusunda Fransızların izlediği politikalarla uyumlu bir portre çizdikten sonra ülkesine dönmüş ve bağımsızlık yanlısı bir tutum almıştır – yay.haz.n.

mürgecinin huzurunu kaçırır. Yerlileri "tanıyan" sömürgeci, bazı işaretlere bakıp olacakları anlar. İyi yerlilerin sayısı gitgide azalır, ezen yaklaştığında sessizlik çöker. Bazen bakışlar sertleşir, tavır ve konuşmalar açıkça saldırganlaşır. Milliyetçi partiler huzursuzdur; çok daha fazla toplantı yaparlar; aynı zamanda güvenlik de artırılır, askerler takviye edilir. Sömürgeciler, özellikle çiftliklerine sıkışıp kalmış olanlar, ilk alarma geçenler olur. Sert tedbirler alınmasını isterler.

Yetkililer gerçekten de sert tedbirler alırlar; bir-iki lideri yakalar, askerî gösteri ve manevralar düzenler, uçaklarla gösteri yaparlar. Ama bu askerî güç gösterileri, bu savaş tehdidi niteliğindeki tatbikatlar, artık havayı kaplamış olan barut kokusu, halkın gözünü korkutmaz: Bu süngüler ve ağır silahlar, halkın saldırganlığını artırır yalnızca. Hava dramatikleştikçe herkes her şeye hazır olduğunu kanıtlamaya niyetlenir. Silahların ateşlenmesi bu koşullar altında olur; çünkü sinirler gerilmiş, korku artmıştır ve herkes tetiktedir. Tek bir sıradan olay bile silahların patlamasına yeterli olur: Cezayir'de Sétif, Fas'ta Carrières centrales, Madagaskar'da Moramanga...

Baskı, bırakın ivmeyi durdurmayı, ulusal bilincin gelişimini iyice artırır. Ulusal bilinç embriyon düzeyine ulaştığı andan itibaren ezenle ezilen arasında tek çözümün şiddet olduğunu gösteren kan banyosu bu bilinci pekiştirir. Burada şunu da belirtmeliyiz ki, silahlı ayaklanma çağrısı yapanlar ya da örgütleyenler siyasi partiler değildir. Bütün bu baskıcı önlemler, korkunun sonucu olan bütün bu eylemler, liderlerin istediği bir şey değildir. Bu olaylar onları hazırlıksız yakalar. O zaman sömürgeciler milliyetçi liderleri tutuklamaya karar verebilirler. Ama bugünlerde sömürge ülkelerin hükümetleri, kitleleri liderlerinden mahrum bırakmanın ne kadar tehlikeli olduğunu gayet iyi biliyor. Çünkü o zaman halk, kanlı ayaklanmalara, isyanlara ve "vahşi cinayetlere" dizginsiz biçimde girişir. Kitleler "kana susamış içgüdülerini" serbest bırakır ve düzeni geri getirme gibi zor bir görevin verildiği liderlerinin serbest bırakılmasını talep eder. Sömürge sistemini yok etme gibi dev bir göreve kendiliğinden şiddet yatırımı yapan sömürge halkı, kendi-

sini çok geçmeden pasif, kısır bir slogan atarken bulur: "X ya da Y'yi serbest bırakın!"[4] O zaman sömürgeci yetkililer bu liderleri serbest bırakacak ve görüşmeler başlayacaktır. Sokaklarda dans etme zamanı gelmiştir.

Bazen de siyasi parti aygıtına dokunulmaz. Ama sömürgeci baskısı ile halkın kendiliğinden tepkisi arasındaki karşılıklı oyunda partiler militanlarına hükmedemez. Kitlelerin şiddeti işgalci güçlerin askerî kuvvetlerine yönelir; durum kötüleşir, vahim bir hal alır. Henüz tutuklanmamış liderler bir kenarda durup beklerler. Bürokrasileri ve mantıklı gündemleriyle birdenbire işe yaramaz hale gelen liderlerin, olayların dışında kalarak, "gemlenmiş halk adına konuşmak" gibi büyük bir sahtekârlığa kalkıştıkları görülür. Genel kural olarak sömürgeci yetkililer bu liderlere Tanrı'nın bir nimeti gibi sarılırlar; bu işe yaramazları kendi muhatapları kılarlar ve iki dakikada onlara bağımsızlık bahşederek düzeni yeniden tesis etmeyi onlara bırakırlar.

Dolayısıyla herkesin bu şiddetin bilincinde olduğu görülür ve sorun, bu şiddete daha büyük bir şiddetle yanıt verilmesi değil, krizin nasıl atlatılacağıdır.

Gerçekte bu şiddetin bileşenleri nelerdir? Daha önce görmüş olduğumuz gibi, sömürgeleştirilmiş kitleler kurtuluşlarına ancak ve ancak zor yoluyla ulaşabileceklerine içgüdüsel olarak inanırlar. Açlık çeken, zayıf düşürülmüş, tekniğe ve örgütsel kaynaklara sahip olmayan bu insanları, işgalin askerî ve ekonomik gücüyle karşı karşıya kalınca yalnızca şiddetin kendilerini özgürleştireceğine hangi zihinsel sapma inandırmış olabilir? Zafere ulaşabilmeyi nasıl umut edebilirler?

Çünkü ürkütücü olan şudur ki, şiddet, bir yöntem olarak, siyasal bir partinin sloganı olabilir; kadrolar halkı silahlı mücadeleye katılmaya teşvik edebilir. Bu şiddet konusunu dikkatle düşünmek gerekir. Alman militarizmi sınır anlaşmazlıklarını zor yoluyla çözmeye karar verdiğinde hiç şaşırmayız, ama örneğin Angola halkı silaha sarılmaya karar verdiğinde, Cezayir

4 Tutuklanan lider sömürge kitlelerin sahici sözcüsü de olabilir. Bu durumda sömürge yetkilileri yeni liderler yaratmak için bu tutuklamalardan yararlanırlar.

halkı şiddete dayanmayan bütün araçları reddettiğinde, bunlar bir şeylerin olmuş olduğunun ya da olma sürecinde olduğunun kanıtıdır. Sömürge insanları, modern zamanların bu köleleri sabırlarının sonuna gelmiştir. Ancak böyle bir deliliğin kendilerini sömürge baskısından kurtarabileceğini bilirler. Dünyada yeni bir ilişki türü ortaya çıktı. Azgelişmiş halklar zincirlerini kırıyor ve işin muhteşem yanı da bunda başarılı olmaları. Bu Sputnik çağında açlıktan ölmenin aptalca bir şey olduğunu düşünebiliriz, ama sömürgeleştirilmiş kitleler bunun açıklamasını gayet iyi biliyor. Doğrusu şudur ki, başarılı olma şansı olan tek baskı biçimini, yani önemli miktarda işgal kuvvetini uzun süre yerleştirebilecek tek bir sömürgeci ülke yoktur bugün.

Sömürgeciler kendi ülkelerinde de güvenlik güçlerini devreye sokmayı gerektiren işçi talepleriyle karşı karşıyadırlar. Üstelik şimdiki uluslararası durumda da kendi rejimlerini korumak için askerî birliklere ihtiyaç duyuyorlar. Kurtuluş hareketlerinin Moskova'dan yönetildiği efsanesini de gayet iyi biliyoruz. Rejimin panik dolu mantığı içinde bunun anlamı şudur: "Bu böyle devam ederse, komünistler bu bölgelere sızmak için kargaşadan yararlanabilirler."

Sömürge insanının şiddet tehdidini açık açık savurması, var olan durumun istisnai niteliğinin farkında olduğunu ve bundan olabildiğince yararlanmak istediğini kanıtlar. Ama daha kişisel düzeyde de, modern dünyanın en ücra yerlere kadar sızdığını görme fırsatı bulan sömürge insanı, kendi sahip olmadığı şeylerin farkına gayet iyi varır. Kitleler bir tür (çocuksu) mantık yürüterek, bu tür şeylerin kendilerinden çalındığına ikna olur. Bu nedenle azgelişmiş bazı ülkelerde kitleler çok hızla ileriye atılır ve iki-üç yıllık bağımsızlıktan sonra umutlarının boşa çıktığını kavrar: Hiçbir şey değişmeyecekse "bunca zahmete" değer miydi? 1789'daki Fransız burjuva devriminden sonra en mütevazı Fransız köylüsü bile ayaklanmadan önemli ölçüde fayda sağladı. Ama gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun yüzde doksan beşi için bağımsızlığın hemen değişiklik getirmediği iyi bilinir. Ehlivukuf bir gözlemci, her an yeniden parlayabilecek közler gibi, bir tür gizil hoşnutsuzluğun farkına varacaktır.

Bu yüzden sömürge halkının fazla hızlı yol almak istediğini söylerler. Daha kısa bir süre önce sömürge insanının yavaşlıkla, tembellikle ve kadercilikle suçlandığını da unutmayalım ama... Özgürlük mücadelesi sırasında gayet belirgin biçimde ortaya çıkan şiddetin ulusal bayraklarla geçit töreni yapıldıktan sonra büyülü bir şekilde yok olmayacağını zaten biliyoruz. Ulus inşa süreci kapitalizmle sosyalizm arasındaki kritik rekabet çerçevesinde sürmekte olduğundan, yok olmaması için daha çok nedeni vardır.

Bu rekabet en yerel taleplere bile neredeyse evrensel bir boyut kazandırır. Yapılan her toplantı, her baskı eylemi, uluslararası arenada yankı uyandırır. Sharpeville Katliamı kamuoyunu aylarca meşgul etti. Basında, radyolarda ve özel konuşmalarda Sharpeville bir simge haline geldi. İnsanların Güney Afrika'daki Apartheid sorununa eğilmesi Sharpeville sayesinde oldu. Azgelişmiş bölgelerdeki önemsiz olaylara büyük güçlerin gösterdiği ani ilgiyi yalnızca demagojinin açıklayacağına inanmak için de bir neden yoktur. Üçüncü Dünya'daki her köylü isyanı, her ayaklanma, Soğuk Savaş çerçevesine sokulur. Salisbury'de iki kişi dövülür ve hemen tüm blok eyleme geçer, bu iki adamdan söz eder ve Rodezya sorununu gündeme getirmek için bu olaydan yararlanılır – bu olay Afrika'nın geri kalanıyla ve tüm sömürgeleştirilmiş halklarla ilişkilendirilir. Ama öteki blok da kendi sisteminin yerel kusurlarını, sürdürülen kampanyanın etki alanına bakarak görür. Sömürgeleştirilmiş halklar hiçbir cephenin bölgesel çatışmalardan uzak kalmak istemediğini kavrar. Artık ufuklarını belirli bir bölgeyle sınırlayamazlar, çünkü bu evrensel gerilim atmosferine onlar da kapılmıştır.

Her üç ayda bir 6. ya da 7. Amerikan filosunun bir kıyıya yöneldiğini duyduğumuzda, Kruşçev füzelerle Castro'nun yardımına gelme tehdidinde bulunduğunda, Kennedy Laos sorunu için şiddet içeren bir çözüme başvurduğunda, sömürgeleştirilmiş ya da bağımsızlıklarını yeni kazanmış halklar, ister istemez delice bir yola sürüklendikleri izlenimi edinir. Örneğin bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin hükümetlerini ele alalım. İktidardakiler zamanlarının üçte ikisini sınırlarını gözlemekle,

her tür tehlike tehdidini savuşturmakla, geriye kalan üçte birini de ülkeleri için çalışmakla geçirirler. Aynı zamanda destek de ararlar. Aynı diyalektiğin yönettiği milliyetçi muhalefet, parlamenter çözüm yollarından uzak durur. Acımasız isyana teşvik çabalarında onları desteklemeyi kabul edecek müttefikler ararlar. Şiddet ortamı, sömürge aşamasına sızdıktan sonra ulusal yaşama da egemen olmayı sürdürür. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Üçüncü Dünya şiddetten muaf değildir; tersine, onun tam göbeğindedir. Bu nedenle azgelişmiş ülkelerin devlet adamları, konuşmalarında normal olarak yok olması gereken bir saldırganlık ve öfke tonunu sürekli korurlar. Yeni liderlerin sık sık belirtilen nezaket eksikliği de anlaşılabilir bir şeydir. Ama aynı liderlerin kardeşleriyle ve yoldaşlarıyla konuşurken aşırı nazik olduklarına pek dikkat edilmez. Nezaketsizlikleri, öncelikle ötekilere, gözlem ve araştırma yapmaya gelen eski sömürgecilere yöneliktir. Eski sömürge insanı, çoğu zaman bu araştırma bulgularının önceden hazırlanmış olduğu izlenimini edinir. Gazeteciler bu bulguları haklı çıkarmak için görevlendirilmiştir. Makaleleri süsleyen fotoğraflar, gazetecinin neden söz ettiğini bildiğinin ve oraya daha önce geldiğinin kanıtıdır. Araştırma, "Biz oradan ayrıldığımızdan beri her şey kötüye gitmiş"i kanıtlamaya girişir. Gazeteciler çoğu zaman kötü muamele gördüklerinden, kötü koşullar altında çalışmaya zorlandıklarından ve bir kayıtsızlık ya da düşmanlık duvarına tosladıklarından yakınırlar. Bütün bunlar çok normaldir. Milliyetçi liderler, uluslararası kamuoyunun yalnızca Batı basını tarafından şekillendirildiğini bilirler. Batılı bir gazeteci bizimle röportaj yaparsa nadiren bize yardım etme niyeti taşır. Örneğin Cezayir Savaşı'nda, Fransız gazetecilerin en liberalleri bile mücadelemizi tanımlarken belirsiz ifadeler kullanmaktan vazgeçmemişlerdi. Onları bundan dolayı kınadığımız zaman, bütün samimiyetleriyle nesnel oldukları yanıtını verdiler. Sömürge insanı nesnelliğin her zaman kendisine karşı işlediğini bilir. Eylül 1960'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda uluslararası diplomasiye egemen olan yeni tavır da aynı şekilde anlaşılabilir bir şeydir. Sömürge ülkelerin temsilcileri aşırı derecede sal-

dırgan ve şiddet yanlısıydı, ama sömürgeleştirilmiş halklar onların abarttıklarını düşünmedi. Afrikalı sözcülerin radikalizmi çıbanbaşını ortaya koydu ve vetoların, büyük güçlerin kendi aralarındaki diyaloğun kabul edilemez niteliğine ve en önemlisi Üçüncü Dünya'ya ayrılan önemsiz role ışık tuttu.

Yeni bağımsız olmuş halkların başlattığı diploması artık nüanslar, imalar ve hipnotik parolalar olayı değildir. Halklar sözcülerine ulusun birliğini, kitlelerin refahını, insanların özgürlük ve kendine yeterlik hakkını savunma görevini vermiştir.

Dolayısıyla bu, sömürgeciliğin hareketsiz, taşlaşmış dünyasına tuhaf bir biçimde ters düşen, hareket halindeki, öfkeli bir diplomasidir. Bay Kruşçev Birleşmiş Milletler'de ayakkabısını eline alıp salladığında ve yumruğunu masaya vurduğunda, azgelişmiş ülkelerin tek bir temsilcisi, tek bir sömürge insanı gülmez. Çünkü Bay Kruşçev, kendisini izlemekte olan sömürgeleştirilmiş ülkelere, füze sahibi bir mujik olan kendisinin bu zavallı kapitalistlere hak ettikleri şekilde davrandığını göstermektedir. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler'e askerî üniformasıyla katılan Castro da azgelişmiş ülkelerde şaşkınlık yaratmamıştır. Castro'nun gösterdiği şey, süregelen şiddet rejiminin farkında olduğudur. Şaşırtıcı olan, Birleşmiş Milletler'e makineli tüfeğiyle gelmemiş olmasıdır; ama belki de buna izin vermezlerdi. İsyanlar ve ümitsiz eylemler, pala ya da baltalarla silahlanmış gruplar, kapitalizmle sosyalizmi karşı karşıya getiren amansız mücadelede ulusal kimliklerini bulurlar.

1945'te Sétif'te ölen kırk beş bin kişi fark edilmeyebilirdi; 1947'de Madagaskar'da ölen doksan bin kişi basında birkaç satırla yer alabilirdi; 1952'de Kenya'daki isyanı bastırma harekatının iki yüz bin kurbanı nispeten kayıtsızlıkla karşılanabilirdi – çünkü uluslararası çelişkiler yeterince net değildi. Kore ve Çinhindi savaşları yeni bir aşamayı çoktan belirlemişti. Ama bu çatışmanın belirleyici momentlerini asıl olarak Budapeşte ve Süveyş oluşturdu.

Sosyalist ülkelerin koşulsuz desteğiyle yüreklenen sömürge halkları ellerine geçen bütün silahlarla sömürgeciliğin zapt edilemez kalesine doğru atıldılar. Bu kale bıçakla ve çıplak eller-

le yıkılamaz olsa da, Soğuk Savaş koşulları dikkate alındığında, yenilmezliği paramparça olur.

Bu yeni koşullarda Amerikalılar uluslararası kapitalizmin patronu olma rolünü çok ciddiye alırlar. Avrupa ülkelerine sömürge ülkeleri bağımsızlaştırmalarını başta dostça bir tavırla öğütlerler. İkinci aşamada "Afrika Afrikalılarındır" ilkesine önce saygılarını, sonra desteklerini göstermekte tereddüt etmezler. ABD bugün halkların kendi kaderini tayin hakkının savunucusu olduğunu resmî olarak deklare etmekten korkmamaktadır. Bay Mennen-Williams'ın son ziyareti, Amerikalıların Üçüncü Dünya'nın feda edilmemesi gerektiğinin farkında olduklarını çok iyi göstermektedir. Ancak ezenlerin askerî aygıtıyla *in abstracto* [soyut olarak] karşılaştırıldığında, sömürge halkının şiddetinin ümitsiz olması anlaşılabilir bir şeydir. Öte yandan uluslararası ilişkiler ortamında şiddetin ezen taraf için korkunç bir tehdit oluşturduğunu kavrarız. Israrlı ayaklanmalar ve Mau-Mau ajitasyonu bir sömürgenin ekonomik yaşamını olumsuz etkiler ama metropole tehdit oluşturmaz. Emperyalizm açısından, sosyalist propagandanın kitlelerin içine sızma ve onlara bulaşma olasılığı ise daha büyük bir tehdittir. Soğuk Savaş döneminin çatışmaları sırasında bu zaten ciddi bir risktir, ama sıcak savaş durumunda, kanlı gerilla savaşının çürüttüğü sömürgeye ne olacaktır?

O zaman kapitalizm, ulusal savaşlar patlarsa askerî stratejisinin yitirecek çok şeyi olduğunu kavrar. Dolayısıyla barış içinde bir arada yaşama çerçevesinde bütün sömürgeler yok olmaya yazgılıdır ve uzun vadede tarafsızlık da kapitalizmden saygı görecektir. Ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken şey, stratejik güvensizlik, kitlelerin düşman bir doktrini benimsemesi ve on milyonlarca insanın radikal nefretidir. Sömürgeleştirilmiş halklar uluslararası politikaya egemen olan bu zorunlulukların elbette farkındadır. Bu nedenle şiddete öfkeyle karşı çıkanlar bile her zaman bu evrensel şiddet temelinde plan yapar ve hareket ederler. Bugün iki blokun barış içinde bir arada yaşaması sömürge ülkelerde şiddeti korur ve artırır. Belki yarın, sömürge toprakların tam olarak kurtuluşundan sonra, bu şiddetin yer değiştirdiğine tanık olacağız. Belki azınlıklar sorunu-

nun ele alındığını göreceğiz. Şimdiden bazıları kendi sorunlarını çözmek için şiddet yöntemlerini kullanmakta tereddüt etmiyor ve öğrendiğimize göre siyah radikallerin ABD'de silahlı milis gruplar oluşturmaları rastlantı değil. Sözde hür dünyada SSCB'deki Yahudi azınlıklar için savunma komiteleri kurulması ve General de Gaulle'ün, konuşmalarından birinde komünist diktatörlüğün ezdiği milyonlarca Müslüman'a birkaç damla gözyaşı dökmesi de rastlantı değil. Kapitalizm de emperyalizm de ırkçılığa karşı mücadelenin ve ulusal özgürlük hareketlerinin kesin olarak "dışarıdan" denetlendiğine ve kışkırtıldığına inanıyor. Bu yüzden Özgür Avrupa Radyosu ve ezilen azınlıklara yardım komiteleri gibi pratik taktikler kullanmaya karar veriyorlar. Tıpkı Cezayir'de Fransız albayların SAS ve psikoloji hizmetleri aracılığıyla uyguladıkları bozguncu savaş taktikleri gibi onlar da sömürgecilik karşıtlığını uygulamaya koyuyorlar. "Halkı halka karşı kullanıyorlar." Bunun sonucunun ne olduğunu biliyoruz.

Bu tehdit ve şiddet ortamı, bu füzeler sömürge halklarını ne korkutur ne de yolundan çevirir. Onların tüm yakın tarihleri bu durumu "anlamalarını" mümkün kılar. Sömürgelerdeki şiddetle dünyanın içinde olduğu bu sinsi şiddet arasında bir tür suç ortaklığı ve türdeşlik vardır. Sömürge halklar bu ortama kendilerini uyarladılar; ilk defa zamana uyum sağladılar. Bazen insanlar, sömürgede yaşayan bir insanın karısına elbise almaktansa transistörlü radyo almasına şaşırıyorlar. Bunda şaşıracak bir şey yok. Sömürge insanı, yazgısına şimdi karar vereceğini biliyor. Kıyamet günü atmosferinde yaşıyor ve hiçbir şeyin fark edilmeden geçip gitmemesi gerektiğini düşünüyor. Bu nedenle de Phouma ve Phoumi'yi, Lumumba ve Tshombe'yi, Ahidjo'yu ve Moumié'yi, Kenyatta'yı ve yerlerine geçmek için öne sürülenleri gayet iyi anlıyor. Bu insanları çok iyi anlıyor, çünkü onların ardındaki güçlerin maskelerini düşürebiliyor. Sömürge insanı, azgelişmiş insan, bugün sözcüğün gezegen çapındaki anlamıyla siyasi hayvandır.

Bağımsızlık, sömürgeleştirilmiş ülke insanlarına kesinlikle moral verdi ve onurlarını kurtardı. Ama henüz bir toplumu inceden inceye kurma ya da kendi değerlerini oluşturup sınama

zamanı bulamadılar. Yurttaşın ve bireyin, sayısı giderek artan alanlarda gelişip olgunlaştığı parlak odak noktaları henüz mevcut değil. Bir tür arafta bulunan bu insanlar, herkes için her şeye aynı zamanda başka yerlerde karar verildiğine çok kolayca ikna olurlar. Siyasi liderler de bu durumla karşı karşıya kaldıklarında tereddüt eder ve tarafsızlık politikasını seçerler.

Tarafsızlık konusunda söylenecek çok şey var. Bazıları tarafsızlığı, sağa sola yalpalamaktan ibaret bir tür iğrenç merkantilizme benzetir. Ama tarafsızlık, Soğuk Savaş'ın yarattığı bu durum, azgelişmiş ülkelerin her iki taraftan da ekonomik yardım almasına olanak sağlasa da, bu, tarafların azgelişmiş bölgelere gerektiği kadar yardımda bulunduğu anlamına gelmez. Askerî araştırmalara ayrılan astronomik rakamlar, nükleer savaş teknisyenlerine dönüşmüş bu mühendisler, on beş yıl içinde azgelişmiş ülkelerin yaşam standartlarını yüzde altmış oranında yükseltebilirdi. Dolayısıyla, azgelişmiş ülkelerin Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesinde ve uzatılmasında çıkarı olmadığı açıktır. Ama kimse onların görüşünü almaz. Bu yüzden mümkün olduğu kadar kendilerini uzak tutarlar. Ama gerçekten uzak tutabilirler mi? Örneğin şu anda Fransa Afrika'da atom bombası denemeleri yapıyor. Kararlar, toplantılar ve gürültülü patırtılı diplomatik kopuşlar bir yana bırakılırsa, Afrika halklarının Fransa'nın bu alandaki tavrını fazla etkileyebildiğini söyleyemeyiz.

Tarafsızlık, Üçüncü Dünya yurttaşlarının günlük yaşamında tuhaf bir şekilde meydan okumaya benzeyen bir korkusuzluk ve atalardan kalma bir gururla ifade bulur. Uzlaşmayı tamamen reddetme ve bu tek başına yürüme kararlılığı, tek bir laf uğruna kendini feda etmeye hazır, ağırbaşlı ve gururlu gençlerin davranışlarını anımsatır. Bütün bunlar Batılı gözlemcileri şaşırtır. Çünkü doğruyu söylemek gerekirse, bu insanların olduklarını iddia ettikleri şeyle bu iddiayı desteklemek için sahip oldukları şey arasında şaşırtıcı bir uyumsuzluk vardır. Tramvayları, askerî birlikleri ve paraları olmayan bu ülkeler böyle bir cesaret gösterisini haklı çıkaramaz. Onların sahtekâr olduğuna kuşku yoktur. Üçüncü Dünya, çoğu zaman dramla mutlu olduğu ve haftalık kriz dozlarına ihtiyaç duyduğu izlenimi ve-

rir. Fazla yüksek sesle konuşan bu boş ülkelerin liderleri onlar için çok rahatsız edicidir. Çenelerini kapatmalarını söyleme isteği duyarlar. Ama tam tersine pohpohlanmaktadırlar. Çiçek buketleriyle karşılanır, oraya buraya davet edilirler. Doğrusunu söylemek gerekirse kimse onları bir türlü paylaşamaz. Buna da tarafsızlık diyoruz. Ama yüzde doksan sekizi okumaz yazmaz olan bir nüfusa göre haklarında muazzam bir edebiyat vardır. Çok yolculuk yaparlar. Azgelişmiş ülkelerin liderleri ve öğrencileri havayolu şirketleri için altın madenidir. Afrikalı ve Asyalı yetkililer bir hafta Moskova'da sosyalist planlama üzerine bir seminere katılırken, sonraki hafta Londra'da ya da Columbia Üniversitesi'nde serbest ticaret üzerine başka bir seminere katılabilirler. Afrikalı sendika üyeleri de büyük gelişme kaydetmektedir. Liderlik konumuna atanır atanmaz özerk birlikler kurmaya karar verirler. Sanayi ülkelerindeki elli yıllık sendikacılık deneyimine sahip değildirler, ama apolitik sendikacılığın saçmalık olduğunu gayet iyi bilmektedirler. Burjuvazinin aygıtlarıyla başa çıkmak zorunda kalmamışlardır, bilinçlerini sınıf mücadelesinde geliştirmemişlerdir, ama bu belki de gerekli değildir. Belki... Çoğu zaman globallik karikatürü haline gelen bu tümleştirici iradenin azgelişmiş ülkelerin en temel özelliklerinden biri olduğunu daha sonra göreceğiz.

Ama şimdi sömürülenle sömürgeci arasındaki ilginç mücadeleye geri dönelim. Bunun açıkça silahlı mücadeleden başka bir şey olmadığı açıktır. Bu konuda tarihsel örnekler vardır: Çinhindi, Endonezya ve elbette Kuzey Afrika. Ama bu mücadelenin herhangi bir yerde, Gine'de ya da Somali'de patlak verebileceğini ve bugün sömürgeciliğin varlığını sürdürme niyetinde olduğu her yerde, örneğin Angola'da ortaya çıkabileceğini asla unutmamalıyız. Silahlı mücadelenin varlığı, halkın yalnızca şiddet yöntemlerine güvenmeye kararlı olduğunun işaretidir. Yalnızca şiddet dilinden anladıkları sürekli kafalarına kakılan aynı insanlar, artık kendilerini zor yoluyla ifade etmeye karar vermişlerdir. Aslında özgürlüğe giden yolu onlara her zaman sömürgeci göstermiştir. Sömürgeleştirilmiş ülke halkının seçtiği argümanı ona veren de sömürgecidir ve şimdi kade-

rin ironik bir cilvesiyle, sömürge halkı sömürgecinin şiddetten başka bir şeyden anlamayacağını söylemektedir. Sömürge rejimi meşruluğunu zora borçludur ve bu özelliğini hiçbir zaman gizlemeye çalışmaz. İster Faidherbe ya da Lyautey, ister Bugeaud ya da Çavuş Blandan'ın heykelleri olsun, sömürge topraklarına tüneyen bütün bu *conquistador*lar sürekli tek bir şeyi hatırlatırlar: "Süngülerimizin gücüyle burada duruyoruz..."* Alıntının gerisini herkes biliyor. Ayaklanma aşamasında her sömürgeci basit aritmetik temelinde mantık yürütür. Bu mantık diğer sömürgecileri şaşırtmaz, ama sömürge halkını şaşırtmadığını da belirtmemiz gerekir. En önemlisi de, "Ya biz ya onlar" ilkesinin dile getirilmesi bir paradoks oluşturmaz, çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi sömürgecilik aslında Manici bir dünyanın, bölümlere ayrılmış bir dünyanın örgütlenmesidir. Sömürgeci, kesin yöntemler savunarak, ezen azınlığın her üyesine otuz, yüz ya da iki yüz yerli vurmasını söylerken kimsenin gücenmediğini ve tüm sorunun, en fazla bunun bir kerede mi yoksa parça parça mı yapılabileceği noktasına vardığını görür.[5]

Sömürge halkının operasyonla yok edilmesini gayet aritmetik olarak öngören bu mantık tarzı, sömürge insanının moralini bozmaz. Sömürgeciyle çarpışma alanında karşı karşıya geleceğini bilmektedir. Bu yüzden sömürge insanı ağıtlarla zaman yitirmez ve sömürge koşullarında neredeyse hiçbir zaman adalet aramaz. Aslında sömürgecinin savı sömürge insanını sarsmıyorsa, bunun nedeni, sömürge insanının kurtuluş sorununu tamamen aynı terimlerle ortaya koymuş olmasıdır: "İki yüz ya da beş yüz kişiden oluşan gruplar kuralım ve her grup bir sömürgeciyle ilgilensin." Her iki taraf da mücadeleye bu ruh haliyle başlar.

(*) Mirabeau'nun ünlü sözüne gönderme yapılıyor: "Halkın iradesiyle buradayım, ancak süngü gücüyle buradan ayrılırım." – ç.n.

5 Bu genel temizliğin, korunmak istenen şeyi yok ettiği açıktır. Sartre şu sözlerle tam olarak bunu kastetmiştir: "Kısacası, bunları (yani ırkçı düşünceleri) yineleyerek yerlilere karşı herkesin eşzamanlı birliğinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı, bunun yinelenip durduğu ve böyle bir birliğin ancak sömürge halkını katletmek için aktif bir gruplaşma olarak ortaya çıkabileceği gösterilir; sömürgecilerin daimi ve saçma eğilimi olan bu katliam, mümkün olsa bile, sömürgeciliğin hemen yok edilmesine yol açardı." *Critique de la raison dialectique*, s. 346.

Sömürge insanı için bu şiddet mutlak praksisi temsil eder. Dolayısıyla militan aynı zamanda emekçidir. Örgütün militana sorduğu sorular bu bakış açısının damgasını taşır: "Nerede çalıştın? Kiminle? Neler başardın?" Grup, herkesin geri dönüşsüz bir eylemi gerçekleştirmiş olmasını şart koşar. Örneğin halkı ulusal mücadeleye katılmaya çağıran hemen bütün insanların Fransız polisi tarafından ölüme mahkûm edildiği ya da arandığı Cezayir'de, kişiye duyulan güven ile vakanın ciddiyeti arasında doğru orantı vardı. Yeni bir militan ancak sömürge sistemine geri dönemeyeceği zaman güvenilir kabul edilirdi. Bu mekanizma, Kenya'daki Mau-Mau'lar arasında da görülüyordu: Mau-Mau örgütü grubun her üyesinin kurbana vurmasını şart koşmuştu. Dolayısıyla her biri bu kurbanın ölümünden sorumlu olacaktı.

Çalışmak, sömürgecinin ölümü için çalışmaktır. Şiddetin sorumluluğunu üstlenme, dışlanmış ya da başka yollara sapmış üyelerin geri dönmelerine, yerlerini yeniden almalarına, grupla bütünleşmelerine de olanak tanır. Dolayısıyla şiddet, kusursuz bir meditasyon olarak görülebilir. Sömürgeleştirilmiş insan şiddette ve şiddet aracılığıyla özgürleşir. Bu praksis militanı aydınlatır, çünkü ona araçları ve amacı gösterir. Césaire'in şiiri bu şiddet manzarasında peygamberimsi bir anlam kazanır. İsyancının (ne rastlantı ama!) şunları söylediği trajedisinin en önemli sayfalarından birini ele alalım:

İsyancı (sert bir şekilde)

Soyadım: onuru kırılmış; adım: aşağılanmış; mesleğim: isyancı; yaşım: taş devri.

Anne

Irkım: insan ırkı; dinim: kardeşlik...

İsyancı

Irkım: düşmüş ırk; dinim...
ama bunu siz, o silahsızlanmanızla hazırlayacak değilsiniz. Onu ben hazırlayacağım, isyanımla ve sıkılmış zavallı yumruklarımla ve yaban kafamla.
(*çok sakince*)

Bir kasım gününü hatırlıyorum; altı aylık bile değildi. Efendi kapkara kulübeye kızıl ay gibi girdi, çocuğun küçük kaslı kollarıyla oynuyordu, çok iyi bir efendiydi o, şişko parmaklarıyla çocuğun küçük gamzeli yüzünü okşuyordu. Mavi gözleri gülümsüyordu ve baldan tatlı sözleriyle çocuğa takılıyordu. Bana bakarak, bu oğlan çok iyi bir köle çobanı olacak dedi ve başka güzel şeyler de söyledi, efendi, çok erkenden başlamak gerektiğini, iyi bir Hıristiyan, iyi bir köle, iyi bir kul, güçlü kuvvetli, canlı bir adam, iyi bir komutanın keskin gözlü, güçlü kollu köle çobanı olmak için yirmi yılın fazla uzun olmadığını söyledi. Bu adam oğlumun beşiğine, bir köle çobanının beşiğine bakarak hayaller kuruyordu. Pala elde, sürünerek ilerledik...

Anne

Yazık, öleceksin.

İsyancı

Öldürüldü... Onu kendi ellerimle öldürdüm... Evet: verimli bir ölümdü, işe yarar bir ölüm... Geceydi. Şekerkamışlarının arasında süründük. Bıçaklar yıldızlara şarkı söylüyordu, ama biz yıldızlara aldırmadık. Şekerkamışları yüzümüzü yeşil bıçaklarıyla kesti.

Anne

Bense öldüğünde annesinin gözlerini kapatacak bir oğulun hayalini kurmuştum.

İsyancı

Ben oğlumun gözlerini başka bir güneşe açmayı seçtim.

Anne

Ah oğlum... Korkunç ve şanssız bir ölüm...

İsyancı

Anne, taze ve muhteşem bir ölüm.

Anne

Çok fazla nefretten...

İsyancı

Çok fazla sevgiden...

Anne

Beni bağışla, senin zincirlerinde boğuluyorum, senin yaralarınla kanıyorum.

İsyancı

Dünya beni bağışlamaz... Dünyanın hiçbir yerinde benim de öldürülmediğim ve aşağılanmadığım tek bir linç edilmiş piç, tek bir işkence görmüş insan yok.

Anne

Allah'ım, kurtar onu!

İsyancı

Kalbim, sen beni anılarımdan kurtaramazsın...
Bir kasım gecesiydi...
Çığlıklar birden sessizliği aydınlattı,
ayağa fırladık, biz köleler, biz tezekler, sabırlı toynaklarıyla hayvanlar.
Deli gibi koşuyorduk; silahlar patladı... Vuruyorduk. Kan ve ter bizi serinletti. Çığlıklar arasında vuruyorduk ve çığlıklar daha da yükseldi, doğuya doğru büyük bir yaygara koptu; müştemilat yanıyor ve alevler tatlı tatlı yanaklarımızı yalıyordu.
Sonra efendinin evine saldırıldı.
Pencerelerden ateş ediyorlardı.
Kapıları zorladık.
Efendinin yatak odası ardına kadar açıktı. Efendinin yatak odası apaydınlıktı ve efendi oradaydı, çok sakin... ve hepimiz durduk... o efendiydi... Ben içeriye girdim. Sen, dedi, çok sakince... Bendim, gerçekten de benim, ona söyledim, iyi bir köle, sadık köle, kölelerin kölesi ve birdenbire gözlerim yağmurlu günde korkmuş iki hamamböceği oldu... Ben vurdum, kan fışkırdı: Bugün hatırladığım tek vaftiz töreni bu.[6]

Böyle bir ortamda günlük yaşamın imkânsızlaşması anlaşılır bir şeydir. Artık bir insan daha önceden olduğu gibi fellah, pezevenk ya da alkolik olamaz. Sömürge rejiminin şiddeti ile sömürge halkının karşı şiddeti birbirini dengeler ve birbirlerine olağanüstü türdeş bir misillemeyle yanıt verir. Metropolden gelen yerleşimci sayısı ne kadar çoksa şiddet de o oran-

6 Aimé Césaire, *Les armes miraculeuses (Et les chiens se taisaient)*, Gallimard, s. 133-137.

da korkunç olur. Şiddet, sömürge rejiminin sömürge halkına uyguladığı şiddetle doğru orantılı olarak yayılır. Bu ayaklanma döneminin ilk aşamasında metropol hükümetleri sömürgecilerin köleleridir. Bu sömürgeciler hem sömürge insanına hem de hükümetlere karşı bir tehdittir. Ayrım gözetmeden aynı yöntemleri kullanırlar. Evian belediye başkanına yapılan suikast, yöntem ve motivasyon olarak Ali Boumendjel suikastına benzer. Sömürgecilere göre seçenek Cezayir Cezayir'i ile Fransız Cezayir'i arasında değil, bağımsız bir Cezayir ile sömürge bir Cezayir arasındadır. Bunun dışında her şey ya boş laftır ya da ihanet teşebbüsüdür. Sömürgecinin mantığı değişmez; sömürgecinin düşünce tarzına aşina olmayanlar sömürge halkının davranışlarındaki karşı mantığa şaşabilirler. Sömürge halkı karşı şiddeti seçtiği andan itibaren, polis misillemeleri otomatik olarak ulusal güçlerin misillemelerine davetiye çıkarır. Ne var ki sonuç büyük ölçüde eşitsizdir, çünkü uçaklardan açılan ateşler ya da donanmanın bombardımanları dehşet ve önem bakımından sömürge halkının tepkisini fazlasıyla aşar. Sömürge halkının en yabancılaşmış olanının bile gözündeki perdeyi bu terör ve karşı terör sarkacı tamamen kaldırır. Sakamody Geçidi'ndeki bir pusuda öldürülen ya da yaralanan yedi Fransız bütün uygar vicdanlarda öfke yaratırken, Guergour *dovvar*larının ya da Djerah *deşra*sının* yağmalanmasının ve pusunun ardındakilerin katledilmesinin en küçük bir önemi olmamasının saçmalığını, insanların eşitliğine ilişkin hiçbir nutkun gizleyemediğini açıkça fark ederler. Terör, karşı terör, şiddet, karşı şiddet... Cezayir'de bu kadar aşikâr ve bu kadar direngen olan nefret döngüsünü anlatırken gözlemcilerin acıyla rapor ettikleri şey işte budur.

Silahlı mücadelede geri dönüşü olmayan nokta diyebileceğimiz bir an vardır. Bu nokta hemen her zaman, sömürge halkın bütün kesimlerini içine alan çok büyük ve her şeyi kapsayan baskıya atfedilebilir. Bu noktaya Cezayir'de 1955'te on iki bin

(*) *Dovvar* [*douar*] Kuzey Afrika'da çoğunlukla aynı aileden insanların yaşadığı, göçebe ya da yerleşik çadır topluluğuna verilen isimdir. *Deşra* [*dechra*] ise küçük köy anlamına gelir – yay.haz.n.

Philippeville kurbanıyla ve 1956'da Lacoste'un şehir ve kır milisleriyle varıldı.[7] O zaman herkes, hatta sömürgeciler için bile,

7 Fransız hükümetinin Cezayir'de aldığı bu kararın önemini kavrayabilmek için bu döneme geri dönmemiz gerekir. 28 Mart 1957 tarihli *Résistance algérienne*'in [Cezayir Direnişi] 4. sayısında şunu okuyabiliriz:

"Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun ifade ettiği isteğe yanıt olarak Fransız hükümeti Cezayir'de şehir milisleri oluşturmaya karar vermiştir. BM, yeterince kan döküldü, dedi. Lacoste, 'Milis oluşturalım' diye yanıt verdi. BM, 'Ateşkes yap' diye öğüt verdi. Lacoste, 'Sivilleri silahlandırmalıyız' diye haykırdı. BM, iki tarafın demokratik ve barışçı bir çözüm üzerinde anlaşmak için bir araya gelmelerini tavsiye etti. Lacoste, bundan böyle her Avrupalının silahlanacağını ve şüpheli görünen herkesi vurabilme hakkına sahip olduğunu buyurdu. Yetkililerin özellikle mücadele etmesi gereken şey, soykırıma çok yakın duran vahşi, ayrımsız baskıdır düşüncesi genel bir görüştü o sırada. Lacoste buna tepki gösterir: 'Baskıyı sistematize edelim, Cezayirliler için insan avı örgütleyelim.' Sembolik olarak da sivil iktidarı orduya, ordu iktidarını da sivillere devreder. Döngü tamamlanmıştır. Bu döngünün ortasında da silahsız, açlık çeken, hayvan gibi avlanan, itip kakılan, dövülen, linç edilen ve şüpheli olduğu için de çok geçmeden vurulacak olan Cezayirli. Bugün Cezayir'de silah kullanımına yetki vermeyen ya da bundan memnun olmayan tek bir Fransız yoktur. BM'nin sükûnet çağrısından bir ay sonra Cezayir'de şüphelileri ortaya çıkarma, yaratma ve yakalama izni ya da yükümlülüğü olmayan tek bir Fransız yoktur.

BM Genel Kurulu'nun kararından bir ay sonra Cezayir'de modern dönemlerin en korkunç imha eylemine taraf olmayan tek bir Avrupalı yoktur. Demokratik çözüm mü? Tamam, diye kabul eder Lacoste, Cezayirlileri yok etmekle başlayalım. Bunu yapmak için de sivilleri silahlandıralım ve bırakalım işi onlar yapsın. Paris basınının büyük çoğunluğu bu silahlı çetelerin yaratılmasını ihtiyatla karşıladı. Faşist milisler, dediler. Evet. Ama geleneksel olarak sömürgeci ülkelerin merkezindeki faşizm bireysel düzeyde ve insan hakları düzeyinde sömürgecilikten başka nedir ki? Sistematik olarak öldürme izni ve yetkileri olmalı, diye önerdiler. Ama Cezayirlilerin vücudu yüz otuz yıldır sürekli açılan, sürekli artan, sürekli derinleşen yara izlerini taşımıyor mu? MRP [Hıristiyan-Demokrat Parti] milletvekili olan Kenne-Vignes, bu milisleri oluşturarak Cezayir'de iki topluluk arasındaki uçurumu genişletmemeye dikkatli olmalıyız, diye tavsiyede bulunur. Evet. Ama sömürge statüsü tüm bir halkın örgütlü köleliği değil midir? Cezayir Devrimi tam da bu köleliğe ve bu uçuruma karşı canlı bir meydan okuyuştur. Cezayir Devrimi işgalci ulusa şunu söyler: 'Dişlerinizi Cezayir'in yaralı bereli etinden çekin! Bırakın Cezayir halkı konuşsun!'

Bu milislerin oluşturulması, diyorlar, orduyu yatıştıracak. Görevi Tunus ve Fas sınırlarını korumak olan birimler serbest kalacak. Altı yüz bin kişilik güçlü ordu. Neredeyse tüm deniz ve hava kuvvetleri. Faslı ve Tunuslu eski işkencecileri aldıkları için şaşırtıcı bir sicili olan, becerikli, geniş bir polis ağı. Yüz bin askerlik sınır birimleri. Ordunun işi hafifletilmeli. Şehir milisleri kuralım. Lacoste'un kriminal ve isterik çılgınlığı o kadar etkili ki, sağduyulu Fransızları bile ikna ediyor. Aslında bu tür milislerin oluşturulması kendi içinde çelişkilidir. Fransız ordusunun işi sonsuzdur. Görevi Cezayirlilerin ağızlarını bağlamak olduğu andan itibaren geleceğe açılan kapı sonsuza dek kapanmıştır.

"Hiçbir şeyin eskisi gibi süremeyeceği ve değişmesi gerektiği" açık bir hal aldı. Ama sömürge halkı hesap tutmaz. Saflarında açılan büyük boşluğu bir tür gerekli kötülük olarak görür. Şiddet yoluyla karşılık vermeye karar verdiği için bunun sonuçlarına katlanmaya da hazırdır. Tek istediği, başkaları için de hesap tutmasının ondan istenmemesidir. "Bütün yerliler aynıdır" sözüne, sömürge insanı "Bütün sömürgeciler aynıdır" diye yanıt verir.[8] Sömürge insanı işkence gördüğünde, karısı öldürüldüğü ya da tecavüze uğradığında kimseye şikâyet etmez. Ezenlerin yetkilileri istedikleri kadar araştırma soruşturma komisyonları kursunlar; sömürge insanının gözünde bu komisyonların varlığı da yokluğu da birdir. Gerçekten de, yakında Ce-

---

Hepsinden önemlisi de, Cezayir Devrimi'nin derinliğini ve yoğunluğunu analiz etmenin, anlamanın ve ölçmenin reddedilmesidir: Her bölge, her kesim, her sokak, her mahalle, her katın kendi lideri var... Alan savunması artık ev ev savunmayla destekleniyor.

Kırk sekiz saat içinde iki bin aday kaydoldu. Cezayir'in Avrupalıları hemen Lacoste'un cinayet çağrısına cevap verdiler. Bundan böyle her Avrupalı kendi kesiminde yaşayan Cezayirlilerin listesini çıkarmak zorunda kalacak. İstihbarat toplamak, terörizme çabuk yanıt, şüphelileri belirlemek, kaçış yollarını yok etmek ve polis takviyeleri. Evet, ordu bu tür işlerden kurtarılmalı. Bölgelerde arama tarama çalışmaları artık ev ev arama taramayla destekleniyor. Gelişigüzel cinayetler artık taammüden cinayetlerle destekleniyor. BM, kan dökmeyi durdurun, diyor. Bunu yapmanın en iyi yolu, diye cevap veriyor Lacoste, dökecek kanın kalmamasıdır. Massu'nün sürülerine teslim edildikten sonra Cezayir halkı şimdi de şehir milislerinin eline emanet ediliyor. Lacoste'un bu milisleri oluşturma kararının ONUN savaşına dokunulmasına izin vermeyeceği anlamına geldiği açıktır. Çürümenin sınır tanımadığının kanıtıdır o. Elbette o şimdi bir tutuklu, ama herkesi de onunla birlikte sürüklemek ne büyük bir zevk olacak.

Bütün bu kararlardan sonra Cezayir halkının kasları iyice geriliyor ve mücadelesi yoğunlaşıyor. Bütün bu örgütlü, ısmarlanmış cinayetlerden sonra Cezayir halkı bilincini iyice yapılandırıyor ve direncini güçlendiriyor. Evet. Fransız ordusunun işi sonsuz, çünkü Cezayir halkının birliği sonsuz, hem de o kadar sonsuz ki!"

8 Bu nedenle düşmanlıklar başladığında esir alınmış kimse yoktur. Liderler ancak kadroları politize ederek kitlelerin, (1) metropolden gelen askerlerin her zaman gönüllü gelmediklerini, hatta bazen bu savaştan iğrendiklerini; (2) bazı uluslararası anlaşmalara uygun mücadele vermenin hareketin o günkü çıkarları gereği olduğunu; (3) esir alan bir ordunun tam bir ordu olduğunu ve eşkıya çetesi olarak görülmemesi gerektiğini; (4) koşullar ne olursa olsun insan tutuklamanın, düşmanın elinde olan militanlarımızı korumak amacıyla küçümsenmemesi gereken bir baskı unsuru oluşturduğunu kabul etmesini sağlayabilir.

zayir'de işlenen suçlar başlayalı yedi yıl olacak ve bir Cezayirlinin öldürülmesinden dolayı Fransız adaletinin önüne çıkarılmış tek bir Fransız bile yok. Çinhindi'nde, Madagaskar'da ve sömürgelerde yerli, karşı taraftan hiçbir şey beklememesi gerektiğini bilir. Sömürgecinin işi, sömürgeleştirilmiş halkın özgürlük hayallerini bile olanaksız kılmaktır. Sömürülenin işi de, olası bütün yöntemlerle sömürgeciyi yok etmeyi düşlemektir. Mantıksal düzlemde sömürgecinin Maniciliği, sömürge insanının Maniciliğini doğurur. "Sömürgecinin mutlak kötülüğü" kuramı, "yerlinin mutlak kötülüğü" kuramına bir tepkidir.

Sömürgecinin sömürgeye gelişi, yerli toplumunun ölümü, kültürel atalet ve bireylerin taşlaşması anlamına geldi. Sömürge insanı için yaşam ancak sömürgecinin çürümüş cesedinden yeniden can bulabilir. İki sav arasındaki sözcük sözcüğüne denklik böyledir.

Ama bazen öyle olur ki, sömürge halkı için bu şiddet, tek işleri şiddet olduğu için, olumlu, şekillendirici özellikler de taşır. Şiddet praksisi birleştiricidir, çünkü her bir kişi bu büyük zincirdeki, sömürgecinin gösterdiği ilk şiddete tepki olarak ortaya çıkan bu büyük şiddet örgütlenmesindeki bir şiddet halkasını temsil eder. Gruplar birbirlerini tanır, gelecekte ortaya çıkacak ulus şimdiden bölünmez bir bütündür. Silahlı mücadele halkı harekete geçirir, yani onları geri dönüşü olmayan tek bir yöne iter.

Bir kurtuluş savaşı sırasında kitlelerin harekete geçmesi, her insanın bilincine ortak dava, ulusal kader ve kolektif tarih mefhumlarını sokar. Bunun sonucu olarak, ikinci aşama, yani ulus inşası aşaması da kan ve öfkeyle harmanlanmış bu çimentonun varlığı sayesinde kolaylaşır. Böylece azgelişmiş ülkelerde kullanılan sözcüklerin özgünlüğünü daha iyi kavrarız. Sömürge döneminde, halk, ezilmeye karşı savaşa çağrılır. Ulusal kurtuluştan sonra da yoksulluğa, cahilliğe ve azgelişmişliğe karşı savaşmak zorundadır. Mücadelenin devam ettiği söylenir. Halk, yaşamın sonu olmayan bir mücadele olduğunu kavrar.

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, sömürgecinin şiddeti halkı birleştirir. Sömürgecilik, yapısı gereği ayrılıkçı ve bölge-

cidir. Sömürgecilik yalnızca kabilelerin varlığını tanımakla yetinmez, aynı zamanda onları pekiştirir ve birbirlerinden ayırır. Sömürge sistemi kabile şefliklerini besler ve eski *marabut** tarikatlarını canlandırır. Şiddet uygulaması birleştirici ve ulusaldır. Bu nedenle bölgeciliğin ve kabileciliğin tasfiyesini içinde barındırır. Bu yüzden milliyetçi partiler *kaid*lere** ve geleneksel şeflere karşı acımasız davranır. *Kaid*ler ve şeflerin ortadan kaldırılması halkın birliğinin koşuludur.

Şiddet bireysel düzeyde arındırıcı bir güçtür. Sömürge insanını aşağılık kompleksinden, umutsuzluk ve pasiflikten kurtarır; ona cesaretini ve özgüvenini yeniden kazandırır. Silahlı mücadele sembolik olsa ve hızlı bir dekolonizasyonla dağılmış olsa bile, halk, kurtuluşun herkesin ve her bir kişinin işi olduğunu ve liderlerin özel bir meziyeti olmadığını görecek zamana sahip olur. Şiddet, halkı lider düzeyine çıkarır. Genç hükümetlerin hemen yerleştirmeye çalıştığı protokol sistemine güvensizlikleri de buradan kaynaklanır. Kitleler, ulusal kurtuluşu sağlamak için şiddet yöntemleri kullandıklarında, kimsenin kendisini "kurtarıcı" olarak göstermesine izin vermezler. Eylemlerinin sonuçları karşısında kıskançtırlar ve geleceklerini, kaderlerini ve anayurtlarının kaderini, kanlı canlı bir tanrının ellerine teslim etmemeye dikkat ederler. Dün tamamen sorumsuz olan kitleler bugün her şeyi anlamaya ve belirlemeye eğilimlidir. Şiddetin aydınlattığı halk bilinci her türlü pasifikasyona isyan eder. Artık demagogların, oportünistlerin ve büyücülerin işi zordur. Onları ümitsiz bir teke tek mücadeleye itmiş olan praksis, kitlelerde somut işler başarmak için gözü doymaz bir istek yaratır. Uzun vadede her tür mistikleştirme girişimi tamamen olanaksız hale gelir.

(*) Kuzey Afrika'da Islâm dininin öğreticisi, şeyh, tekke ehli, murabıt – yay.haz.n.

(**) Kabile çadırları topluluğu olan *dovvar*ların birleşmesinden oluşan *vatan*ları yöneten lider, şeyh – ç.n.

Azgelişmiş bölgelerde siyasi liderlerin halkı daima savaşmaya çağırdığını daha önce defalarca belirttik: Sömürgeciliğe karşı savaşmaya, yoksulluğa ve azgelişmişliğe karşı mücadeleye ve kısır geleneklere kafa tutmaya çağırırlar. Liderin kullandığı sözcükler bir komutanın sözcükleridir: "kitlelerin harekete geçirilmesi", "tarım cephesi", "okuma yazma seferberliği", "yaşadığımız yenilgiler", "kazanılan zaferler". Bağımsız genç ulus ilk yıllarda bir muhabere alanındaymış gibi gelişir. Çünkü azgelişmiş ülkenin siyasi lideri, önlerindeki uzun yolu düşündükçe ürker. Halka hitap eder: "Kollarımızı sıvayıp işe koyulalım." Bir tür yaratıcı çılgınlık büyüsüne kapılmış halk da muazzam orantısızlıktaki çabaya kendini adar. Program yalnızca dipten çıkmak değil, diğer ulusları olabildiğince yakalamaktır. Avrupa uluslarının şu andaki gelişmişlik düzeyine çalışarak ulaştığına dair yaygın bir kanı vardır. O halde aynı düzeyi yakalayabileceğimizi kendimize ve tüm dünyaya kanıtlayalım. Azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorununu bu şekilde görmek bize ne doğru ne de mantıklı geliyor.

Avrupalı uluslar, ulusal burjuvazi zenginliğin büyük kısmını elinde toplamışken ulusal birliğe ulaştı. Tüccar ve zanaatkârlar, memur ve bankacılar, finansı, ticareti ve bilimi ulusal çer-

çevede tekeline aldı. Burjuvazi en dinamik ve refah içindeki sınıfı temsil ediyordu; iktidara gelmesi sanayileşme, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve bir süre sonra da denizaşırı pazar arayışı gibi olmazsa olmaz nitelikte operasyonlar başlatmasına olanak sağladı.

Avrupa'da bazı küçük istisnalar dışında (örneğin İngiltere biraz daha ilerideydi) ulusal birliği sağlamış olan devletler ekonomik açıdan az çok aynı düzeydeydi. Kalkınma ve ilerlemesinin niteliği gereği hiçbir ulus ötekileri *aşağılamıyordu.*

Bugün, azgelişmiş bölgelerde ulusal bağımsızlık ve ulusal inşa tamamen yeni bir özellik kazanmıştır. Bu bölgelerde takdire şayan bazı başarılar hariç tutulursa, bütün ülkeler aynı altyapı yokluğundan mustariptir. Kitleler aynı yoksullukla mücadele eder, hep aynı tutumları sergiler, büzüşmüş karınlarıyla açlık coğrafyası denilen şeyi resmeder. Azgelişmişlik dünyası, yoksulluk ve insanlıkdışılık dünyası... Ama aynı zamanda doktorsuz, mühendissiz ve yöneticisiz bir dünya... Bu dünya karşısında Avrupa ulusları şatafatlı bir refah içinde yüzmektedir. Avrupa'nın bu bolluğu utanç verici bir şeydir, çünkü kölelerin sırtından kurulmuştur, kölelerin kanlarıyla beslenir ve varlığını tümüyle azgelişmiş dünyanın toprağına ve toprak altına borçludur. Avrupa'nın refahı ve kalkınması, siyahların, Arapların, Hintlerin ve Asyalıların cesetleri ve terleri pahasına inşa edilmiştir. Bunu asla unutmamaya kararlıyız. Bir sömürgenin bağımsızlık talebinden rahatsız olan sömürgeci bir ülke, milliyetçi liderlere, "Bağımsızlık istiyorsunuz demek, alın öyleyse ve Ortaçağ'a geri dönün!" dediğinde, bağımsızlığına yeni kavuşmuş halk bu meydan okumayı başını sallayarak onaylar ve kabul eder. Gerçekten de sömürgeci, sermayesini ve teknisyenlerini geri çeker ve genç ulusu ekonomik baskı aygıtıyla kuşatır.[1] İlahlaştırılmış bağımsızlık ideali bağımsızlık lanetine

1 Günümüzün uluslararası koşullarında kapitalizm yalnızca Afrika ya da Asya'daki sömürgelerine karşı ekonomik abluka uygulamakla kalmaz. Castro karşıtı operasyonlarını sürdüren ABD, Batı Yarıküre'de insanın özgürlüğe yönelik zahmetli yürüyüş tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Birleşmiş Milletler'de temsil edilen ve kendi ulusal paralarını basan bağımsız devletlerden oluşan Latin Amerika, Afrika için örnek oluşturmalıdır. Bu eski sömürgeler kurtuluşla-

dönüşür. Sömürgeci yetkililerin devasa zor güçleri, genç ulusu ekonomik durgunluğa mahkûm eder. Diğer bir deyişle sömürgeci şöyle der: "Demek bağımsızlık istiyorsunuz, alın ve sonuçlarına katlanın!" Milliyetçi liderler için, halklarına dönüp büyük bir çaba içine girmelerini istemekten başka seçenek kalmamıştır. Bu açlık çeken insanlardan kemer sıkma rejimine katlanmaları, güçsüz kaslarıyla orantısız biçimde çalışmaları istenir. Kendi kendine yetecek bir rejim kurulur ve her devlet, elindeki azıcık kaynakla, artan ulusal açlığa ve ulusal yoksulluğa çözüm bulmaya çalışır. Avrupa kibirle ve küçümseyerek bakarken, artık tükenene dek çalışmak zorunda olan halkın seferberliğine tanık oluruz.

Diğer Üçüncü Dünya ülkeleri böyle bir sıkıntıya katlanmayı reddeder ve eski sömürgeci gücün koşullarına boyun eğmeyi kabul ederler. Blokların mücadelesindeki ayrıcalıklı konumlarını borçlu oldukları stratejik yerlerinden yararlanarak anlaşmalar imzalar ve yükümlülük altına girerler. Eskiden sömürge olan ülke artık ekonomik açıdan bağımlı bir ülkeye dönüşmüştür. Sömürgeci ticaret kanallarına dokunmayan ve bazı durumlarda daha da pekiştirmiş olan eski sömürgeci, bu pazarı korumak için bağımsız ulusun bütçesine küçük girdiler yapmayı kabul eder. Sömürge ülkeler bağımsızlıklarına kavuşmuştur

---

rından bu yana Batı kapitalizminin boyunduruğu altında terör ve yoksulluk içinde yaşamaktadır.

Afrika'nın kurtuluşu ve insanların bilincinin artması Latin Amerika halklarının birbirlerinin yerini alan benzer diktatörlükler sarmalını kırmalarını mümkün kıldı. Castro Küba'da iktidara geldi ve iktidarı halka verdi. Bu sapkınlığı Yankeeler ulusal bir musibet olarak gördüler. ABD şimdi karşıdevrimci tugaylar kuruyor, geçici hükümetler yaratıyor, şekerkamışı ürününü yakıyor ve sonunda Küba halkını acımasızca yok etmeye de karar verdi. Ama bu pek kolay olmayacak. Küba halkı acı çekecek, ama sonunda zafere ulaşacak. Brezilya Devlet Başkanı Janos Quadros, tarihsel önem taşıyan bir konuşmasında, ülkesinin Küba Devrimi'ni olası bütün yollarla koruyacağını belirtti. Belki ABD bile halkların iradesine boyun eğecek. O gün geldiğinde şenlik yapacağız, çünkü o gün dünyadaki tüm insanlar için kritik bir an olacak. Ortadoğu'daki petrol kuyularında, Peru ya da Kongo'daki madenlerde, United Fruit ya da Firestone plantasyonlarında ter akıtan bu dünyanın köleleri sayesinde güvenliği garanti altına alınmış dolar, ancak o zaman, kendisini yaratmış olan ve başıkabak karnı aç bir halde kendi cevherleriyle onu beslemeye devam eden bu köleler üzerinde tüm gücüyle egemen olmaktan çıkacaktır.

kavuşmasına ama dünya şimdi hayati bir meseleyle karşı karşıyadır: Sömürgeleştirilmiş ülkelerin ulusal kurtuluşları onların gerçek durumlarını gözler önüne sermekte ve daha da katlanılmaz kılmaktadır. Sömürgecilik ile sömürgecilik karşıtlığı, hatta sosyalizm ile kapitalizm karşıtlığı gibi görünen zıtlaşma önemini yitirmiştir. Bugün için önemli olan konu, ufku tıkayan sorun, servetlerin yeniden dağıtılma gereğidir. Sonuçları ne kadar yıkıcı olursa olsun, insanlık bu sorunu ele almak zorunda kalacaktır.

Dünyanın, özellikle Üçüncü Dünya'nın kapitalist sistemle sosyalist sistem arasında seçim yapma zamanının geldiği yaygın bir düşünceydi. Ama iki sistem arasında var olan şiddetli rekabetten kendi ulusal kurtuluş mücadelelerinin zaferi için yararlanmış olan azgelişmiş ülkeler bu rekabete dahil olmayı reddetmelidir. Üçüncü Dünya, kendisini önceki değerlerle tanımlamakla yetinmemeli. Tam tersine, azgelişmiş ülkeler, kendi değerleri, kendilerine özgü bir yöntem ve üslup benimsemek için ellerinden gelen her şeyi yapmalıdırlar. Önümüzdeki somut sorun, farklı zaman dilimlerinde farklı kıtalardan insanların tanımladığı haliyle, sosyalizm ile kapitalizm arasında açıkça seçim yapmak değildir. Kapitalist sistemin ulusal ve evrensel projemizi yerine getirmemize olanak sağlayamayacağını biliyoruz elbette. Kapitalist sömürü, kartel ve tekeller, azgelişmiş ülkelerin düşmanlarıdır. Öte yandan sosyalist bir rejimin, kendini bütünüyle halka adamış ve en değerli mülkün insan olduğu ilkesine dayanan bu rejimin seçilmesi, daha hızlı ve daha uyumlu bir şekilde ilerlememize olanak sağlayacak ve sonuçta ulus zararına bütün ekonomik ve siyasal iktidarı birkaç kişinin elinde topladığı bir toplum karikatürü böylece olanaksızlaşacaktır.

Ama bu rejimin kabul edilebilir şekilde işleyebilmesi ve ilham aldığımız ilkelere daima sadık kalabilmesi için, insani yatırımdan daha fazla şeye ihtiyaç var. Bazı azgelişmiş ülkeler bu yönde çok büyük bir çaba sarf ediyor. Erkekler ve kadınlar, gençler ve yaşlılar bir anlamda zorunlu olan çalışmayı coşkuyla üstleniyor ve kendilerini ulusun hizmetkârı ilan ediyor-

lar. Bu kendini adama ve ortak çıkarlara bağlılık ruhu, insanın geleceğe olan güvenini tazeleyen ve en kuşkucu gözlemciyi bile pes ettiren bir ulus ahlâkını besler. Ne var ki, böyle bir çabanın bu korkunç ritmi uzun zaman sürdürebileceğine inanmıyoruz. Bu genç ülkeler, sömürgecinin koşulsuz geri çekilişinden sonra zorlu bir görevi kabul etmiştir. Ülke kendisini yeni yönetimin elinde bulur, ama aslında her şeye sıfırdan başlaması ve her şeyin yeni baştan düşünülmesi gerekmektedir. Sömürge sistemi her zaman yalnızca bazı zenginliklerle ve bazı ulusal kaynaklarla, daha doğru bir ifadeyle kendi sanayilerini destekleyecek kaynaklarla ilgilenmiştir. Üstelik şimdiye kadar toprak üstü ya da toprak altına ilişkin hiçbir güvenilir inceleme yapılmamıştır. Bu yüzden genç bağımsız ulus, sömürge rejiminin yarattığı ekonomik kanalları kullanmak zorunda kalır. Diğer ülkelere ve farklı parasal bölgelere ihracat yapabilir elbette, ama ihracatının temeli esasen değişmez. Sömürge rejimi kendi kanallarını iyice perçinlemiştir ve bu kanallar korunmazsa ekonomi çökebilir. Belki de her şeye en baştan başlamak gerekir: İhracatın yalnızca gittiği yerleri değil niteliğini de değiştirmek, toprak üstü ve toprak altı kaynakları, nehirleri ve –neden olmasın– güneşi araştırmak gerekir. Ne var ki, bütün bunları yapabilmek için insan yatırımının dışında başka şeyler de gerekiyor. Sermaye, teknisyenler, mühendisler, uzmanlar gerekiyor. İtiraf edelim, liderlerin azgelişmiş ülke halklarından beklediği muazzam çabanın umulan sonuçları doğuracağına inanmıyoruz. Çalışma koşulları değiştirilmezse, emperyalist güçlerin hayvan düzeyine indirgediği bu dünyanın insanlaştırılması yüzyıllar alacaktır.[2]

Doğrusu şu ki, bu koşulları kabul etmek zorunda değiliz. Batı ülkelerinin bizi mahkûm etmek istediği koşulları baştan reddetmeliyiz. Sömürgecilik ve emperyalizm, bayraklarını ve polislerini topraklarımızdan çekince bize olan borçları kapatılmış

2 Avrupalı yerleşimcilerin önemli miktarda olduğu bazı ülkeler, bağımsızlıklarıyla birlikte evlere ve caddelere kavuştular ve *hinterland*ın yoksulluğunu, açlığını unutma eğilimindeler. Kaderin cilvesi, bir tür işbirlikçi suskunlukla, sanki şehirleri bağımsızlıkla yaşıtmış gibi davranıyorlar.

olmadı. Kapitalistler yüzyıllardır azgelişmiş dünyada tam bir savaş suçlusu gibi davrandılar. Sürgünler, katliamlar, zorunlu çalıştırma ve kölelik, kapitalizmin altın ya da elmas rezervlerini artırmak, zenginliğini ve iktidarını kurmak için kullandığı temel yöntemlerdi. Daha kısa bir süre önce Nazizm tüm Avrupa'yı tam bir sömürgeye dönüştürdü. Çeşitli Avrupa ülkelerinin hükümetleri çalınan servetlerinin karşılığında ayni ve nakdi tazminat talep ettiler ve sonuçta kültürel eserler, resim, heykel ve vitraylar sahiplerine geri verildi. Savaşın hemen ertesinde Avrupalılar tek bir konuda ısrarcıydı: "Almanya yaptıklarının bedelini ödeyecek!" Eichmann Davası görülmeye başladığında, Bay Adenauer, Alman halkı adına Yahudi halkından bir kez daha özür diledi. Bay Adenauer İsrail devletine Nazi suçlarının tazminatı olarak muazzam miktarda para ödenmesi konusunda ülkesinin verdiği sözü bir kez daha yineledi.[3]

Aynı şekilde şunu da söylüyoruz ki, emperyalist devletler topraklarımızdan askerî birliklerini ve işleri ülkenin zenginliklerini keşfetmek, çıkarmak ve metropole göndermek olan idari ve mali hizmet görevlilerini çekmekle yetinselerdi, ciddi bir hata ve görülmemiş bir adaletsizlik yapmış olurlardı. Ulusal bağımsızlık karşılığında moral tazminat almak gözlerimizi kör etmiyor, karnımızı da doyurmuyor. Emperyalist ülkelerin zenginliği bizim de zenginliğimizdir. Evrensel düzeyde bu düşünce, Batı'nın teknik başarıları ya da sanatsal yaratılarıyla ilgilendiğimiz anlamına asla gelmiyor. Avrupa, gayet somut bi-

3 Almanya'nın işlediği savaş suçları karşılığında bütün tazminatları ödemediği doğrudur. Yenik devlete yüklenen tazminatlar ondan tam olarak istenmedi, çünkü zarar gören ülkeler Almanya'yı da antikomünist savunma sistemlerine dahil etmişlerdi. Sömürgeci ülkeler, eski sömürgelerini Batı sistemine entegre etmeyi başaramayınca askerî üsler ve özel bölgeler elde etmeye çalışırlarken aynı kaygılarla motive olmuşlardı. Taleplerini unutmaya NATO stratejisi adına, hür dünya adına oybirliğiyle karar verdiler. Almanya'nın dalga dalga dolar ve makine elde ettiğini gördük. Tekrar ayakları üstünde duran güçlü ve etkili bir Almanya, Batı kampı için zorunluydu. Muhtemel kızıl sürülere karşı ilk siper hizmeti gören, müreffeh, yeniden inşa edilmiş Almanya'nın sözde hür Avrupa'nın çıkarlarına uygun olduğu açıktı. Almanya Avrupa krizini gayet iyi kullandı. Bu yüzden, ABD ve diğer Avrupa devletleri, daha dün diz çökmüş olan bu Almanya'nın artık pazardaki en acımasız rakiplerinden biri olmasından haklı olarak öfke duyuyorlar.

çimde, Latin Amerika, Çin ve Afrika gibi sömürgeleştirilmiş ülkelerin altınıyla ve hammaddeleriyle dolup taşıyor. Bugün Avrupa'nın servetini bir duvar gibi karşılarında dikilmiş gören bu kıtalardan, tam da bu Avrupa'ya doğru yüzyıllardır elmas, petrol, ipek, pamuk, kereste ve egzotik ürünler sevk edilmektedir. Avrupa kelimenin ilk anlamıyla Üçüncü Dünya'nın "yarattığı" bir şeydir. İçinde boğulduğu zenginlikler, azgelişmiş ülkelerden yağmalanan zenginliklerdir. İnsan ticaretinde uzmanlaşmış olan Hollanda'nın limanları, Bordeaux ve Liverpool dokları, ünlerini, sürülen milyonlarca köleye borçludur. Bu yüzden, bir Avrupa devlet başkanı elini yüreğine koyarak azgelişmiş dünyanın bahtsız halklarının yardımına koşması gerektiğini söylediğinde içimiz minnetle titremiyor. Tam tersine, kendi aramızda, "Bu bize ödenmesi gereken adil bir tazminat yalnızca" diyoruz. Yani azgelişmiş ülkelere yapılan yardımı "sadaka" olarak kabul etmeyeceğiz. Bu yardım çifte bilinçlenmenin onaylanması olarak görülmelidir: Sömürgeleştirilmiş halkların, *bunun onların borcu olduğu* bilinci ve kapitalist güçlerin de *bunun ödenmesi gerektiği* bilinci.[4] Kapitalist ülkeler, nankörlükten değil de, diyelim cahilliklerinden dolayı bedel ödemeyi kabul etmezlerse, o zaman kendi sistemlerinin şaşmaz diyalektiği onları boğmayı becerecektir. Özel sermayenin genç uluslara yeterince yönelmediği bir gerçektir. Tekellerin bu ihtiyatlı tavrını açıklayan ve meşrulaştıran birçok neden bulunuyor. Kapitalistler, hükümetlerinin sömürgecilik politikasını terk etmeye hazırlandığını öğrenir öğrenmez –ve kuşkusuz bunu ilk öğrenenler onlardır– söz konusu sömürgeden tüm sermayelerini çabucak çekmeye çalışırlar. Sermayenin bu görkemli kaçışı, dekolonizasyonun daima karşılaşılan olgularından biridir.

4 "Avrupa'da sosyalizmin inşasıyla 'Üçüncü Dünya ile ilişkiler' arasında radikal bir ayrım yapmak (onlarla ilişkiler sanki dışsal bir şeymiş gibi), bilerek ya da bilmeyerek, sömürge mirasının yeniden inşasına azgelişmiş ülkelerin kurtuluşundan daha fazla ayrıcalık vermek, diğer bir deyişle, emperyalist yağmanın meyveleri üzerinde lüks bir sosyalizm kurmaktır; sanki bir çete, yağmaladıklarını az çok eşit şekilde paylaştırıyormuş gibi, üstelik de aslında yoksuldan çaldıklarını halka geri verdiğini unutarak sadaka vererek iyilik yapılıyormuş sanılır." Marcel Péju, "Mourir pour de Gaulle?", *Les Temps Modernes*, sayı 175-176, Ekim-Kasım 1960.

Özel şirketler bağımsız ülkelere yatırım yapmak için kabul edilemez ya da gerçekleşmesi imkânsız koşullar öne sürer. "Denizaşırı" topraklara gider gitmez, hemen kâr elde etme ilkelerinden vazgeçmek istemeyen kapitalistler, uzun vadeli yatırımlar yapmaya istekli değildir. Genç rejimlerin sözde ekonomik planlama programlarına karşı koyar ve çoğunlukla açık bir düşmanlık gösterirler. En iyi olasılıkla genç devletlere borç vermeyi, bu paranın mamul mallar ve makine alımında kullanılması koşuluyla, yani metropoldeki fabrikaları işletmeye devam etmek şartıyla kabul ederler.

Aslında Batılı finans grupları asla risk almak istemezler. Dolayısıyla siyasal istikrar ve barışçıl toplumsal ortam talep ederler; ama bu talepler bağımsızlığın hemen sonrasında nüfusun korkunç durumu dikkate alındığında olanaksızdır. O zaman, eski sömürgenin veremeyeceği bir teminat arayışında olan finans grupları, genç devletin askerî ya da ekonomik anlaşmalar yapmasını veya ülkede bazı askerî üslerin kalmaya devam etmesini talep ederler. Özel şirketler, kendi hükümetlerine baskı yaparak çıkarlarını koruma göreviyle bu ülkelere birlik gönderilmesini talep ederler. Bu şirketler son çare olarak da falanca azgelişmiş bölgede yapmaya karar verdikleri yatırımları kendi hükümetlerinin teminat altına almasını isterler.

Sonuçta çok az ülke kartel ve tekellerin talep ettiği koşulları yerine getirebilir. Bu yüzden güvenli bir piyasa bulamayan sermaye, Avrupa'da bloke olmuş ve atıl halde kalır. Özellikle kapitalistler kendi ülkelerine yatırım yapmayı kabul etmedikleri için bu böyle olur. Çünkü bu durumda kârlar çok azalacak ve mali denetim en girişken yatırımcıları bile umutsuzluğa sürükleyecektir.

Uzun vadede durum tam anlamıyla felakettir. Sermaye dolaşımı artık durmuş ya da hatırı sayılır ölçüde azalmıştır. İsviçre bankaları fon sağlamayı reddeder ve Avrupa nefes alamaz. Askerî harcamaların yuttuğu dev paralara karşın uluslararası kapitalizm çok zor durumdadır.

Fakat ufukta başka bir tehlike daha belirir. Üçüncü Dünya, Batı'nın bencilliği ve ahlâksızlığı nedeniyle gerilemeye, özellikle

de ekonomik durgunluğa mahkûm edildiği için, azgelişmiş halklar da kolektif bir otarşi kurmaya karar vereceklerdir. Batı sanayileri denizaşırı pazarlardan hızla mahrum kalacaktır. Makineler depolara yığılacak ve Avrupa pazarı, kartellerle finans grupları arasında amansız bir mücadeleye tanık olacaktır. Fabrikalar kapanacak, işten çıkarmalar başlayacak ve işsizlik Avrupa işçi sınıfını kapitalist rejime karşı açık bir mücadele vermeye zorlayacaktır. İşte o zaman, tekeller, gerçek çıkarlarının fazla koşul koymadan azgelişmiş ülkelere ekonomik yardımda bulunmakta yattığını kavrayacaktır. Dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın genç uluslarının kapitalist ülkelere göz kırpmasının yanlış olduğu açıktır. Biz kendi haklılığımızla ve tavrımızın doğruluğuyla güçlüyüz. Ne var ki, kapitalist ülkelere, çağımızın temel sorununun sosyalist rejimle aralarındaki savaş olmadığını anlatmak ve açıklamak da bizim görevimizdir. Bizi hiçbir yere götürmeyen bu Soğuk Savaş'a son verilmelidir; nükleer silahlanma yarışı durdurulmalı ve azgelişmiş bölgelere cömert yatırımlar ve teknik yardımlar yapılmalıdır. Dünyanın kaderi, bu meseleye verilecek yanıta bağlıdır.

Kapitalist rejimlerin, açlık çeken milyonlarca renkli derili insan karşısında "Avrupa'nın kaderi"ne sosyalist rejimleri katmaya çalışması da yararsızdır. General de Gaulle ne düşünürse düşünsün, Albay Gagarin'in zaferi "Avrupa'yı onurlandıran" bir başarı değildir. Kapitalist rejimlerin liderleri ve aydınları bir süredir Sovyetler Birliği'ne karşı muğlak bir tavır takınıyorlar. Sosyalist rejimi devirmek için bütün güçlerini birleştirdikten sonra, şimdi bu rejimle anlaşmaları gerektiğini kavrıyorlar. Bu yüzden olabildiğince sevimli gözüküyor, jestleri artırıyor ve Sovyet halkına sürekli "Avrupa'nın parçası olduklarını" hatırlatıyorlar.

Üçüncü Dünya'yı bütün Avrupa'yı yutmakla tehdit edecek bir sel şeklinde hareketlendirmek, insanlığı mutluluğa doğru götürmeyi planlayan ilerici güçleri bölmez. Üçüncü Dünya, tüm Avrupa'ya karşı büyük bir açlık seferi düzenleme niyetinde değildir. Kendisini yüzyıllardır kölelik altında tutanlardan beklediği şey, insanın itibarını iade etmeleri ve her yerde, sonsuza dek, insanın zafer kazanmasına yardımcı olmalarıdır.

Ama bunun Avrupa hükümetlerinin işbirliği ve iyi niyetiyle gerçekleşeceğine inanacak kadar saf olamayacağımız açık. İnsanı, bütüncül insanı dünyaya yeniden kazandırmaktan ibaret olan bu muazzam görev, sömürge sorunlarında geçmişte çoğu zaman ortak efendilerimizin tutumunu desteklediklerini itiraf etmeleri gereken Avrupalı kitlelerin olmazsa olmaz desteğiyle gerçekleşecektir. Bunu yapabilmek için Avrupalı kitleler önce uyanmaya, beyinlerini kullanmaya ve hiçbir şeyden haberi olmayan "uyuyan güzel" oyununu oynamaktan vazgeçmeye karar vermelidir.

2

Kendiliğindenliğin Gücü ve Zaafları

Şiddete ilişkin bu düşünceler, milliyetçi parti kadrolarıyla kitleler arasında çoğu zaman uyumsuzluk ve ritim farklılığı olduğunu anlamamızı sağlar. Her siyasi örgütte ya da sendikada, durumlarının hemen ve koşulsuz iyileştirilmesini talep eden yığınlar ile patronların yaratabileceği zorlukların farkında oldukları için işçilerin taleplerini sınırlamaya çalışan kadrolar arasında bir uçurum vardır. Bu nedenle kitleler kadrolardan her zaman hoşnutsuzdur. Kadrolar, taleplerin her dile getirilişinin ardından zaferi kutlarken, kitleler aldatıldıklarını samimiyetle hisseder. Kitleleri politize eden şey, siyasal hakları için tekrarlanan gösteriler ve sık yaşanan sendikal anlaşmazlıklardır. Siyasallaşmış bir sendikacı, yerel bir çatışmanın kendisiyle patronlar arasında belirleyici bir çatışma olmadığını bilen kişidir. Gittikleri metropollerde siyasi partilerin işleyişini incelemiş olan sömürge aydınları, kitleleri harekete geçirmek ve sömürge yönetimine baskı uygulamak için benzer örgütler kurarlar. Sömürgeleştirilmiş ülkelerde milliyetçi partilerin doğuşu, entelektüel ve ticari seçkinlerden oluşan bir grubun ortaya çıkışıyla aynı zamana denk düşer. Bu seçkinler böyle bir örgütlenmeye çok önem verecek ve örgüt fetişizmi çoğu zaman sömürge toplumunun akılcı bir şekilde araştırılmasının önüne

geçecektir. Parti mefhumu, metropolden ithal bir mefhumdur. Bu modern mücadele aracı; kölelik, serflik, takas, zanaatlar ve borsa işlemlerinin bir arada bulunduğu çokbiçimli, dengesiz bir gerçekliğe, değiştirilmeksizin yamanmıştır.

Siyasi partilerin zayıflığı, yalnızca hayli sanayileşmiş kapitalist bir toplum içinde işçi sınıfının mücadelesini yürüten bir örgütün mekanik olarak kullanılmasında yatmaz. Yerel düzeydeki örgüt türüne uyarlamalar ve yenilikler getirilmesi gerekir. Azgelişmiş bölgelerdeki siyasi partilerin çoğuna özgü kusur, en büyük hata, klasik şema uyarınca, en bilinçli unsurlara hitap etmek olmuştur: şehirlerdeki işçi sınıfı, küçük esnaf ve memurlar, yani nüfusun ancak yüzde birini temsil eden küçük bir kesim.

Oysa bu proletarya, parti propagandasını anlasaydı ve yayınlarını okusaydı, ulusal kurtuluş mücadelesinin gereklerine cevap vermeye hiç de hazır olmayacaktı. Sömürge topraklarındaki halk arasında proletaryanın, sömürge rejiminin en çok pohpohladığı topluluk olduğunu defalarca belirttik. Embriyon halindeki şehir proletaryası nispeten ayrıcalıklıdır. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfının kaybedecek hiçbir şeyi yoktur ve muhtemelen de kazanacak çok şeyi vardır. Sömürgeleştirilmiş ülkelerde ise işçi sınıfının kaybedecek çok şeyi vardır. Aslında bu sınıf, sömürge aygıtının işleyişi için sömürge halkının vazgeçilmez kesimini temsil eder. Tramvay vatmanları, taksi sürücüleri, madenciler, liman işçileri, tercümanlar, hemşireler vb. bu kesime dahildir. Bu unsurlar, milliyetçi partilerin en sadık çevresini oluşturur ve sömürge sistemindeki ayrıcalıklı konumlarından dolayı sömürge halkının "burjuva" fraksiyonunu temsil ederler.

Bu yüzden milliyetçi siyasi partilerin hitap ettiği kesimin herkesten önce şehirli olması anlaşılabilir bir şeydir: asıl olarak şehirlerde yaşayan teknisyenler, işçiler, aydınlar ve tüccarlar. Onların düşünme tarzı, halihazırda içinde yaşadıkları, teknik olarak ileri ve görece rahat ortamın izlerini birçok açıdan taşır. Burada "modernizm" baş tacıdır. Yine bu aynı çevreler, karanlık geleneklere karşı çıkacak ve yenilikler önerecek, böy-

lece ulusal temeli oluşturan eski yapıya karşı açık çatışmaya gireceklerdir.

Milliyetçi partilerin çok büyük bir çoğunluğu kırsal kitlelere büyük bir güvensizlik besler. Bu kitleler atalet ve kısırlık çamuruna bulanmış izlenimini verir onlara. Milliyetçi parti üyeleri (şehirli işçiler ve aydınlar), köylüler hakkında, sömürgecilerle aynı küçültücü hükme çok kısa sürede varırlar. Siyasi partilerin kırsal kitlelere güvensizliğinin nedenlerini anlamaya çabalarken, sömürgeciliğin de köylülüğü örgütlü biçimde atıl kılarak tahakkümünü kurduğunu ya da güçlendirdiğini de unutmamalıyız. *Marabut*lar, büyücü-şifacılar ve geleneksel şefler tarafından kuşatılmış kırsal kitleler, hâlâ feodalizm koşullarında yaşamaktadır; Ortaçağ'a özgü bu yapı, asker-sivil sömürgeci yöneticilerden de destek görmüştür.

Genç ulusal burjuvazi, özellikle de ticaretle uğraşanlar, artık bu feodal yöneticilerle çok sayıda alanda rekabete girecektir: Hastaların doktora gitmesini engelleyen *marabut*lar ve büyücü-şifacılar, hüküm veren ve avukatları işlevsiz bırakan *cemaa* fetvaları, siyasal ve yönetsel iktidarlarını nakliye şirketi kurmak ya da ticaret yapmak için kullanan *kaid*ler, din ve gelenek adına ticarete ve yeni ürünlere karşı çıkan yerel şefler...

Sömürgeleştirilmiş ülkede iş insanları ve tüccarlardan oluşan yeni sınıf, büyümek için bu yasakları ve engelleri yok etmek zorundadır. Dolayısıyla, feodal derebeyinin kendine ayırdığı payı temsil eden ve yeni ürünler satın almasının az çok yasak olduğunu gören yerli müşteriler, her iki tarafın da ele geçirmeye çalıştığı bir pazar oluşturur.

Feodaller, Batılılaşmış genç milliyetçilerle kitleler arasında engel oluşturur. Seçkinler ne zaman kırsal kitlelere yönelse, kabile şefleri, dinî yöneticiler ve geleneksel otoriteler, uyarılarını, tehditlerini ve aforozlarını artırır. İşgalci gücün el üstünde tuttuğu bu geleneksel otoriteler, seçkinlerin kırsal kesime sızma girişimlerini hoşnutsuzlukla izler. Bu şehirli unsurların ithal ettiği düşüncelerin büyük olasılıkla feodal yetkenin varlığını sorgulayacağını çok iyi bilmektedirler. Bu yüzden, düşmanları işgalci güç değil –onlarla çok iyi anlaşırlar–, yerli toplumu-

nu değiştirmeye çalışan, bunu yaparken de onların ağızlarındaki lokmayı alacak olan bu modernleşmecilerdir.

Batılılaşmış unsurların köylü yığınlarla ilgili duyguları, sanayileşmiş ülkelerin işçi sınıflarının bağrında ortaya çıkan duyguları anımsatır. Burjuva ve işçi sınıfı devrimleri tarihi, köylülerin büyük kısmının çoğu zaman devrime engel oluşturduklarını göstermiştir. Sanayileşmiş ülkelerde köylüler genel olarak siyasal bilinci en düşük olan, en az örgütlü ve aynı zamanda en anarşist unsurdur. Nesnel olarak gerici davranışı tanımlayan bir dizi özellik gösterirler: bireycilik, disiplin yokluğu, parayı sevme, öfke nöbetlerine ve yılgınlığa meyilli olma.

Milliyetçi partilerin, yöntem ve doktrinlerini Batılı siyasal partilere dayandırdığını ve dolayısıyla, propagandalarını çoğunlukla bu kırsal kesimlere yöneltmediğini görmüştük. Aslında sömürgeleştirilmiş bir toplumun akılcı analizi, eğer yapılmış olsaydı, sömürgedeki köylülerin, yapısı bozulmamış geleneksel bir ortamda yaşadığını, oysa sanayileşmiş ülkelerde sanayileşmenin ilerlemesiyle bu geleneksel ortamların parçalandığını onlara gösterirdi. Sömürgelerde bireyci davranışları embriyon halindeki işçi sınıfında buluruz. Kırsal kesimi ve onun çözümsüz demografik sorunlarını terk eden topraksız köylüler, lümpen proletaryayı oluşturarak şehirlere akar, gecekondu bölgelerine sıkış tepiş doluşur ve bu sömürge tahakkümünden doğan yapılar olan liman ve kentlere sızmaya çalışırlar. Köylü kitleler ise hareketsiz bir ortamda yaşamaya devam eder; burada karnını doyuramayanın ise şehirlere göç etmekten başka seçeneği yoktur. Olduğu yerde kalan köylü, geleneklerini inatla savunur ve sömürgeleştirilmiş toplumda, toplumsal yapısı cemaatçi tarzda kalmış, disiplin altına alınmış unsuru temsil eder. Katı çerçevelere sıkı sıkıya yapışan bu durağan toplum, zaman zaman dinî fanatikliğe ya da kabile savaşlarına yol açabilir kuşkusuz. Ama kırsal kitleler kendiliğindenlikleri içinde disiplinli ve özverili olarak kalır. Topluluk karşısında birey silinir.

Kır halkı şehirlilere güvenmez. Avrupalı gibi giyinen, onların dilini konuşan, onlarla yan yana çalışan, bazen aynı bölgede yaşayan şehirli insanı, ulusal mirası oluşturan her şeye iha-

net etmiş bir dönek olarak görür. Şehirliler, işgalciyle iyi anlaşan ve sömürge sistemi koşullarında başarılı olmak için ellerinden geleni yapan "hainler, satılmışlar"dır. Bu nedenle, şehirlilerin ahlâksız olduğunu kır halkının ağzından sık sık duyarız. Karşı karşıya olduğumuz şey, şehir ile kır arasındaki klasik karşıtlık değildir; sömürgeciliğin avantajlarından dışlanan sömürge insanı ile sömürge sistemini kendi yararına kullanmayı başaranlar arasındaki karşıtlıktır.

Dahası, sömürgeciler bu karşıtlığı milliyetçi partilere karşı mücadelelerinde kullanırlar. Dağ insanlarını, köylüleri şehirlilere karşı harekete geçirirler. İç bölgeleri kıyılara karşı kışkırtır, kabile kimliklerini canlandırırlar. Bu yüzden Kalondji'nin kendini Kasai kralı ilan etmesini ve birkaç yıl önce Gana'daki Şefler Meclisi'nin Nkrumah'a direnmesini görmek bizi şaşırtmamalıdır.

Siyasi partiler kırda kök salmayı başaramaz. Mevcut yapılara milliyetçi ya da ilerici bir nitelik kazandırmak amacıyla onları uyarlamak yerine, sömürge sistemi çerçevesinde geleneksel gerçekliği bozmaya kararlıdırlar. Sömürge sisteminin prangaları hâlâ ağırlık oluşturuyorken, ulusu harekete geçirebileceklerine inanırlar. Kitlelere ulaşmak için hiç çaba harcamazlar. Kuramsal bilgilerini halkın hizmetine sunmaz; bunun yerine önceden belirlenmiş bir şemaya göre halkı şekle sokmaya çalışırlar. Bu yüzden merkezî otoriteden yetki almış, *dovvar* ya da köyleri bir şirketin yönetim kurulundaymış gibi yönetmeye çalışan, deneyimsiz ya da kimsenin tanımadığı kişileri, başkentten köylere tepeden inme gönderirler. Geleneksel şefler görmezden gelinir, hatta bazen küçük düşürülür. Köyün tarihini ve kabilelerle klanların çatışmalarını halk mücadelesiyle bütünleştirmek yerine, müstakbel ulusun tarihi, küçük yerel tarihleri, yani tek ulusal gerçekliği dikkate almaz ve ayakları altına alıp çiğner. Geleneksel toplumlarda saygı gösterilen ve genellikle tartışmasız bir ahlâki yetke verilen yaşlılar, herkesin önünde gülünç duruma düşürülür. İşgalci güçlerin hizmetindekiler, bu kırgınlığı kullanmaktan geri durmaz ve bu otorite karikatürünün benimsediği en küçük kararları bile öğrenir-

ler. İstihbaratı sağlam polis baskısı da hemen ardından gelir. Dışarıdan, tepeden inme getirilmiş yöneticiler ve yeni meclisin önemli üyeleri tutuklanır.

Yaşanan yenilgiler milliyetçi partilerin "kuramsal analizini" onaylar. Kırsal kesimi bir bütün olarak kapsama deneyiminin başarısızlığı, partilerin bu halk kesimine karşı güvensizliğini artırır ve saldırganlıklarını su yüzüne çıkarır. Ulusal kurtuluş mücadelesi başarıya ulaştıktan sonra bile bazı hatalar yapılır ve bu hatalar ademimerkeziyetçi ve özerkleşmeci eğilimleri besler. Sömürgeci evredeki kabilecilik, ulusal aşamada yerini bölgeciliğe bırakır ve bu da kurumsal olarak federalizmle ifade edilir.

Ama milliyetçi partiler, üzerlerinde fazla denetim kuramamış olsalar da, kırsal kitlelerin ulusal bilincin olgunlaşmasında ya da milliyetçi partilerin eylemini devralmada ve daha ender olsa da bu partilerinin kısırlığının yerini doldurmada belirleyici bir rol oynadığı da vakidir.

Milliyetçi partilerin propagandası köylüler arasında her zaman yankı uyandırmıştır. Sömürgecilik karşıtı dönemin anıları köylerde hâlâ çok canlıdır. Kadınlar çocuklarının kulaklarına sömürgecilere karşı vuruşmaya giden savaşçıların şarkılarını fısıldar. Köylü çocuklar, on iki-on üç yaşlarına geldiklerinde, son ayaklanmaya katılan yaşlıların adlarını ezbere bilmektedir; onların *dovvar* ve köylerde gördükleri rüyalar, şehirdeki çocuklarınki gibi lüks mallar ya da sınavı geçme rüyaları değil, bugün kahramanca ölümleriyle onları hâlâ gözyaşlarına boğabilen falanca kahramanla özdeşleşme düşleridir.

Milliyetçi partiler şehirde henüz oluşum halindeki işçi sınıfını örgütlemeye çalışırken, kırsal kesimde de anlaşılmaz gibi görünen toplumsal huzursuzluklara tanık oluruz. Örneğin Madagaskar'daki ünlü 1947 ayaklanmasını ele alalım. Sömürge yetkilileri formel bir biçimde, bunun bir köylü ayaklanması olduğunu söylemişti. Aslında şimdi durumun çok daha karmaşık olduğunu biliyoruz. İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük sömürge şirketleri etki alanlarını genişletti ve henüz serbest olan bütün toprakları zapt etti. Aynı dönemde Yahudi, Kabilli, Antil-

li göçmenlerin adaya yerleştirileceğinden de söz ediliyordu. Sömürgecilerin yardım ve yataklığıyla Güney Afrika'dan gelen beyazların, adayı yakında işgal edecekleri söylentisi de yayılmıştı. Haliyle, savaştan sonra, milliyetçi listelerdeki adaylar ezici çoğunlukla seçildi. Hemen ardından MDRM (Malgaş Modernleşmesi için Demokratik Hareket) Partisi'nin fraksiyonlarına karşı baskı başladı. Sömürgeci yetkililer amaçlarına ulaşmak için alışılmış yöntemleri kullandı: kitlesel tutuklamalar, kabileler arası ve ırkçı propaganda, lümpen proletaryanın örgütsüz unsurlarından oluşan bir partinin kurulması. Yoksul Madagaskarlılar (PADESM) adını alan bu parti, provokatif eylemleriyle sömürge yetkililerine düzeni sağlamak için hukuki bir bahane sundu. Ama bir partiyi önceden tasarlayarak tasfiye etme yöntemi burada görülmemiş bir boyut aldı. Son üç ya da dört yıldır savunma halinde olan kırsal kitleler birdenbire kendilerini ölümcül bir tehlike altında hissettiler ve sömürgeci güçlere şiddet kullanarak karşı çıkmaya karar verdiler. Mızraklarla ya da çoğunlukla taş ve sopalarla silahlanan halk, ulusal kurtuluş için yaygın bir ayaklanma başlattı. Hikâyenin sonunu biliyoruz.

Bu tür silahlı ayaklanmalar kır kitlelerinin ulusal mücadeleye katılmak için kullandığı araçlardan yalnızca birini temsil ediyor. Bazen şehirlerdeki milliyetçi parti polis baskısına maruz kaldığında, köylüler şehirlerdeki hareketliliğin yerini alırlar. Haberler kırsal kesime çok abartılmış şekilde gelir: Liderler tutuklanmış, çok sayıda kişi öldürülmüş, şehir siyahların kanıyla kızıla boyanmış, sömürgeci yerleşimciler Arap kanı içinde yüzüyormuş... İşte o zaman bütün o birikmiş öfke patlar. Yerel polis karakolu ele geçirilir, polisler parça parça doğranır, ilkokul öğretmeni öldürülür, doktor sırf evde olmadığı için hayatını kurtarır, vb. Birlikler bölgeye gönderilir, hava kuvvetleri bombardımana başlar. O zaman ayaklanma bayrağı açılır, eski savaşçı gelenekler yeniden ortaya çıkar, kadınlar alkış tutarken erkekler örgütlenip dağlara çıkar ve gerilla savaşı başlar. Köylüler kendiliğinden bir şekilde yaygın bir güvensizlik ortamı yaratır; sömürgeciler korkuya kapılarak ya savaşa devam eder ya da görüşmelere başlarlar.

Bu köylü yığınlarının ulusal mücadeleye sel gibi akmasına milliyetçi partilerin tepkisi ne olur? Milliyetçi partilerin büyük çoğunluğunun propagandalarına silahlı mücadele gerekliliğini dahil etmediğini görmüştük. Sınırlı bir ayaklanmaya karşı çıkmazlar, ama bunu kır kitlelerinin kendiliğindenliğine bırakırlar. Diğer bir deyişle, bu yeni gelişme karşısındaki tutumları, onu tümüyle cennetten düşmüş bir lütuf olarak görmek ve sürmesi için dua etmek olur. Bu lütfu kullansalar da ayaklanmayı örgütlemeye kalkışmazlar. Kitleleri politize etmek, onların bilinç düzeylerini artırmak ya da mücadeleyi daha üst düzeye çıkarmak için kırsal bölgeye adam göndermezler. Kendi ivmesinin akışına kapılan kitle eyleminin durulmamasını umut ederler. Şehir hareketi kır hareketine bulaşmaz. Her biri kendi iç diyalektiğine göre evrilir.

Kırsal kitlelerin her şeye açık olduğu bir dönemde, milliyetçi partiler, gündemlerini onlara tanıtmaya kalkışmaz. Önerecek hedefleri yoktur; yalnızca bu yeni hareketin süresiz devam etmesini ve bombardımanların bu harekete son verememesini umut ederler. Milliyetçi partilerin kırsal kitlelerle bütünleşmek, onların siyasal bilinçlerini artırmak ve mücadele düzeylerini yükseltmek için bu olanağı kullanmadığını görürüz. Kırsal kesime yönelik güvensizlik tavrını inatla korurlar.

Siyasi kadrolar şehirlerde saklanır, sömürgeci yetkililere ayaklanmacılarla hiçbir bağlantıları olmadığını açıkça belirtir ya da yurtdışına kaçarlar. Dağlardaki insanların arasına katılmaları ender görülen bir şeydir. Örneğin Kenya'da Mau-Mau ayaklanması sırasında tek bir ünlü milliyetçi bile hareketin üyesi olduğunu kabul etmemiş ya da bu ayaklanmaya katılanları savunmaya çalışmamıştır.

Ulusun farklı toplumsal katmanları arasında hiçbir verimli diyalog ya da yüzleşme yoktur. Kırsal kitlelere uygulanan baskılardan ve sömürgecilikle milliyetçi partiler arasındaki uzlaşıdan sonra bağımsızlığa ulaşıldığında, bu karşılıklı anlayışsızlığın daha da arttığını görürüz. Köylüler, hükümetin önerdiği yapısal reformların yanı sıra nesnel olarak ilerici toplumsal yeniliklere bile engel olurlar; bunun asıl nedeni, rejimin mevcut li-

derlerinin sömürgecilik döneminde halka partinin hedeflerini, ulusal politikayı ve uluslararası konuları anlatmamış olmasıdır.

Sömürgecilik döneminde kır nüfusunun ve geleneksel liderlerin milliyetçi partilere duydukları güvensizliği ulusal dönemde benzer bir düşmanlık izler. Bağımsızlıktan sonra da çalışmaya devam eden sömürge döneminin gizli servisleri, hoşnutsuzluğu kullanır ve genç hükümetlere gerçekten ciddi sorunlar yaratmayı başarırlar. Kısacası hükümet yalnızca kurtuluş dönemi sırasındaki tembelliğinin ve köylülüğü sürekli küçümsemesinin bedelini ödemektedir aslında. Ulusun başında akılcı, hatta ilerici bir kişi bulunabilir; ama gövde cılız, dik kafalı ve işbirliğine yanaşmaz halde kalır.

Dolayısıyla yönetimi merkezileştirerek ve halk üzerinde sıkı bir denetim kurarak bu gövdeyi yok etme isteği kendini gösterir. Bu nedenle azgelişmiş ülkelere birazcık diktatörlük gerektiğinin söylendiğini sık sık duyarız. Liderler kırsal kitlelere güven duymaz. Üstelik bu güvensizlik ciddi bir orana da ulaşabilir. Örneğin, ulusal bağımsızlığın ilan edilmesinden çok sonra bile bazı hükümetler ülkenin iç bölgelerini, devlet başkanının ya da bakanların ancak ordu manevraları sırasında gidebildiği, sakinleşmemiş bölgeler olarak görmeye devam eder. Ülkenin iç kısımları tam anlamıyla bilinmez bir bölge olarak görülür. Paradoksaldır, ama ulusal hükümetlerin kırsal kitlelere yönelik tutumu bazı açılardan sömürge iktidarını anımsatır. Liderler, "Bu yığınların nasıl tepki göstereceğini bilmiyoruz", "Bu ülkeyi Ortaçağ'dan çıkarmak istiyorsak, sopayı göstermemiz gerekiyor" demekten korkmazlar. Ama daha önce de gördüğümüz gibi, siyasi partilerin sömürge döneminde kırsal kitleleri dikkate almamaları, ulusun hızla seferber edilmesine ve ulusal birliğe karşı bir önyargı yaratabilir ancak.

Bazen sömürgecilik milliyetçi atılımı başka yere yöneltmeye ya da bünyesinde ayrışmalar yaratmaya kalkışır. Yerli Büroları, şeyh ve şefleri şehirlerdeki "devrimcilere" karşı örgütlemek yerine, kabileleri ve dinî toplulukları partiler halinde örgütler. "Ulusal iradeyi temsil etmeye" başlayan ve sömürge rejimine tehdit oluşturan şehirli partinin karşısında fraksiyonlar

yaratılır ve kabile ya da bölge esasına göre örgütlenmiş eğilim ve partiler ortaya çıkar. Bütün kabile, danışmanlığını sömürgecilerin yaptığı bir siyasi partiye dönüştürülür. Yuvarlak masa toplantıları artık başlayabilir. Siyasi fraksiyonlar fazlalaştıkça, ulusal birlik partisi önemini yitirir. Kabile partileri merkeziyetçiliğe ve birliğe karşı çıkarak, tek parti diktatörlüğüne direnir.

Daha sonra ulusal muhalefet de aynı taktikleri kullanacaktır. İşgalci güç, kurtuluş mücadelesine önderlik eden iki ya da üç milliyetçi parti arasından seçimini şimdiden yapmıştır. Seçim yöntemi çok bellidir: Bir parti ulusal oybirliğini sağladığında ve görüşmelerin tek muhatabı olarak ortaya çıktığında, işgalci güç manevralarını artırır ve görüşmeleri olabildiğince erteler. Bu erteleme, partinin taleplerinin boşa çıkarılması ya da yönetimin bazı "aşırı" unsurları tasfiye etmesini sağlamak için kullanılır.

Ama hiçbir parti baskın çıkmazsa, işgalci güç en "makul" gördüğü partiyi kayırmakla yetinir. Görüşmelerden dışlanan milliyetçi partiler, o zaman diğer partiyle işgalci güç arasında yapılan anlaşmayı açıkça teşhir ederler. İktidarı işgalciden devralan parti, rakip partinin demagojik ve kafa karıştırıcı tavrının yaratabileceği tehlikelerin farkında olduğundan, onu çözülmeye zorlar ve yasadışılığa mahkûm eder. Baskı gören partinin, şehirlerin dışına ve kırlara sığınmaktan başka seçeneği kalmaz; kitleleri "kıyı kesiminin satılmışlarına ve başkentteki yoz unsurlara" karşı harekete geçirmeye çalışır. Bu durumda tüm bahanelere başvurulur: dinsel argümanlar, yeni ulusal otoritenin kararlaştırdığı ve gelenekten kopan yenilikçi düzenlemeler. Köylülerin gerici eğilimleri son noktasına kadar sömürülür. Bu partinin sözde devrimci doktrini, aslında köylülüğün gerici, ateşli ve kendiliğinden karakterine dayanmaktadır. Dağlık bölgelerin hareketlendiği, köylüler arasında hoşnutsuzluk olduğu söylentileri orada burada yayılır. Bir bölgede polisin köylülere ateş açtığı, takviye birliklerin getirildiği ve hükümetin düşmek üzere olduğu ileri sürülür. Net bir programları ve hükümetteki partinin yerini almaktan başka bir hedefleri olmayan muhalefet partileri, kaderlerini ilerlemeye düşman ve kendiliğindenci köylülüğün eline bırakır.

Bazen de muhalefet, tam tersine, kırsal kitlelerin değil, genç ulusun sendikalarındaki ilerici unsurların desteğini almaya çalışır. Bu durumda hükümet, kitleleri emekçilerin taleplerine direnmeye çağırır ve bu talepleri geleneklere aykırı, maceracı manevralar olarak adlandırır. Siyasi partilere ilişkin daha önce belirttiğimiz gözlemler, az çok sendikalara da uyarlanabilir. Başlangıçta, sömürge topraklarındaki sendikalar genellikle metropoldeki muadillerinin yerel şubeleridir; sloganları da metropoldeki sendikaların sloganlarının tekrarıdır.

Kurtuluş mücadelesinin kritik aşaması şekillenmeye başlar başlamaz, yerlilerden oluşan bir grup sendika lideri ulusal sendikaların kurulmasına karar verecektir. Yerli sendikacılar metropolden ithal eski örgütü kitlesel olarak terk ederler. Yeni sendikanın kurulması, şehir nüfusunun sömürgeciliğe baskı uygulamasının başka bir yoludur. Sömürgelerdeki işçi sınıfının henüz embriyon halinde olduğunu ve nüfusun en ayrıcalıklı kesimini temsil ettiğini daha önce belirtmiştik. Kurtuluş mücadelesinden doğan ulusal sendikalar şehir örgütleridir ve programları her şeyden önce siyasal ve milliyetçidir. Ama bağımsızlık savaşının belirleyici aşaması sırasında doğan bu ulusal sendika, aslında siyasal olarak bilinçli, dinamik milliyetçi unsurların yasal olarak örgütlendiği yerdir.

Siyasi partilerin küçük gördüğü kırsal yığınlar bir kenarda tutulmaya devam eder. Kuşkusuz orada da bir tarım işçileri sendikası kurulacaktır, ama bu kuruluş "sömürgeciliğe karşı birleşik cephe" ihtiyacını biçimsel olarak karşılamakla yetinir. Kariyerlerine şehirli sendikalarda başlayan sendika liderlerinin, kırsal yığınların nasıl örgütleneceği konusunda hiçbir fikri yoktur. Köylülükle bütün ilişkilerini kaybetmişlerdir ve tek düşünceleri dok işçilerini, çelik işçilerini, gaz ve elektrik kurumlarındaki memurları saflarına nasıl katacaklarıdır.

Sömürge aşamasında milliyetçi sendikalar önemli bir vurucu gücü temsil ederler. Şehirlerde her an sömürge ekonomisini paralize edebilir ya da hiç değilse yavaşlatabilirler. Avrupalıların yerleşim yerleri çoğunlukla şehirlerle sınırlı olduğundan, yapılan gösterilerin bu yerleşimciler üzerindeki psikolojik et-

kileri epey ağır olur: Elektrik, gaz yoktur; çöpler toplanmaz ve mallar limanlarda çürür.

Sömürgecilik koşullarında şehirlerin temsil ettiği bu metropol adacıkları sendikal eylemi derinden hisseder. Sömürgeciliğin kalesi olan başkent, sendikacıların darbeleriyle sendeler. Ama iç bölgelerdeki kırsal kitleler bu çatışmadan neredeyse hiç etkilenmez.

Dolayısıyla, ulusal bakış açısı uyarınca, sendikaların önemi ile ulusun geri kalanı arasında bir oransızlık vardır. Sendikalara girmiş olan işçiler, bağımsızlıktan sonra boşa kürek çektikleri duygusuna kapılırlar. Kendilerine koydukları sınırlı hedef, tam da ona ulaşıldığı anda, ulusun yeniden inşası görevinin büyüklüğü karşısında eğreti bir hal alır. Hükümetle ilişkileri genellikle çok sıkı olan ulusal burjuvaziyle karşı karşıya kalan sendika liderleri, artık kendilerini işçi ajitasyonuyla sınırlayamayacaklarını keşfederler. Doğaları gereği kırsal yığınlardan yalıtılmış olan, nüfuzlarını şehirlerin dışına genişletemeyen sendikalar, gitgide daha siyasal bir tutum benimserler. Aslında sendikalar iktidara aday haline gelirler. Ellerindeki bütün araçlarla burjuvaziyi köşeye sıkıştırmaya çalışırlar: Ulusal topraklarda yabancı üslerin bulundurulmasına karşı protestolar yapılır; ticari anlaşmalar teşhir edilir ve ulusal hükümetin dış politikasına eleştiriler dile getirilir. Artık "bağımsızlıklarını" kazanmış olan işçiler boşa kürek çekmektedir. Sendikalar, bağımsızlığın hemen ertesinde, toplumsal taleplerini dile getirirlerse ulusun geri kalan kısmını dehşete düşüreceklerini keşfederler. İşçiler gerçekten de rejim tarafından pohpohlanmışlardır; halkın en refah içindeki kesimini temsil etmektedirler. Dok işçilerinin ve diğer işçilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik bir eylem, yalnızca halk desteği bulamamakla kalmaz, yoksul kitlelerin düşmanlığını da körükleyebilir. Sendikalar, sendikacılık da yapamayınca, yerlerinde saymaktan başka bir şey gelmez ellerinden.

Bu sağlıksız durum, en sonunda bir bütün olarak ulusu ilgilendiren bir toplumsal programın nesnel gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sendikalar birdenbire ülkenin iç kesimlerinin de

aydınlatılması ve örgütlenmesi gerektiğini kavrarlar. Ama ülkenin tek kendiliğinden devrimci gücünü temsil eden köylülükle bağ kurmaya hiç çabalamadıklarından, sendikalar etkisiz kalır ve programlarının anakronik niteliğini kavrarlar.

Politik-işçici ajitasyona gömülmüş olan sendika liderleri, işi kaçınılmaz olarak bir hükümet darbesi hazırlamaya vardırırlar. Ama yine ülkenin iç bölgeleri devre dışı bırakılmıştır. Bu, ulusal burjuvazi ile sendikal işçicilik arasındaki bir gösteridir yalnızca. Ulusal burjuvazi eski sömürgecilik geleneklerine sarılarak askerî ve polisiye gücünü gösterir; sendikalar ise mitingler düzenler ve on binlerce üyesini harekete geçirir. Köylü bu ulusal burjuvaziyi ve işçileri düşününce omuzlarını silker; her ikisinin de en azından yiyecek ekmeği vardır. Sendikalar, partiler ve hükümet bir tür ahlâk dışı Makyavelizmle köylü yığınlarını kör, atıl bir müdahale gücü olarak kullanırlar. Kaba güç olarak...

Öte yandan, bazı durumlarda köylü kitleler hem ulusal özgürlük mücadelesine hem de müstakbel ulusun kendisine seçtiği eylem tarzına etkin biçimde müdahalede bulunur. Azgelişmiş ülkeler açısından temel önemde olduğundan, bu olguyu ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

Milliyetçi partilerin sömürgeciliği yıkma isteğinin, sömürgeci yetkililerle iyi geçinme isteğiyle yan yana gittiğini görmüştük. Bu, partiler içinde bazen iki eylem hattı ortaya çıkabilir. Birinci olarak, sömürgeciliğin ve uluslararası durumun ayrıntılı bir çözümlemesini yapmış olan bazı aydın unsurlar, ulusal partilerinin ideolojik boşluğunu, taktik ve stratejilerinin yetersizliğini eleştirmeye başlarlar. Liderlerine önemli noktalarda sorular yöneltmekten asla usanmazlar: "Milliyetçilik nedir? Bu sözcüğe ne anlam yüklüyorsunuz? Milliyetçilik neye işaret eder? Bağımsızlığın amacı nedir? Öncelikle, bağımsızlığa nasıl ulaşmayı düşünüyorsunuz?" Aynı zamanda yöntem sorunlarının etraflıca ele alınmasını isterler. Seçim yöntemlerine "diğer bütün araçların" da eklenmesini önerirler. İlk çekişmeden sonra, parti yöneticileri toyluk yaftasını taktıkları bu hararetli tartışmalardan hızla kurtulurlar. Ama bu talepler ne devrim-

ci unsurların gençliğiyle ilgilidir ne de bir taşkınlığın sonucudur; bu nedenle söz konusu sorunları dile getirenler hızla partiden uzaklaştırılırlar. Kendi deneyimleriyle böbürlenen liderler, "bu maceracıları, bu anarşistleri" acımasızca tasfiye ederler.

Parti aygıtı her tür yeniliğe direnme eğilimindedir. Devrimci azınlık, kendisini yalnız, yöneticilerle çatışma halinde bulur ve niteliklerini, gücünü ya da yönünü hayal bile edemediği bir girdabın kendisini silip süpürmesinden kaygılanıp dehşete düşer. İkinci süreç, faaliyetleri nedeniyle sömürgeci polis baskısının hedefi olan kıdemli ya da genç kadrolarla ilgilidir. Burada şunu belirtmeliyiz ki, bu insanlar partinin başına, özverileri, durup dinlenmeksizin çalışmaları ve örnek yurtseverlikleriyle gelmişlerdir. Tabandan gelen bu kişiler, çoğunlukla sıradan işçi, mevsimlik işçi, hatta bazen daimi işsizlerdir. Onlara göre, ulusal bir partide militan olmak, politika yapmak değil, onları hayvan konumundan insan konumuna çıkaran tek aracı seçmektir. Partinin aşırı yasalcılığından rahatsız olan bu insanlar, sorumlu oldukları faaliyet sınırları içinde inisiyatif alır ve cesaret gösterirler; keza kendilerini neredeyse sistematik olarak sömürgeci baskının hedefi haline getiren bir mücadele ruhuna sahiplerdir. Tutuklanan, hüküm giyen, işkence gören ve affa uğrayan bu insanlar, cezaevlerinde geçirdikleri zamanı, düşüncelerini netleştirmek ve kararlılıklarını bilemek için kullanırlar. Açlık grevleriyle, toplu mezarlara benzeyen cezaevlerindeki dayanışma gücüyle, dışarıya çıkmalarını, silahlı mücadeleyi başlatmak adına kendilerine sunulmuş bir fırsat olarak görürler. Bu arada dışarıda dört bir yandan kuşatılmaya başlayan sömürgecilik, ılımlı milliyetçilere yaklaşmaktadır.

Dolayısıyla partinin yasadışı ve yasalcı eğilimleri arasında, kopmaya yakın bir bölünme görürüz. Yasadışı eylem yanlıları partide istenmediklerini hissederler. Onlardan kaçılır. Parti içindeki yasalcılar, sonsuz tedbirler alarak onların yardımına koşarlar ama onlar kendilerini yabancı hissetmektedirler. Bu insanlar birkaç yıl önce hayran oldukları aydın unsurlarla ilişkiye geçerler. Bu buluşmanın sonucunda, yasal partiye paralel bir yeraltı partisi kurulur. Ama yasal parti sömürgeciliğe yakla-

şıp onu "içeriden" değiştirmeye çalıştıkça, bu dik başlı unsurlara yönelik baskı da yoğunlaşır. Yasadışı eylem yanlısı fraksiyon, kendisini tarihsel bir çıkmazda bulur.

Şehirlerden sürülen bu insanlar, önce banliyölere sığınırlar. Ama polis istihbaratı onları bulup ortaya çıkarır ve şehirleri toptan terk etmeye, siyasal eylem arenasından uzaklaşmaya zorlar. Kırlara ve dağlara, köylü yığınlara doğru çekilirler. Başta köylüler onları aralarına alır ve insan avından korur. Şehir merkezlerinde polisle saklambaç oynamak yerine kaderini köylü yığınların eline bırakmaya karar veren milliyetçi militan, bundan asla pişman olmayacaktır. Köylünün koruyucu kolları, hayal bile edemeyeceği bir şefkat ve güçle onu sarar. Aslında kendi ülkelerinde sürgün edilmiş, ulus ve politik mücadele kavramlarını şekillendirdikleri şehir ortamından koparılmış bu insanlar, gerillanın yolunu seçerler. Polisten kaçmak için sürekli oradan oraya savrulan, dikkat çekmemek için gizli hareket etmek zorunda kalan bu militanlar, ülkelerini dolaşmak ve tanımak için fırsat bulurlar. Kahvehane sohbetleri, bir sonraki seçimler ya da falanca polisin zalimliği üzerine tartışmalar geride kalır. Kulakları ülkenin gerçek sesini duyar; gözleri halkın büyük ve sonsuz yoksulluğunu görür. Sömürge rejimi üzerine yararsız yorumlarla çok değerli zamanın harcandığını kavrarlar. En sonunda, değişimin reform ve iyileştirme anlamına gelmediğini anlarlar. Büyük bir şaşkınlık içinde, şehirlerdeki siyasal ajitasyonun sömürgeci rejimi değiştiremeyecek ve deviremeyecek kadar güçsüz olduğu kafalarına dank eder.

Köylülerle konuşma alışkanlığı geliştirirler. Kırsal yığınların, kurtuluş sorununu şiddetle, topraklarını yabancılardan geri alma, *ulusal mücadele* ve silahlı ayaklanma terimleriyle düşünmekten hiç vazgeçmediklerini keşfederler. Her şey çok basittir. Taşlaşmış bir şekilde yaşamaya devam eden, ama ahlâki değerlerini ve ulusa bağlılıklarını olduğu gibi koruyan tutarlı bir halk keşfederler. Cömert, özverili, elinde ne varsa vermeye hazır, sabırsız ve son derece gururlu bir halk keşfeder. Anlayacağınız gibi, polis tarafından izlenen bu militanlar ile içgüdüsel olarak isyancı bu huzursuz kitlelerin buluşması, alışıl-

madık güçte patlayıcı bir karışımdır. Şehirlerden gelen insanlar, kendilerini halkın yönlendirmesine bırakırlarken, aynı zamanda onlara askerî ve siyasal eğitim de verirler. Halk, silahlarını biler. Aslında dersler fazla uzun sürmez, çünkü kitle kendi kaslarının gücünün farkına varınca liderleri bir an önce eyleme geçmeye zorlar. Silahlı mücadele başlamıştır.

Ayaklanma siyasi partilerin düzenini bozar. Onların doktrinleri her zaman güç kullanmanın etkisiz kalacağını iddia etmektedir; hatta varlıkları bile her tür ayaklanma düşüncesinin mahkûm edilmesine hizmet eder. Bazı siyasi partiler gizliden gizliye sömürgecilerin iyimserliğini paylaşır ve ancak kan dökülerek bitebilir dedikleri bu delilikte taraf olmadıkları için kendilerini tebrik ederler. Ama kibrit çakılır çakılmaz, alevler bir anda tüm ülkeye yayılır. Tanklar ve uçaklar umulan başarıya ulaşamaz. Zararın büyüklüğü karşısında sömürgeci düşünmeye başlar. Ezen ulus içinde de yükselen sesler durumun ciddiyetini gözler önüne serer.

Kulübelerinde hayalleriyle yaşayan halkın yüreği de ulusun yeni ritmiyle uyumlu biçimde atmaya başlar ve savaşçılara övgüler düzen bitmek bilmez ilahiler söylerler alçak sesle. İsyan dalgası tüm ülkeyi kaplamıştır. Şimdi de partilerin tasfiye zamanı gelmiştir.

Öte yandan ayaklanmanın liderleri, isyanın er geç şehirlere yayılması gerektiğini kavrarlar. Bu kavrayış rastlantısal değildir. Ulusal kurtuluş için silahlı bir mücadelenin gelişimini yöneten diyalektiğin parçasıdır bu. Kırların tükenmez bir halk gücünü temsil etmesine ve silahlı grupların güvensizliği egemen kılmasına karşın, sömürgecilik, sisteminin gücünden asla ciddi bir kuşku duymaz; kendisini tehlikede hissetmez. Bu yüzden ayaklanmanın liderleri savaşı düşman kampına, yani sükûnet ve barış içindeki şehirlere taşımaya karar verirler.

Şehirlerde ayaklanmanın örgütlenmesi kolay bir iş değildir. Şehirlerde doğmuş ya da büyümüş liderlerin polis takibinde olmaları ve siyasi partilerin akılcı, aşırı ihtiyatlı kadroları tarafından genel olarak anlaşılmamaları nedeniyle kendi doğal çevrelerinden kaçtığını görmüştük. Kırlara çekilmeleri hem baskı-

dan kaçışın hem de eski siyasal oluşumlara güvensizliklerinin sonucuydu. Bu liderlerin doğal şehirli uzantıları, siyasi partilerde isim yapmış ünlü milliyetçilerdir. Ama sömürgeciliğin kötülüklerine dair bitimsiz tartışmalarla zamanlarını tüketen bu ürkek parti yöneticileriyle aralarında pek az ortak yan olduğunu yakın tarihlerinden biliyoruz.

Üstelik gerilladan gelenlerin, eski arkadaşlarıyla, en solda gördükleriyle ilişki kurmaya yönelik ilk teşebbüsleri, endişelerini doğrulayacak ve onlarla yeniden temas kurma isteklerini yok edecektir. Kırsal kesimde başlayan ayaklanma, aslında şehrin çeperine yığılmış haldeki köylü fraksiyonları tarafından, sömürgeci sistemde kendine bir lokma ekmek bulamayanlar tarafından şehirlere sızacaktır. Kırsal bölgelerde artan nüfusun ve sömürge zoralımının aile toprağını terk etmeye zorladığı bu insanlar, er geç bir gün şehrin içine girmelerine izin verileceğini umut ederek, şehirlerin çevresine yerleşir. İsyanın şehirli vurucu gücünü bulacağı yer de bu kitlenin, bu gecekondu halkının bağrında büyüyen lümpen proletaryadır. Lümpen proletarya, sömürge bir halkın en kendiliğinden ve en radikal devrimci güçlerinden birini oluşturur.

Kenya'da Mau-Mau ayaklanmasından önceki yıllarda İngiliz sömürge yetkililerinin lümpen proletaryaya karşı yıldırma taktiklerini artırdığını biliyoruz. 1950-1951 yıllarında, kırsal kesimden ve dağlardan gelen, iş bulamamış, hırsızlığa, alkolizme vb. savrulmuş muazzam sayıdaki genç Kenyalı akınına uygun bir yanıt bulabilmek amacıyla güvenlik kuvvetleri ve misyonerler işbirliği yaptılar. Sömürgeleştirilmiş ülkelerde çocuk suçlular lümpen proletaryanın varlığının dolaysız bir sonucuydu. Aynı şekilde Kongo'da da, 1957'den itibaren huzuru bozan "genç haytaları" kıra geri göndermek için ciddi önlemler alındı. Meslek edindirme kampları açıldı ve bu kamplar –elbette!– Belçika ordusunun koruması altındaki Evanjelist misyonerlerin emrine verildi.

Lümpen proletaryanın oluşumunun kendine özgü bir mantığı vardır ve ne misyonerlerin aşırı gayretkeşliği ne de merkezî hükümetin kararnameleri bunun gelişimini önleyebilir. Ne ka-

dar tekmelenseler, ne kadar taşlansalar da, bir fare sürüsü gibi ağaçların köklerini kemirmeye devam ederler.

Gecekondu bölgesi, sömürge halkının ne pahasına olursa olsun ve gerekirse en gizli yöntemlerle düşman kaleyi fethetmek için verdiği biyolojik kararın onaylanmasıdır. Lümpen proletarya kentin "güvenliğine" ciddi bir tehdit oluşturmayı sürdürür; sömürge tahakkümünün tam göbeğinde telafisi imkânsız bir çürüme ve kangren işareti haline gelir. Muhabbet tellalları, haytalar, işsizler ve çocuk suçlular, kendileriyle ilişki kurulduğunda ellerinde ne varsa kurtuluş mücadelesine verir ve güçlü kuvvetli işçiler gibi kendilerini davaya adarlar. Bu boşta gezenler, bu ikinci sınıf yurttaşlar, militanca eylemleriyle ulusun bağrına geri dönmenin yolunu bulacaklardır. Sömürge toplumunun gözünde yerleri aynı kalan ve sömürgecinin ahlâk standartlarıyla çatışan bu insanlar, el bombası ve silah gücünün şehirlere girmenin tek yolu olduğuna inanırlar. Bu işsizler, alt-insanlar, saygınlıklarını hem kendi gözlerinde hem de tarihin gözünde böyle kazanırlar. Fahişeler ve ayda iki bin franka çalıştırılan hizmetçiler, umutsuzluk içinde debelenenler, intiharla delilik arasında gidip gelen bütün bu insanlar, akıl sağlıklarını yeniden kazanır, harekete geri döner ve ulusun büyük yürüyüşünde yaşamsal yerlerini bulurlar.

Milliyetçi partiler, çözülmelerini hızlandıran bu yeni olguyu kavrayamaz. Şehirlerde ayaklanmanın patlak vermesi mücadelenin niteliğini değiştirir. Sömürge askerleri önceleri kırsal bölgelere yönelmişken, artık mülklerin ve insanların güvenliğini sağlamak için hızla şehirlere dönerler. Baskı tüm gücüyle yayılır; tehlike her yerdedir. Tüm ulus toprakları, tüm sömürge hezeyana kapılmış haldedir. Silahlı köylü grupları ordu baskısının gevşeyişine tanık olur. Şehirlerdeki ayaklanma, beklenmedik bir cankurtarandır.

Coşkulu ve gayretli halkın sömürge aygıtına keskin darbeler indirdiğini gören ayaklanma liderlerinin geleneksel politikaya güvensizlikleri pekişir. Kazandıkları her başarı, artık laf kalabalığı, palavracılık, işe yaramaz ajitasyon diye adlandırdıkları şeye karşı düşmanlıklarını haklı çıkarır. Demagojiden ve

"siyaset"ten nefret ederler. Kendiliğindencilik kültü bu nedenle ilk aşamada zafer kazanır.

İç bölgelerde patlak veren isyanlar, her yerde ulusun varlığına kanıt oluşturur. Silaha sarılan her sömürge insanı, artık harekete geçmiş ulusun bir parçasını temsil eder. Bu isyanlar, sömürge rejimini tehlikeye sokar, birliklerini ülkeye dağıtarak harekete geçmeye zorlar ve bu birlikler her an boğulma tehdidi altındadır. İsyanın doktrini basittir: Ulusu var etmek gerek. Program yoktur, nutuk ya da kararlar yoktur, fraksiyonlar yoktur. Sorun nettir: Yabancılar gitmeli. Bu yüzden ezene karşı ortak bir cephe kuralım ve bu cepheyi silahlı mücadeleyle güçlendirelim.

Sömürgeci güçlerin endişesi sürdükçe, ulusal dava da büyümeye devam eder ve her bir insanın davası haline gelir. Kurtuluş mücadelesi şekillenir ve bütün halkı kapsamaya başlar. Bu dönemde kendiliğindenlik baş tacı edilir. İnisiyatif yereldir. Her tepede, minyatür bir hükümet kurulur ve iktidarı alır. Vadilerde, ormanlarda ve köylerde, her yerde ulusal bir otorite ile karşılaşırız. Her erkek ya da kadın, kendi eylemiyle ulusu temsil eder ve yerel olarak ulusun zaferini sağlamak için seferber olur. Hem bütüncül hem radikal bir aracısızlık stratejisiyle karşı karşıyayızdır. Kendiliğinden kurulmuş bütün toplulukların amacı ve programı, yerel düzeyde kurtuluştur. Ulus her yerde mevcutsa, o halde burada da var olmalıdır. Bir adım sonrasında, "Ulus yalnızca buradadır" denecektir. Taktik ile strateji birbirine karışır. Siyaset sanatı savaş sanatına dönüşüvermiştir. Politik militan artık bir savaşçıdır. Savaşmak ve siyasetle ilgilenmek bir ve aynı şey olmuştur.

Dar bir kavga ve rekabet döngüsünde yaşamaya alışmış bu mülksüz halk, ciddiyetle ulusun yerel çehresini temizlemeye ve saflaştırmaya girişir. Tam bir kolektif vecd içinde, düşman aileler her şeyi, tüm kavgaları unutmaya karar verir. Uzlaşmaların sayısı hızla artar. Uzun zaman önce üstü kapatılmış kadim düşmanlıklar gün ışığına çıkarılır ki köklerinden sökülüp atılabilsinler. Ulusa duyulan inanç siyasal bilinci de artırır. Ulusal birlik öncelikle bir topluluğun birliğidir; eski hesapların kapatıl-

ması ve kırgınlıkların sonsuza dek unutulmasıyla başlar. Faaliyetleri ve işgalcilerle işbirliği içinde olmaları nedeniyle ülkelerinin onurunu zedeleyen yerliler de bu saflaştırma sürecine dahil edilir. Ama hainler ve paralı askerler yargılanıp cezalandırılır. Halk, giriştiği bu uzun yürüyüşte kendini keşfeder, kendi egemenliğini kurar ve ona sahip çıkar. Sömürgecilik uykusundan uyanan her bölge kaynama noktasındadır. Bütün köylerde inanılmaz bir cömertlik, karşısındakini savunmasız bırakan bir nezaket ve "dava" uğruna ölme kararlılığı görülür. Bütün bunlar bir tarikatı, kiliseyi ya da mistik inanç birliğini anıştırır. Hiçbir yerli, ulusu yöneten bu yeni ritme kayıtsız kalamaz. Komşu kabilelere ulaklar gönderilir. Bu ulaklar, ayaklanmanın ilk iletişim sistemini oluşturur ve henüz hareketsiz olan bölgelere devrim hareketini taşırlar. Bitmek bilmeyen düşmanlıklarıyla ün salmış kabileler bile, mutluluk gözyaşlarıyla anlaşmalar yapar ve birbirlerine destek olup yardım etmeye karar verir. Bu kardeşçe dayanışma ve silahlı mücadele ortamında, eski düşmanlar kol kola girer. Ulusal çember genişler ve her yeni pusu, yeni bir kabilenin birliğe dahil olduğuna işaret eder. Her köy, mutlak bir fail ve menzil haline gelir. Kabileler arasında, köyler arasında ve ulusal düzeyde dayanışma, önce düşmana indirilen darbelerin artmasıyla ayırt edilir. Oluşan her yeni topluluk, açılan her yaylım ateşi, düşmanın peşinde olduklarının ve onunla karşılaşmaya hazırlandıklarının göstergesidir.

Bu dayanışma, düşman saldırısının başlamadığı ikinci dönemde daha da güçlenir. Ayaklanma başlar başlamaz sömürgeci güçler yeniden gruplaşır, örgütlenir ve isyanın niteliğine denk düşen savaş taktikleri benimser. Bu saldırı birinci dönemin coşkulu ve romantik ortamının sorgulanmasına neden olacaktır. Düşman saldırır ve belirli noktalara büyük miktarda askerî güç yığar. Yerel toplulukların işi zordur, çünkü savaşın en ön cephesinde olma eğilimindedirler. Birinci dönemin iyimserliği, yerel toplulukları korkusuz, hatta bir anlamda bilinçsiz kılmıştır. Kendi kurduğu yerel iktidarın ulusun ta kendisi olduğuna öylesine inanmıştır ki, durmayı reddeder, geri çekilmeyi asla düşünmez. Ciddi kayıplar verilir ve hayatta kalan-

larda kuşku yayılır. Yerel topluluk saldırıyı hayati bir sınav olarak yaşar. Tüm ülkenin kaderi "burada ve şimdi" belirleniyormuş gibidir.

Ama sömürge sistemiyle hesabı bir çırpıda kapatmaya niyetli bu aceleci kendiliğindenciliğin bir doktrin olarak başarısızlığa mahkûm olduğu çok geçmeden açığa çıkar. Dünün neşesinin ve sonsuzluk yanılsamasının yerini, fazlasıyla gündelik ve pratik bir gerçekçilik alır. Ağır olayların ve makineli tüfeklerle taranan bedenlerin öğrettiği ders, olayların topyekûn yeniden değerlendirilmesini gerektirecektir. Hayatta kalma içgüdüsü daha esnek, daha çevik bir tepkiyi beraberinde getirmiştir. Savaşma tekniğindeki bu değişim, Angola halkının kurtuluş savaşının ilk aylarında görülmüştür. Hatırlıyoruz; 15 Mart 1961'de Angola köylüleri iki-üç binerlik gruplar halinde Portekiz mevzilerine saldırdı. Erkekler, kadınlar ve çocuklar, silahlı ve silahsız olarak, sömürgecilerin, Portekiz ordusunun ve bayrağının egemen olduğu bölgelere dalga dalga ve kitlesel olarak, cesaretle ve coşkuyla atıldılar. Köyler ve havalimanları kuşatıldı ve sayısız saldırı yaşandı; ama binlerce Angolalı, sömürgecinin makineli tüfekleriyle tarandı. Angola ayaklanmasının liderleri, ülkelerini gerçekten kurtarmak istiyorlarsa farklı taktikler benimsemeleri gerektiğini çok geçmeden kavradılar. Bu yüzden Angola lideri Holden Roberto, farklı kurtuluş savaşı modellerini inceleyerek ve gerilla tekniklerini kullanarak, Angola Ulusal Ordusu'nu yakın zamanlarda yeniden kurmayı başardı.

Gerilla savaşında, mücadele artık bulunulan yerde değil, gidilen yerdedir. Her savaşçı, çıplak elleriyle anayurdunu savaşa taşır. Ulusal kurtuluş ordusu, düşmanla tek bir belirleyici çarpışmada göğüs göğüse savaşan bir ordu değildir; köyden köye gider, ormana çekilir ve düşman askerinin kaldırdığı toz bulutu vadide göründüğünde sevinçle zıplar. Kabileler seferberliğe katılmaya başlarken gruplar yer değiştirir. Kuzeyliler batıya doğru gider, ovalardakiler dağlara çekilir. Hiçbir stratejik konuma ayrıcalık tanınmaz. Düşman bizi takip ettiğini sanır, ama biz onun arkasında durmayı, en az beklediği anda ona saldırmayı her zaman başarırız. Artık takipte olan bizlerizdir. Düş-

man, bütün teknolojisine ve silah gücüne rağmen, boşa kürek çektiği ve zemin kaybettiği izlenimini verir. Biz ise asla şarkı söylemeyi bırakmayız.

Ne var ki, ayaklanmanın liderleri bu arada birimlerin aydınlatılması, eğitilmesi ve doktrini benimsemesi gerektiğini kavrarlar; bir ordu ve merkezî bir otorite kurmak gerekmektedir. Silahlanmış ulus, bölünmüş bir ulustur ve bunu düzeltmek, aşmak gerekmektedir. Şehirlerdeki içi boş politik atmosferden kaçmış olan liderler, siyaseti yeniden keşfederler: Artık bir uyutma tekniği, bir mistikleştirme aracı olarak değil, mücadeleyi yoğunlaştırmanın ve halkı ülke yönetimine hazırlamanın tek aracı olarak. Ayaklanma liderleri her tür köylü ayaklanmasının, çok büyük bile olsa, denetim ve yönlendirme gerektirdiğini görürler. Dolayısıyla hareketi bir köylü isyanından devrimci bir savaşa dönüştürmeleri gerekir. Başarılı olabilmek için mücadelenin net hedefler, iyi tanımlanmış bir metodoloji ve her şeyden önce kitlelerinin zamanlama dinamiklerini kavraması üzerine kurulması gerektiğini keşfederler. Mücadeleyi halk kitlelerinin biriktikçe birikmiş öfkesiyle üç gün, en fazla belki üç ay sürdürebilirsiniz; ama savaşçıların bilinç düzeyini yükseltmeyi ihmal ederseniz ulusal bir savaşı kazanamazsınız, o korkunç düşman aygıtını deviremezsiniz ya da insanları dönüştüremezsiniz. Ne kahramanca savaşmak ne de sloganların güzelliği yeterli olur.

Kurtuluş savaşının yayılması, yöneticilerin inançlarına her durumda büyük bir darbe indirir. Düşman, taktiklerini artık değiştirmiştir. Vahşi baskı politikasına, yumuşama, bölme manevraları ve "psikolojik savaş"tan oluşan, iyi düşünülmüş, gösterişli bir bileşim de ekler. Zaman zaman ajan provokatörler kullanarak ve karşı ayaklanma yaratarak kabileler arası kavgaları canlandırmaya çalışır ve bazen başarılı da olur. Sömürgecilik, amacına ulaşmak için iki tür yerli işbirlikçi kullanacaktır. Bunların ilki, geleneksel işbirlikçilerdir: şefler, *kaid*ler ve büyücü-şifacılar. Daha önce de gördüğümüz gibi, tekerrür edip duran, değişmez bir hayat süren köylü yığınları, köklü ailelerden gelenlere, dinî liderlere saygı göstermeye devam eder. Kabile,

tek vücut halinde, geleneksel şefinin çizdiği yolu izler. Sömürgecilik bu sadık kullarının hizmetlerini küçük bir servet karşılığında teminat altına alır.

Sömürgecilik, manipülasyonları için lümpen proletaryadan da yararlanacaktır. Aslında her ulusal kurtuluş hareketi bu lümpen proletaryaya azami dikkat etmelidir. Lümpen proletarya ayaklanma çağrısına her zaman yanıt verir. Fakat ayaklanma onu görmezden gelme lüksüne sahip olduğunu düşünürse, bu açlık çeken alt sınıf, silahlı mücadeleye atılacak ve çatışmada yerini alacaktır; ama bu kez ezenlerin safında. Siyahları birbirine düşürme fırsatını asla kaçırmayan sömürgeci de, lümpen proletaryanın karakteristik kusurları olan siyasal bilinç noksanlığını ve cahilliğini kullanmaya istekli olacaktır. Ayaklanma, bu insan rezervini örgütlemediği takdirde, lümpen proleterler paralı askerler olarak sömürgeci birliklere katılacaklardır. Cezayir'de Harkiler ve Messaliciler* lümpen proletaryadan geliyordu; Angola'da Portekiz birliklerinin önünü açan sokak çetelerine adam sağlayanlar onlardı; Kongo'da Kasai ve Katanga'daki bölgesel gösterilerde onlar vardı; Kongo'nun düşmanları, Leopoldville'de Lumumba'ya karşı "kendiliğinden" kitle mitinglerini örgütlemek için onları kullandı.

Ayaklanmacı güçlerin analizini yapan ve en büyük hasmı olan sömürge halkını incelerken hep daha derine dalan düşman, nüfusun bazı kesimlerinin ideolojik zaaflarının ve ruhsal istikrarsızlığının farkındadır. Düşman, disiplinli ve iyi örgütlenmiş ayaklanma cephesinin yanı sıra, fizyolojik yoksulluğu, aşağılanmışlığı ve başıboşluğu nedeniyle harekete bağlılığını sürekli yeniden sorgulayabilecek yığınların da var olduğunu keşfeder. Düşman bir servete mal olsa bile bu yığını kullanacaktır. Süngü gücü ve emsal niteliğindeki cezalandırmalarla fiili durum yaratacaktır. Kongo'ya dolarlar ve Belçika frankları akarken, Madagaskar'da Hova'ya karşı düşmanlıklar artar ve

(*) Harki, Cezayir Devrimi esnasında Fransız ordusu saflarında yer alan Cezayirliler için kullanılan terimdir. Messaliciler ise Cezayir milliyetçiliğinin kurucularından olan ve devrim esnasında FLN ile karşı gruplarda yer alan Messali Hac'ın taraftarlarını tanımlar – yay.haz.n.

Cezayir'de askere alınanlar –aslında rehineler– Fransız ordusuna kaydedilir. Ayaklanmanın liderleri ulusun tam anlamıyla alabora oluşunu izler. Tüm kabileler Harkilere dönüştürülür ve en modern silahlarla donanmış halde, milliyetçi yaftası yapıştırılan komşu kabilenin topraklarını işgal etmeye girişirler. Ayaklanmanın ilk saatlerinde zengin ve görkemli olan birliktelik zayıflatılır. Ulusal birlik parçalanır; ayaklanma çok önemli bir dönüm noktasındadır. Artık kitlelerin siyasal eğitimi tarihsel bir gereklilik olarak ortaya çıkar.

Sömürge halkını bir çırpıda mutlak egemenliğe taşıyacağı iddiasındaki bu gösterişli iradecilik, ulusun bütün parçalarının aynı ortak perspektifte toplanabileceğine duyulan bu inanç, bu umuttan kaynaklanan güç; bütün bunların çok büyük zaaflar olduğu bizzat deneyimle ortaya çıkmıştır. Sömürge insanı, içinde bulunduğu konumdan, bağımsız bir ulusun egemen yurttaşı olma konumuna doğrudan geçeceğini hayal ettiği sürece, dolaysız fiziksel gücünün yarattığı mucizelere inanmayı sürdürdüğü sürece, bilinçlenme yolunda hiçbir gerçek ilerleme kaydetmemişti. Bilinci ilkel düzeyde kalmıştı. Özellikle savaş silahlıysa sömürge insanının tüm coşkusuyla mücadeleye atıldığını görmüştük. Köylüler ayaklanmaya katılma konusunda özellikle istekliydi, çünkü aslında sömürgecilik karşıtı olan bir yaşam tarzına sarılmaktan asla vazgeçmemişlerdi. Köylüler fi tarihinden beri stratejileri ve sihirbazlara taş çıkaran dengecilikleri sayesinde, öznelliklerini sömürgeci dayatmalardan az çok korumuşlardı. Sömürgeciliğin gerçekten muzaffer olmadığına inanmayı bile başarmışlardı. Köylünün kibri, şehirlere inmeye ve yabancıların inşa ettiği dünyanın içine karışmaya yönelik tereddüdü, sömürge yönetiminin adamları ne zaman yaklaşsa kendi içine çekilmesi, sömürgecinin ikili dünyasına köylünün kendi ikiliğiyle karşı çıktığını sürekli hatırlatmaktadır.

Sömürge insanının, sömürge baskısına karşı tepkisini niteleyen ırkçılık karşıtı ırkçılık ve kendini koruma isteği, mücadeleye katılmak için yeterli nedenlerdir. Ama insan sırf ırkçılık ve nefret zafer kansın diye savaşa girmez, kitlesel baskılara katlanmaz ya da ailesinin bütün fertlerinin bir bir öldürülme-

sine tanık olmaz. Irkçılık, nefret, hınç ve "meşru intikam arzusu", bunların hiçbiri tek başına bir kurtuluş savaşını besleyemez. Bedeni engebeli yollara ya da ötekinin görüntüsünün beni sersemlettiği, kanımın ötekinin kanını istediği, ölümümün sırf ataletiyle ötekinin ölümünü çağırdığı, neredeyse patolojik bir duruma sokan bu bilinç kıvılcımları, başlangıçtaki bu tutkulu patlamalar, kendi tözünden beslenmeye bırakılırsa yok olur gider. Sömürgeci güçlerin asla sona ermeyen baskıları mücadeleye duygusal ögeler katar kuşkusuz; militanlara nefret için ve bir "sömürgeci öldürme"ye kalkışmak için yeni nedenler verir. Ama liderler bu nefretin bir program oluşturamayacağını günbegün kavramaya başlarlar. Olabildiğince çok suç işlemeyi hep başaran ve "uçurumu" derinleştirerek halkı bir bütün olarak ayaklanmaya iteceği kesin olan düşmana güvenilemez. Durum ne olursa olsun, düşmanın bazı halk kesimlerini, belirli bölge ve şefleri yanına çekemeye çalışacağını belirtmiştik. Mücadele sırasında, sömürgeci yerleşimcilere ve polise tavırlarını değiştirmeleri ve "daha insancıl olmaları" emri verilir. Hatta sömürge halkıyla ilişkilerinde "Bay" ya da "Bayan" hitabını kullanacak kadar ileri gidebilirler. Nezaketin ve düşünceliliğin sonu yoktur. Gerçekten de sömürge insanı bazı şeylerin değiştiğini hissetmeye başlar.

Yalnızca açlıktan öldüğü ve kendi toplumunun çözüldüğüne tanık olduğu için değil, sömürgeci ona hayvan muamelesi ettiği, onu bir vahşi gibi gördüğü için de silaha sarılmış olan sömürge insanı, bu tür önlemlere çok olumlu tepkiler gösterir. Nefret, bu psikolojik buluşlarla etkisizleştirilir. Uzmanlar ve sosyologlar, sömürgecilerin manevralarının ardındaki yönlendirici güçtür ve çeşitli "kompleksler" üzerine araştırmalar yaparlar – engellenmişlik kompleksi, saldırganlık kompleksi ve sömürgeleştirilebilirlik kompleksi. Yerli, terfi ettirilir; birkaç kuruşa psikolojik olarak etkisiz hale getirilmeye çalışılır. Bu sefil yöntemlerin, bu göz boyamaların başarı kazandığı da olur. Sömürge insanı, üçüncü sınıf bile olsa onu insanlaştıracak her şeye o kadar açtır ki, bu küçük sadakalar bazı durumlarda onu etkilemeyi başarır. Bilinci o kadar zayıf ve bulanık-

tır ki, en küçük bir kıvılcımla bile ateş alabilir. İlk zamanlarda ayrım gözetmeyen bir ışıkla aydınlanmaya duyduğu büyük susuzluk, her an yanıltılma tehdidi altındadır. Bir zamanlar gökyüzünü aydınlatan şiddetli ve bütüncül talepler artık daha mütevazı taleplere dönüşür. Açlıktan gözü dönmüş kurt ve gerçek bir devrim rüzgârı estiren kasırga, mücadele devam ettiği müddetçe tamamen tanınmaz hale gelebilir ve bu arada mücadele devam eder. Sömürge insanı her an bir ödünle etkisizleştirilme riski altındadır.

Ayaklanmanın liderleri, sömürge insanının bu istikrarsızlığını dehşetle keşfederler. Başta ne yapacaklarını şaşırmışken, sonrasında, açıklamalarda bulunma ve sömürge insanının bilincini yok olmaktan kurtarma gerekliliğini kavrarlar. Bu arada savaş devam eder; düşman örgütlenir, güç toplar ve sömürge insanının stratejisini öğrenir. Ulusal kurtuluş mücadelesi, uçurumu bir sıçrayışta aşma sorunu değildir. Dram her gün, bütün zorluğuyla sahnededir ve çekilen acılar sömürge dönemindekini katbekat aşmıştır. Şehirlerde sömürgeciler de değişmiş görünürler. Halkımız daha mutludur, *saygı görüyordur*. Günlük rutin yerleşir; mücadeleye katılmış olan sömürge insanının ve ona yardım etmesi gereken halkın yalpalama lüksü yoktur; amaca ulaşıldığını düşünmemelidirler. Savaşın gerçek hedefleri onlara gösterildiği zaman, bu hedeflerin olanaksız olduğunu düşünmemelidirler. Yine ayrıntılı açıklama gerekmektedir; insanlar nereye gittiklerini ve oraya nasıl varacaklarını kavramak zorundadır. Savaş tek bir çarpışma değil, aslında hiçbiri tek başına belirleyici olmayan yerel mücadeleler dizisidir.

Bu yüzden gücümüzü korumamız, bütün gücümüzü bir çırpıda işe koşarak ziyan etmememiz gerekir. Sömürgeciliğin rezervleri, sömürge insanınınkinden çok daha büyük ve daha zengindir. Bu arada savaş devam eder. Düşman kendini savunur. Büyük sorgu ne bugün ne de yarın olacaktır. Aslında daha ilk günden başlamıştır ve düşman kalmadığında da sona ermeyecek, düşman çeşitli nedenlerle mücadelenin bitmesinde ve sömürge halkının egemenliğini tanımada çıkarı olduğunu kavrayana kadar sürecektir. Mücadelenin hedefleri, ilk gün-

lerde yapıldığı gibi belirsizlikler içermemelidir. Dikkat etmezsek, düşman ne zaman küçücük bir ödün verse halk savaşın neden devam ettiğini sormaya başlayabilir. İşgalcinin aşağılamalarına ve gücünü neye mal olursa olsun koruma kararlılığına o kadar alıştık ki, en küçük bir cömertlik ya da iyi niyet gösterisi bile şaşkınlık ve memnunlukla karşılanabilir. O zaman sömürge memnuniyet duymaya meyleder. Düşmanın ödünleriyle gözlerinin kamaşmaması için, militana daha ayrıntılı, daha sorgulayıcı açıklamalar yapmak gerekir. Sadece birer taviz olan bu ödünler, sorunun özünü değiştirmez ve sömürgeleştirilmiş insana göre bir ödün, sömürge rejiminin tam kalbine darbe vurmadığı müddetçe de temelde hiçbir şeyi çözmez.

Daha kesin bir ifadeyle, işgalci güçlerin mevcudiyetinin kaba biçimleri tamamen ortadan kalkabilir. Gerçekten de, bu gösterişli vazgeçiş hem işgalcinin masraflarında önemli bir azalma sağlar, hem de güçlerini daha iyi yoğunlaştırmasına yarar. Ama bunun bedeli yüksektir: Ülkenin geleceğinin cebre dayalı denetimi. Tarihsel örnekler, ödün verme sahtekârlığının, ne pahasına olursa olsun tavizler verme ilkesinin bedelinin, daha örtülü ama daha genel bir kölelik olduğunu göstermektedir. Halk ve her militan, bazı ödünlerin aslında kölelik zincirinin halkaları olduğunu gösteren tarihsel yasanın farkında olmak zorundadır. Bu halka açıklanmazsa, bazı siyasi parti liderlerinin eski sömürgecilerle gizli uzlaşmalar içine kolayca girmesi herkesi şaşırtabilir. Sömürgecinin asla karşılıksız bir şey vermeyeceğini sömürge insanına göstermek gerekir. Sömürge insanının siyasal ya da silahlı mücadeleden elde ettiği kazanımlar, sömürgecinin iyi niyetinin ya da cömertliğinin değil, artık bu tür ödünleri erteleyememesinin sonucudur. Dahası, sömürge insanı ödün verenin sömürgecilik değil kendisi olduğunu da kavramalıdır. İngiliz hükümeti Kenya Meclisi'nde Afrika halkına birkaç koltuk daha bahşetmeye karar verdiği zaman, İngiliz hükümetinin ödün verdiğini düşünmek için ya iyice utanmaz olmak gerekir ya da aptal. Ödünü Kenya halkının verdiği açık değil midir? Sömürgeleştirilmiş halklar ve mülksüzleştirilmiş insanlar, bugüne dek sahip oldukları zihniyeti bir kenara bırak-

malıdır. Sömürge insanı, gerekirse sömürgecilikten ödün kabul edebilir, ama asla uzlaşma içine giremez.

Süreç içinde bütün bu açıklamalar, bunun sonucunda ortaya çıkan bilinç yükselmesi ve toplumların tarihini anlama yönündeki bu ilerlemeler, ancak halk örgütlenir ve yönlendirilirse olanaklı olabilir. Bu örgütlenme, ayaklanmanın başlarında, şehirlerden gelen devrimci unsurlar ve mücadele yoğunlaştığı dönemde iç bölgelere gidenler tarafından kurulur. Ayaklanmanın rüşeym halindeki siyasi örgütünü oluşturan da bu çekirdektir. Köylülere gelince, onlar da deneyimler sayesinde bilgilerini artırır ve halk mücadelesini yönetmeye uygun olduklarını kanıtlarlar. Savaşa hazırlanmış ulus ile liderleri arasında, karşılıklı bir aydınlanma ve zenginleşme ilişkisi kurulur. Geleneksel kurumlar pekişir, yaygınlaştırılır ve bazen tam olarak dönüştürülür. Anlaşmazlıkları çözen mahkemeler, *cemaa*lar ve köy meclisleri, devrim mahkemelerine ve siyasi-askerî komitelere dönüştürülür. Savaşan her topluluk içinde ve her köyde, çok sayıda siyasi komiser, anlaşılması zor ve engelleyici olabilecek konularda halkı aydınlatmaya girişir. Bazı konuları ele almaktan korkmayan bu komiserler olmasa, halk, yönsüz kalırdı. Örneğin, dağlarda olan her şeye yabancıymış ve önemli operasyonların başladığını bilmiyormuş gibi yerel nüfusun şehirlerde normal yaşamına devam ettiğini görmek, silahlı militanı öfkelendirir. Şehirlerin suskunluğu ve günlük yaşamlarına devam etmeleri, köylülerde, ulusun bir kesiminin olayları tümüyle kenardan seyretmekte yetindiği izlenimini uyandırır. Bu tür gözlemler köylüleri iğrendirir ve şehirlileri tümüyle kınama ve küçümseme eğilimlerini pekiştirir. Siyasal komiserin görevi, bazı halk kesimlerinin özel çıkarlarının her zaman ulusal çıkara denk düşmediğini açıklamaktır. Böylece halk, ulusal bağımsızlığın, bazen ters ve karşıt olan birçok gerçekliği gün ışığına çıkaracağını anlayacaktır. Mücadelenin tam da bu anında durumun kavranması çok önemlidir; çünkü halkı toptan, ayrım gözetmeyen bir milliyetçilikten toplumsal ve ekonomik bilince taşıyacaktır. Mücadelenin başında sömürgecinin ilkel Maniciliğini benimsemiş olan halk –siyaha karşı beyaz, Arap'a kar-

şı Kâfir– beyazlardan daha beyaz siyahların olabileceğini süreç içinde anlar ve ulusal bir bayrak ya da bağımsızlık umudunun, nüfusun bazı katmanlarını kendi çıkar ya da ayrıcalıklarından vazgeçmeye yönlendirmeyeceğini kavrar. Halk, kendileri gibi yerlilerin aslında pusulayı şaşırmadıklarını, tam tersine, maddi durumlarını ve doğmakta olan güçlerini artırmak için savaştan yararlandıklarını görür. Bazıları, her zamanki gibi her şeyi feda etmeye hazır, ulusal topraklarını kendi kanıyla sulayan halkın zararına, savaştan hatırı sayılır kazanımlar elde eder. Sömürgeci savaş aygıtının karşısına ilkel kaynaklarıyla dikilen militan, sömürge baskısını kırarken dolaylı olarak başka bir sömürü sistemi inşa ettiğini kavrar. Bu keşif hoş değildir, acıdır, isyan ettirir. Bir zamanlar her şey öyle basitti ki: kötüler bir yanda, iyiler diğer yanda. İlk günlerin romantik, gerçek olmayan netliğinin yerine, bilinci bulandıran bir alacakaranlık yerleşir. İnsanlar haksız sömürünün siyah ya da Arap bir yüzü olabileceğini de keşfeder. İhanet çığlıkları yükselir, ama aslında ihanet ulusal değil toplumsaldır ve halka "Hırsız var!" diye haykırmasını öğretmek gerekir. Akılcılığa giden çetin yürüyüşünde halk, ezen hakkındaki indirgeyici algılayışından da vazgeçmeyi öğrenmek zorundadır. Türler gözlerinin önünde ayrışır: Bazı sömürgeci yerleşimcilerin suç işleme yönündeki genel histeriye katılmadığını, kendi benzerlerinden ayrı durduklarını görür. Ayrım yapılmaksızın, kendiliğinden yabancı mevcudiyetinin yekpare kütlesine dahil edilen bu tür insanlar, fiilen sömürge savaşını kınamaktadır. Bu türün örnekleri saf değiştirerek öte tarafa geçtiğinde, kendilerini siyah ya da Arap kabul ettiklerinde, acı çekmeyi, işkence ve ölümü göze aldıklarında, skandal patlak verir.

Bu örnekler, sömürge halkının yabancı yerleşimcilere karşı beslediği genel öfkeyi yatıştırır. Sömürge insanı, bu kişileri sıcak bir şekilde kucaklar ve aşırı duygu yoğunluğuyla onlara mutlak güven duyma eğilimi gösterir. Metropolde, kana susamış bir üvey anne olarak görülen, kimi oldukça ünlü birçok insan ayağa kalkar, hükümetlerinin izlediği savaş politikasını hiç çekinmeden mahkûm eder ve sömürge halkının ulusal iradesi-

nin dikkate alınmasını talep eder. Bazı askerler sömürgeci saflarından kaçar, bazıları bir halkın özgürlüğüne karşı savaşmayı açıkça reddederek halkın bağımsızlık ve kendi kendini yönetme hakkı için cezaevine girer ve acı çeker.

Sömürgeci artık yalnızca bir numaralı halk düşmanı değildir. Sömürgeci nüfusun bazı üyeleri, ulusal mücadeleye yakın, ulusun bazı oğullarından çok daha yakın olduklarını kanıtlamıştır. Irksal ve ırkçı boyut her iki tarafta da aşılmıştır. Her siyah ya da Müslüman, otomatik olarak güven duyulacak biri değildir. Artık bir sömürgeci yerleşimci yaklaşırken ille de silaha ya da bıçağa uzanmak gerekmez. Yalnızca kısmi, sınırlı ve istikrarsız gerçekler karşısında bilinç tökezler. Tahmin edebileceğimiz gibi bütün bunlar çok zordur. Ulusu olgunlaştırma görevi, hummalı örgütlenmenin yanı sıra liderlerinin ideolojik düzeyiyle de kolaylaştırılır. Mücadele yükseldikçe, düşman manevralarını ve hareketin zafer ve yenilgilerini dikkate alarak ideolojinin gücü kuvvet kazanır. Liderler yanlışları teşhir ederek, bilincin geriye düştüğü her durumda ileri gitmenin daha iyi yollarını öğrenerek, güç ve otoritelerini gösterirler. Yerel düzeydeki her geri çekilme, konuyu bütün köyler ve bütün siyasal ağ içinde ele almak için kullanılır. Ayaklanma, özgül bir olaydan yola çıkarak halkın bilincini yükseltmek için her kullanıldığında, akılcılığını kendine kanıtlar ve olgunluğunu gösterir. Hareket içinde her nüansın tehlike yaratacağını ve halk dayanışmasını tehdit edeceğini düşünme eğiliminde olanlara rağmen, liderler ulusal mücadelede ve insanlığın kurtuluşu için verilen evrensel savaşta sınanmış ilkelere bağlı kalırlar. Kurnazlıklara ve kişisel yalpalamalara karşı tipik anlamda devrimci bir gaddarlık ve kınama vardır; ama ilkine şaşırtıcı derecede benzeyen, tipik karşı devrimci, maceracı ve anarşist başka bir gaddarlık türü daha vardır. Hemen müdahale edilmediği takdirde, bu katıksız gaddarlık, şaşmaz bir şekilde birkaç hafta içinde hareketin yenilgisine yol açacaktır.

Şehirdeki yöneticilerin demagojik ve reformist manevralarından iğrenerek ve "siyaset"te hayal kırıklığına uğrayarak kırlara çekilen milliyetçi militan, hiçbir şekilde eskisine benzeme-

yen yeni bir siyasal yönelimi somut pratikte keşfeder. Bu yeni siyaset, beyinleri ve kaslarıyla kurtuluş savaşının önderliğini sırtlanan, tarihe bizzat müdahil olan kadrolar ve liderler siyasetidir. Bu siyaset yapma biçimi, ulusal, devrimci ve kolektiftir. Sömürge insanının şimdi tanıyacağı bu yeni gerçeklik yalnızca eylemde var olur. Mücadele, eski sömürge gerçekliğini yok ederek bilinmeyen özellikleri ortaya çıkarır, yeni anlamlara ışık tutar ve bu gerçekliğin üstünü örttüğü çelişkilerin altını çizer. Mücadele eden halk, mücadelesiyle bu gerçekliği olanaklı kılan ve tanıyan, sömürgecilikten kurtulmuş halk, bütün mistikleştirme ya da ulusu yüceltme girişimlerine karşı uyanık biçimde yoluna devam eder. Yalnızca şiddet, halkın şiddeti, liderlerin örgütlediği ve yönlendirdiği şiddet, kitlelerin toplumsal gerçekliği kavramasının anahtarını verir. Bu mücadele, bu praksis olmazsa, olsa olsa yalnızca bir karnaval, bir curcuna yaşanacaktır: Asgari düzeyde uyarlamalar, tepede birkaç reform, bir bayrak ve en altta da hâlâ "Ortaçağ"ı yaşayan, döngüsel hareketine devam eden yekpare bir kitleden başka bir şey kalmayacaktır geride.

3

Ulusal Bilincin Sınav ve Sıkıntıları

Tarih bize, sömürgeciliğe karşı savaşın, doğallığında ulusal bir perspektife dahil olmadığını öğretmiştir. Uzun süre, sömürge insanı enerjisini zorla çalıştırma, bedensel cezalar, ücret eşitsizliği ve sınırlı siyasal haklar gibi bazı adaletsizlikleri sona erdirmek için harcar. İnsanın ezilmesine karşı bu demokrasi savaşı, yavaş yavaş neoliberal ve evrenselci kafa karışıklığından uzaklaşarak, bazen zor da olsa ulus olma talebine ulaşacaktır. Ama seçkinlerin hazırlıksızlığı, onlarla kitleler arasında organik bağın olmayışı, tembellikleri ve evet bunu da söyleyelim, mücadelenin belirleyici anındaki korkaklıkları, trajik sınavların ve büyük sıkıntıların nedenleri olacaktır.

Ulusal bilinç, tüm halkın en derin umutlarının örgütlü cisimleşmesi değilse, halk seferberliğinin en elle tutulur ve en dolaysız ürünü değilse, yalnızca ilkel, boş ve kırılgan bir kabuk olacaktır. Buradaki çatlaklar, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin ulustan etnik gruba ve devletten kabileye kolayca geçebiliyor olmasını açıklar. Ulusun yükselişine ve ulusal birliğe son derece zararlı geriye dönüşlerin açıklaması işte bu çatlaklardır. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu zaaflar ve içerdikleri ciddi tehlikeler, azgelişmiş ülkelerde ulusal burjuvazinin halk pratiğini akılcılaştırma kapasitesinin yokluğundan, diğer

bir deyişle bu pratikten akıl elde etme kapasitesinin olmamasından kaynaklanır.

Azgelişmiş ülkelerde ulusal bilincin klasik, neredeyse salgın halindeki zaafı, yalnızca sömürge rejiminin sömürge insanını sakatlamasının sonucu değildir. Aynı zamanda ulusal burjuvazinin tembelliğine, mali güçsüzlüğüne ve zihniyetinin son derece kozmopolit biçime yapılanmış olmasına da bağlanabilir.

Sömürge rejiminin sonlanmasıyla iktidara gelen ulusal burjuvazi, azgelişmiş bir burjuvazidir. Ekonomik gücü neredeyse hiçtir ve yerini almayı umut ettiği metropol burjuvazisiyle asla boy ölçüşemez. Ulusal burjuvazi, iradeci narsisizmiyle, metropol burjuvazisinin ayağını kaydırıp yerini alabileceğine kolayca inanmıştır. Ama onu tam anlamıyla köşeye sıkıştıran bağımsızlık, bu sınıf içinde büyük tepkilere yol açacak ve onu eski metropole yardım sinyalleri göndermeye zorlayacaktır. Yeni devletin en eğitimli katmanını oluşturan üniversite çevreleri ve tüccarlar, sayılarının azlığı, başkentte toplanmış olmaları ve esnaf, toprak sahibi ve serbest meslek sahibi olmaları gibi yanlarıyla ayırt edilebilir. Bu ulusal burjuvazide ne maliyeci ne de sanayici bulunur. Azgelişmiş ülkelerin ulusal burjuvazisi üretimle, yenilikçilikle, yaratmakla ya da çalışmakla ilgilenmez. Tüm enerjisi aracılık faaliyetlerine yönelmiştir. En çok ilgilendiği iş, ticari ağlar kurmak ve dalavere çevirmektir. Ulusal burjuvazinin psikolojisi sanayicinin değil, işadamının psikolojisidir. Sömürgecilerin açgözlülüğünün ve sömürgeciliğin kurduğu ambargo sisteminin onlara başka seçenek bırakmadığı da bir gerçektir.

Sömürge sisteminde sermaye biriktiren bir burjuvazi görmek olanaksızdır. Aslında azgelişmiş bir ülkede gerçek bir ulusal burjuvazinin tarihsel eğilimi, burjuvazi olarak, yani kapitalizmin bir aracı olarak kendi konumunu reddetmek ve halkın temsil ettiği devrimci sermayenin kayıtsız şartsız kölesi olmaktır.

Azgelişmiş bir ülkede, gerçek bir ulusal burjuvazinin zorunlu görevi, kaderinin kendisine çizdiği yöne ihanet etmek, sömürge üniversitelerinde elde ettiği entelektüel ve teknik serma-

yeyi halkın hizmetine sunmaktır. Ama ne yazık ki ulusal burjuvazinin hem verimli hem de adil olan bu kahramanca ve olumlu yolu genellikle izlemediğini ve geleneksel burjuvazinin, yani sönük, budalaca ve içten pazarlıklı burjuvazinin, bir burjuva burjuvazinin, ulus düşmanı ve nefret uyandıran yolunu hiç utanmadan seçtiğini göreceğiz.

Belirli bir dönemden itibaren milliyetçi partilerin hedefinin tamamen ulusal olduğunu görmüştük. Halkı bağımsızlık sloganlarıyla harekete geçirir ve gerisini geleceğe bırakırlar. Bu tür partiler, hayalini kurdukları devletin ekonomik programı konusunda ya da kurmayı önerdikleri rejim konusunda sorgulandıklarında cevap veremezler, çünkü aslında kendi ülkelerinin ekonomisinden bihaberlerdir.

Bu ekonomi her zaman onların denetimi dışında gelişmiştir. Ülkelerinin mevcut ve potansiyel toprak üstü ve toprak altı kaynaklarına ilişkin bilgileri, tümüyle akademik ve tahminidir. Bu kaynaklardan ancak genel ve soyut bir düzlemde söz edebilirler. Bağımsızlıktan sonra, sayıca azalmış, sermayesiz ve devrim yolunu reddeden bu azgelişmiş burjuvazi, içler acısı bir ekonomik durgunluk içine girecektir. Eskiden sömürge baskısıyla engellendiğini iddia ettiği dehasını özgürce ifade edemez. Kaynaklarının istikrarsızlığı ve kadrolarının yetersizliği, onu yıllarca zanaata dayalı bir ekonomiye zorlar. Kaçınılmaz olarak çok sınırlı olan bakış açısına göre, söz konusu burjuvazinin ulusal ekonomi anlayışı, yerel ürünler dediğimiz ürünlere dayalı bir ekonomidir. Yerel zanaatlara ilişkin görkemli konuşmalar yapılır. Hem kendileri hem de ülke için daha kârlı olabilecek fabrikalar kuramayan burjuvazi, yeni ulusal onura fazlasıyla denk düşmekle kalmayan, aynı zamanda kendisine hatırı sayılır kârlar da sağlayacak zanaatları şovenist bir şefkatle bağrına basacaktır. Bu yerel ürünler kültü, yeni yönelimler yaratamama durumu, ulusal burjuvazinin sömürge dönemine özgü tarımsal üretim tarzına aşırı bağlılığına da aynı şekilde yansıyacaktır.

Bağımsızlık döneminin ulusal ekonomisi yönünü değiştirmez. Hâlâ yerfıstığı, kakao ve zeytin hasadı yapılır. Aynı şekil-

de hammadde ticareti de değişmemiştir. Ülkede tek bir sanayi tesisi dahi kurulmamıştır. Hammadde ihraç etmeye devam edilir; Avrupa'nın küçük çiftçileri ve ham ürün uzmanı olmaya devam edilir.

Buna karşın ulusal burjuvazi ekonominin ve ticaret sektörünün millileştirilmesini talep etmekten hiç vazgeçmez. Ancak ona göre millileştirme, tüm ekonomiyi ulusun hizmetine koşmak ve tüm ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelmez. Millileştirme, ortaya çıkması teşvik edilmek istenen yeni toplumsal ilişkilere göre devleti organize etmek anlamına gelmez. Burjuvaziye göre millileştirme, tam anlamıyla sömürge döneminden miras kalan ayrıcalıkların yerlilerin eline geçmesi demektir.

Burjuvazinin maddi araçları da, mühendis ve teknisyen gibi yeterli entelektüel kaynakları da olmadığı için, amacını eskiden sömürgecilerin elinde olan işyeri ve şirketleri devralmakla sınırlar. Ulusal burjuvazi eski Avrupalı yerleşimcilerin yerine geçer; doktor, avukat, tüccar, acente ve komisyoncu olur. Ülkenin onuru ve kendi çıkarları için bütün bu meslekleri icra etmeyi görev addeder. Bundan böyle bütün büyük yabancı şirketlerin, ülkede kalmak ya da iş ilişkileri kurmak istiyorlarsa, kendi aracılığıyla faaliyette bulunmasını talep eder. Ulusal burjuvazi, tarihsel misyonunu keşfetmiştir: aracılık. Görmüş olduğumuz gibi, burjuvazi ulusu dönüştürmekle değil, bugün yeni sömürgecilik maskesi ardına gizlenmeye zorlanmış bir kapitalizmin iletim hattı işlevi görmekle ilgilenir. Ulusal burjuvazi, Batı burjuvazisinin acentesi olma rolünü hiç aldırmadan ve büyük bir gururla oynar. Bu kârlı rol, bu küçük hesapçılık, bu dar görüşlülük ve hırs eksikliği, ulusal burjuvazinin tarihsel rolünü yerine getirme yeteneksizliğinin semptomlarıdır. Bütün ulusal burjuvazilerde ortak olan dinamik ve öncü nitelikler, yeni dünyaları keşfetme ve buluşlar yapma gibi özellikler, onda acınacak ölçüde noksandır. Sömürge ülkelerinin ulusal burjuvazilerinin yüreğinde zevk ve sefaya düşkünlük egemendir – çünkü tedrisinden geçtiği Batı burjuvazisiyle kendisini psikolojik düzeyde özdeşleştirmiştir. Batı burjuvazisinin olumlu yanları olan keşif ve buluş gibi ilk aşamalardan geçme-

den, onun olumsuz ve yozlaşmış özelliklerini almıştır. Sömürgeleştirilmiş ülkelerin doğmakta olan ulusal burjuvazileri, Batı burjuvazisinin son aşamasıyla özdeşleşir. Kestirme yolu seçtiğini de sanmayın; aslında sondan başlamıştır. Gençlik ve ergenlik dönemlerinin coşkusunu, cesaretini ve kararlılığını yaşamadan, çoktan yaşlanmıştır.

Tüm bu yozlaşmış özellikleriyle ulusal burjuvazi, egzotizme, safariye ve kumarhanelere düşkün turistler gibi ülkeye gelen Batı burjuvazilerinden büyük yardım görecektir. Ulusal burjuvazi, Batı burjuvazisini eğlendirmek için tatil beldeleri ve oyun alanları kurar. Bu faaliyetlere turizm adı verilecek ve turizm, amacına uygun biçimde, ulusal bir sanayi haline gelecektir. Eski sömürgelerde ortaya çıkan yeni burjuvazilerin Batı burjuvazisi için "parti" düzenleyicisine nasıl dönüştüğünü görmek için Latin Amerika'da olanlara bakmak yeter. Havana ve Meksika'nın kumarhaneleri; Rio, Copacabana ve Acapulco kumsalları; Brezilyalı ve Meksikalı küçük kızlar, on üç yaşındaki melez kızlar, ulusal burjuvazinin bu ahlâki düşkünlüğünün simgesi gibidir. Düşünce yoksunu olduğu için, sadece kendisi için yaşadığı ve halktan koptuğu için, meseleleri bir bütün olarak ulus temelinde değerlendirmedeki kalıtsal yeteneksizliğiyle takati kesildiği için, ulusal burjuvazi Batı şirketlerinin vekilliği rolünü üstlenecek ve ülkesini Avrupa için bir randevuevine dönüştürecektir.

Bir kez daha Latin Amerika'daki bazı cumhuriyetlerin acınası haline bakmamız yeter. ABD'li işadamları, banka patronları ve teknokratlar, jetlere binerek "tropik bölgelere" gider ve bir hafta, on gün özel "rezervler"inin tatlı sarhoşluğunda debelenirler.

Ulusal toprak sahiplerinin tutumu da pratikte şehirli burjuvazininkiyle aynıdır. Bağımsızlık ilan edilir edilmez büyük çiftçiler tarım arazilerinin millileştirilmesini talep ederler. Bir zamanlar sömürgeci yerleşimcilerin sahip olduğu topraklara bir dizi komployla el koyarak bölge üzerindeki denetimlerini pekiştirirler. Ama tarımı çeşitlendirmek ve artırmak ya da onu gerçekten ulusal bir ekonomiyle bütünleştirmek için hiçbir girişimde bulunmazlar.

Aslında toprak sahipleri, artık kendilerine ait olan ama bir zamanlar yabancı yerleşimcilerin faydalandığı ayrıcalık ve olanakların yüz katı artırılması için yetkililere başvururlar. Tarım işçileri üzerindeki sömürü yoğunlaşır ve meşrulaşır. Bu yeni sömürgeciler iki-üç sloganlaşmış cümleyle tarım işçilerinden fazladan çalışma talep ederler; ulusun çıkarı adına elbette... Tarımın modernleştirilmesi, kalkınma planı, inisiyatif yoktur; çünkü en küçük risk içeren herhangi bir inisiyatif bu çevreleri paniğe sürükler ve sömürgeciliğin kurduğu değişmez ilişki ağına battıkça batan, korkak, aşırı tedbirli toprak burjuvazisini kaçmak zorunda bırakır. Bu tür bölgelerde inisiyatif alınacaksa bunu hükümet yapar. Bunları durduran da, teşvik eden de, finanse eden de hükümettir. Toprak burjuvazisi en küçük bir risk almayı bile reddeder. İşiyle ilgili olarak asla kumar oynamaz, maceraya atılmaz. Kumdan kale inşa etmeye hiç niyeti yoktur. Sağlam yatırımlar ve hızlı geri dönüşler talep eder. Cebine attığı kârlar, gayrisafi milli hasılaya oranla muazzam miktardadır ve yeniden yatırıma dönmez. Bu toprak sahiplerinin psikolojisine hükmeden tek şey, birkaç kuruş tasarruf etmektir. Kimi zaman, özellikle de bağımsızlığın hemen ertesinde, ulusal kaynaklardan elde ettikleri kârları yabancı bankalara yatırmakta bir an bile tereddüt etmezler. Ama prestij açısından, arabalara, villalara ve ekonomistlerin azgelişmiş ülke burjuvazilerinde tipik olduğunu söylediği bütün o lüks mallara büyük miktarlarda para akıtırlar.

İktidara gelen sömürge burjuvazisinin eskiden yabancıların ellerinde tuttuğu işleri kapmak için sınıf saldırganlığını kullandığını belirtmiştik. Burjuvazi, bağımsızlığın hemen ardından sömürgeciliğin insan cismindeki hastalıklı sonuçlarıyla karşı karşıya kalır: "Ulusal onuru zedeleyen" avukat, tüccar, toprak sahibi, doktor ve yüksek mevkideki memurlara karşı acımasız bir mücadele yürütür. Yönetici sınıfların millileştirilmesini ve Afrikalılaştırılmasını hararetle savunur. Aslında yaklaşımındaki ırkçılık giderek artmaktadır. Bu işlere kendisinin sahip olması gerektiğini sertçe söyleyerek hükümetin karşısına dikilir. Her bir işi alana dek de hükümeti sıkıştırmaya devam eder.

Kent proletaryası, işsiz kitleler, küçük zanaatkâr ve küçük esnaf da bu milliyetçi tavra destek verir; ama adil olmak gerekirse, yalnızca burjuvazilerinin tavrını taklit etmektedirler. Ulusal burjuvazi Avrupalılarla rekabete nasıl girdiyse, esnaf ve zanaatkârlar da kendi uluslarından olmayan Afrikalılara karşı mücadeleye başlarlar. Fildişi Sahili'nde açıkça ırkçı olan ayaklanmalar, Dahomey ve Yukarı Volta* halkına yönelmişti. Bunlar ticareti büyük ölçüde ellerinde tutuyorlardı ve bağımsızlık ilan edilince Fildişi Sahili halkının düşmanca gösterilerinin hedefi oldular. Milliyetçilikten aşırı milliyetçiliğe, şovenizme ve ırkçılığa geçtik. Bu yabancıların orayı terk etmesi istenir, dükkânları yakılır, pazar tezgâhları kırılır, bazıları linç edilir; bunların sonucunda Fildişi Sahili hükümeti, yabancılara gitmelerini söyleyerek yurttaşlarını memnun eder. Senegal'de Mamadou Dia'ya şu sözlerini söyleten de Sudanlılara karşı yapılan gösterilerdir: "Senegal halkının Mali Federasyonu'na bağlılığı liderlerine duydukları sevgiden kaynaklanıyor. Mali'ye bağlılıklarının bu liderlerin siyasetine iman tazelemekten başka bir temeli yok. Senegal toprakları konusu da kafalarında epey canlıydı, özellikle de Dakar'daki Sudanlıların sayısı, bu sorunu unutturamayacak kadar çoktu. Federasyon'un dağılması karşısında bırakın üzüntü duymayı, bu durumun halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmasının ve hiçbir yerde tek bir kişinin bile ona destek olmak istememesinin nedeni budur."[1]

Senegal halkının bazı kesimleri, ticari ve yönetsel alanlarda canlarını sıkan Sudanlılardan kurtulmak için liderlerinin sunduğu fırsatın üzerine atlarken, Belçikalıların kitlesel olarak gidişini gözlerine inanamadan seyreden Kongolular, Leopoldville ve Elizabethville'e yerleşmiş Senegallilere baskı uygulamaya ve onları ülkeyi terk etmeye zorlama kararı aldılar.

Gördüğümüz gibi, mekanizma her iki durumda da aynıdır. Avrupalılar genç ulusun aydınlarının ve ticaret burjuvazisinin hırslarına set çekerken, şehirlerdeki halk kitlesine göre, asıl re-

(*) Günümüzde Benin ve Burkina Faso – ç.n.

1 Mamadou Dia, *Nations africaines et solidarité mondial,* Presses Universitaires de France, 1960, s. 140.

kabet edilmesi gerekenler başka ulusun Afrikalılarıdır. Fildişi Sahili'nde bu rakipler Dahomeylilerdir, Gana'da Nijer sakinleridir, Senegal'de ise Sudanlılardır.

Yönetici kadroların Afrikalılaştırılması veya Araplaştırılması yönünde burjuvazinin temsil ettiği talep samimi bir millileştirme çabasından kaynaklanmadığından ve o zamana dek yabancıların ellerinde tuttukları iktidarı devralmaya denk düştüğünden, kitleler de kendi düzeylerinde aynı talepleri öne sürer; ama Afrikalı ya da Arap mefhumlarını kendi topraklarıyla sınırlandırırlar. Kıtanın birliğine yönelik coşkulu çağrılar ile yönetici sınıftan esinlenen kitlelerin bu tavrı arasında birçok farklı tutum da ortaya çıkabilir. Giderek unutulmaya yüz tutan Afrika birliği ile en acı ve bulaşıcı biçimiyle şovenizm arasında sürekli bir gel git yaşanır.

"Afrika birliğinin belli başlı teorisyenleri olan ve bu düşünce uğruna kendi yerel siyasi örgütlerini ve kişisel kariyerlerini defalarca feda etmiş olan Senegalli liderlere gelince, bütün iyi niyetlerine karşın büyük bir sorumluluğa sahip oldukları reddedilemez. Onların hatası, hepimizin hatası, Balkanlaştırmaya karşı savaşma bahanesiyle, sömürgecilik öncesine ait bir olgu olan bölgecilik etmenini dikkate almamış olmaktı. Hatamız, buna analizlerimizde yeterince yer vermemiş olmamızdı. Bu etmen sömürgeciliğin meyvesidir, ama aynı zamanda da ne kadar övülse ya da çekici olsa bile hiçbir birlik teorisinin yok edemeyeceği, sosyolojik bir olgudur. Aklımıza en fazla yatan yapının serabıyla kendimizi kandırdık ve idealimizi gerçek sanarak bölgeciliği ve onun doğal sonucu olan mikro milliyetçiliği mahkûm etmenin, bunlardan kurtulmak ve gerçekdışı girişimimizin başarısını sağlamak için yeterli olduğuna inandık."[2]

Senegallilerin şovenizminden Volofların kabileciliğine geçiş arasında yalnızca küçük bir adım vardır. Bunun sonucunda, ulusal burjuvazinin çapsız tutumu ve ideolojik konumunun bulanıklığıyla halkı bir bütün olarak aydınlatamadığı, sorunları halkla ilişkilendirerek ortaya koyamadığı yerde, ulusal

2 Mamadou Dia, *a.g.e.*

burjuvazinin kendi dünya görüşünü yeterince genişletemediği yerde, kabileci tavırlara dönüşe tanık olunur; büyük bir acıyla, etnik gerilimlerin yükselişi görülür. Burjuvazinin tek sloganı "Yabancıların yerini alalım!" olduğundan, adaleti kendi eline almak ve boşlukları doldurmak üzere her sektöre hızla girdiğinden, taksi sürücüleri, simitçiler ve ayakkabı boyacıları gibi küçük milliyetçiler de aynı yolu izleyip Dahomeylilerin ülkeden atılmalarını isterler ya da daha öteye giderek, Pöllerin kendi çalılıklarına ya da ormanlarına dönmelerini bile talep ederler.

Bağımsızlığını yeni kazanmış genç ülkelerde federalizmin zafer kazanmasını bu perspektiften yorumlamamız gerekir. Sömürge tahakkümünün bazı bölgelere ayrıcalıklı muamele yaptığını biliyoruz. Sömürge ekonomisi bir bütün olarak ulusla bütünleşmemiştir; farklı metropollerle uyumlu biçimde örgütlenmiştir. Sömürgecilik hemen hemen hiçbir zaman bir ülkenin tümünü sömürmez. Doğal kaynakları çıkarmak ve metropole ihraç etmekle yetinir. Böylece belirli bir sektör görece zenginleşirken sömürgenin geri kalanının azgelişmişliği ve yoksulluğu devam eder, daha doğrusu daha da derinleşir.

Bağımsızlıktan hemen sonra, refah içindeki bölgelerde yaşayan ulus kesimleri, önlerine serilen fırsatın farkına varır, içgüdüsel ve ilksel bir refleksle, ulusun geri kalanını beslemeyi reddeder. Yerfıstığı, kakao ve elmas açısından zengin bölgeler, ülkenin geriye kalanının temsil ettiği boş manzaraya kıyasla öne çıkar. Bu bölgelerin yurttaşları, ötekileri gıpta, açgözlülük ve canice güdüler içinde olmakla itham eder ve onlara nefretle tepeden bakarlar. Sömürgecilik öncesine dayanan eski anlaşmazlıklar, kabileler arası eski husumetler tekrar su yüzüne çıkar. Balubalar, Luluaları beslemeyi reddeder. Katanga devlet haline gelir ve Albert Kalondji kendisini Güney Kasai'nin kralı ilan eder.

Muğlak bir ifade olsa da Afrikalı kadın ve erkeklerin tutkuyla bağlandığı ve pratik işlevi, sömürgeciliğe inanılmaz bir baskı uygulamak olan Afrika birliği gerçek yüzünü gösterir ve bizzat aynı ulusal gerçekliğin içinde, bölgecilikler halinde parça-

lanır. Sadece kısa vadeli çıkarlarına odaklandığı ve burnunun ucundakinden ötesini göremediğinden, ulusal burjuvazi ulusal birliği kuramayacağını ve ulusu sağlam, yapıcı bir temel üzerinde inşa edemeyeceğini kanıtlar. Sömürgeciliği püskürtmüş olan ulusal cephe parçalanır ve bir kenara çekilip yaralarını sarmaya çalışır.

Etnik grupların ve kabilelerin içine çekildiği bu acımasız mücadele, yabancıların bıraktığı boşlukları doldurma kaygısı dinî husumetlere da yol açacaktır. Kırsal bölgelerde ve çalılık arazilerde, yerel dinler, küçük tarikatlar ve *marabut* kültleri yeniden canlanacak ve karşılıklı aforoz döngüsü bir kez daha başlayacaktır. Büyük şehirlerdeki idari kadrolar arasında iki büyük dinin, İslâmiyet ile Katolikliğin çatışmasına tanık olunacaktır.

Afrika birliğinin doğuşuyla birlikte temelinden sarsılan sömürgecilik, artık tekrar ayağa kalkar ve hareketin bütün zaaflarını kullanarak birleşme iradesini kırmaya çalışır. Sömürgecilik "tinsel" düşmanlıkların varlığını ileri sürerek Afrika halklarını harekete geçirmeye çalışır. Senegal'de *Afrique nouvelle* dergisi İslâm'a ve Araplara karşı her hafta nefret kusar. Afrika'nın batı kıyısındaki küçük işyerlerinin çoğunu ellerinde tutan Lübnanlılar açıkça aşağılanır. Misyonerler, Avrupa sömürgeciliğinin gelişinden çok önce büyük Afrika imparatorluklarının Arap işgaliyle yok edildiğini kitlelere hatırlatma olanağını bol bol bulurlar. Hatta Avrupa sömürgeciliğine yol açan olgunun Arap işgali olduğunu söyleyecek kadar da ileri giderler. Arap emperyalizmine göndermeler yapılır ve İslâm'ın kültür emperyalizmi mahkûm edilir. Müslümanlar genel olarak yöneticilik konumlarından uzak tutulur. Diğer bölgelerde tam tersi bir durum söz konusudur ve hedef, Hıristiyanlaşmış yerliler olur; ulusal bağımsızlığın nesnel ve bilinçli düşmanları olarak görülürler.

Sömürgecilik bütün bu tahrikleri utanmadan kullanır ve daha dün sömürgecilere karşı ortak tavır alan Afrikalıları birbirine düşürmüş olmaktan ziyadesiyle mutludur. Kimilerinin zihninde yeni bir Aziz Bartalmay Yortusu Katliamı nosyonu canlanmaya başlar ve sömürgecilik, Afrika birliği üzerine muhte-

şem nutukları duyduğu zaman, sinsice güler. Din, aynı ulus içindeki insanları böler; sömürgeciliğin ve araçlarının besleyip teşvik ettiği ruhani toplulukları birbirlerine düşürür. Hiç beklenmedik olaylar her yerde patlak verir. Katolikliğin ya da Protestanlığın egemen olduğu ülkelerde, Müslüman azınlıklar görülmedik bir biçimde kendilerini dine adarlar. İslâmi bayramlar canlandırılır ve İslâm dini Katolik dininin şiddetli mutlakıyetçiliğine karşı kendini santim santim savunur. Devlet bakanlarının, bazı kişilere, durumdan hoşnut değillerse Kahire'ye çekip gidebileceklerini söylediği işitilir. Bazen Amerikan Protestanlığı, Katoliklik karşıtı önyargılarını Afrika toprağına taşır ve kabile düşmanlıklarını canlandırmak için dini kullanır.

Kıta ölçeğinde, bu dinî gerilim en kaba ırkçılık biçimini alabilir. Afrika siyah ve beyaz olarak bölünür. Afrika'nın Sahra Üstü veya Sahra Altı bölgeleri şeklinde adlandırılması, şimdilik belirti göstermeyen bu ırkçılığı gizleyemez. Beyaz Afrika'nın bin yıllık bir kültür geleneğine sahip olduğunu, Akdenizli olduğunu, Avrupa'nın bir uzantısı ve Yunan-Roma uygarlığının bir parçası olduğunu işitiriz. Siyah Afrika vahşi, barbar, uygarlaşmamış ve atıl bir bölge olarak görülür. Peçeli kadınlar, çokeşlilik ve Arapların kadını aşağıladığı iddiaları üzerine nefret dolu yorumları her an duyabilirsiniz. Bütün bu yorumların saldırganlığı, sömürgeci yerleşimcilerin sözlerini hatırlatır. Bu iki büyük bölgenin, sömürgeci mantığı en yozlaşmış biçimiyle sonuna kadar soğurmuş olan ulusal burjuvazileri, Avrupalılardan iktidarı devralır ve Afrika'nın geleceği için son derece zararlı, ırkçı bir felsefenin temellerini atarlar. Sömürge döneminin karakteristiği olan ırkçılığın büyümesini ve gelişmesini tembellikleri ve taklitçilikleriyle teşvik ederler. Kendine Afrikalı diyen bir ülkede böyle ırkçı yorumlar duymak ve insanda sanki Paris, Brüksel ya da Londra'da olduğu hissini acıyla uyandıran paternalist davranışlara tanık olmak şaşırtıcı değil midir?

Afrika'nın bazı bölgelerinde, siyahlara yönelik paternalizm, siyah ırkın doğal olarak bilime ve mantığa kapalı olduğu şeklindeki Batı kültüründen ithal saçma düşünce, bütün çıplaklığıyla hüküm sürer. Hatta bazı yerlerde siyah azınlıkların ya-

rı köleliğe mahkûm edildiği dahi görülür; ki bu da Siyah Afrika ülkelerinin Beyaz Afrika ülkelerine karşı hissettiği ihtiyatlı tutumu, hatta güvensizliği meşru kılmaktadır. Beyaz Afrika'daki bir şehrin sokaklarında yürüyen bir Siyah Afrika yurttaşına, çocukların "pis zenci" diye seslenmeleri ya da memurların ona aşağılayıcı bir dille hitap etmesi olağanüstü bir durum değildir.

Evet, ne yazık ki Sahra'nın kuzeyinde okula kaydolan bir Siyah Afrikalı öğrenciye, sınıf arkadaşlarının "Sizin ülkenizde ev var mı, elektrik var mı?" ya da "Siz yamyam mısınız?" diye sorması beklenecek bir durumdur. Evet, ne yazık ki Sahra'nın kuzeyindeki bazı bölgelerde, güneyden gelen Afrikalıların "siyahların olduğu bir yere" götürülmek için yalvar yakar olan yurttaşlarla karşılaşması beklenecek bir durumdur. Aynı şekilde, Siyah Afrika'nın bazı yeni bağımsız devletlerinde parlamento üyeleri, hatta bakanlar, ülkelerinin sömürgecilik tarafından yeniden işgal edilme tehlikesinin değil, "kuzeyden gelen Arap caniler" tarafından işgali tehlikesinin bulunduğunu ciddi ciddi iddia ederler.

Görmüş olduğumuz gibi, burjuvazinin yetersizliği yalnızca ekonomiyle sınırlı değildir. Dar bir milliyetçilik adına, ırk adına iktidara gelen, Avrupa'nın etik ve siyaset felsefesi üzerine söylevlerinden doğrudan ve sorumsuzca alıntılar yapan burjuvazi, biçimi güzel ama içerikten yoksun görkemli bildirgelerine karşın asgari hümanist içerikte bir programı bile uygulamaya koyamayacağını kanıtlar. Bir burjuvazi güçlüyse, gücüne bağlı olarak bütün dünyayı düzenleyebiliyorsa, evrensel demokratik düşüncelere sahipmiş havasını yaymakta tereddüt etmez. Ekonomik açıdan sağlam bir burjuvazinin kendi hümanist ideolojisini göz ardı etmeye zorlanması, ancak çok istisnai koşullarda olur. Batı burjuvazisi temelde ırkçı olmasına karşın nüansları çoğaltarak, böylece insan onuruna ilişkin söylemini bütün yüce gönüllülüğüyle bozulmadan korumayı becererek bu ırkçılığı maskeleyebilir.

Batı burjuvazisi, sömürdüklerinin ve küçük gördüklerinin rekabetinden korkmayacak kadar engel hazırlamış ve önlemler almıştır. Batı burjuvazisinin "pis zenci" ve "Arap"lara ilişkin

ırkçılığı, aşağılamaya dayalı bir ırkçılıktır; insanı küçülten bir ırkçılıktır. Ama insanların özde eşit olduğunu iddia eden burjuva ideolojisi, alt-insanları kendisinde cisimleştirdiği Batı tarzı insanlık düzeyine çıkmaya davet ederek kendi içinde tutarlı olmayı başarır.

Genç ulusal burjuvazinin ırkçılığı, savunma halinde bir ırkçılıktır; korkuya dayalı bir ırkçılıktır. Kaba kabilecilikten ya da hatta tarikatlarla klanlar arasındaki kavgalardan temelde pek farklı değildir. Uluslararası gözlemcilerin, Afrika birliği hakkındaki büyük nutukları neden pek ciddiye almadıklarını kolayca anlayabiliriz. Çıplak gözle görülebilecek o kadar çok kusur vardır ki, birliğe ulaşılmadan önce bütün bu çelişkilerin çözülmesi gerektiğini açıkça anlayabiliriz.

Afrika halkları birbirlerini yeni yeni keşfetmektedir ve kıta adına, sömürge rejimine radikal biçimde baskı kurmaya karar vermişlerdir. Ne var ki, ulusal bir sömürü sistemi kurmak ve kendilerine yüklüce bir pay ayırmak için acele eden ulusal burjuvaziler, bu "ütopya"nın gerçekleşmesine engel olmak için ellerinden geleni yaparlar. Hedefleri konusunda kusursuz bir netliğe sahip olan ulusal burjuvaziler, bu birliğe giden yolu, yani budalalığa, açlığa ve insanlıkdışılığa karşı zafer kazanmak için iki yüz elli milyon insanın bu ortak çabasına giden yolu engellemeye kararlıdırlar. Bu yüzden Afrika birliğine ancak halkın liderliği ve baskısıyla, yani burjuvazinin çıkarlarını tamamen göz ardı ederek ulaşılabileceğini kavramamız gerekir.

Ulusal burjuvazi iç politikada olduğu kadar kurumsal düzeyde de yetersizliğini kanıtlamıştır. Bazı azgelişmiş ülkelerde parlamento kuralları temelde kusurludur. Ekonomik bakımdan güçsüz olan, sınıf tahakkümü ilkesine dayanan, tutarlı toplumsal ilişkiler kuramayan burjuvazi, en kolay gibi görünen çözümü seçer: tek parti sistemi. Burjuvazi, ancak devlet aygıtını eline alarak ve ekonomik gücü sayesinde kavuşabileceği vicdan rahatlığına ve huzura henüz sahip değildir. Yurttaş için güven verici değil, rahatsız edici bir devlet kurmuştur.

Devlet güven vereceğine, yurttaşlarının korkularını gidereceğine ve gücüyle onları kucaklayacağına, tam tersine kendisini

müthiş bir şekilde dayatır, otoritesini gösterir, taciz eder, yurttaşlarına sürekli tehlike altında olduklarını açıkça hissettirir. Tek parti, burjuva diktatörlüğünün modern biçimidir: maskesiz, boyasız, vicdansız, her açıdan kinik.

Böyle bir diktatörlük fazla uzun ömürlü olamaz aslında. Kendi çelişkilerini ortaya sermekten asla vazgeçmez. Burjuvazinin hem tahakkümünü teminat altına alacak hem de ülkenin geri kalanına kırıntı da olsa bir şeyler verebilecek ekonomik araçları olmadığından –olabildiğince çabuk ama en kaba tarzda cebini doldurmakla fazlasıyla meşgul olduğundan– ülke ekonomik durgunluğa gitgide daha çok batar. Bu durgunluğu gizlemek, kendine güven telkin etmek, övünebileceği bir şey bulabilmek için de başkentte dev binalar dikmekten ve sözde prestijli projeler için harcamalar yapmaktan başka seçeneği yoktur.

Ulusal burjuvazi, kırsal kesime, ziyan olmuş ülkenin gerçekliklerine sırtını daha da dönerek eski metropole ve hizmetlerinin karşılığını ödeyecek yabancı kapitalistlere yönelir. Kârını halkla paylaşmaya ya da büyük yabancı şirketlerin aktardığı paralardan halkın da yararlanmasına izin vermeye hiç niyetli olmadığı için, rejimi istikrarlı kılmak ve burjuvazinin tahakkümünü sürdürmek gibi ikili rol oynayacak bir halk liderine ihtiyacı olduğunu kavrar. Azgelişmiş ülkelerde burjuva diktatörlüğü, gücünü böyle bir liderin varlığından alır. Gelişmiş ülkelerde burjuva diktatörlüğünün, burjuvazinin ekonomik gücünün ürünü olduğunu biliyoruz. Oysa azgelişmiş ülkelerde lider moral gücü temsil eder; bu gücün arkasında da genç ulusun zayıf ve yoksul burjuvazisi zenginleşmeye karar verir.

Yıllardır bu lideri görmüş ya da konuşmalarını duymuş olan, uzaktan –bir tür düş içinde– onun sömürgecilerle mücadelesini izlemiş olan halk, hemen bu yurtsevere güven duyuverir. Bağımsızlıktan önce lider, kural olarak, halkın arzularının –bağımsızlık, siyasal özgürlük ve ulusal onur– cisimleşmiş halini temsil ederdi. Ama bağımsızlık ilan edilir edilmez, bırakın halkın ihtiyaçlarının somut ifadesi olmayı, bırakın ekmek, toprak ve ülkeyi halkın kutsal ellerine bırakmak üzerine kurulu gerçek halk onurunun gerçekleştiricisi olmayı, lider gizli amacı-

nın maskesini çıkarır: Ulusal burjuvazinin yalnızca durumdan en iyi şekilde yararlanmaya niyetli şirketlerinin genel başkanı olmak.

Bu lider çoğu zaman dürüst ve samimi olsa da, nesnel olarak ulusal burjuvazinin ve eski sömürge şirketlerinin artık ortaklaşmış çıkarlarının ateşli savunucusudur. Tamamen içten gelen bir şey olan dürüstlüğü yavaş yavaş yok olur. Kitlelerle ilişkisi o kadar gerçekdışıdır ki, otoritesine saygı duyulmadığına ve ülkeye sunduğu hizmetlerden kuşku duyulduğuna inanmaya başlar. Lider, kitleleri nankörlükle suçlar ve her geçen gün sömürgecilerin safına daha kararlı bir şekilde geçer. O zaman da zevk ve sefaya dalmış genç burjuvazinin işbirlikçisine bilinçli olarak dönüşür.

Genç devletin ekonomik kanalları, geri dönüşsüz şekilde yeni sömürgeci sisteme doğru kayar. Eskiden korunan ulusal ekonomi, bugün tam olarak güdümlü hale gelir. Bütçe, borç ve hibelerle dengelenir; devlet başkanları ya da hükümet heyetleri üç-dört ayda bir sermaye arayışı için eski metropolleri arşınlar.

Eski sömürgeci güç, taleplerini artırır, teminat ve ödünlerle birlikte yavaş yavaş ulusal hükümet üzerindeki egemenliğini maskelemek için aldığı önlemleri de azaltır. Halk dayanılmaz bir sefalet içinde yaşamını sürdürür ve liderlerinin inanılmaz ihanetinin yavaş yavaş farkına varır. Bu uyanış, burjuvazi bir sınıf halini almayı başaramadığı için daha da keskinleşir. Zenginliği paylaştırma biçimi adil, dengeli ve farlılıkları gözeten bir dağılım göstermez. Yeni kast, hakaretler savurur ve öfkelidir; özellikle de halkın çok büyük çoğunluğu, nüfusun onda dokuzu açlıktan ölmeye devam ettiği için... Bu yeni kastın hızlı, acımasız ve şaşkınlık yaratacak biçimde zenginleşmesine, halkın kararlı uyanışı ve zorlu mücadele günlerinin yaklaştığını hissettiren bir bilinç eşlik eder. Bu burjuva kast, ülkenin tüm zenginliğini kendine ayıran bu kesim, doğasına uygun olarak ama gene de beklenmedik bir biçimde, sömürge iktidarının eski temsilcilerinin ırkçı doktrinlerini birçok açıdan hatırlatır tarzda, diğer siyahlara ve Araplara karşı aşağılayıcı önyargılar geliştirir. Düşünceleri ve tavırları sertleştiren de, hem hal-

kın sefaleti hem de burjuva kastın azgın zenginleşmesi ve ulusun geri kalanını küçümsemesi olacaktır.

Ama ufukta beliren tehlikeler, otoritenin sağlamlaşmasıyla ve bir diktatörlüğün ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. Sadık, kendini davaya adamış bir yurtsever olarak militan geçmişiyle lider, halk ile açgözlü burjuvazi arasında perde görevi görür; çünkü bu kastın girişimlerini destekler ve onun büyük ahlâksızlığına, küstahlığına ve ikiyüzlülüğüne gözlerini yumar. Halkın artan bilinçlenmesinin frenlenmesine yardımcı olur. Bu kasta destek vererek, onun manevralarını halktan gizler; böylece, halkın uyutulmasının ve mistikleştirilmesinin en ateşli faili olur. Ne zaman halka hitap etse, çoğunlukla kahramanca yaşadığı hayatından, halk adına katıldığı çarpışmalardan ve onlar adına kazandığı zaferlerden dem vurur; böylece kitlelerin gözünü korkutarak ona güven duymaya devam etmeleri gerektiği düşüncesini iletir. Kendilerinden önceki kuşakların temkinli siyasal mücadelesine milliyetçi nitelikte, cesur, militan siyaset tarzını taşımış böyle birçok Afrikalı yurtsever örneği vardır. Bu yurtseverler ülkenin iç bölgelerden gelmişlerdir. Sömürgeciyi şaşkına çevirerek ve başkenttekileri utandırarak, kökenlerine yüksek sesle ve açıkça sahip çıkmış, siyahlar adına söz almışlardır. Irklarını öven, geçmişlerinden –yamyamlıktan ve soylarının bozulmasından– utanmayan bu insanlar, bugün ne yazık ki kırlara sırtlarını dönen ve halkın görevinin her zaman ve sonsuza dek boyun eğmek olduğunu söyleyen bir ekibin başındadırlar.

Lider halkı pasifleştirir. Bağımsızlığın kazanılmasından yıllar sonra halka somut hiçbir şey sunamayan, geleceği hazırlayamayan, ulusal inşa yoluna, dolayısıyla kalkınmaya halkı yöneltemeyen liderin bağımsızlık tarihini sık sık andığını ve kurtuluş mücadelesinin kutsal birlik günlerini hatırlattığını duyarız. Ulusal burjuvaziyle ilişkisini kesmeyi reddeden lider, halkın geçmişe dönmesini ve bağımsızlığa götüren destanla sarhoş olmasını ister. Nesnel olarak bakıldığında lider halkı frenler; ya halkı tarihten silinmeye ya da tarih içinde kök salmamaya yöneltebilmek için umarsızca çaba gösterir. Lider, kurtuluş mücadelesi sırasında halkı uyandırmış, ona ileriye doğru, radikal,

kahramanca yürüyüş sözü vermiştir. Bugün ise, sürekli onları uyutmaya çalışmakta ve yılda üç-dört kez onlardan sömürge dönemini hatırlayarak o zamandan beri katettikleri muazzam mesafeye bakmalarını istemektedir.

Ne var ki, kitlelerin katedilen muazzam mesafeyi değerlendirebilecek durumda olmadıklarını da belirtmek gerekir. Topraktan kıt kanaat geçinmeye devam eden köylü, iş bulamayan işsiz, tüm bu kutlamalara rağmen, her yere asılan yepyeni bayraklara rağmen, yaşamında bir şeylerin değiştiğine hiçbir zaman tam olarak ikna olmamıştır. İktidarda olan burjuvazi, bu değişimi kanıtlamaya ne kadar uğraşsa da halk hiçbir zaman kendini kandırmayı başaramaz. Kitleler açtır ve artık Afrikalı olan polis de özellikle onlara güven vermez. Kitleler araya mesafe koymaya, sırtlarını dönmeye ve kendilerini dışlayan bu ulusa ilgilerini yitirmeye başlar.

Ama lider zaman zaman gücünü toplar, radyoda konuşarak ya da ülke içinde tura çıkarak halka güven telkin etmeye, onu sakinleştirip uyutmaya çalışır. Parti olmadığında lider daha da gereklidir. Bağımsızlık mücadelesi sırasında bugünkü liderin başında olduğu bir parti vardır. Ama o dönemden sonra bu parti ne yazık ki dağılmıştır. Geriye yalnızca bir çatı, bir ad, bir amblem ve bir slogan olarak, biçimsel bir parti kalmıştır. Kitlelerin gerçek ihtiyaçlarına dayalı bir düşüncenin dolaşımını sağlamak üzere tasarlanmış organik parti, bireysel çıkarlar sendikasına dönüşmüştür. Bağımsızlığın ilanından sonra, parti artık halkın taleplerini formüle etmesine, ihtiyaçlarını daha iyi saptamasına ve iktidarını daha iyi kurmasına yardım etmemektedir. Bugün partinin misyonu, tepeden inme emirlerin halka iletilmesidir. Bir partide demokrasinin temeli ve güvencesi olan aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya üretken değiş tokuş artık mevcut değildir. Parti, tam tersine, artık kitlelerle yönetici kadro arasında bir perde halini almıştır. Parti yaşamdan söküp atılmıştır; sömürge döneminde kurulan hücreler bugün tamamen atıl haldedir.

Militanın sabrı tükenmektedir. Kurtuluş mücadelesi sırasında bazı militanların ne kadar haklı oldukları tam da bu dönem-

de kavranır. Gerçekten de, çok sayıda militan mücadele sırasında örgütlerinden doktrin oluşturmalarını, hedefleri netleştirmelerini ve bir program önermelerini istemiştir. Ama ulusal birliği koruma bahanesiyle liderler böyle bir görevi üstlenmeyi kesin olarak reddetmiştir. Doktrinin, sömürgeciliğe karşı ulusun birliği olduğunu söylemiş ve doktrin yerine yalnızca cafcaflı bir sloganla silahlanarak yollarına devam etmişlerdir. Her tür ideolojik faaliyeti de, tarihin kaçınılmaz olarak sömürgeciliği silip süpürecek rüzgârının ve kendi kaderini tayin hakkının bir dizi çeşitlemesine indirgemişlerdir. Militanlar tarihin rüzgârının biraz daha derinlemesine analiz edilmesini istedikleri zaman, yöneticiler onların karşısına umudu çıkarmış, dekolonizasyonun zorunlu ve kaçınılmaz olduğu yanıtını vermişlerdir.

Bağımsızlıktan sonra parti derin bir uyuşukluğa gömülür. Militanlar yalnızca halk adına düzenlenen gösterilere, uluslararası konferanslara ya da bağımsızlık günü kutlamalarına çağrılır. Partinin yerel kadrolarına yönetsel görevler verilir; partinin kendisi bir yönetim kademesi haline gelir ve militanlar kalabalığın arasına karışarak sıradan yurttaş sıfatını benimserler.

Artık burjuvaziyi iktidara getirmek gibi tarihsel bir görevi gerçekleştirmiş olduklarından, geri çekilmeleri kesin bir dille istenir; böylece burjuvazi kendi misyonunu sakin sakin yerine getirebilecektir. Ne var ki, azgelişmiş ülkelerin ulusal burjuvazilerinin herhangi bir görevi yerine getirmekten aciz olduğunu görmüştük. Birkaç yıl sonra partinin çözülmesi gözle görülür hale gelir ve konuya en uzak gözlemciler bile, artık iskelete dönüşmüş partinin tek rolünün halkı hareketsizleştirmek olduğunu görebilir. Kurtuluş mücadelesi sırasında tüm ulusun odak noktası olmuş bu parti erimektedir. Bağımsızlık arifesinde, partiye akın akın gelen aydınların şimdiki tutumu, o dönemdeki bağlılıklarının bağımsızlık pastasından pay almaktan öte bir amaç taşımadığını kanıtlar. Parti özel çıkarların, kişisel başarıların basit bir aracı haline gelir.

Ne var ki, yeni rejim içinde zenginleşme ve mal edinme konusunda bir eşitsizlik söz konusudur. Bazı insanlar her şeyi nakde çevirebilir ve parlak oportünistler olduklarını kanıtlar-

lar. Bol bol iltimas yapılır ve yozlaşma hüküm sürer, ahlâki değerler çöker. Bugün ulusal servetin kıtlığına kıyasla akbabaların sayısı artmış durumda ve son derece de açgözlüler. Burjuvazinin elinde gerçek bir iktidar aracı haline gelmiş olan parti, devlet aygıtını güçlendirir ve halkın elini kolunu bağlayarak atıllaşmasına yol açar. Parti, iktidarın halk üzerindeki denetimine yardımcı olur. Giderek bir zor aracı haline gelir ve açıkça antidemokratiktir. Parti bilmeden, bazı durumlarda da nesnel olarak, ticaret burjuvazisinin işbirlikçisi durumuna gelmiştir. Ulusal burjuvazi hızla zenginleşmek uğruna kuruluş aşamasını nasıl es geçmişse, aynı şekilde kurumsal düzeyde de parlamenter aşamayı es geçer; nasyonal sosyalist türde bir diktatörlüğü seçer. Yarım yüzyıldır Latin Amerika'da hüküm süren bu dar görüşlü faşizmin, bağımsızlıktan beri egemen olan yarı sömürge devletin diyalektik sonucu olduğunu artık biliyoruz.

Kural olarak muazzam zenginliğin büyük bir sefaletle yan yana yaşadığı bu yoksul, azgelişmiş ülkelerde, ordu ve polis, rejimin temel dayanaklarını oluşturur ve yine hatırlanması gereken başka bir kurala göre, her ikisi de yabancı uzmanların danışmanlığı altında iş görür. Bu polis teşkilatının ve ordunun gücü, ulusun geri kalanının yaşadığı korkunç sefaletle doğru orantılıdır. Ulusal burjuvazi büyük yabancı şirketlere kendini gitgide daha pervasızca satar. Komisyonlar sayesinde yabancılar tavizler koparır, sayısız skandal patlak verir, bakanlar zenginleşir, bakan eşleri lüks ve şatafat içinde yüzer, parlamento üyeleri küpünü doldurur ve herkes, polisten gümrük memurlarına kadar herkes, bu muazzam yozlaşma kervanında el ele tutuşur.

Muhalefet saldırganlaşır ve halk hemen onların propagandalarına kapılır. Artık burjuvaziye karşı açık bir düşmanlık vardır. Erken bunama belirtileri gösteren bu genç burjuvazi, verilen öğütlere kulak asmaz ve halkı biraz olsun gizli kapaklı sömürmenin kendi çıkarına olacağını anlayamaz.

Brazzaville'de yayımlanan Hıristiyan dergisi *La Semaine Africaine*'de çıkan bir yazı, rejimin baronlarına şöyle seslenir: "İktidardaki beyler ve siz onların eşleri, bugün servetiniz size rahat-

lık, güzel bir ev, iyi ilişkiler ve yeni ufuklar açan makamlar sağladı. Ama servetiniz, çevrenizdeki yoksulluğu görmenize engel olan bir zırh içine soktu sizi. Dikkatli olun!" *La Semaine Africaine*'de yayımlanan ve Bay Youlou'nun şer ortaklarına seslenen bu uyarının elbette devrimci hiçbir yanı yoktur. Bu derginin ima ettiği şey, Kongolulara açlık çektirenleri Tanrı'nın cezalandıracağıdır: "Sizden altta olan insanlara karşı yüreğinizde yer yoksa, Tanrı'nın evinde de sizin için yer yoktur."

Ulusal burjuvazinin bu tür kınamalara pek aldırmadığı açıktır. Yalnızca Avrupa'ya odaklanmış olan burjuvazi, durumdan en iyi şekilde yararlanmaya kararlı bir şekilde, yoluna devam eder. Halkın sömürülmesinden elde ettiği muazzam kârlar yabancı ülkelere gönderilir. Genç ulusal burjuvazi, kurduğu rejimden, yabancı şirketlere kıyasla daha çok kuşku duyar. Kendi topraklarına yatırım yapmayı reddeder ve onu koruyan, besleyen devlete karşı şaşırtıcı bir nankörlükle davranır. Avrupa borsalarında yabancı hisse senetleri alarak hafta sonlarını Paris ya da Hamburg'da geçirir. Bazı azgelişmiş ülkelerin ulusal burjuvazilerinin tavrı, her soygundan sonra paylarını suç ortaklarından saklayarak emeklilikleri için yatırım yapan çete üyelerini hatırlatır. Bu tür davranışlar, ulusal burjuvazinin uzun vadede kaybedeceğini az çok kavradığını gösterir. Böyle bir durumun sonsuza dek süremeyeceğini öngörür, ama bundan en iyi şekilde yararlanmak için elinden geleni yapar. Ne var ki böyle bir sömürü düzeyi ve devlete yönelik böyle bir güvensizlik, kaçınılmaz olarak halk kitlesi içinde hoşnutsuzluğa yol açacaktır. Rejim bu koşullarda daha da sertleşir. Bu yüzden ordu, sistematik baskının vazgeçilmez aracı haline gelir. Parlamento yerine hakemlik rolünü ordu üstlenir. Ama er ya da geç nüfuzunun farkına varacak ve sürekli muhtıra tehdidiyle hükümetin gözünü korkutacaktır.

Görmüş olduğumuz gibi, bazı azgelişmiş ülkelerin ulusal burjuvazileri tarihten hiçbir şey öğrenmemiştir. Latin Amerika ülkelerini daha iyi incelemiş olsalar, kendilerini tehdit eden tehlikelerin farkına varırlardı kuşkusuz. Bu yüzden, bu mikro burjuvazilerin, bütün şatafatlarına karşın hiçbir şeyi başarama-

dan yok olmaya mahkûm oldukları sonucuna varabiliriz. Azgelişmiş ülkelerde burjuvazi aşaması imkânsızdır. Polise dayalı bir diktatörlük ya da bir rantiye kastı pekâlâ mümkün olabilir, ama bir burjuva toplumunu inşa etme görevi başarısızlığa mahkûmdur. Yaygın sefalete karşın para içinde yüzen bütün yaldızlı rantiye grubu, er ya da geç yabancı uzmanlar tarafından kurnazca manipüle edilen ordunun elinde oyuncak olacaktır. Dolayısıyla eski metropol hem beslediği burjuvazi aracılığıyla hem de uzmanlarının halkı put gibi hareketsiz kılmak ve terörize etmek için eğittiği ve denetlediği ordu aracılığıyla, ülkeyi dolaylı olarak yönetir.

Ulusal burjuvazi hakkında yaptığımız birçok yorum, bizi kaçınılmaz bir sonuca yöneltiyor. Azgelişmiş ülkelerde, burjuvazinin kendi varlığı ve gelişimi için gerekli koşulları bulmasına izin verilmemelidir. Diğer bir deyişle, bir partinin yönlendirdiği kitleler ile devrimci ilkelerle silahlanmış ve hayli bilinçli aydınların ortak çabası, bu yararsız ve zararlı burjuvazinin yolunu tıkamalıdır.

Azgelişmiş ülkelerin tarihleri ele alınırken son elli yıldır sorulan kuramsal soru, yani burjuva aşamasının atlanıp atlanamayacağı sorusu, mantıkla değil devrimci eylem aracılığıyla yanıtlanmalıdır. Azgelişmiş ülkelerde burjuva aşaması, ulusal burjuvazinin bir burjuva toplumu inşa etmeye, hatırı sayılır bir proletaryanın gelişimi için gerekli koşulları yaratmaya, tarımı makineleştirmeye ve son olarak da gerçek bir ulusal kültürün oluşmasına gidecek yolu açmaya yeterli ekonomik ve teknik gücü olduğu takdirde kendisini meşru kılabilir ancak.

Avrupa'da geliştiği şekliyle burjuvazi, bir yandan nüfuzunu sağlamlaştırırken bir yandan da ideolojisini geliştirebiliyordu. Bu dinamik, eğitimli ve laik burjuvazi, sermaye birikimini tam anlamıyla başarmıştı ve ulusa en azından minimum bir refah düzeyi sağlamıştı. Azgelişmiş ülkelerde gerçek bir burjuvazi olmadığını, eski sömürge iktidarının önüne attığı kırıntıları toplamakla yetinen, küçük esnaf mantığının egemen olduğu, hırslı, gözü dönmüş ve her şeye el koyan bir burjuvazi olduğunu daha önce görmüştük. Bu dar görüşlü burjuvazi, vizyondan

ve yaratıcılıktan yoksundur. Batılı el kitaplarında okuduklarını ezberlemiştir ve kendisini Avrupa'nın tam kopyasına bile değil, ancak karikatürüne dönüştürmüştür.

Azgelişmiş ülkelerde burjuvaziye karşı mücadele yalnızca kuramsal bir mücadele olmaktan çok uzaktır. Burjuvaziyi tarihin nasıl yargıladığını ve mahkûm ettiğini kavrama sorunu değildir. Azgelişmiş ülkelerde ulusal burjuvaziye, ulusun bir arada, uyumlu kalkınmasını yavaşlatmakla tehdit ettiği için karşı çıkılmalıdır. Hiçbir yararı olmadığı için ona kararlılıkla karşı çıkılmalıdır. Edindiği kârlarda, başarılarında ve düşüncelerinde vasat olan bu burjuvazi, prestij amaçlı gösterişli projelerle, kromajlı büyük Amerikan arabalarıyla, Fransız Rivierası'ndaki tatilleriyle ve hafta sonları neon ışıklı gece kulüpleriyle bu vasatlığını maskelemeye çalışır.

Halka tamamen sırt çeviren bu burjuvazi, Batı'dan ülkenin ekonomisi için gerekli yatırımlar ya da bazı sanayilerin gelişmesi gibi büyük ödünler koparmayı bile başaramaz. Ne var ki, montaj sanayisi büyümektedir: Ülke ekonomisinin içinde debelendiği yeni sömürgecilik modelini doğrulayan bir eğilim. Dolayısıyla ulusal burjuvazinin ülkenin kalkınmasını yavaşlattığı, ulusun zamanını boşa harcadığı ya da ulusu olasılıkla çıkmaz sokaklara sürüklediği hiçbir şekilde söylenmez. Ama doğrusu şudur ki, azgelişmiş ülkelerin tarihinde burjuva aşaması aslında tamamen yararsız bir aşamadır. Bu kast yok edildiği, kendi çelişkileriyle ortadan kalktığı zaman, bağımsızlıktan sonra hiçbir ilerleme kaydedilmediği ve her şeye sıfırdan başlamak gerektiği görülecektir. Ekonominin yeniden yapılandırılması, burjuva iktidarında kurulan düzene dayalı olmayacaktır; çünkü bu kast, sömürgecilerden kalan ekonomi, düşünce sistemi ve kurumlar mirasını olduğu gibi almaktan başka bir şey yapmamıştır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, sayısal, zihinsel ve ekonomik olarak zayıf olduğu için bu burjuva sınıfını etkisizleştirmek kolaydır. Sömürge topraklardaki burjuva kast, bağımsızlıktan sonra gücünü asıl olarak eski sömürge iktidarıyla yaptığı anlaşmalardan alır. Hatta eski sömürgeci güçlerle yakın ilişkile-

ri korumak için her tür olanağa sahip olduğundan, ulusal burjuvazinin sömürgeci tahakkümün bıraktığı yerden devam etme şansı daha da büyüktür. Ama kök salmış çelişkiler bu burjuvazinin saflarını sarstığından, gözlemci, bir istikrarsızlık izlenimi edinir. Henüz kastın türdeşliği söz konusu değildir. Örneğin birkaç kişinin tahakkümüne dayanan bu rejimi birçok aydın mahkûm eder. Azgelişmiş ülkelerde planlı ekonominin gereğini, vurguncuların yasadışı ilan edilmesi ve halkın uyutulması için yapılan her tür girişimi bastırma gereğini içtenlikle hisseden aydınlar, memurlar ve bürokratlar vardır. Üstelik bu insanlar, bir dereceye kadar halkın kamu işlerinin idaresine kitlesel biçimde katılımını da savunurlar.

Bağımsızlığına kavuşan azgelişmiş ülkelerde, netleşmiş siyasal düşünceleri olmayan, bağımsızlığın hemen ertesinde çok sık görülen makam ve nemalanma yarışına içgüdüsel olarak güvensizlikle bakan, küçük bir aydınlar topluluğu hemen her zaman bulunur. Bu insanların konumları (geniş ailelerin desteği) ya da geçmişleri (zorlu mücadeleler ve katı ahlâki eğitim) vurguncu ve yiyicilere karşı açık güvensizliklerini açıklar. Ulusu sağlıklı bir yöne yöneltme mücadelesinde, bu insanlardan akıllıca yararlanmamız gerekir. Ulusal burjuvazinin önünü kesmek; bağımsızlık sonrasının acı olaylarından, ulusal birliğin geçtiği sınav ve sıkıntılardan, ahlâki çöküşten, yozlaşmanın egemen olmasından, ekonomik güçlüklerden, kısa sürede zora ve yıldırmaya dayalı antidemokratik bir rejimden kaçınmanın kesin yoludur. Ama bu aynı zamanda, ileriye gitmenin de tek yoludur.

Genç ulusun en demokratik ve ilerici unsurları, burjuvazinin görünürdeki sağlamlığı yüzünden herhangi bir karar alma konusunda isteksiz ve çekingendir. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş azgelişmiş ülkelerde, yönetici sınıf sömürgecilik zamanında kurulan şehirlere doluşmuştur. Nüfusun bir bütün olarak ciddi analizi yapılmadığı için, gözlemciler güçlü ve örgütlü bir burjuvazinin var olduğuna inanma eğilimindedir. Fakat artık biliyoruz ki, azgelişmiş ülkelerde burjuvazi yoktur. Bir burjuvaziyi burjuvazi yapan şey tutumu, zevkleri ya da tavırları de-

ğildir. Burjuvazi her şeyden önce belirli ekonomik koşulların dolaysız ürünüdür.

Ne var ki sömürgelerde, ekonomik gerçeklik, yabancı bir burjuvazinin gerçekliğidir. Sömürge şehirlerinde bulunan da, yerel vekillerce temsil edilen metropol burjuvazisidir. Sömürgelerdeki burjuvazi, bağımsızlıktan önce Batılı bir burjuvazidir; yani meşruluğunu, gücünü ve istikrarını metropolden alan, metropol burjuvazisinin bir şubesidir. Bağımsızlıktan önceki huzursuzluk ortamında, bu ithal burjuvazi içinde mevzilenmiş bazı yerli aydınlar ve iş insanları, kendilerini onunla özdeşleştirmeye çalışır. Metropolden gelen burjuva temsilcileriyle kalıcı bir özdeşleşme isteğidir onlarınki.

Metropole özgü zihinsel refleksleri coşkuyla ve sakınca görmeden benimseyen, kendi düşüncesine tamamen yabancılaşan ve bilincini tipik biçimde yabancı nosyonlarla şekillendiren bu burjuvazi, bir burjuvaziyi burjuvazi yapan şeyin, yani paranın kendisinde mevcut olmadığı gerçeğini kabullenmekte zorlanır. Azgelişmiş bir ülkenin burjuvası, yalnızca ruh olarak burjuvadır. Burjuva niteliğine sahip olmasını sağlayacak ekonomik gücü, yönetsel dinamizmi ya da düşünce genişliği yoktur. Bunun sonucu olarak, ilk aşamalarda da sonrasında da bir memur burjuvazisi olarak kalır. Sahip olduğu gücü ve kendine güvenini de yeni ulusal yönetimde elde ettiği makamlardan alacaktır. Yetkililer yeterince zaman ve olanak sağlarsa, tahakkümünü pekiştirmek için küçük bir servet edinmeyi başarır. Ama gene de bütün ekonomik ve endüstriyel sonuçlarıyla birlikte gerçek bir burjuva toplumunu yaratamaz.

Ulusal burjuvazi baştan itibaren çabalarını aracılık faaliyetlerine yöneltir. Gücünün temeli ticaret ve esnaflık kafasıdır; komisyon kapma yeteneğidir. Parası değil, ticaret kafası işler. Yatırım yapmaz ve özgün bir burjuvazinin oluşumu ve genişlemesi için gerekli sermaye birikimine ulaşamaz. Bu hızla gidilirse sanayileşmek için yüzyıllar gerekecektir ve her durumda, eski metropolün güçlü karşı koyuşuyla engellenecektir. Metropol yeni sömürgeci anlaşmalar çerçevesinde her tür önlemi zaten çoktan almıştır.

Ülkeyi ekonomik durgunluktan çıkarmak, kalkınma ve ilerleme yolunda büyük adımlar atmak istiyorsa, iktidarın öncelikle aracılık sektörünü millileştirmesi gerekir. Kazancını ve şatafatı çoğaltmak isteyen, keza kitlelere yönelik küçümseyici bir tavır sergileyen ve kârlarını (daha doğrusu hırsızlıklarını demeliyiz) akıl almaz biçimde artıran burjuvazi tümüyle bu sektöre yatırım yapar. Eskiden sömürgecilerin egemen olduğu aracılık sektörü, genç ulusal burjuvazinin hücumuna uğrar. Bir sömürge ekonomisinde aracılık sektörü fazlasıyla önemli bir sektördür. İlerlemek isteniyorsa, işin başında derhal bu sektörü millileştirme kararının verilmesi gerekir. Ama böyle bir millileştirmenin tamamen sıkı devlet denetiminde olmaması gerektiği de açıktır. Bu demek değildir ki siyasal eğitimi olmayan yurttaşları yönetim konumuna getirelim. Ne zaman böyle bir karar verilse, hükümetin bir memurlar diktatörlüğüne katkıda bulunmuş olduğu görülür. Bu memurlar, eski metropolün tedrisinden geçmiştir ve ulusu bütünsel olarak düşünemeyen insanlar olduklarını çok çabuk kanıtlarlar. Çok geçmeden ulusal ekonomiyi sabote etmeye ve ekonomideki kurumları parçalamaya başlarlar; yozlaşma, dolandırıcılık, haksız kazanç ve karaborsa yerleşir. Aracılık sektörünü millileştirmek, alım satım kooperatiflerini demokratik bir temelde örgütlemek anlamına gelir. Kitleleri kamu yönetimine katarak bu kooperatifleri merkezilikten çıkarmak anlamına gelir. Açıktır ki, bütün bunlar ancak halk siyasal olarak eğitilmişse mümkün olabilir. Daha önceleri muazzam bir sorun olduğunda bunu bütün ayrıntılarıyla halka açıklama gereği görülüyordu. Bugün kitleleri siyasallaştırma ilkesi azgelişmiş ülkelerde genel kabul görüyor. Ama bu temel görevin dürüstçe yerine getirilmediğini söyleyebiliriz. Halkı siyasete katma gerekliliğinden bahsedildiğinde, bununla aynı zamanda rejimin giriştiği her tür eyleme halkın destek vermesi gereği de hatırlatılıyor. Oysa halkı siyasete dahil etmek istediğini ilan eden bir hükümet, halkı halkla birlikte ve halk için yönetme isteğini de ifade etmiş olur. Burjuvaziye özgü yönelimi gizleyecek bir dil kullanılmamalıdır. Kapitalist ülkelerde burjuva hükümetler, iktidarın bu emekleme aşamasını geride bı-

rakalı yıllar oldu. Yasalarının, ekonomik güçlerinin ve güvenlik güçlerinin yardımıyla, soğukkanlılıkla hüküm sürmektedirler. İktidarlarını sağlamlaştırdıktan sonra, demagojik tutumlarla zaman kaybetmeye artık gereksinimleri yoktur. Kendi çıkarlarına göre yönetirler ve iktidarlarından cesaret alırlar. Meşruluklarını sağlamışlardır ve yasal olarak güçlüdürler.

Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerde burjuva kast, eski burjuvazilerin iktidarlarını dayandırdığı kinizme de sakinliğe de sahip değildir henüz. Gizli inançlarını saklaması, kuşkuları gidermeye çalışması, kısacası halkçılık maskesi takması bu yüzdendir. Kitlelerin politizasyonu, yılda üç-dört kez, düzinelerce ya da yüz binlerce kişinin seferber edilmesi demek değildir. Bu kitlesel mitingler, bu büyük toplantılar, kendinize ve diğerlerine, halkın arkanızda olduğunu kanıtlamak için gövde gösterisi yaptığınız, bağımsızlık öncesinin eski taktiklerine benzer. Kitlelerin siyasal eğitimi ise kitlelere çocuk muamelesi yapmamayı, tam tersine onları olgunlaştırmayı amaçlar.

Bütün bunlar bizi azgelişmiş bir ülkede siyasi partinin rolüne getiriyor. Çoğunlukla yeni oluşmakta olan burjuvazinin düz mantığına sahip olanların, azgelişmiş bir ülkede işleri yönetebilmek için güçlü bir otoriteye, hatta diktatörlüğe ihtiyaç olduğunu yinelemekten hiç bıkmadığını daha önceki sayfalarda görmüştük. Bu perspektif içerisinde, partiye kitleleri denetleme görevi verilir. Parti, yönetim ve polis gücünü iki katına çıkarır ve ülke yönetimine halkın gerçek katılımını sağlamak amacıyla değil, hükümetin onlardan itaat ve disiplin istediğini sürekli hatırlatmak amacıyla kitleleri denetim altında tutar. Kendisini bizzat tarihin oraya getirdiğine inanan ve bağımsızlık sonrasında kendisini vazgeçilmez olarak gören bu diktatörlük, aslında burjuva kastın azgelişmiş ülkeyi önce halk desteğiyle ama hemen sonrasında da halka karşı yönetme kararını simgeler. Partinin yavaş yavaş istihbarat servisine dönüşmesi, iktidarın giderek daha çok savunma hattına geçtiğinin göstergesidir. Belli bir şekle sokulmamış haldeki halk yığını, ya göz boyayarak ya da polisiye korkuyla sürekli dizginlenmesi gereken kontrolsüz bir güç olarak görülür. Parti bir barometre, bir istihbarat

servisi haline gelir. Militanlar muhbirlere dönüştürülür. Köyleri cezalandırma görevi onlara verilir. Henüz baş vermiş muhalefet partileri, coplarla ya da taşa tutularak tasfiye edilir. Muhalefet adaylarının evleri yakılır. Polis, provokasyonlarını artırır. Bu koşullarda elbette tek bir parti vardır ve hükümet adayları, oyların % 99,99'unu alır. Afrika'da çok sayıda hükümetin bu çizgide hareket ettiğini belirtmemiz gerekir. Genellikle ilerici olan ve halkın kamu yönetimine daha fazla katılımı için çaba sarf eden, kibirli ve çıkar düşkünü burjuvazinin dize getirildiğini görmek isteyen bütün muhalefet partileri zor ve baskı yoluyla, cezaevi tehdidiyle susturulur, sonra da yeraltına geçmeye mecbur bırakılır.

Afrika'nın bugün bağımsız olan birçok bölgesinde, siyasi parti olgusu çok tehlikeli bir şekilde abartılmıştır. Bir parti üyesinin karşısında halk sessizdir, koyun sürüsü gibi davranır, parti liderine ve hükümetine övgüler düzer. Ama sokakta, bir akşam, köyden uzakta, bir kahvehanede ya da nehir kıyısında, halkın acı dolu hayal kırıklığı, umutsuzluğu ve aynı zamanda da birikmiş öfkesi açıkça duyulabilir. Parti, halkın hoşnutsuzluğunu ifade etmesine izin vermek yerine, halkla parti yönetimi arasında özgür düşünce alışverişini temel görevi olarak görmek yerine, araya bir yasaklar duvarı örer. Parti liderleri polis komiseri gibi davranarak halka "saflarda sessizlik" gereğini sürekli hatırlatırlar. Halkın hizmetinde olduğunu, halkın mutluluğu için çalıştığını iddia eden bu parti, sömürgeci güç ülkenin denetimini devreder etmez, halkı tekrar mağaralarına geri yollamak için hemen işe koyulur. Ulusal birlik konusunda da büyük yanlışlar yapar. Örneğin ulusal nitelikte olduğunu ilan eden parti, etnik temelli bir parti gibi davranmaya başlar. Parti çatısı altında örgütlenmiş etnik bir gruptur aslında. Ulusu temsil ettiğini ilan eden ve tüm halkın adına konuştuğunu iddia eden bu parti, gizlice, bazen de açık açık, gerçek bir etnik diktatörlük kurar. Artık bir burjuva diktatörlüğünün değil, bir kabile diktatörlüğünün doğduğuna tanık oluruz. Bakanlar, özel sekreterler, büyükelçiler ve yerel komisyon üyeleri, parti liderinin etnik grubundan, hatta bazen de doğrudan ailesinden se-

çilir. Aileye dayalı böyle bir rejim, kadim endogami yasalarını sanki yeniden canlandırır ve böyle bir budalalık, böyle bir düzmecelik, böyle bir zihinsel ve ruhsal yoksulluk karşısında öfke değil, utanç duyarız. Bu hükümet başkanları Afrika'nın gerçek hainleridir; çünkü kıtalarını bütün düşmanların en tehlikelisine satmışlardır: budalalığa. İktidarın bu şekilde kabileleştirilmesi, bekleneceği gibi, bölgeci düşünme tarzı ve ayrılıkçılıkla sonuçlanır. Bütün ademimerkeziyetçilik eğilimleri yeniden ortaya çıkar ve egemen olur, ulus parçalanır. Bir zamanlar "Afrika birliği" çağrısı yapan ama kendi küçük ailesinden başka bir şey düşünmeyen parti yöneticisi, bir gün uyanıp beş kabilenin sırtına bindiğini görür; onlar da kendi elçi ve bakanları olsun istemektedir. Hâlâ her zamanki gibi sorumsuz, kayıtsız, sefil haldeki yönetici, bu kez "Bu bir ihanet!" diye bağırır.

Liderin çoğunlukla zararlı olan rolüne defalarca dikkat çektik. Bunun nedeni, partinin bazı bölgelerde, üyelerinden en kabadayısının liderliğe yükseldiği bir çete gibi örgütlenmesidir. Liderin soyağacından ve güçlerinden çok sık söz edilir; bilgiç ve biraz hayran bir ifadeyle, onun en yakın adamlarında bile korkuyla karışık hayranlık uyandırdığı hemen belirtilir. Bu belalardan kaçınmak için, partinin bir liderin elinde oyuncak haline gelmemesi için, ısrarlı bir savaş verilmelidir. İngilizceden gelen lider kelimesi, Fransızcada yol göstermek, gütmek anlamında kullanılır. Bugün halka yol gösterecek kimse yok. Halk artık bir sürü değil, güdülmeye ihtiyacı da yok. Lider bana yol gösterdiğini, beni koyun gibi güttüğünü düşünüyorsa, benim de ona aynısını yaptığımı bilmesini isterim. Ulus, bir Manitu'nun yönetebileceği bir şey değildir. Liderlerden biri ne zaman hastalansa hükümet çevrelerinde yaşanan panik de bu yüzdendir; çünkü onun yerine kim gelecek sorusuna kafalarını takmışlardır: Lider ölürse ülkeye ne olacak? Sorumsuzca, bilinçsizce, sadece zevk ve sefa içindeki yaşam tarzlarını, kokteyl partilerini, devlet bütçesinden ödenen seyahatleri ve kârlı, hileli işlerini korumakla daha çok ilgilenen ve lider karşısında kendi konumlarından feragat etmiş olan yönetici çevreleri, ülkenin içinde bulunduğu ruhsal boşluğun farkına ancak nadiren varırlar.

Tarihe gerçekten yanıt vermek isteyen, şehirlerini ve yurttaşlarının zihinlerini geliştirmek isteyen bir ülkede doğrucu bir parti olmalıdır. Parti, hükümetin elinde bir araç değildir. Tam tersine, parti halkın elinde bir araçtır. Hükümetin yürüttüğü politikaya karar veren, partidir. Parti, bütün hükümet üyelerinin ve rejimin ileri gelenlerinin, keyfî biçimde bir araya gelebilecekleri bir politbüro değildir ve asla olmamalıdır. Ne yazık ki genellikle tüm partiyi oluşturan politbürodur ve üyeleri daimi olarak başkentte oturur. Azgelişmiş bir ülkede partinin önde gelen üyeleri başkentten veba varmış gibi kaçmalıdır. Bazı istisnalar dışında, kırsal kesimde yaşamalıdırlar. Bütün faaliyetlerin başkentte merkezileşmesinden kaçınılmalıdır. Ülkenin onda dokuzuna oranla zaten aşırı kalabalık ve aşırı gelişmiş olan başkentin normalin dışında büyümesini meşrulaştıran hiçbir yönetsel mazeret olamaz. Parti, merkezilikten son derece uzak olmalıdır. Ölü bölgeleri, henüz uyanmamış bölgeleri canlandırmanın tek yolu budur.

Pratikte her bölgede en azından bir politbüro üyesi olmalı ve bu kişinin o bölgenin başkanı olarak adlandırılmamasına özen gösterilmelidir; yönetsel sorumlulukları olmamalıdır. Politbüronun bu üyesinin bölgesel yönetimde ille de en yüksek konumda olması gerekmez, yetkililerle güç birliği yapması zorunlu değildir. Halk için parti otorite değil, halkın kendi otoritesini ve iradesini gerçekleştireceği örgüt olmalıdır. Ne kadar az kafa karışıklığı olursa, ne kadar az iktidar ikiliği olursa, parti kılavuz rolünü o kadar iyi oynayabilir ve halkın temel güvencesi haline gelebilir. Eğer parti iktidarla özdeşleşirse, o zaman parti militanı olmak, kendi bencil amaçlarına ulaşmanın, makam elde etmenin, terfi etmenin, rütbe kazanmanın ve bir kariyer sahibi olmanın en kısa yolu olacaktır.

Azgelişmiş bir ülkede, dinamik bölge yönetim birimlerinin yaratılması, şehrin aşırı büyüme sürecini ve kır kitlelerinin şehirlere doğru kaotik hücumunu durdurur. Bağımsızlığın daha ilk günlerinde bölge bürolarının yurttaş bilincini teşvik etme, canlandırma ve hızlandırma becerisiyle birlikte kurulması, ilerlemek isteyen her ülkenin kaçınılmaz önkoşuludur. Yoksa par-

ti yöneticileri ve rejimin önde gelenleri, liderin etrafında toplanırlar. Yönetici kademesi, genişlediği ya da uzmanlaştığı için değil, daha çok akraba ve daha çok militan uygun bir mevki ve makam beklentisi içinde olduğu ve iş kapmayı umduğu için, orantısız bir şekilde şişer. Her yurttaşın hayali başkente gitmek, pastadan kendi payını kapmaktır. Kasabalar ve köyler terk edilir; desteksiz, eğitimsiz ve bilgisiz kır kitleleri, kendilerine bir şey veremeyen toprağa sırtlarını dönerek şehir çeperlerine doğru yola koyularak lümpen proletaryayı aşırı derecede şişirir.

Başka bir ulusal kriz ufukta belirmiştir. Biz ise tam tersine, iç bölgelere, kırlara öncelik verilmesi gerektiğine inanıyoruz. Üstelik son çare olarak, hükümetin başkent dışında bir yerde kurulmasında da hiçbir sakınca görmüyoruz. Başkent miti yıkılmalı ve mülksüzlere bu kararın onların yararına verildiği gösterilmelidir. Brezilya hükümeti Brasilia kentiyle ilgili girişiminde bir dereceye kadar bunu yapmaya çalıştı. Rio de Janerio'nun küstah havası, Brezilya halkına bir hakaretti. Ama ne yazık ki Brasilia yeni de olsa bir başkenttir, hâlâ ötekiler kadar canavardır. Bugün bu yeni şehrin kuruluşunun yarattığı en büyük avantaj, ormanın içinden yol geçmesidir. Hayır, yeni bir başkent kurulmasına, tüm hükümeti en geri bölgelerden birine yerleştirmeye hiçbir ciddi itiraz gelemez. Azgelişmiş ülkelerde, başkent, sömürge döneminden miras kalan, ticari bir mefhumdur. Oysa bu ülkelerde kırsal kitlelerle ilişkilerimizi artırmamız gerekir. Ulusal bir politika, yani özel olarak kitleler için politika yapmalıyız. Bağımsızlıkları uğruna ve daha iyi bir yaşam için mücadele eden insanlarla ilişkiyi asla koparmamalıyız.

Yerli memurlar ve teknisyenler, teknik tablolara ve istatistiklere gömülmek yerine bizzat halka dönüp bakmalıdır. "İç bölgelere" atama söz konusu olduğunda yüzlerini buruşturmamalıdırlar. Kırsal bölgeye yapılan atamasını iptal ettiremeyen eşini boşanmakla tehdit eden genç hanım vakaları artık duyulmamalıdır. Bu yüzden parti politbürosu yoksul bölgelere öncelik vermeli ve ulusal gerçekliğe yabancı bir varlık gibi iliştirilmiş başkentin yapay ve yüzeysel yaşamı, ulusun yaşamında olabil-

diğince küçük bir yer tutmalıdır. Ulusun yaşamı ise tam tersine temel ve kutsaldır.

Azgelişmiş bir ülkede parti, yalnızca kitlelerle ilişkide olmakla yetinmeyecek şekilde örgütlenmelidir. Parti kitlelerin dolaysız ifadesi olmalıdır. O, hükümet emirlerini yayma misyonuna sahip bir yönetim aygıtı değildir. Kitlelerin ateşli sözcüsü ve dürüst savunucusudur. Bu parti anlayışına ulaşmak için, öncelikle kitlelerin kendi kendini yönetemeyeceği yönündeki son derece Batılı, son derece burjuva ve dolayısıyla son derece aşağılayıcı düşünceden kurtulmalıyız. Deneyim göstermiştir ki, kitleler en karmaşık sorunları bile gayet iyi anlarlar. Cezayir Devrimi'nin Cezayirli aydınlara yaptığı en büyük hizmetlerden biri, onları kitlelerle buluşturmak; halkın aşırı, sözle ifade edilemeyecek sefaletini görmelerini ve aynı zamanda da zekâlarının uyanışına ve bilinçlerinin gelişimine tanık olmalarını sağlamak oldu. Cezayir halkı, yüzyıllardır inanılmaz bir karanlığa gömülmüş halde olan, açlık çeken, okuması yazması olmayan erkek ve kadın yığını, tanklara ve uçaklara, napalm bombalarına ve psikolojik savaşa, ama hepsinden önemlisi de çürümüşlüğe, beyin yıkamaya, ihanetlere ve General Bellounis'in "ulusal" birliklerine direndi. Cezayir halkı zayıf akıllılara, seyirci kalanlara ve diktatör adaylarına karşın tavrını korudu. Cezayir halkı tavrını korudu, çünkü yedi yıllık mücadelesi, ona hayalini bile kuramayacağı yeni alanlar açmıştı. Bugün silah fabrikaları yerin metrelerce altında ya da *cebel*de [dağlarda] faaliyet gösteriyor; bugün halk mahkemeleri her düzeyde işliyor, yerel planlama komisyonları büyük toprak sahipliğini ortadan kaldıracak programlar üzerinde çalışıyor ve Cezayir'i geleceğe taşıyor. Tek başına bir birey, bir meseleyi anlamak istemeyebilir; ama topluluk, köy, şaşırtıcı bir hızla kavrar. Elbette yalnızca hukuk ve ekonomi mezunlarının anlayabileceği bir dil kullanmayı seçersek, kitlenin, yaşamını kendisi adına yönetecek birilerine ihtiyaç duyduğu kolayca kanıtlanabilir. Ama basit bir dil konuşursak, konuları karmaşıklaştırmak ve halkı dışlamak gibi sapkın bir düşünceye saplanıp kalmazsak, o zaman kitlelerin en ince noktaları ve hatta her hileyi kavradığını gö-

rürüz. Teknik dile başvuruyorsanız, kitlelere cahil muamelesi yapmaya kararlısınız demektir. Böyle bir dil, konuşan kişinin halkı aldatma ve onu olan bitenin dışında tutma isteğinin bir ifadesidir. Dili karmaşıklaştırma çabası, ardında daha büyük bir mülksüzleştirme girişiminin gizlendiği bir maskedir. Niyet, halkın malı kadar egemenliğini de elinden almaktır. Halka her şeyi açıklayabilirsiniz, ama gerçekten anlamalarını istemeniz koşuluyla... Halka ihtiyaç olmadığını, hatta amacı bizzat halkı daha da sefalete sürüklemek olan özel ve anonim şirketlerin işleyişini bozacağını düşünüyorsanız, o zaman söylenecek bir şey yok demektir.

Bir ülkeyi, işe halkı dahil etmeden yönetebileceğinizi sanıyorsanız, varlıklarının bile oyunu bozacağını düşünüyorsanız, halkın bir engel olduğunu ya da doğuştan bilinçsizliği yüzünden zayıflatıcı bir etmen olduğunu düşünüyorsanız, tereddüt etmezsiniz: Halk işin dışında tutulmalıdır. Ama halktan yönetime katılması istendiğinde, onlar engel değil, itici güç olurlar. Biz Cezayirliler, bu savaş sırasında birçok şeyin doğrusunu tam olarak kavrama şansını bulduk. Bazı bölgelerde devrimin siyasal-askerî liderleri radikal çözümler gerektiren durumlarla karşılaştılar. Bu durumlardan bazılarına şimdi değineceğiz.

1956-1957 yıllarında, Fransız sömürgeciliği bazı yerleri yasak bölge ilan etmişti ve bu bölgelerde seyahat sıkı denetim altındaydı. Köylüler artık taze erzak almak için kasabalara rahatça gidemiyordu. Bu dönemde bakkallar büyük kârlar elde etti. Çay, kahve, şeker, tütün ve tuz fiyatları inanılmaz oranda arttı. Karaborsa, görülmemiş bir küstahlıkla aldı yürüdü. Nakit paraları olmayan köylüler, ürünlerini, hatta topraklarını ipotek ettiler ya da aile mülkünü bir bir ellerinden çıkardılar; ellerinden gelen tek şey veresiye defterlerini kapatmak için çalışmaktı. Siyasi komiserler durumun tehlikesini kavrar kavramaz hemen tepki gösterdiler. Böylece daha akılcı bir erzak tedarik sistemi kuruldu: Kasabaya giden bakkal, malların fiyatlarını gösteren bir faturayla hükümet toptancılarından mal almaya zorunlu tutuldu. Bakkal *dovvara* döndüğünde ilk iş olarak siyasi komiser gelip faturayı inceliyor, kâr marjını kararlaştırıyor ve satış fiyat-

larını saptıyordu. Fiyatlar dükkâna asılıyordu ve bir tür müfettiş olan bir *dovvar* mensubu, fellahlara satılan malların kesin fiyatını bildiriyordu. Ama bakkal çok geçmeden sistemde bir gedik keşfetti ve üç-dört gün sonra stokunun bittiğini ilan etti. Aslında el altından karaborsa mal satmaya devam etti. Siyasal-askerî yetkililerin buna tepkisi sert oldu. Ağır para cezaları verildi ve toplanan paralar köy fonuna yatırılarak hayır işleri için ya da topluluğun yararına işlerde kullanıldı. Bazen dükkânı bir süreliğine kapatma kararı verildi. Karaborsacılık devam ederse dükkâna hemen el konuyor ve eski sahibine aylık ödeme yapan bir komite tarafından yönetiliyordu.

Bu deneyim temelinde ekonomik yasaların işleyişi halka somut örneklerle açıklandı. Sermaye birikimi bir kuram olmaktan çıkarak somut bir davranış tarzına dönüştü. İnsanlar nasıl zengin olunacağını ve sermayenin nasıl artırıldığını öğrendi. Ancak o zaman köylüler bakkalın onlara yüksek faizle borç verdiğini anlattılar; bazıları topraklarının nasıl ellerinden alındığını, toprak sahibiyken nasıl tarım işçisi haline düştüklerini hatırladı. Halk ne kadar çok anlarsa o kadar uyanık olur; aslında her şeyin kendisine bağlı olduğunu, kurtuluşunun dayanışmaktan, kendi çıkarlarını kavramaktan ve düşmanlarını tanımaktan geçtiğini o kadar iyi anlar. Halk, zenginliğin çalışmakla edinilmeyeceğini, örgütlü bir soygunun meyvesi olduğunu anlamıştı. Zenginler artık saygıdeğer insanlar değil, etobur hayvanlar, halkın kanını emen akbabalardı. Sonrasında siyasi komiserler artık kimsenin bir başkası için çalışmayacağına karar verdi. Toprak işleyenindi. Bu ilke, bir bilgilendirme kampanyasıyla Cezayir Devrimi'nin temel yasası haline geldi. Tarım işçisi çalıştıran köylüler, eski çalışanlarına topraktan pay vermeye zorunlu tutuldular.

Böylece sayısız Fransız saldırısına, hava bombardımanlarına ve gübre satın almanın zorluğuna karşın, hektar başına verimin üç katına çıktığı görüldü. Hasat zamanı, ürünleri tartan ve kendi gözleriyle görebilen fellahlar, bunun nasıl gerçekleştiğini öğrenmek istediler ve emeğin basit bir mefhum olmadığını, köleliğin tam tersi olduğunu ve özgürlük, sorumluluk ve bilinç gerektirdiğini hemen kavradılar.

Bu aydınlatıcı deneyimleri başarıya ulaştırabildiğimiz, devrimci eğitimle insanın bilincinin gelişmesine tanık olduğumuz bölgelerde, köylüler işe ne kadar büyük bir bağlılıkla katılırlarsa o kadar iyi çalışılacağını çok açık bir şekilde kavradılar. Kitlelerin çalışmasının yalnızca bedensel bir iş ya da bazı kasların çalışması olmadığını, insanların kasları ve terlerinden çok beyin ve yüreklerini kullanarak çalıştıklarını kavramalarını sağladık. Aynı şekilde, kurtarılmış ama eski ticaret yollarının dışında tutulan bölgelerde, eskiden yalnızca şehirlere tedarik sağlamak amacıyla ve ihracata yönelik yapılan üretimi de değiştirmek zorundaydık. Üretimi, halkın ve ulusal kurtuluş ordusu birliklerinin tüketim gereksinimlerini karşılayacak şekilde düzenledik. Mercimek üretimini dört katına çıkardık ve kömürün işlenmesini düzenledik. Taze meyve, sebze ve kömür, kuzeyden dağlar aşılarak güneye gönderildi; güney bölgesi ise kuzeye et yolladı. Bu koordinasyon Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından karara bağlandı ve iletişim sistemini de onlar kurdu. Büyük Batı üniversitelerinden gelen teknisyenlerimiz ya da uzmanlarımız yoktu. Ama kurtarılmış bölgelerde günlük tayın 3.200 kalori gibi daha önce hiç görülmemiş bir rakama ulaştı. Halk yalnızca zaferini kutlamakla yetinmedi; kuramsal sorular da sordu. Örneğin, kurtuluş savaşından önce binlerce ton portakal her yıl yurtdışına ihraç edilirken neden bazı bölgeler portakalı hiç tanımamıştı; Avrupalılar milyonlarcasını yerken neden birçok Cezayirli üzüm nedir bilmiyordu? Bugün halk neyin kendisine ait olduğu konusunda net bir fikre sahiptir. Cezayir halkı bugün toprağın ve ülkesinin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin sahibi olduğunu bilmektedir. Cephe'nin, bu hakkın gaspına hoşgörü göstermeyi ısrarla reddetmesini ve ilkeler üzerinde herhangi bir uzlaşmayı kabul etmeme kararlılığını anlamayanlar varsa, Cezayir halkının bugün olgun, sorumluluk sahibi ve bilinçli bir halk olduğunu hatırlamalıdırlar. Kısacası, Cezayir halkı mülk sahibi bir halk olmuştur.

Konuyu aydınlatmak için Cezayir örneğini vermemizin nedeni, kendi halkımızı övmek değil, mücadelelerinin bilinçlenmede önemli bir rol oynadığını göstermektir. Diğer halkla-

rın da aynı sonuca farklı yöntemlerle vardıkları açıktır. Bugün Cezayir'de güçlerin çarpışmasının kaçınılmaz olduğunu daha iyi anlıyoruz, ama diğer ülkelerde partiler, siyasal mücadele ve bilinçlendirme çalışması sayesinde halklarını aynı sonuçlara ulaştırmıştır. Cezayir'de, kitlelerin, karşılarına çıkan sorunlarla baş edebileceğini anlamıştık. Edindiğimiz deneyimler, azgelişmiş bir ülkede önemli olanın üç yüz kişinin anlayıp karar vermesi değil, iki-üç katı daha uzun zaman alsa bile tüm halkın anlayıp karar alması olduğunu kanıtlamıştır. Gerçekten de, açıklamaların aldığı zaman, işçiyi insanlaştırmakla "kaybedilen" zaman, uygulamada yakalanacaktır. Halk nereye ve neden gittiğini bilmelidir. Politikacılar, halkın bilinç düzeyi kusursuz olmaktan uzak, ilkel ve bulanık kaldığı takdirde geleceğin karanlık kalacağını unutmamalıdır. Biz Afrikalı politikacılar, halkımızın durumu hakkında çok net düşüncelere sahip olmalıyız. Ama bu düşünce netliği diyalektik olmalıdır. Halk, bir bütün olarak hemen uyanışa geçmeyecektir. Ulusu inşa etme görevine rasyonel biçimde katılması doğrusal bir yol izleyecektir, çünkü öncelikle iletişim kanalları ve aktarım yöntemleri henüz gelişme aşamasındadır; ikincisi, halkın zamansallığı artık bugüne veya bir sonraki hasada değil, dünyanın zamansallığına uymalıdır ve son olarak da, sömürgeciliğin zihinleri esaret altına alan tahakkümü hâlâ çok canlıdır. Ama ülkenin maddi ve manevi olarak tahakküm altına alınmasının mirası niteliğindeki direnç noktalarının düğümlerini çözecek küçük zaferlerin, hiçbir hükümetin kaçınamayacağı bir gereklilik olduğunun da farkında olmamız gerekir. Sömürge rejimi altında çalışma örneğini ele alalım. Sömürgeci ülkelerden gelen yerleşimciler sürekli olarak "yerli"nin yavaşlığından, tembelliğinden yakınırdı. Bugün, bağımsızlığına kavuşmuş bazı ülkelerde liderlerin de aynı yakınmalarda bulunduklarını duyuyoruz. Sömürgeci yerleşimciler aslında kölenin coşkuyla dolu olmasını istiyordu. En yüksek yabancılaştırma biçimi olan bir tür aldatmacayla, köleyi, işlediği toprağın, içinde çalışmaktan bitap düştüğü madenlerin kendisine ait olduğuna ikna etmek istiyordu. Sömürgeci yerleşimciler, kölelerin can çekişmesi sayesinde

zengin olduklarını nedense unutuyorlardı. Aslında sömürgeci yerleşimci, sömürge insanına şunu diyordu: "Ben zenginleşeyim ama sen ölene kadar çalış!" Bugün biz daha farklı davranmalıyız. Halka, "Ülke zenginleşsin ama sen ölene kadar çalış!" dememeliyiz. Gayrisafi milli hasılayı artırmak, yararsız hatta zararlı bazı malların ithalini sınırlandırmak, tarımsal üretimi artırmak ve okumaz yazmazlığın üstesinden gelmek istiyorsak, tüm bunları anlatmamız gerekiyor. Halk esas meselenin ne olduğunu anlamalıdır. Kamu işleri, kamunun işi olmalıdır. Dolayısıyla yerel hücrelerin sayısını artırmalıyız. Kadınlar Birliği, Gençlik Hareketi ve sendikalar gibi ulusal örgütleri çoğunlukla tepede ve her zaman başkentte kurmakla yetiniriz. Ama başkentteki büronun ardında neler olduğunu araştırma zahmetine katlanırsak, kayıtların tutulması gereken arka odaya gidersek, boşluktan, hiçlikten, saçmalıktan başka bir şey bulamayız. Bir temele ihtiyacımız var; içerik ve dinamizm sağlayan hücrelere ihtiyacımız var. Kitleler toplanabilmeli, tartışabilmeli, öneri sunabilmeli ve direktif alabilmeliler. Yurttaşlar konuşma, kendini ifade etme ve yenilikler önerme olanağına sahip olmalıdır. Yerel hücrenin ya da komitenin toplantıları bir ayine benzer. İnsanın dinlemesi ve konuşması için ayrıcalıklı bir olanak sunar bu toplantılar. Her toplantıda beyin fırtınası yaşanır ve gözler daha geniş bir açıyla bakmayı öğrenir.

Azgelişmiş ülkelerde gençlerin sayıca fazlalığı hükümete akıllıca çözmesi gereken özgül sorunlar yaratır. Aylak ve çoğunlukla okuması yazması olmayan şehirli gençler, her tür olumsuz etkiye açıktır. Azgelişmiş ülkelerde gençliğe çoğunlukla sanayileşmiş ülkelerin eğlence anlayışı pazarlanır. Kural olarak, bir toplumun zihinsel ve maddi düzeyi ile toplumun sunduğu boş zaman faaliyetleri arasında bir orantı vardır. Ama azgelişmiş ülkelerdeki gençlere, kapitalist ülkelerin gençleri için tasarlanmış eğlenceler sunulur: polisiye romanlar, kumar makineleri, porno resimler, pornografik yayınlar, on altı yaşın altındakilere yasaklanmış filmler ve hepsinin ötesinde de alkol. Batı'da aile ortamı, okullaşma ve emekçi yığınların görece yüksek yaşam standardı, bu eğlencelerin zararlı et-

kilerine karşı bir tür koruma hattı oluşturur. Ama zihinsel gelişimin eşitsiz olduğu, iki dünya arasındaki şiddetli çarpışmanın eski gelenekleri sarstığı ve düşünce tarzlarını olumsuz etkilediği bir Afrika ülkesinde, genç Afrikalıların etkilere açık oluşu ve hassasiyeti, Batı kültürünün saldırganlığının insafına kalmıştır. Gencin ailesi bu şiddetin etkilerini savuşturmakta çoğunlukla yetersiz kalır.

Bu alanda hükümetin görevi bir tür filtre işlevi görmek ve düzenleyici olmaktır. Azgelişmiş ülkelerde gençlik komiserleri, gelişmiş ülkelerdeki gençlik örgütlerinin rolünü benimseme hatasına sık sık düşerler. Maneviyatı güçlendirmekten, vücudu geliştirmekten ve sporda yeteneklilerin teşvik edilmesinden söz ederler. Bizce bu anlayış konusunda ihtiyatlı olmalıdırlar. Azgelişmiş bir ülkenin gençliği çoğunlukla aylaktır. Öncelikle, hepsi için uğraşlar bulunması gerekir. Bu nedenle, Gençlik Komiserliği, Çalışma Bakanlığı'na bağlanmalıdır. Azgelişmiş bir ülkede birincil öneme sahip olan Çalışma Bakanlığı, azgelişmiş ülkelerin diğer bir gereği olan Planlama Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışır. Afrikalı gençler, stadyumlara değil, tarla ve okullara yönlendirilmelidir. Stadyumlar, şehirlerde kurulmuş gösteri yerleri değil, temizlenecek, üzerinde çalışılacak ve ulusa sunulacak tarlalar olarak tahayyül edilmelidir. Kapitalist spor anlayışı, azgelişmiş ülkede olması gerekenden temelde farklıdır. Afrikalı politikacı profesyonel sporcu yetiştirmeye değil, spor da yapan bilinçli bireyler yetiştirmeye çalışmalıdır. Spor ulusun yaşamıyla, yani ulusun inşasıyla bütünleşmezse, bilinçli bireyler değil sadece ulusal sporcular yetiştirirseniz, spor hemen profesyonellik ve ticarilikle yozlaşacaktır. Spor, şehirli burjuvazi için bir oyun ya da eğlence olmamalıdır. Önümüzdeki en büyük görev, ülkemizde neler olduğunu sürekli kavramaktır. İstisna olma ruhunu teşvik etmemeli, kahraman veya herhangi bir türde lider aramamalıyız. Halkı uyandırmalı, onun zihnini geliştirmeli, kişileri donanımlı hale getirmeli, çeşitlendirmeli ve insanlaştırmalıyız.

Bütün Afrikalı politikacılarla paylaşmak istediğimiz saplantımıza bir kez daha geri dönüyoruz: Halkın çabasına ışık tutma,

çalışmayı iyileştirme ve tarihsel bulanıklıktan kurtulma gereği. Azgelişmiş bir ülkede sorumlu konumunda olmak, her şeyin sonunda kitlelerin eğitimine, düşünsel açıdan geliştirilmesine, yani siyasallaşmasına bağlı olduğunu bilmektir.

Yaygın ve hatalı düşünceye göre, kitleleri siyasal hayata katmak, onlara uzun siyasal nutuklar çekmek demektir. Liderin ya da devlet başkanının tumturaklı bir ses tonuyla temel güncel konularda konuşmasının kitleleri siyasallaştırmaya yeterli olduğu düşünülür. Ama siyasal eğitim, zihni açmak, uyandırmak ve dünyaya açmak demektir. Césaire'in dediği gibi, "insanların ruhlarını bulmak"tır. Kitleleri siyasallaştırmak, siyasal bir konuşma yapmak anlamına gelmez, gelemez. Kitlelere her şeyin onlara bağlı olduğunu, gerilemenin onların hatası olacağını ve ileriye gitmemizden de onların sorumlu olacağını, her şeyin sorumluluğunu üstlenen bir büyük yaratıcı, örnek bir insan mefhumunun olmadığını, ama yaratıcının bizzat halk olduğunu ve mucizenin yalnızca ve yalnızca kendi ellerinde olduğunu zihinlerine kazımak demektir. Bütün bunları başarabilmek için, bunları gerçekten somut hale getirmek için, daha önce belirttiğimiz gibi en son sınırına kadar merkeziyetçilikten uzaklaşmamız gerekir. Tavandan tabana ve tabandan tavana düşünce alışverişi, sağlam bir ilke olmalıdır; bunun nedeni yalnızca şekilcilik değil, bu ilkeye bağlılığın kurtuluşun güvencesi olmasıdır. Liderliğe dinamizm kazandıran ve diyalektik olarak ileriye sıçramasını sağlayan tabandır. Biz Cezayirliler bir kez daha bu gerçekleri kavramakta hızlı davrandık, çünkü üst konumlarda bulunanlar hiçbir kurtuluş misyonunda öne çıkma imkânı bulamadı. Cezayir'de savaşan tabandı. Taban kahramanca ve zorlu mücadeleler olmazsa yukarının çökeceğinin tümüyle farkındaydı, tıpkı üst yönetim ve liderlik olmaksızın tabanın kaos ve anarşiye saplanacağını da bildiği gibi. İktidar, gücünü ve geçerliliğini yalnız halk mücadelesinin varlığından alır. Pratikte, iktidarı, tepedekileri özgür iradesiyle seçen, halktır; iktidarın, tepedekilerin halka katlanması söz konusu değildir.

Kitle, hükümetin ve partinin kendi hizmetinde olduğunu bilmelidir. Saygıya değer, yani onurunun bilincinde olan bir

halk, bu açık gerçeği asla unutmayan bir halktır. Sömürge işgali sırasında halka onuru adına yaşamını feda etmesi gerektiği söylendi. Ama Afrika halkları, onurlarını tehdit edenin yalnızca işgalci güç olmadığını hemen kavradılar. Afrika halkları onurlarının ve egemenliklerinin birbirine eşdeğer olduğunu hemen kavradılar. Gerçekten de onuruyla yaşayan özgür bir halk, egemen bir halktır. Onuruyla yaşayan bir halk, sorumluluk sahibi bir halktır. Afrika halklarını çocuksu ya da zihinsel olarak geri "göstermenin" bir anlamı yoktur. Bir parti ya da bir hükümet, layık olduğu halkı yönetir; az çok uzun vadede de halk, layık olduğu hükümete sahip olur.

Yukarıdaki savlar pratik deneyimlerden doğmuştur. Bazen toplantılarda bir militan zor bir soruya "Gereken tek şey..." diye cevap verir. Kendiliğindenliği, basitleştirici senkretizmi ve entelektüel yetersizliği tehlikeli bir şekilde bir araya getiren bu iradeci kestirme yol, çoğunlukla günü kurtarmayı amaçlar. Bir militanda bu sorumluluktan kaçınmayı gözlediğimiz zaman, ona yanıldığını söylemek yeterli değildir. Onu sorumluluğa hazır hale getirmeli, mantık zincirini sonuçlandırması için teşvik etmeli ve "Gereken tek şey..." sözünün çoğunlukla çirkin, insanlıkdışı ve son olarak da kısır niteliğini görmesini sağlamalıyız. Kimse hakikat üzerinde tekel kuramaz; ne lider ne militan... Yerel olaylarda hakikati aramak kolektif bir sorumluluktur. Bazı militanlar deneyim açısından daha zengindir, kafalarını daha hızlı toplayabilirler ve geçmişte çok sayıda müdahalede bulunmuşlardır. Ama halkı ezmekten de kaçınmaları gerekir; çünkü alınan bir kararın başarısı tüm halkın koordineli, bilinçli çabasına bağlıdır. Hepimiz aynı gemideyiz. Herkes katledilecek ya da işkence görecek ve bağımsız ulus bağlamında, herkes aynı açlığı ve sıkıntıyı çekecektir. Kolektif mücadele, tabanda kolektif sorumluluk, tepede bilinçli sorumluluk gerektirir. Evet, herkes ortak kurtuluş adına mücadeleye katılmalı. Kimsenin elleri temiz değil, kimse masum değil, kimse köşesine çekilip olan biteni izlemekle yetinemez. Hepimiz, toprağımızın bataklıklarında ve beyinlerimizin korkunç boşluğunda ellerimizi kirletmekteyiz. Kenara çekilip seyredenler ya korkaktır ya da hain.

Liderliğin görevi kitleleri kendi yanına çekmektir. Ne var ki her tür taahhüt, yerine getirilecek görevin farkında olunmasını ve kavranmasını, kısacası ne kadar ilkel de olsa akılcı bir analizi gerektirir. Halk dışlanmamalı, onun duygusallıkla sağa sola yalpalamasına engel olunmalı ve kafası karıştırılmamalıdır. Bugün ancak halkın içinden çıkan devrimci çevrelerin yönettiği azgelişmiş ülkeler, kitlelerin tarih sahnesine çıkışını sağlayabilir. Ama ulusal bir burjuvazinin, ayrıcalıklı bir kastın yükselişine şiddetle ve kararlı bir şekilde karşı çıkmak koşuluyla. Kitleleri siyasallaştırmak, ulusu bir bütün olarak her yurttaş için gerçek kılmaktır. Ulus deneyimini, her yurttaşın deneyimini yapmaktır. Başkan Sékou Touré'nin İkinci Afrikalı Yazarlar Kongresi'nde yaptığı güzel konuşmada bize hatırlattığı gibi: "Düşünce alanında insan, dünyanın beyni olduğunu iddia edebilir, ama her eylemin ruhsal ve fiziksel varlığı etkilediği gerçek yaşamda, dünya hâlâ insanlığın beynidir; çünkü güçlerin toplamının ve düşünce unsurlarının birliğinin, dinamik gelişme ve ilerleme güçlerinin yoğunlaştığı yer, enerjilerin birleştiği ve insanın zihinsel değerler toplamının sonunda kaydedildiği yer burasıdır." Ulusal olduğu için kişisel olan deneyim, ulusal zincirde bir halka haline gelerek bireysel, sınırlı ve dar olmaktan çıkabilirse, ulusun ve dünyanın hakikatine ulaşabilir. Silahlı mücadele sırasında tüm savaşçıların ulusa sarılması gibi, ulusal inşa döneminde de tüm yurttaşlar günlük faaliyetlerinde ulusu bir bütün olarak kucaklamaya ve ulusun diyalektik hakikatini kendisinde cisimleştirmeye ve bir bütün olarak insanın zaferini talep etmeye devam etmelidir. Bir köprü inşaatı, orada çalışanların bilincini artırmıyorsa, köprüyü yapmayın; bırakın yurttaşlar nehri yüzerek geçmeye ya da kayığa binmeye devam etsin. Köprü, toplumsal manzaraya tepeden indirilmemeli, tam tersine yurttaşların kas ve beyinlerinin ürünü olmalıdır. Elbette bu iş için büyük ölçüde mühendis ve mimarlara, yabancılara gereksinim olacaktır; ama partinin yerel sorumluları, tekniğin yurttaşların beyin çöllerine taşınmasını sağlasın ki, köprü bir bütün olarak ve tüm ayrıntılarıyla onlarla bütünleşsin, yeniden tasarlansın ve sahip çıkılsın. Yurttaş, köprüye sahip çıkmalıdır. İşte o zaman her şey mümkün olabilir.

Kendisine ulusal hükümet diyen bir hükümet, tüm ulusun sorumluluğunu üstlenmelidir ve azgelişmiş bir ülkede, gençler en önemli kesimlerden birini temsil eder. Gençlerin bilinç düzeyi yükseltilmelidir, gençler aydınlatılmalıdır. Ulusal orduyu oluşturacak olan, bu gençlerdir. Yeterince bilgilendirilmişlerse, Ulusal Gençlik Hareketi onları ulusla bütünleştirme görevini yerine getirmişse, Latin Amerika cumhuriyetlerinin geleceğini tehdit eden hatalardan kaçınılabilir. Bir ordu hiçbir zaman bir savaş okulu değildir; bir yurttaşlık ve politika okuludur. Yetişkin bir ulusun askeri paralı asker değil, ulusu silahla savunan bir yurttaştır. Bu nedenle askerin, ne kadar örnek bir insan olursa olsun, komutanının değil, ülkesinin hizmetinde olduğunu bilmesi çok önemlidir. Ulusal askerî ve sivil hizmet, ulusal bilinç düzeyini yükseltmek, kabilecilikten kurtulmak ve ulusal birliği sağlamak için kullanılmalıdır. Azgelişmiş bir ülkede erkek ve kadınların seferberliği, olabildiğince hızlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Azgelişmiş ülkeler erkeğe kadın karşısında öncelik veren feodal geleneğin sürdürülmemesi için önlemler almalıdır. Kadınlara yalnızca anayasa maddelerinde değil, günlük yaşamda da, fabrikada, okulda ve meclislerde erkeklerle eşit önem verilmelidir. Batı ülkeleri askerlerini kışlalara yerleştirmişse, bunun her zaman en iyi çözüm olduğunu söyleyemeyiz. Askere alınanların ille de militarize olması gerekmez. Ulusal hizmet sivil ya da askerî olabilir ve her durumda, engeli olmayan her yurttaş, ulusal ve toplumsal kazanımları savunmak için her an savaş taburuna girebilecek durumda olmalıdır.

Askerliğini yapmakta olanlar, ülke yararına büyük kamu projelerinde kullanılmalıdır. Böylece geri kalmış bölgeler uyandırılır ve çok sayıda yurttaş, ülkenin gerçeklerinin farkına varabilir. Ordunun er geç kendisini başıboş ve misyonsuz bularak "siyasete girecek" ve hükümeti tehdit edecek özerk bir yapıya dönüşmemesine dikkat edilmelidir. İktidar koridorlarını arşınlamaktan güç alan salon generalleri, her zaman darbe rüyaları kurarlar. Bu tehlikeden kaçınmanın tek yolu, orduyu siyasallaştırmak, yani millileştirmektir. Aynı şekilde diğer bir acil görev de milisleri güçlendirmektir. Savaş olduğu takdirde tüm ulus sava-

şır ve çalışır. Profesyonel asker diye bir şey olmamalı ve subayların sayısı en az düzeyde tutulmalıdır: Birincisi, çünkü subaylar çoğunlukla üniversite mezunlarından seçilir ve onlar da başka yerlerde çok daha yararlı olurlar – bir mühendis, ülkesine bir subaydan bin kez daha yararlı olacaktır; ikincisi, çünkü her türlü kast ruhunun oluşumundan kaçınmak gerekir. Daha önceki sayfalarda, milliyetçiliğin, halkın ezenlere karşı ayağa kalkmasını sağlayan bu ilahinin, bağımsızlığın hemen ertesinde çözüldüğünü görmüştük. Milliyetçilik siyasal bir doktrin ya da bir program değildir. Ülkelerimizi gerilik, atalet ya da çöküşten korumayı gerçekten istiyorsak, ulusal bilinçten siyasal ve toplumsal bilince doğru hızla geçmemiz gerekiyor. Ulus, devrimci liderliğin yazdığı ve kitlelerin coşkuyla ve tam olarak anlayarak kabul ettiği programda can bulabilir ancak. Ulusal çabayı azgelişmiş ülkeler çerçevesine sürekli uydurmak gerekir. Açlığa ve karanlığa karşı savaş cephesi, yoksulluğa ve durdurulmuş bilince karşı savaş cephesi, erkek ve kadınların kaslarında ve zihinlerinde her zaman yer almalıdır. Kitlelerin çalışması, yüzyıllardır onları insanlık tarihinden dışlayan kötülüklerin üstesinden gelme kararlılıkları, tüm azgelişmiş halkların çalışma ve kararlılığıyla birleştirilmelidir. Azgelişmiş kitlelerin kolektif çabası, ortak bir yazgısı vardır. Üçüncü Dünya'nın halkları, Kral Baudouin'in evlilik haberiyle ya da İtalyan burjuvazisinin skandallarıyla ilgilenmez. Duymak istediğimiz haberler, Arjantin ya da Burma'nın başlattığı okuma yazma seferberliği ya da liderlerin diktatoryal eğilimleri gibi meselelerdir. Bunlar bize esin veren, bizi eğiten ve verimliliğimizi büyük oranda artıran ögelerdir. Görmüş olduğumuz gibi, halkı siyasal ve toplumsal olarak gerçekten özgürleştirmek isteyen bir hükümet için program şarttır. Yalnızca ekonomik bir program değil, aynı zamanda zenginliğin paylaşımı ve toplumsal ilişkilerle ilgili de bir politika olmalıdır. Aslında bir insan anlayışı ve insanlığın geleceği anlayışı geliştirilmelidir. Bu da hiçbir vaazın, eski işgalci güçle yürütülen hiçbir danışıklı dövüşün, bir programın yerini alamayacağı anlamına gelir. Başta aydınlatılmamış ama çok geçmeden bilinçlenen halklar, böyle bir programı ısrarla isteyecektir. Afrikalılar ve azgelişmiş

halklar, yaygın inancın aksine, toplumsal ve siyasal bilinci hızla inşa edebilirler. Tehlikeli olan, çoğunlukla ulusal aşamadan önce toplumsal bilinç aşamasına ulaşmalarıdır. Bu durumda, –paradoksal olsa da– toplumsal adalet çığlıkları çoğunlukla ilkel kabilecilikle birleşir. Azgelişmiş ülke halkları açlık çeken insanlar gibi davranırlar: Bu demektir ki, Afrika'ya oyun alanı muamelesi yapanların günleri sayılıdır. Diğer bir deyişle, iktidarları sonsuza dek süremeyecektir. Kitlelere tek besin olarak milliyetçiliği sunan bir burjuvazi, misyonunu yerine getiremez ve kaçınılmaz olarak bir dizi sınav ve sıkıntıdan geçer. Milliyetçilik anlatılmaz, zenginleştirilip derinleştirilmezse, çok hızlı bir şekilde toplumsal ve siyasal bilince, hümanizme dönüştürülmezse, çıkmaza saplanıp kalır. Azgelişmiş ülkelerin burjuva yönetimleri, ulusal bilinci kısır şekilciliğe hapsederler. Ancak erkek ve kadınların kendilerini kitlesel olarak üretken ve verimli çalışmaya vakfetmesi bu bilince şekil ve öz kazandırabilir. O zaman bayrak ve hükümet, ulusun simgeleri olmaktan çıkar. Ulus, başkentin sahte ışıltılarını terk ederek yaşam ve enerjisini bulduğu iç bölgelere sığınır. Ulusun en canlı ifadesi tüm halkın hareketli, kolektif bilincidir; erkek ve kadınların aydınlanmış ve tutarlı pratiğidir. Kaderin kolektif olarak oluşturulması, tarihsel bir sorumluluk üstlenmeyi gerektirir. Yoksa anarşi, baskı, kabileci partiler ve federalizmin ortaya çıktığı görülür. Ulusal hükümet, ulusal bir nitelik taşımak istiyorsa, halk tarafından ve halk için, mülksüzler için ve mülksüzler tarafından yönetilmelidir. Ne kadar değerli olursa olsun hiçbir lider halk iradesinin yerine geçemez. Ulusal hükümet uluslararası prestijini düşünmeden önce, tüm yurttaşlara onurlarını iade etmeli, zihinlerini ve gözlerini insanca şeylerle doldurmalı, bilinçli ve egemen insanların yaşadığı bir insan manzarası yaratmalıdır.

4

Ulusal Kültür Üzerine

> Afrika devriminin parçası olmak için devrimci bir şarkı yazmak yeterli değildir; bu devrimi bizzat halkla birlikte yapmak gerekir. Halkla birleşince, şarkılar kendiliğinden gelecektir.
>
> Eylemlerinizin özgün olması için, sizler de Afrika'nın ve onun düşünce tarzının canlı bir parçası olmalısınız; Afrika'nın kurtuluşu, ilerlemesi ve mutluluğu için seferber olan bu halk enerjisinin bir parçası olmalısınız. Bu biricik mücadele dışında, Afrika'nın ve ıstırap içindeki insanlığın verdiği büyük savaşta halkla birlikte seferber olmamış ve kendini adamamış ne sanatçıya ne de aydına yer vardır.
>
> – SÉKOU TOURÉ[1]

Her kuşak görece alacakaranlıkta kendi misyonunu keşfetmelidir; ya bu misyonu yerine getirecek ya da ona ihanet edecektir. Azgelişmiş ülkelerde, önceki kuşaklar sömürgeciliğin ardından gelen erozyona direnirken bugünün mücadelesinin ortaya çıkmasının da yolunu açtılar. Şimdi, savaşın tam göbeğindeyken, atalarımızın çabalarını küçümseme ya da onların suskunluklarını ve pasifliklerini anlamamış gibi yapma alışkanlığından kurtulmalıyız. Atalarımız o zaman ellerinde bulunan silahlarla, mümkün olduğunca iyi savaştılar. Mücadelelerinin uluslararası alanda yankı bulmamasının nedeni, kahraman olmamalarına

1. Sékou Touré, "Bir Kültürün Temsilcisi Olarak Siyasi Lider", İkinci Siyah Yazarlar ve Sanatçılar Kongresi'ne sunulan tebliğ, Roma, 1959.

değil, temelde uluslararası durumun farklılığına atfedilmelidir. Bugün zaferimizden emin, ayakta sağlam durmamız için birden fazla sömürge insanının "Artık yeter!" demesi, birden fazla kabilenin isyan etmesi, birden fazla köylü isyanının bastırılması, birden fazla gösterinin dağıtılması gerekiyordu.

Sömürgeciliğin sırtını yere getirmeye kararlı olan bizlerin tarihsel misyonu, her ayaklanmayı, her ümitsizlik hareketini, kan gölünde boğulan ya da başarısız kalan her saldırıyı düzenlemektir.

Bu bölümde, bir ulus olma talebinin meşruiyeti gibi temel bir konuyu analiz edeceğiz. Ne var ki, halkı harekete geçiren siyasi parti bu meşruiyet konusuyla pek ilgilenmez. Siyasi partiler yalnızca günlük gerçekliklerle ilgilenir ve bu gerçeklikler adına, erkek ve kadınların bugününü ve geleceğini etkileyen bu aciliyet adına harekete geçme çağrısı yaparlar. Siyasi parti, ulus adına duygulara hitap eden sözcüklerle konuşabilir, ama asıl olarak, onu işiten, dinleyen halkın, var olmak istiyorsa, mücadeleye katılmasını sağlamakla ilgilenmelidir.

Ulusal mücadelenin ilk aşamasında sömürgeciliğin ekonomizme başvurarak milliyetçi talepleri etkisizleştirmeye çalıştığını artık biliyoruz. İlk hak talepleri kendini gösterdiğinde, sömürgecilik, ülkenin büyük ekonomik ve toplumsal reformlar gerektiren ciddi bir azgelişmişlik içinde olduğunu, göstermelik bir alçakgönüllülükle kabul ederek durumu anlıyor gibi yapar.

Aslında orada burada işsizler için istihdam yaratılması gibi bazı göstermelik önlemlerin ulusal bilincin oluşumunu birkaç yıl geciktirdiği doğrudur. Ama sömürgecilik, sömürgeleştirilmiş kitlelerin isteklerini karşılayacak ekonomik ve toplumsal reformları uygulamaya koyamayacağını er ya da geç kavrar. İnsanların karınlarını doyurma konusunda bile, sömürgecilik doğuştan güçsüz olduğunu kanıtlar. Sömürgeci devlet, milliyetçi partileri tamamen ekonomik düzeyde savunmasız bırakmaya yönelik her tür girişimin, kendi ülkesinde yapmak istemediği şeyleri sömürgelerde uygulamaya denk düştüğünü hemen keşfeder. Bugün hemen her yerde Cartierizm doktrininin gelişmesi hiç de rastlantı değildir.

Birçok Fransız kötü bir yaşam sürerken, Fransa'nın beslemek zorunda olduğu halklarla bağlarını koruma inatçılığı yüzünden Cartier'nin yaşadığı acı hayal kırıklığı, sömürge sisteminin, çıkar gözetmeyen bir yardım programına dönüşmesinin imkânsızlığını ortaya sermiştir. Bu yüzden, "Köle kalarak tıka basa doymaktansa, onurlu bir şekilde aç kalmak evladır" sözünü tekrar etmekle zaman kaybetmeye gerek yok. Tam tersine, sömürgeciliğin sömürgeleştirilmiş halklara onurlu yaşam talebini unutturabilecek maddi koşullar sağlamasının mümkün olmadığına ikna olmamız gerekiyor. Sömürgecilik, toplumsal reform taktiklerinin kendisini nereye sürüklediğini kavrar kavramaz, eski reflekslerine geri dönerek güvenlik aygıtını güçlendirir, askerî birliklerini seferber eder, kendi psikolojisine ve kendi çıkarlarına daha uygun bir terör rejimi kurar.

Siyasi partilerin içinde, daha doğrusu onlara paralel olarak gelişen, kültürlü sömürge insanları vardır. Bir ulusal kültür talebi, bu kültürün var olma hakkının tanınması, onların en önemli mücadele alanıdır. Politikacılar, eylemlerini somut olgular üzerine kurarken kültür insanları kendilerini tarih bağlamına yerleştirirler. Sömürgeciler, sömürgecilik öncesinin barbarlık kuramına saldırgan bir tepki göstermeye karar veren aydınlar karşısında fazla tepki göstermez. Genç sömürge entelijansiyasının öne sürdüğü düşünceler metropoldeki uzmanlarca kabul gördüğü ölçüde suskun kalırlar. Aslında on yıllardır sayısız Avrupalı araştırmacının Afrika, Meksika ve Peru uygarlıklarının büyüklüğünü kabul ettiği yaygın bir görüştür. Sömürge aydınlarının ulusal kültürlerini tutkuyla savunmaları bazılarını şaşırtabilir, ama bu tutkuyu abartılı bulanlar, kendi ruhlarının ve benliklerinin, değeri kanıtlanmış ve karşı çıkılmayan bir Fransız ya da Alman kültürünce korunduğunu nedense unutma eğilimindedirler.

Bir Aztek uygarlığının geçmişte gerçekten var olmuş olması, bugünkü Meksika köylüsünün boğazından bir lokma daha fazla geçmesini sağlamıyor, bunu kabul ediyorum. Bir zamanlar güçlü bir Songhay uygarlığının var olduğuna dair kanıtlar varsa bile, bugünkü Songhayların okuması yazması olmayan, aç,

geri bırakılmış ve zihinleri boş insanlar olduğunu kabul ediyorum. Ama defalarca belirttiğimiz gibi, sömürge döneminden öncesine ait bir ulusal kültürü tutkuyla arıyor olmak, sömürge aydınlarının kendilerini Batı kültüründen uzaklaştırma ve onları yutmaya hazır bu kültüre mesafeyle bakma isteğiyle açıklanabilir. Kendilerini kaybetme ve dolayısıyla kendi halklarının gözünde yok olma sürecinde olduklarını tam olarak kavradıkları için, deli gibi atan bir yürek ve öfkeli bir zihinle, halkın en eski ve sömürgecilik döneminden çok önceki özüyle bağlarını yenilemeye çalışırlar.

Daha da derine inelim: Belki de bu tutku ve öfke, bugünün sefaletinin ötesinde, bu kendinden nefretin, bu vazgeçme ve inkârın ötesinde, hem kendimizin hem de diğerlerinin gözünde bizi tekrar saygın kılacak, muhteşem ve parlak bir dönem keşfetme gibi gizli bir umutla besleniyor ya da en azından yönlendiriliyordur. Daha da derine inmeye karar verdiğimi söylemiştim. Belki de sömürge aydınları, bilinçaltlarında ezilen halklarının şimdiki haliyle barışamadıkları için, şu anki barbarlık durumlarında övünülecek bir şey olmadığı için daha ileri gitmeye, daha derine inmeye karar vermişlerdir: Geçmişte utanılacak hiçbir şey olmadığını, tam tersine haysiyet, başarı ve ciddiyet olduğunu keşfedince aşırı mutlu olmuş olmalılar. Geçmişe sahip çıkmak, yalnızca bir ulusal kültür oluşturma umudunu canlandırmakla ya da meşrulaştırmakla kalmaz, sömürge insanının psikolojisinde de temel bir değişimi tetikler. Sömürgeciliğin, sömürgeleştirdiği ülkenin bugününe ve geleceğine kendi yasasını dayatmakla yetinmediğini belki de yeterince gösteremedik. Sömürgecilik, halkı ağına düşürmekle ya da sömürgeleştirilmiş halkın beyninden her tür biçim ve özü boşaltmakla tatmin olmaz. Bir tür sapkın mantıkla, sömürgeleştirilmiş halkın geçmişine yönelir; bu geçmişi bozar, biçimsizleştirir ve yok eder. Sömürgecilik öncesi tarihin değersizleştirilmesi girişimi, bugün diyalektik bir anlam taşır.

Sömürge dönemine özgü kültürel yabancılaştırmayı gerçekleştirmek için kullanılan kaynakları düşünürsek, hiçbir şeyin şansa bırakılmadığı ve sömürgeciliğin nihai amacının, yerlileri

karanlıktan kurtaracağına inandırmak istediği anlaşılır. Sömürgecilik, bu gayet bilinçli girişiminin sonucunda, sömürgeci yerleşimciler çekip giderlerse, barbarlık, bayağılaşma ve hayvanlık gibi küçültücü bir yaşama geri döneceklerini yerli halkın kafasına kazımak istemişlerdir. Dolayısıyla sömürgecilik, bilinçaltında, yerliler tarafından, çocuğunu düşman bir ortamdan koruyan, tatlı, yumuşak bir anne gibi görülmek istememiştir; daha çok, sapkın davranışlara meyli olan çocuğunu intihar etmekten ve zavallı içgüdülerine yol vermekten koruyan bir anne gibi algılanmak istemiştir. Sömürgeci anne, çocuğunu kendisinden, benliğinden, fizyolojisinden, biyolojisinden ve ontolojik şanssızlığından korumaktadır.

Bu bağlamda sömürge aydınının talepleri bir lüks değil, tutarlı bir program talebidir. Mücadelesini meşru bir temele dayandırmak isteyen, kanıt bulmada ısrar eden ve bedeninin tarihini daha iyi sergilemek için çırılçıplak kalmayı kabul eden sömürge aydını, halkının en derinine inen yolculuğa yazgılıdır.

Bu derinlere yolculuğun mutlaka ulusal nitelikte olması gerekmez. Sömürgeci yalanlara karşı savaşa girmeye karar veren sömürge aydını, kıta ölçeğinde mücadele edecektir. Geçmiş yeniden değer kazanır. Bütün ihtişamıyla sergilenmek üzere geçmişten çıkarılan kültür, onun kendi ülkesinin kültürü değildir. Ayrıntılandırma çabasına girişmemiş olan sömürgecilik, "zenci"nin vahşi olduğunu iddia etmiştir her zaman; Angolalı ya da Nijeryalı değil, yalnızca "zenci". Sömürgecilik bu geniş kıtayı, batıl inançlar ve fanatizmle yoğrulmuş, hor görülmeye alışmış, Tanrı'nın lanetlediği bir vahşiler ini, yamyamlar ülkesi, "pis zenciler" ülkesi olarak görüyordu. Sömürgeciliğin aşağılaması kıta ölçeğindeydi. Sömürgeciliğin, sömürgecilik öncesi dönemin karanlığına dair iddiası tüm Afrika kıtasını kapsıyordu. Halkın canlanma ve sömürgeciliğin pençelerinden kurtulma çabası da aynı mantık kurallarına uyar. Batı kültürünün içine iyice batmış ve kendi kültürünün varlığını kanıtlamaya girişmiş sömürge aydını, bunu hiçbir zaman Angola ya da Dahomey adına yapmaz. Sahip çıkılan kültür, Afrika kültürüdür. Kendini asla beyaz tahakkümü altındaki ka-

dar "zenci" hissetmeyen siyahlar, kültürlerini kanıtlamaya ve kültürlü bir insan gibi davranmaya karar verdiklerinde, tarihin kendilerine çoktan tanımlanmış bir coğrafyayı dayattığını, kendilerini belirlenmiş bir yola soktuğunu ve bir "zenci" kültürünün var olduğunu göstermelerinin beklendiğini keşfederler.

Düşüncenin ırksallaştırılmasının ya da en azından bu düşüncenin nüvelerinin başlıca sorumlusunun Avrupalılar olduğu doğrudur; Avrupalılar beyaz kültürünü öteki "kültürsüzlerin" karşısına çıkarmaktan hiç vazgeçmedi. Sömürgecilik, farklı ulusal kültürleri tek tek inkâr etmekle zaman kaybetmemişti. Bu yüzden sömürgeleştirilmiş halkların tepkisi de kıta ölçeğinde oldu. Afrika'da son yirmi yılın sömürge yazını, ulusal değil "zenci" yazınıdır. Örneğin Zencilik [*négritude*] hareketi, beyaz adamın insanlığa hakaretinin mantıksal değilse bile duygusal bir antitezidir.* Beyaz adamın hakaretine karşı çıkan bu Zencilik hareketinin bazı alanlarda tek başına tabu ve aforozları yıkacak güçte olduğu görüldü. Yeni Gine ve Kenya aydınları, genel bir dışlanma ve sömürgecinin genel aşağılamasıyla karşılaştıkları için tepkileri özsaygı ve kendilerini övme olmuştu. Avrupa kültürünün koşulsuz kabul edilmesinin ardından Afrika kültürünün koşulsuz kabul edilmesi geldi. Bu akımın taraftarı şairlerin hepsi Avrupa düşüncesine karşı genç Afrika'yı, donuk mantığa karşı şiiri ve baskıcı mantığa karşı taşkın doğayı çıkardılar; bir yanda kaskatılık, tören, protokol ve kuşkuculuk dururken öte yanda saflık, canlılık, özgürlük ve gerçekten de lüks vardı. Ama aynı zamanda da sorumsuzluk vardı.

Zencilik akımı şairleri, kıtanın sınırları dışına ulaşmakta tereddüt etmedi. Amerika'dan siyah sesler, nakaratı daha güçlü biçimde devraldı. Siyah dünya varlık kazandı ve Gana'dan Busia, Senegal'den Birago Diop, Mali'den Hampate Ba ve Chica-

(*) Bu hareketin kendisi için ortaya attığı "Négritude" sözcüğü Türkçeye "Zencilik" olarak çevrilebilir. Fransız sömürgeciliğine karşı Afrika kültürünü yüceltmeyi amaçlayan, ağırlıklı olarak Fransızca konuşan aydın, yazar ve politikacılar tarafından 1930'larda geliştirilen bir eleştiri ve edebiyat teorisidir. Kurucuları ve başlıca savunucuları arasında Aimé Césaire, Léopold Sédar Senghor gibi isimler yer almıştır – yay.haz.n.

go'dan Saint-Clair Drake ortak bağlara ve birbirine denk düşünce çizgilerine sahip çıkmaktan geri durmadı.

Şimdi Arap dünyasına bakmak için uygun bir zaman olabilir. Arap topraklarının büyük kısmının sömürge tahakkümüne girdiğini biliyoruz. Sömürgecilik, bu bölgelerde, sömürgecilik öncesi tarihlerinin bir barbarlık tarihi olduğu düşüncesini yerli nüfusun kafasına kazımak için aynı taktikleri kullandı. Ulusal kurtuluş mücadelesi ise yaygın olarak İslâm'ın uyanışı diye bilinen kültürel bir olguya bağlandı. Çağdaş Arap yazarlarının, halklarına Arap tarihinin büyük kesitlerini hatırlatırken sergiledikleri tutku, işgalci güçlerin söylediği yalanlara bir tepkidir. Arap yazınının büyük isimleri kayıt altına alınır ve Arap uygarlığının tarihi, Afrika uygarlıklarınınkiyle aynı coşku ve hırsla ortaya konulur. Arap liderler, 12., 13. ve 14. yüzyıllarda parlak bir etki yaratmış olan ünlü Dar-ül İslâm'ı canlandırmaya çalışırlar.

Bugün, siyasal düzlemde Arap Birliği, geçmişin mirasını yeniden canlandırma ve doruğa vardırma kararlılığının somut bir örneğidir. Bugün, Arap doktorlarla Arap şairler yeni bir Arap kültürü, yeni bir Arap uygarlığı kurma çabasıyla sınırlar ötesinden birbirlerini selamlıyorlar. Düşüncelerine kılavuz ışığı olan Arapçılık adına güçlerini birleştiriyorlar. Ne var ki, Arap dünyasında, hatta sömürge tahakkümü altında bile milliyetçi duygu, Afrika'da görülmeyen bir yoğunlukla canlı kalmıştır. Bunun sonucunda grup üyeleri arasındaki kendiliğinden dayanışma belirtileri Arap Birliği'nde görülmez. Tam tersine, paradoksal olsa da, her üye kendi ulusunun başarılarına övgüler düzmeye çalışır. Kültürel unsur Afrika dünyasına özgü aynılaştırmadan kurtarılmış olduğundan, Araplar kendi kimliklerini her zaman unutmayı başaramazlar. Kültürel yaşantı ulusal değil, Arap'tır. Sorun henüz ulusal bir kültür oluşturmak, uluslaın mücadelesine katılmak değil, sömürgecinin topyekûn aşağılamasına karşı bir Afrika ya da Arap kültürünü ileri sürmektir. Hem Afrika hem de Arap perspektifi açısından, sömürge aydınlarının talepleri Araplarda herkesi kucaklayıcı, kıta ölçeğinde ve küreseldir.

Afrikalı aydınların içinde bulunduğu bu tarihsel zorunluluk, taleplerini ırksallaştırmaya, bir ulusal kültür yerine Afrika kültürünü vurgulamaya yönelik bu tarihsel yükümlülük, onları çıkmaz sokağa sürükleyecektir. Örneğin Afrika Kültür Cemiyeti'ni* ele alalım. Bu cemiyet, karşılıklı düşünce, deneyim ve bulgu alışverişi yapmak isteyen Afrikalı aydınlar tarafından kurulmuştu. Dolayısıyla bu cemiyetin amacı bir Afrika kültürünün varlığını onaylamak, bu kültürü farklı uluslar düzleminde çeşitlendirmek ve ulusal kültürlerden her birinin dinamizmini açığa çıkarmaktı. Ama cemiyet aynı zamanda başka bir talebi daha karşılıyordu: Evrensel bir kültür oluşumuna evrilen Avrupa Kültür Cemiyeti saflarında yerini alma gereği. Dolayısıyla bu kararın altında, Afrika kıtasının içinden fışkıran bir kültürle silahlanmış olarak, evrensel arenada eşit düzlemde yerini alma saplantısı vardı. Ne var ki, cemiyet bu farklı görevleri omuzlayamayacağını çok çabuk kanıtladı ve üyelerin faaliyetleri Avrupalılara Afrika kültürünün gerçekten var olduğunu kanıtlamak ve Avrupalıların narsisizmine ve gösterişçiliğine karşı çıkmak gibi teşhirci gösterilere indirgendi. Böyle bir tutumun normal olduğunu ve meşruluğunu Avrupalı aydınların propagandasını yaptığı yalanlardan aldığını göstermiştik. Ama "Zencilik" kavramının geliştirilmesiyle cemiyetin amaçları ciddi bir değer kaybına uğrayacaktı. Afrika Kültür Cemiyeti, siyah dünyanın kültür cemiyeti haline gelecek, siyah diasporayı, yani iki Amerika kıtasına yayılmış milyonlarca siyahı içine almak zorunda kalacaktı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Orta ya da Latin Amerika'da yaşayan siyahlar, gerçekten de kültürel bir ana yatağa bağlanma gereğini duyuyorlardı. Sorunları Afrika'dakilerden temelde farklı değildi. Amerika'daki beyazlar onlara beyaz sömürgecilerin Afrika'ya davrandığından farklı davranmıyordu. Beyazların bütün "zenci"leri aynı kefeye koyduğunu görmüştük. 1956'da Paris'te toplanan Afrika Kültür Cemiyeti Birinci Kongresi'nde, siyah Amerikalılar, kendiliğinden, sorunla-

(*) Société Africaine de Culture. Birinci Siyah Yazarlar ve Sanatçılar Kongresi'nin ardından, 1956 yılında kurulan örgütlenmedir – yay.haz.n.

rını Afrikalı kardeşleriyle aynı bakış açısıyla ele aldılar. Afrikalı aydınlar, eski köleleri Afrika uygarlığıyla bütünleştirerek onlara kabul edilebilir bir konum veriyordu. Ama siyah Amerikalılar, kendi varoluş sorunlarının Afrikalı siyahlarınkilerden farklı olduğunu yavaş yavaş kavradı. Chicagolu bir siyahla Nijeryalılar ya da Tanganikalılar arasındaki tek ortak payda, kendilerini beyazlara göre tanımlamalarıydı. Ama ilk kıyaslamalar yapıldıktan ve öznel duygular yatıştırıldıktan sonra siyah Amerikalılar nesnel sorunlarının temelde aynı olmadığını kavradı. Siyah ve beyaz Amerikalıların ırkçı ayrımcılığa karşı savaşırken kullandığı özgürlük ilkesi ve amacı, Angola halkının Portekiz sömürgeciliğinin eşitsizliğine karşı verdiği kahramanca mücadeleyle çok az ortak yana sahiptir. Bu yüzden Afrika Kültür Cemiyeti'nin ikinci kongresinde siyah Amerikalılar bir Amerika-Afrika Kültürü Cemiyeti kurmaya karar vermiştir.

Dolayısıyla "Zencilik" akımı, ilk sınırıyla, yani insanların tarihselleşmesiyle ilgili olgularla karşılaştı. "Zenci" ya da "Zenci-Afrikalı" kültürü parçalandı, çünkü bu kültürü var etme işine girişen insanlar, her kültürün öncelikle ulusal olduğunu ve Richard Wright ya da Langston Hughes'u uyanık tutan sorunların Leopold Senghor ya da Jomo Kenyatta'nın karşılaşabileceği sorunlardan temelde farklı olduğunu kavradılar. Aynı şekilde, Arap Rönesansı'nı savunan bazı Arap devletleri, coğrafi konumlarının ve bölgelerinin karşılıklı ekonomik bağımlılığının, yaşatmak istedikleri geçmiştekinden daha güçlü olduğunun farkına vardılar. Bugün Arap devletleri organik olarak Akdeniz toplumlarıyla ve kültürleriyle bağlantılı durumdadır. Bunun nedeni, bu devletlerin modern baskılara ve yeni ticaret yollarının etkilerine maruz kalmaları, oysa Arap yayılmacılığı dönemindeki büyük ticaret yollarının artık yok olmuş olmasıdır. Ama hepsinden önemlisi, bazı Arap devletlerindeki siyasal rejimler birbirlerine karşı öyle ilgisiz ve yabancıdırlar ki, kültürel düzeyde buluşmaları bile anlamsızdır.

Dolayısıyla bazı sömürge ülkelerde ortaya konduğu şekliyle kültür sorunu ciddi belirsizliklere yol açabilir. Zencilerin kültürsüz oldukları ve Arapların doğaları gereği barbar oldukları

yönündeki sömürgeci ısrar, kaçınılmaz olarak kültür olgusunun ulusal değil kıtasal ve özellikle de ırksal biçimde ele alınmasına yol açmaktadır. Afrika'da aydınların izlediği mantık bir siyah Afrikalı ya da Arap Müslüman aydın tutumunu yansıtır; özel olarak ulusal bir tutumları yoktur. Kültür, güncel gerçeklikten giderek uzaklaşır; parlamak için kıvılcım bekleyen duygularda kendine güvenli bir sığınak bulur ve kendisine üretkenlik, türdeşlik ve yoğunluk verebilecek somut bir yol çizmekte güçlük çeker.

Sömürge aydınının girişimi tarihsel olarak sınırlı olsa bile yine de politikacıların eylemlerini destekler ve haklı çıkarır niteliktedir. Sömürge aydınının tavrının bazen bir kült ya da bir din özelliği aldığı da doğrudur. Ama dikkatle incelenirse, halkıyla son bağını koparma riskine atıldığının farkında olduğunu görürüz. Ulusal kültürün varlığına yönelik bu inanç, aslında herhangi bir şeye geri dönmek için duyulan yakıcı, umarsız bir arzudur. Sömürge insanı, kurtuluşunu sağlamak, beyaz kültürün üstünlüğünden kaçmak için, bilinmeyen köklerine dönme ve bedeli ne olursa olsun bu barbar halkın içinde erime gereğini hisseder. Yabancılaşmakta olduğunu, yani aşılamayacak çelişkiler yumağına dönüştüğünü hissettiği için, sömürge insanı, kendisini içine çekip alabilecek bataklıktan kurtulmaya çalışır ve bulduklarına inanmaya kararlı olarak her şeyi yüreğiyle ve ruhuyla kabul eder. Her şeye ve herkese yanıt vermekle yükümlü bulur kendini. Yalnızca savunucu değildir o; ötekilerin arasına karışmayı kabul eder ve bundan böyle geçmiş korkaklığına gülmeyi bile başarır.

Acılı ve zor da olsa, bu kopuş gereklidir. Yoksa çok ciddi psikolojik sorunlarla karşılaşırız: ufuksuz, hudutsuz, renksiz insanlar, vatansızlar, köksüzler, melekler. Kimilerinin cümlelerine "Bir Senegalli ve Fransız olarak...", "Bir Cezayirli ve Fransız olarak..." diye başladığını duymak da bizi şaşırtmayacaktır. Hem Arap hem Fransız ya da hem Nijeryalı hem İngiliz olan aydın, iki uyruğu, iki belirlenimi üstlenme gereği karşısında tökezleyince, kendisine karşı dürüst olmak istiyorsa, bu iki belirlenimden birini inkâr etmeyi seçer. Bir seçim yapamayacağın-

dan ya da yapmak istemediği için, bu aydınlar çoğunlukla onları şartlandıran tüm tarihsel belirleyici etmenleri bir araya getirir ve tam bir "evrensel perspektif" benimserler.

Çünkü sömürge aydını, kendisini tümüyle Batı kültürünün içine atmıştır. Ancak psikolojik durumunda asgari bir güvenlik çerçevesi sağlandığı zaman yeni aile ortamını sorgulamaktan vazgeçen evlatlık bir çocuk gibi, sömürge aydını da Avrupa kültürünü benimsemeye çalışır. Rabelais ya da Diderot, Shakespeare ya da Edgar Allan Poe'yu bilmekle yetinmez, onlarla tümüyle özdeşleşene kadar zihninin sınırlarını genişletir.

Kadın yalnız değildi,
Kocası vardı onun,
İyi, saygın bir koca.
Racine ve Corneille'i,
Voltaire ve Rousseau'yu,
Victor Hugo ve Musset'yi,
Gide ve Valery'yi,
Ve diğerlerini de okuyabilen ezberden.[2]

Ne var ki, partiler ulusal bağımsızlık adına halkı seferber ettiği an, sömürge aydını birden yabancılaştırıcı olduğunu hissettiği bu kazanımları reddedebilir. Ama bunu söylemek yapmaktan daha kolaydır. Kültür aracılığıyla Batı uygarlığına sızmış, Avrupa uygarlığını kendisinde cisimleştirmiş, daha doğrusu bedenselleştirmiş aydın, özgünlük adına benimsemek istediği kültürel modelin, işgalci uygarlığın birçok örnek ismiyle kıyaslanabilecek öncü isimler sunamadığını keşfeder. Kuşkusuz Batılıların Batılılar için yazmış olduğu tarih, dönem dönem Afrika tarihinin belli bölümlerini öne çıkarabilir. Ama ülkesinin bugünkü koşullarıyla karşı karşıya kalan ve sahip çıkmak istediği kıtasının gerçekliğini soğukkanlı ve nesnel olarak gözlemleyen aydın, orada gördüğü boşluk, akılsızlık ve vahşilikten dehşete düşer. Gene de bu beyaz kültürden kaçması gerektiğini

2 René Depestre, *Face à la nuit*.

hisseder. Başka bir yere, herhangi bir yere bakmalıdır; sömürgecinin gösterdiği muhteşem manzarayla kıyaslanabilecek kültürel uyarıcılar olmadığından, sömürge aydını sık sık ateşli tartışmalara girişir ve abartılı bir duyarlılık, hissiyat ve kuşkuculuğun egemen olduğu bir psikoloji geliştirir. İçsel mekanizmasında ve fizyonomisinde bir *petitio principii*'den* kaynaklanan bu geri çekiliş hareketi, her şeyden önce bir refleksi, bir kas gerilimini hatırlatır.

Bu vazgeçiş, özgürleşmekte olan bilinç aşamasını ifade etmeye karar veren sömürge aydınlarının tarzını açıklamaya yeter. Çatışmalı, imge yüklü bir tarzdır bu – çünkü imgeler, bilinçaltı güçlerin çevreye yayılmasına izin veren bir köprüdür. İçinden can fışkıran ritimlerle dolu enerjik bir tarz... Renkli, bronzlaşmış, güneşlenmiş ve sert bir tarz... Bir zamanlar Batılıların sinir bozucu bulduğu bu tarzda, tersi iddialara karşın, ırksal bir yan yoktur, ama her şeyden önce başa baş verilen bir mücadeleyi yansıtır ve aydının kendisini yaralamasının, kıpkızıl kanlar dökmesinin ve zaten çürümeye başlamış olan kısmından kendisini kurtarmasının ne kadar gerekli olduğunu ortaya koyar. Kasın kaçınılmaz olarak kavramın yerini alacağı, hızlı, acılı bir çatışma...

Bu yaklaşım, şiir alanında alışılmadık boyutlara taşınmışsa da, varoluş düzeyinde çoğunlukla çıkmaza saplanıp kalır. Aydın, eskiden ya da şimdi kim olduğundan bağımsız olarak, halkıyla temas kurarak ateşli hastalıktan kurtulduktan sonra günlük hayatın rutinine dönmeye karar verince, serüvenlerinden geriye getirdiği tek şey, kısır klişeler olur. Gelenek göreneklere ve âdetlere vurgu yapar, ama zoraki arayışı bayağı bir egzotizm arayışından başka bir şey olamaz. Aydınların yerliliğin en küçük göstergelerini bile yücelttiği bir dönemdir bu. Çiçekli *bubu* elbisesi kutsal görülür ve Paris ya da İtalya'dan gelen ayakkabılar, yerini çarığa bırakır. Sömürgecinin dili birdenbire dudakları yakar. İnsanın kendi halkını bulması bazen bu aşamada bir "zenci" olmak, istisnai bir zenci değil, gerçek bir "zen-

(*) Kuşku uyandıran, yanıtı açık olmayan, tartışma konusu olan bir sorunun doğruluğunu hiçbir kanıta dayanmadan iddia etme – ç.n.

ci", beyaz adamın tanımladığı türde "pis zenci" olmayı istemek anlamına gelir. Kendi halkını yeniden keşfetmek "pis Arap" olmak, olabildiğince yerlileşmek, tanınmaz hale gelmek anlamına gelir; büyümesine önceden izin verilen kanatları kesmek anlamına gelir.

Sömürge aydını, sömürge dünyasının eski kötü alışkanlıklarının bir listesini çıkarmaya karar verir ve halkının, hakikatin bekçisi olarak kutsanan halkın iyiliğini, güzelliğini anlatır. Bu yaklaşımın sömürge yerleşimcilerinde yol açtığı şaşkınlık ve öfke, aydının kararlılığını daha da biler. Asimile ettiği bu aydınlar üzerindeki zaferlerinden sarhoş olan sömürgeci yerleşimciler, kurtardıklarını sandıkları bu adamların "zenci pislik"lerle birleşmeye başladığını kavradığında tüm sistem sarsılır. Kazanılmış her sömürge aydını, kendini satan her sömürge insanı sömürücülerin işine yaramaz hale geldiğinde, yalnızca sömürge girişimine karşı bir engeli temsil etmekle kalmaz, yapılan işin nafile ve yüzeysel olduğunu da gösterir. Hattın öbür yanına geçen her sömürge aydını, rejimin ve yöntemlerin radikal anlamda mahkûm edilişi demektir ve bunun yarattığı gürültü, onun vazgeçişini haklı çıkarır, azimle ilerlemesi için onu teşvik eder.

Sömürge ülkelerdeki yazarların kitaplarında bu evrimi incelersek, önümüze üç aşama çıkar. Birinci aşamada, sömürge aydını işgalcinin kültürünü benimsediğini kanıtlar. Çalışmaları, metropoldeki muadillerininkilerle noktası noktasına denk düşer. Esin kaynağı Avrupa'dır ve eserleri ile metropol yazınındaki belli akımlar arasında kolayca bağlantı kurulabilir. Bu, sömürge aydınları arasında sembolistleri, sürrealistleri ve Parnasyenleri bulduğumuz, tam bir asimilasyon dönemidir.

İkinci aşamada, sömürge yazarının inançları sarsılmıştır ve geçmişe zihinsel bir yolculuk yapmaya karar verir. Bu dönem, aşağı yukarı, biraz önce tarif ettiğimiz kendini düzeltme dönemine denk düşer. Ama sömürge ülkenin yazarı, halkıyla bütünleşmemiş olduğundan, onunla dışarıdan biri gibi ilişki kurduğundan, hatırlamakla yetinir. Çocukluk anıları hafızanın derinliklerinden çıkarılır; eski efsaneler kendilerine yabancı bir es-

tetizm ve başka diyarların düşünsel mirası ışığında yeniden yorumlanır. Bu savaş öncesi yazınında, mizah ve alegori öne çıkar. Acı, çile, kötülük, ölüm ve iğrenme hâkimdir. Ama bu kendinden iğrenmenin ardından kahkaha sesi duyulur.

Son olarak, üçüncü aşama, sömürge insanının halkın bağrında ve halkıyla birlikte erimeye çalıştıktan sonra, şimdi de halkını uyandıracağı mücadele aşaması gelir. Halkın uyuşukluğunun hüküm sürmesine izin vermek yerine kendisini halkın uyandırıcısı haline dönüştürür. Mücadele yazını, devrimci yazın, ulusal yazın ortaya çıkar. Bu aşamada, o zamana kadar yazmayı hiç düşünmemiş çok sayıda erkek ve kadın, artık kendilerini istisnai koşullarda, cezaevinde, direnişte ya da idam arifesinde bulurlar ve uluslarına sahip çıkma, halklarının portresini çizme gereği duyarak harekete geçip yeni bir gerçekliğin sözcüsü haline gelirler.

Ne var ki, sömürge aydını, bir halkın varlığının kültürle değil işgalci güçlere karşı yürütülecek halk savaşıyla kanıtlanacağını er geç kavrayacaktır. Hiçbir sömürgeci sistem, meşruiyetini, işgal ettiği toprakların kültürel olarak var olmamasından alamaz. Gün yüzüne çıkmamış kültür hazineleri gözüne sokuldu diye sömürgeci asla utanmaz. Sömürge aydını bir sanat eseri yaratmaya başladığı anda, işgalciden ödünç aldığı teknik ve dili kullandığının farkına varamaz. Bu araçları, ulusal olmasını istediği, ama nedense egzotiklik kokan bir tarzda kullanmakla yetinir. Sanat eserleriyle halkına geri dönen sömürge aydını, aslında bir yabancıdır. Halkın olabildiğince yakınında olma isteğini göstermek için bazen şive kullanmakta tereddüt etmez, ama ifade ettiği düşünceler ve kafasını kemiren kaygılar, ülkesinin erkek ve kadınlarının günlük yaşamıyla hiç mi hiç örtüşmez. Aydının eğilim gösterdiği kültür, çoğu zaman bölgesel özellikler derlemesinden başka bir şey değildir. Halkına sıkı sıkı sarılmak isteyen aydın, yalnızca onun görünürdeki dış kabuğuna sarılabilir. Oysa bu kabuk, derinlerde, yerin altında süren ve kendini sürekli yenileyen bir yaşamın yansısıdır yalnızca. Son derece aşikâr olan ve halkı tanımladığı düşünülen bu somutluk, aslında radikal değişim-

ler geçiren bir özün her zaman uyumlu olmayan birçok uyarlamaya direncinin ürünüdür. Aydın, bu özü aramaya koyulmak yerine, artık pekişerek tam tersine olumsuzluk, eskilik ve sahteliği simgeleyen, mumyalaşmış parçalarla hipnotize olacaktır. Kültür hiçbir zaman geleneğin şeffaflığına sahip olmamıştır. Kültür her tür basitleştirmenin elinden kaçar. Kültür, özünde, her zaman kültürün deformasyonu olan geleneğin tam karşıtıdır. Geleneğe bağlı kalma ya da bir kenara bırakılmış gelenekleri canlandırma isteği, yalnızca tarihe karşı çıkmak değil, aynı zamanda kendi halkına karşı çıkmak anlamına da gelir. Halk, acımasız sömürgeciliğe karşı silahlı mücadeleye, hatta siyasal mücadeleye girdiğinde, geleneğin anlamı değişir. Geçmişteki pasif direniş teknikleri bu aşamada radikal biçimde mahkûm edilebilir. Silahlı mücadele veren azgelişmiş bir ülkede, gelenekler temelde istikrarsızdır ve merkezkaç güçlerce devre dışı bırakılır. Aydınların çoğu zaman çağının gerisine düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalması da bu nedenledir. Mücadele içindeki halklar demagojiye kulaklarını giderek daha da kapar ve halkları yakından izlemeye çalışan aydın da bayağı bir oportünist olmaktan, hatta zamanının gerisine düşmekten kaçamaz.

Örneğin görsel sanatlar alanında ne pahasına olursa olsun ulusal önemde bir eser yaratmak isteyen sömürge sanatçısı kendini klişe ayrıntılarla sınırlar. Modern teknikleri çok iyi bilen ve çağdaş resim ve mimarideki ana eğilimlerden etkilenen bu sanatçılar, yabancı kültüre sırt çevirir; bu kültüre meydan okur ve gerçek bir ulusal kültür ararken ulusal sanatın sağlam özellikleri olarak düşündükleri şeylere öncelik verirler. Ama düşünce biçimlerinin, beslenme tarzlarının, modern iletişim tekniklerinin, giysilerin ve dilin, halkın zihnin diyalektik olarak yeniden düzenlediğini ve sömürge döneminde korkuluk olmuş sabit özelliklerin muazzam radikal değişimlerden geçme sürecinde olduğunu unuturlar.

Ulusun hakikatinin portresini çizmeye karar veren sanatçı, paradoksal biçimde geçmişe döner ve bugün geçerliliğini yitirmiş şeylere bakar. Gözünü diktiği şey, toplumsal düşünce ar-

tıkları, dış görünüşler, kalıntılar, zaman içinde donmuş bilgilerdir. Ama kültürel özgünlük peşinde koşan sömürge aydını, ulusal hakikatin her şeyden önce ulusun gerçekliği olduğunu kavramalıdır. Bilginin bulunduğu o taşkınlık içindeki yere varana kadar da yoluna devam etmelidir.

Bağımsızlıktan önce sömürge ressamı ulusal manzaraya duyarsızdır. Dolayısıyla figüratif olmayan sanatı yeğler ya da daha çok natürmort konusunda uzmanlaşmıştır. Bağımsızlıktan sonra, halkıyla yeniden bütünleşme isteğiyle, ulusal gerçekliğin birebir temsiliyle kendisini sınırlar. Oysa bu düz, bozulmamış, hareketsiz, yaşamdan çok ölümü hatırlatan bir temsildir. Aydın çevreler, hakikatin böyle dile getirilmesiyle kendilerinden geçerler; ama bizler bu hakikatin gerçek olup olmadığını, geçersiz olup olmadığını veya halkın tarih yürüyüşündeki kahramanlık destanının bu hakikati sorgulayıp sorgulamadığını sorma hakkına sahibiz.

Aynı şey şiir alanında da söylenebilir. Uyaklı şiirle dolu asimilasyon döneminden sonra şiirsel tamtamın ritmi patlak verir. Bu, ayaklanma şiiridir, ama aynı zamanda açıklayıcı ve analitik bir şiirdir de. Ne var ki şair, silahlı halkın yanında mücadeleye akılcı ve geri dönüşsüz bağlılığın yerini hiçbir şeyin alamayacağını anlamak zorundadır. Depestre'den bir alıntı daha yapalım:[3]

Kadın yalnız değildi,
Bir kocası vardı onun.
Her şeyi bilen bir koca.
Ama doğruyu söylemek gerekirse hiçbir şey bilmiyordu,
Çünkü taviz vermeden kültür sahibi olunmaz;
Etinizi ve kanınızı teslim etmeden,
Kendinizi ötekilere teslim etmeden,
Bir taviz ki, değer
Klasisizme ve romantizme,
Ve ruhumuzu besleyen her şeye.

3 René Depestre, *Face à la nuit.*

Ulusal önemde bir sanat eseri yaratma kaygısı duyan ve halkını betimlemekte ısrar eden sömürge şairi amacına ulaşamaz, çünkü kalemi kâğıdın üstüne koymadan önce henüz Depestre'in bahsettiği tavizleri vermeye hiç mi hiç hazır değildir. Fransız şair René Char, "Şiir öznel bir çaba ve nesnel bir seçimden kaynaklanır. Bir şiir, böyle bir yükümlülüğü öne çıkaran bir kişiyle konu açısından ilişkili olan belirleyici özgün değerlerin hareketli biçimde bir araya gelişidir"[4] derken bunu tam olarak anlamıştı.

Evet, sömürge şairinin ilk görevi, yaratısının öznesi olan halkı net bir şekilde tanımlamaktır. Önce yabancılaşmamızı kavramazsak, emin adımlarla ilerleyemeyiz. Biz her şeyi öteki taraftan aldık. Oysa öteki taraf, binlerce dolambaçlı yolla bizi kendi yönüne çekmek, bizi kandırmak, cezbetmek ve hapsetmeyi başarmak dışında bize hiçbir şey sunmadı. Almak bazı düzeylerde tutsak alınmak anlamına da gelir. İddialarda ve inkârlarda bulunarak kendimizi kurtarmaya çalışmamız yeterli olmaz. Artık içinde var olmadığı bir geçmişte halkla yeniden buluşmak yeterli olmaz. Halkın başlattığı ve birden her şeyi sorgulamasını sağlayacak hareket içinde onlarla yeniden buluşmamız gerekir. Halkın içinde bulunduğu o gizli değişim bölgesine odaklanmamız gerekir; çünkü hiç kuşkunuz olmasın, orası ruhların apaçık ortaya çıktığı ve algıların, yaşam soluklarının dönüştürüldüğü yerdir.

Gine Cumhuriyeti'nde bugün içişleri bakanı olan Keita Fodeba, Afrika Balesi'nin yöneticisi olduğu dönemde Gine halkının gerçekliğini asla çarpıtmaya çalışmadı. Ülkesinin bütün ritmik imgelerini devrimci bir bakış açısıyla yeniden yorumladı. Ama daha fazlasını da yaptı. Az bilinen şiirlerinde, mücadelenin kesin tarihsel anını belirleme, halkın iradesinin net olarak ortaya çıkacağı eylem alanlarını ve düşünceleri tanımlama kaygısı vardır onda. Keita Fodeba'nın, gözümüzü açan, savaşa ve düşünmeye samimiyetle davet eden bir şiirini ele alalım.

---

4 René Char, *Partage formel.*

(*Gitar*)

Şafak söküyordu. Neredeyse bütün gece tamtam sesleriyle dans etmiş olan küçük köy, yavaş yavaş uyanıyordu. Kavallarını çalan partal çobanlar sürülerini vadiye sürüyorlardı. Su testilerini başlarının üzerinde taşıyan kızlar, tek sıra halinde kuyuya yönelmişti. *Marabut* avlusunda bir grup çocuk hep birlikte Kur'an'dan ayetler okuyordu.

(*Gitar*)

Şafak söküyordu. Günle gece arasındaki savaş... Mücadeleden tükenen gece, yavaşça son nefesini verdi. Aydınlığın zaferini müjdeleyen birkaç güneş ışığı, ufukta mahcup ve solgun oyalanırken, son yıldızlar da çiçeklenmiş alevden ağaçların rengindeki bulut kümelerinin ardına kaydı.

(*Gitar*)

Şafak söküyordu. Çevresi eflatun rengi geniş ovanın kenarında, iki büklüm toprağı eşeleyen bir adam silueti: Naman'ın silueti, çiftçilik yapan köylü. Çapasını her kaldırışında korkan kuşlar uçuşuyor, büyük Nijer Nehri Joliba'nın sakin kıyılarına doğru hızla kanat çırpıyorlardı. Çiğden ıslanmış gri pamuklu pantolonu iki taraftan otlara sürtünmekteydi. Terlemeyen, hiç yorulmayan, sürekli iki büklüm duran Naman, çapasıyla yağmurlar başlamadan tohumları ekmek için, becerikli elleriyle çalışıyordu.

(*Kora*)

Şafak söküyordu. Şafak hâlâ söküyordu. Yaprakların arasına kümelenmiş serçeler, yaklaşan günü müjdeliyordu. Küçük ok sadağını omzunda taşıyan bir çocuk, ovadaki ıslak patikada Naman'a doğru koşmaktaydı. Çocuk seslendi: "Naman kardeş, köy başkanı toplantı ağacının altına gelmeni istiyor."

(*Kora*)

Sabahın bu kadar erken saatinde çağrılmasına şaşıran Naman, çapasını bıraktı ve yükselen güneşin ışıklarıyla parlamaya başlayan köye doğru yürüdü. Köyün yaşlıları çoktan ağacın altına yerleşmişti, her zamankinden daha ciddi görünüyorlardı. Yanlarında üniformalı bir adam, bir bölge muhafızı, sakin sakin piposunu içiyordu.

(*Kora*)

Naman, koyun derisinin üstüne oturdu. Köy başkanının sözcüsü topluluğa ihtiyar heyetinin kararını açıklamak üzere ayağa kalktı: "Beyazlar bir muhafız yollayarak, köyden ülkelerindeki savaşa gidecek bir erkek göndermesini istemişler. İhtiyar heyeti, konuyu görüştükten sonra beyaz adama biz Mandingoların her zaman özelliği olmuş cesaretini kanıtlamak üzere ırkımızı en iyi temsil edecek genci yollamaya karar verdi."

(*Gitar*)

Ürkütücü cüssesi ve kaslarıyla köy kızlarının gece türkülerine konu olan Naman, oybirliğiyle seçildi. Genç karısı Kadia, bu haberden sarsılarak mısır öğütmeyi birden bıraktı, havanı ambarın altına koydu ve tek bir söz etmeden, sessiz hıçkırıklarla şanssızlığına ağlamak için kulübeye kapandı. Ölüm ilk kocasını elinden almıştı; şimdi de beyazların bütün umudunu bağladığı Naman'ı alacaklarına inanamıyordu.

(*Gitar*)

Bir sonraki gün, Kadia'nın bütün gözyaşlarına ve ağıtlarına karşın, savaş tamtamları Naman'a köyün küçük limanına kadar eşlik etti. Naman bölge başkentine gidecek bir mavnaya bindi. O gece köy kızları her zamanki gibi köy meydanında dans edeceklerine Naman'ın sofasına gittiler ve orada sabaha kadar ateşin başında hikâyelerini anlattılar.

(*Gitar*)

Naman'dan hiç haber almadan birkaç ay geçti. Genç Kadia o kadar endişeliydi ki, komşu köyün putçubaşına bile gitti. İhtiyar heyeti bile konuyla ilgili gizli bir toplantı yaptı, ama kimse ne konuşulduğunu öğrenemedi.

(*Kora*)

Sonunda bir gün Kadia'ya bir mektup geldi. Kadia, kocasının başına gelenlerden kaygı duyduğundan o gece köyden çıktı ve saatlerce yürüdükten sonra bölge başkentine gitti, bir çevirmen bulup mektubu okuttu.
Naman Kuzey Afrika'daydı; sağlığı iyiydi ve hasadın, balık bayramının, dansların, toplantı ağacının ve köyün nasıl olduğunu soruyordu...

(*Balafon*)

O gece köyün yaşlı kadınları, ihtiyarların geleneksel ağacın altında yaptıkları toplantıya genç Kadia'nın da katılmasına izin verdiler. Naman'dan haber gelmesinden çok memnun olan köy başkanı, çevredeki bütün dilencilere büyük bir şölen verdi.

(*Balafon*)

Gene birkaç ay geçti, gene herkes kaygılanmaya başladı, çünkü Naman'dan başka haber alınamamıştı. Kadia ikinci mektubu aldığı sıralarda, putçubaşına danışmayı düşünüyordu. Naman, Korsika ve İtalya'dan sonra şimdi de Almanya'ya geçmişti ve madalya aldığı için gururluydu.

(*Balafon*)

Daha sonra yalnızca bir kart geldi. Naman'ın Almanlar tarafından tutsak alındığı yazıyordu kartta. Bu haber köye tüm ağırlığıyla çöktü. İhtiyar heyeti toplandı ve bundan böyle Naman'ın Douga dansını, yani önemli bir başarı göstermemiş hiç kimsenin yapmasına izin verilmeyen bu kutsal akbaba dansını, her

bir adımı Mali'nin tarihinde bir dönemi temsil eden bu Mandingo imparatorlarının dansını yapmasına izin verilmesini kararlaştırdı. Kadia, kocasının ulusal kahraman onuruna yükseltilmesiyle teselli buldu.

(*Gitar*)

Zaman geçti... Yıllar yılları kovaladı... Naman hâlâ Almanya'daydı. Artık mektup yazmıyordu.

(*Gitar*)

Güzel bir gün, köy başkanı Dakar'dan Naman'ın yakında evde olacağı haberini aldı.
Hemen tamtamlar çalmaya başladı. Şafağa kadar danslar edildi, şarkılar söylendi. Köy kızları onun eve gelişi için yeni şarkılar yazdılar, çünkü ona ithaf edilen eski şarkılar Douga dansından söz etmiyordu.

(*Tamtamlar*)

Ama bir ay sonra, Naman'ın yakın arkadaşı Onbaşı Moussa, Kadia'ya trajik bir mektup yazdı: "Şafaktı. Tiaroye-sur-Mer'deydik. Bizimle Dakar'ın beyaz polisleri arasındaki büyük çarpışmada Naman vuruldu. Senegal topraklarında yatıyor."

(*Gitar*)

Gerçekten de şafak söküyordu. Güneşin ilk ışıkları denizin yüzeyini yalayarak köpük köpük dalgalara altın rengini veriyordu. Esintiyle ürperen palmiyeler, bu sabah savaşından hasta olmuşlar gibi gövdelerini okyanusa doğru eğdiler. Kargalar çenebaz sürüler halinde Tiaroye'deki şafağı kana bulayan trajediyi komşulara haber verdiler... Gökyüzünün kavruk mavisinde Naman'ın bedeninin tam üstünde dev bir akbaba ağır ağır döndü. Sanki ona, "Naman! Adımın verildiği dansı yapmadın. Başkaları yapacak" diyordu.

(*Kora*)

Bu uzun şiiri seçmemin nedeni tartışmasız pedagojik değeridir. Burada her şey açık. Giderek gelişen, titiz bir anlatı bu. Bu şiiri anlamak yalnızca zihinsel değil aynı zamanda siyasal bir eylemdir. Bu şiiri anlamak, oynamamız gereken rolü anlamak, yaklaşımımızı belirlemek ve savaşa hazırlanmaktır. Bu şiirin mesajını anlamayacak tek bir sömürge insanı yoktur. Naman, Avrupa'daki çarpışmaların kahramanı, metropolün iktidarına ve sürekliliğine sonsuz destek veren Naman, tam eve dönerken polis tarafından katledilen Naman: 1945'teki Sétif'tir bu, Fort-le-France'dır, Saygon, Dakar ve Lagos'dur. Fransa'nın özgürlüğünü ya da İngiltere uygarlığını savunmak için savaşan tüm "zenciler" ve tüm "pis Araplar", Keita Fodeba'nın bu şiirinde kendilerini tanıyacaklardır.

Ama Keita Fodeba daha ilerisini de görür. Sömürgecilik yerli halkları savaş alanlarında kullandıktan sonra gazileri bağımsızlık hareketlerini kırmak için de kullanır. Sömürgelerdeki gazi dernekleri, mevcut en milliyetçilik karşıtı güçlerden biridir. Şair Keita Fodeba, Fransız sömürgeciliğinin örgütlediği komploları sonuçsuz bırakması için Gine Cumhuriyeti içişleri bakanını uyarıyordu. Fransız gizli servisi, diğer şeylerin yanı sıra, yeni bağımsız Gine devletini yıkmak için gerçekten de eski askerlerin, gazilerin yardımını almıştır.

Halkı için yazan sömürge aydını, geçmişi kullanırsa bunu halkı geleceğe açmak için, onları eyleme teşvik etmek ve umut beslemek için yapmalıdır. Ama bu umudu yeşertmek ve ona bir öz verebilmek için eyleme katılmalı, kendisini ulusal mücadeleye ruhu ve bedeniyle adamalıdır. İstediğiniz her şeyden söz edebilirsiniz, ama bir insanın yaşamında yeni ufuklar açmaktan, ülkenizi aydınlatmaktan, hem kendinizi hem halkınızı dimdik ayağa kaldırmaktan bahsediyorsanız, o zaman kas gücü de gerekir işte.

Sömürge aydını, yalnızca kendi ulusal kültürüne karşı sorumlu değildir, kültürün yalnızca bir veçhesini oluşturduğu ulusun tümüne karşı sorumludur. Sömürge aydını, ulusal mücadelenin nerede ve ne zaman verileceğini belirlemekle ilgilenmemelidir. Ulusal kültür için savaşmak, öncelikle ulusun kur-

tuluşu için, bağrında bir kültürün gelişeceği bu somut dölyatağını oluşturmak için savaşmak demektir. Kültür için savaş, halkın mücadelesinden ayrı verilemez. Örneğin Cezayir'de Fransız sömürgeciliğine karşı dişiyle tırnağıyla savaşan tüm erkek ve kadınlar, hiç de Cezayir kültürüne yabancı insanlar değildir. Ulusal Cezayir kültürü, savaş sırasında, cezaevlerinde, giyotin altında, tüm Fransız mevzilerinin ele geçirilmesi ve yok edilmesinde biçimlenmiştir.

Bu yüzden, sömürgeciliğin bozguncu ve aşağılayıcı girişimlerini boşa çıkaracak somut örnekler bulmak için halkın geçmişine dalmakla yetinmememiz gerekir. Geleceği kurmak ve filiz vermeye şimdiden başlayan bir zemin hazırlamak için, halkla aynı ritimde çalışmalı ve savaşmalıyız. Ulusal kültür, soyut popülizmin halkın hakikati olarak gördüğü bir folklor değildir; saflık ve arılıkla nitelenecek tutumların bir toplamı, diğer bir deyişle halk gerçekliğiyle giderek daha az ilişkisi olan davranışların donuk kütlesi değildir. Ulusal kültür, halkın, güçlerini birleştirmek ve güçlü kalmak adına yaptığı eylemleri tanımlamak, onurlandırmak ve onların haklılığını teslim etmek üzere, yine halkın düşünsel çabasıdır. Azgelişmiş ülkelerde ulusal kültür, bu ülkelerin verdiği kurtuluş mücadelesinin tam göbeğinde yer almalıdır. "Zenci-Afrika" kültürü için hâlâ savaşan ve bu kültürü birleştirmeye adanmış konferanslar düzenlemeye devam eden Afrikalı aydınlar, bugün, sikkeleri ve lahitleri kıyaslamaktan öte bir iş yapamayacaklarını kavramalıdırlar.

Senegal ve Gine ulusal kültürlerinin kaderi ortak değildir, ama aynı Fransız sömürgeciliğinin tahakkümünde olan Senegal ve Gine uluslarının kaderleri ortaktır. Senegal ulusal kültürünün Gine ulusal kültürüne benzemesini istiyorsak, iki ülkenin liderlerinin bağımsızlık, sendikalar ve ekonomi sorunlarını aynı bakış açılarıyla ele almaları yeterli değildir. O zaman bile tam bir aynılıktan söz edilemez, çünkü halkla liderlerin hızı aynı değildir.

Tümüyle aynı iki kültür diye bir şey de olamaz. Bir siyah kültür yaratmanın mümkün olduğuna inanmak, "zenci"lerin yok olma sürecinde olduğunu ve onları yaratanların da ekonomik

ve kültürel üstünlüklerinin yıkıldığını unutmaktır.[5] Siyah kültür diye bir şey asla olamaz, çünkü siyah cumhuriyetler kurma görevinin olduğunu hisseden tek bir politikacı yoktur. Sorun, bu insanların halklarına biçtiği rolü, kurmaya karar verdikleri toplumsal ilişkiler türünü ve insanlığın geleceğine dair düşüncelerini bilmektir. Önemli olan budur. Geri kalanı boş laf ve göz boyamadır.

1959'da Roma'da bir araya gelen Afrikalı aydınlar, birlik sözünü ağızlarından düşürmediler. Ama bu kültürel birliğin önde gelen savunucularından biri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cezayir halkına karşı oy kullanan hükümetini desteklemiş olan, bugün Madagaskar hükümetinin bakanı Jacques Rabemananjara'ydı. Rabe, kendisine karşı dürüst olsaydı, hükümetten istifa eder ve Madagaskar halkının iradesini temsil ettiğini iddia edenleri kınardı. Doksan bin ölü Madagaskarlı, Rabemananjara'ya Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cezayir halkının isteklerine karşı çıkma yetkisini vermemişti.

"Zenci-Afrikalı" kültürü, şarkılar, şiirler ya da folklorla değil, ancak halkların mücadelesiyle derinleşebilir. Afrika Kültür Cemiyeti üyesi de olan ve Afrika kültürü konusunda bizimle çalışan Senghor da, delegasyonuna Fransız tezlerini desteklemesi direktifini vermekten hiç çekinmedi. "Zenci-Afrikalı" kültürüne ve Afrika'nın kültürel birliğine destek vermek demek, öncelikle halkın kurtuluş mücadelesine koşulsuz destek vermek demektir. Bu kültür için gerekli koşulların yaratılmasına, yani tüm kıtanın kurtuluşuna gerçekçi bir katkıda bulunmadığı takdirde, kimse Afrika kültürünün gelişiminden bahsedemez.

Kültüre ilişkin hiçbir konuşma, hiçbir açıklamanın bizi temel görevlerimizden –ulusal topraklarımızı kurtarma, sömürgeciliğin yeni biçimlerine karşı sürekli mücadele ve liderlerin sırça köşklere kapanmasını inatla reddetme– alıkoyamayacağını bir kez daha belirtelim.

5 Dakar'daki son ödül töreninde Senegal Başkanı Leopold Senghor, Zencilik kavramını okul müfredatına katmaya karar verdiğini açıkladı. Bu karar kültür tarihi alanında bir alıştırmaysa, kimsenin bunu eleştirmesi mümkün değildir. Ama siyah bilinci yaratmak için alınmış bir kararsa, "zencilerin" büyük oranda yok olduğunu çoktan belirtirmiş tarihe sırtını dönmektir.

Ulusal Kültürün ve Kurtuluş Mücadelelerinin Ortak Temelleri

Sömürge tahakkümünün her şeyi silip süpürücü, yerle bir edici niteliği, fethedilen halkın kültürel yaşamını hızla bozar. Bu kültürel yok oluşa, ulusal gerçekliğin inkârı, işgalci gücün dayattığı yeni hukuk sistemi, yerli halkın ve geleneklerinin sömürge toplumu tarafından marjinalleştirilmesi, zoralım ve kadınlarla erkeklerin sistematik kökleştirilmesi katkıda bulunmuştur.

Üç yıl önceki ilk kongremizde, sömürge koşullarında, her tür dinamizmin yerini tutumların hızla maddileşmesinin aldığını göstermiştim. Kültür alanı güvenlik çitleri ve tabelalarla çevrilidir; bunların her biri en temel nitelikte savunma mekanizmalarıdır, birçok açıdan temel kendini koruma içgüdüsüne benzerler. İlginçtir, çünkü ezen güç artık fethedilen ulusun ve kültürün nesnel olarak var olmamasıyla yetinmez. Artık sömürge insanının bir dizi içgüdüsel davranışına dönüşmüş olan kültürünün ötekilerden aşağı olduğunu kabul etmesi, ulusunun gerçekdışılığını tanıması ve en uç noktada da, kendi biyolojik yapısının düzensiz ve tamamlanmamış karakterini kabul ettiğini itiraf etmesi beklenir.

Sömürge insanları bu duruma farklı tepkiler gösterirler. Kitleler sömürge durumuna tamamen karşıt gelenekleri bozulma-

dan korurken, zanaatkârın tarzı giderek klişe bir şekilciliğe bürünür ve aydın, işgalcinin kültürünü edinmek için deli gibi çabalar; kendi ulusal kültürünü eleştirmek için hiçbir olanağı kaçırmaz ya da bu kültürün tutkulu, yöntemli ve ayrıntılı ama verimsiz bir envanterini çıkarmakla yetinir.

Bu iki tepkinin ortak özeliği, her ikisinin de kabul edilemez çelişkilerle sonuçlanmasıdır. İster dönek ister özcü olsun, sömürge insanı, sömürge durumunun analizi kesin çizgilerle yapılmadığı için etkisiz kalır. Sömürge durumu, ulusal kültürü neredeyse tamamen durdurur. Sömürge durumu bağlamında ulusal kültür, ulusal kültür olayları, buluşlar ya da reformlar gibi şeyler yoktur ve asla da olmayacaktır. Kültürel dinamizmi canlandırmaya ve temaları, biçimleri ve tonları yeniden şekillendirmeye yönelik girişimler ara sıra görülür. Bu tür çıkışların hemen, somut ve görünür etkileri sıfıra yakındır. Ama sonuçları sonuna kadar izlersek, ulusal bilincin üstündeki örtünün kalktığının, baskıya meydan okunduğunun ve ulusal kurtuluş mücadelesi için umut olduğunun işaretlerini görürüz.

Sömürge tahakkümü altındaki ulusal kültür, sistematik bir şekilde yok edilmeye çalışılan, sorgu altında bir kültürdür. Hızla yasadışılığa mahkûm edilmiş bir kültür haline gelir. Bu yeraltı kültürü mefhumu, işgalcinin tepkilerinde hemen algılanabilir; geleneklere bağlılığı ulusun ruhuna sadakatsizlik ve boyun eğmeyi reddetme olarak değerlendirir. Sömürgeci toplum tarafından mahkûm edilen kültür ifadelerinin inatla varlığını sürdürmesi, ulusallığın bir göstergesidir. Ama bu gösterge bizi atalet yasalarına geri götürür. Hiçbir saldırı başlatılmamış, hiçbir ilişki tanımlanmamıştır. Giderek daha da büzüşen, daha da atıl ve boş hale gelen bir çekirdeğe umarsızca yapışma söz konusudur yalnızca.

Bir ya da iki yüzyıllık sömürü döneminden sonra ulusal kültür panoraması zayıflamıştır. Ulusal kültür; davranış kalıpları, geleneksel giysiler ve çeşitli âdetler envanteri haline gelmiştir. Pek az hareket görülebilir. Gerçek yaratıcılık ve canlılık söz konusu değildir. Yoksulluk, ulusun ezilmesi ve kültürel baskı, tek ve aynı şeydir. Bir asırlık sömürge tahakkümünden son-

ra kültür pıhtılaşmış ve taşlaşmış bir hal alır. Ulus gerçekliğinin çöküşe uğraması ve ulusal kültürün ölüm sancıları birbirini besler. Bu nedenle, kurtuluş mücadelesi sırasında bu ilişkilerin gelişimini izlemek hayati bir önem taşır. Kültürün inkârı, her tür duygu ya da dinamizm belirtisinin hor görülmesi ve her tür örgütlenmenin yasaklanması, sömürge insanındaki saldırgan davranış tarzının ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Ama bu davranış kalıbı bir savunma tepkisidir; belirli hatlara sahip değildir; anarşik ve etkisizdir. Sömürge talanı, yoksulluk ve yaygın kıtlık, sömürge insanını gitgide örgütlü isyana iter. Yavaş yavaş, farkına varılmadan karşı karşıya geliş gereği kendisini dayatır ve sonunda halkın büyük çoğunluğu tarafından hissedilir. Daha önce var olmayan gerilimler ortaya çıkar. Uluslararası olaylar, sömürgeci imparatorlukların tüm kesimlerinin çöküşü ve sömürge sistemine içkin çelişkiler bir yandan ulusal bilinci motive edip canlandırırken, diğer yandan da sömürge insanının savaşma yeteneğini güçlendirir ve teşvik eder.

Artık sömürge sisteminin her düzeyinde var olan bu yeni gerilimlerin kültürel cephede de yansımaları olur. Örneğin yazın alanında görece aşırı bir üretim görülür. Bir zamanlar sömürgeci yazınının soluk bir taklidi olan yerli üretim çeşitlenir ve kendine özgü bir nitelik edinir. Baskı döneminde asıl olarak tüketici olan entelijansiya, artık üretici olur. Yazın başta kendisini trajedi ve şiirle sınırlar. Daha sonra romanlar, kısa hikâyeler ve denemeler ortaya çıkar. Kurtuluş mücadelesinin yöntem ve amaçları netleştikçe şiirsel yaratıcılığın soluklaşmasına yol açan bir tür iç örgütlenme, bir ifade yasası vardır sanki. Temalarda kökten bir değişim olur. Gerçekten de, işgalciye güven veren o acı, umutsuz şikâyetleri, o gürültülü patlamaları giderek daha az görürüz. Sömürgeciler eskiden bu tür anlatım çabalarını teşvik etmişler ve var olmalarına yardımcı olmuşlardı. Aslında işgalci bu rahatsız edici teşhirleri, sergilenen bu sefaleti ve ateşli sözleri bir tür katarsise benzetiyordu. Bunları teşvik etmek, bir anlamda dramatiklikten kaçmak ve ortamı yumuşatmaktı.

Ama böyle bir durum uzun süre devam edemez. Aslında ulusal bilincin halk arasında kaydettiği ilerleme, sömürge aydını-

nın yaratılarını değiştirir ve onlara netlik kazandırır. Halkın kalıcı gücü karşısında aydın, ağıtları aşmaya yönelir. Yakınma önce suçlama halini alır, sonra davete dönüşür. Daha sonra da isyan çağrısı gelir. Ulusal bilincin berraklaşması, yazınsal üslup ve temalarda radikal değişikliklere yol açmakla kalmaz, tamamen yeni bir dinleyici kitlesi de yaratır. Sömürge aydını başta yalnızca işgalciyi düşünerek –etnik ya da öznel araçlarla, onu suçlama ya da hoşnut etme niyetiyle– işe koyulmuşken, yavaş yavaş kendi halkına yönelir.

Ancak bu noktadan sonra ulusal bir yazından söz edebiliriz. Yazınsal yaratı tamamen milliyetçi olan temaları ele alır ve anlatır. Tüm halkı ulusun var olması için savaşa çağırması anlamında, sözcüğün tam anlamıyla bir savaş yazınıdır bu. Savaş yazınıdır, çünkü ulusal bilince katkı sağlar, ona biçim ve çerçeve verir ve önüne yeni, sınırsız ufuklar açar. Bu bir savaş yazınıdır, çünkü tarihsel bir zamana yerleştirilmiş bir kararlılıktır, çünkü sorumluluk alır.

Başka bir düzeyde, vaktiyle sınıflandırılmış ve zaman içinde donmuş sözlü yazın, masallar, destanlar ve halk şarkıları değişmeye başlar. Sürükleyicilikten yoksun hikâyeler anlatan hikâyeciler artık anlattıklarına canlılık katar ve radikalliği giderek artan değişiklikler yaparlar. Savaşları güncelleştirmeye ve mücadele türlerini, kahraman adlarını, kullanılan silahları modernleştirmeye yönelik girişimler görülür. Dolaylı anlatım yöntemi giderek daha çok kullanılır. "Uzun zaman önce" demek yerine, "Anlatacaklarım başka bir yerde oldu, ama bugün ya da yarın burada da olabilir" gibi daha belirsiz ifadeler kullanılır. Buradan bakıldığında Cezayir örneği anlamlıdır. 1952-1953'ten itibaren eskimiş ve sönükleşmiş hikâyeciler, hem anlatma yöntemlerini hem de masallarının içeriğini kökten değiştirdiler. Eskiden az sayıda olan dinleyicileri hızla arttı. Epik anlatım standart biçimiyle yeniden ortaya çıkarak bir kez daha kültürel değeri olan özgün bir eğlence biçimi haline geldi. Sömürgecilik 1955'ten itibaren bu hikâyecileri sistematik olarak tutuklamaya başladığında, ne yaptığını çok iyi biliyordu.

Halkın bu yeni kahramanlık şarkılarıyla buluşması yeni bir coşku uyandırır; unutulmuş kas gerilimlerini tetikler ve hayal gücünü geliştirir. Hikâyeci ne zaman yeni bir bölüm anlatsa, halka gerçek bir çağrışım sunar. Yeni bir insan tipinin varlığı halka gösterilir. Şimdiki zaman artık kendi içine dönük değildir, her yöne kanalize edilmiştir. Hikâyeci, hayal gücünün dizginlerini bir kez daha elinden bırakır, buluşlar yapar ve yaratıcı haline gelir. Hatta böyle bir dönüşüme hazır olmayan karakterler, kaçaklar, serseriler gibi az çok toplumdışı kişiler bile yeniden keşfedilir ve saygınlık kazanırlar. Bir sömürgede hayal gücünün ve şarkılarla halk masallarının yaratıcılığının ortaya çıkışına çok dikkat etmek gerekir. Hikâyeci, deneme yanılmayla halkın beklentilerine karşılık verir ve yeni modeller, ulusal modeller aramaya koyulur; bu modeller ona aitmiş gibi görünse de, aslında dinleyicilerin desteğiyle ortaya çıkar. Komedi ve farslar yok olur ya da çekiciliğini kaybeder. Tiyatro ise artık yalnızca aydının huzursuz ve acı çeken bilincine ait değildir. Umutsuzluk verici ve ayaklanmacı karakterini yitiren tiyatro, halkın günlük işi haline gelir; hazır ya da hazırlanmakta olan bir eylemin parçası olur.

El sanatları alanında, pıhtılaşmış, taşlaşmış biçimler esnekleşir. Örneğin aynı belirli yüz ve duruştan binlercesi yapılan ağaç işçiliği çeşitlenmeye başlar. İfadesiz ya da aşırı gergin masklar ortaya çıkar; kollar bir eyleme koyuluyormuş gibi yukarı doğru kalkmıştır. İki, üç ya da beş figür içeren kompozisyonlar belirir. Sayıları çığ gibi büyüyen amatörler ya da eleştirmenler, geleneksel okulları yaratıcı çalışmaya teşvik ederler. Kültürel yaşamdaki bu yeni canlılık çoğu zaman fark edilmez. Ama ulusal mücadeleye katkısı yaşamsal önemdedir. Figürlere ve yüzlere can veren, yaratı teması olarak aynı heykel kaidesine oturtulmuş bir grubu seçen sanatçı, örgütlü hareketi esinler.

Uyanmakta olan ulusal bilincin seramik ve çömlekçilik alanlarında da az çok benzer etkisi olmuştur. Şekilcilik bir kenara bırakılır. Testiler, küpler ve tepsiler önce biraz, sonra hayli radikal bir biçimde yeniden şekillendirilir. Eskiden ancak birkaç tane olan ve geleneksel ahenk kurallarına uygun-

luk gösteren renkler, devrimci kabarışın etkilerini yansıtarak hep birden geri döner. Belirli kültürel koşullarda tamamen yasaklanmış olan bazı maviler ve sarılar, artık rahatsız etmeden ortaya çıkar. Aynı şekilde, sosyologlara göre bazı katı kurallı bölgelerde tipik olarak görülen insan yüzünün temsili tabusu da birdenbire yok olur. Metropol antropologları ve uzmanlar, bu değişimleri hemen fark ederler. Kodlara bağlanmış sanatsal üsluba ve sömürge sistemine uyumlu gelişen kültüre gönderme yaparak, bunların tümü reddedilir. Sömürgeci uzmanlar bu yeni biçimleri tanımaz ve yerli gelenekleri onların imdadına koşar. Yerli üslubunun savunucusu haline gelenler bizzat sömürgeciler olur. Sadece sömürge gerçekliğinin içinde olmadığı için hatırlamaya değer ve özel önem kazanan bir örnek verelim: Beyaz caz tutkunlarının, *bebop* gibi yeni üslupların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmasına verdikleri tepki. Sömürgecilere göre caz beş bardak viski içmiş, kendi şanssızlığına ve beyazların ırkçılığına ağlayan yaşlı bir "zenci"nin kırık, umarsız özlemiydi. Kendisini anlar anlamaz, tüm dünyayı farklı bir şekilde görmeye başlar başlamaz, umut ışığı görüp ırkçı dünyayı geri çekilmeye zorlar zorlamaz, borusunu canının istediği gibi çalacak, buğulu sesi yüksek ve berrak çıkacaktır. Caz üslupları, yalnızca ekonomik rekabetin ürünü değildir. ABD'de Güney'in yavaş da olsa kaçınılmaz yenilgisinin sonuçlarından biridir. Yoksul ve zavallı bir "zenci"nin hıçkırıklarla ağıt yaktığı caz türünün, yaklaşık elli yıl içinde belirli bir zencilik biçiminin ve belirli bir ilişki türünün donuk imgesine inanan beyazlarca savunulacağını düşünmek hiç de gerçekdışı olmayacaktır.

Dansları, şarkıları, geleneksel törenleri ve ritüelleri incelediğimizde de aynı dönüşümleri, aynı ilerlemeyi ve aynı sabırsızlığı buluruz. Dikkatli bir gözlemci, siyasal ya da silahlı mücadeleden çok önce bu sanatlarda yeni bir canlanmanın kalp atışlarını ve yaklaşan çatışmayı hissedebilir. Artık yakarışlar değil, alışılmadık ifade biçimleri, yaklaşan çatışmanın bir araya getirici ve seferber edici gücüyle donanmış, özgün temalar görülür. Her şey, halkın sağduyusunu uyandırmak ve ataleti ya da yenil-

giyi devre dışı bırakmak ve reddetmek için el ele çalışır. El sanatları, dans, müzik, yazın ve sözlü anlatıma yeni bir anlam ve dinamizm katıldığından, sömürge insanı, algısını yeniden kurar. Dünya artık lanetli değildir. Kaçınılmaz çatışma için gerekli koşullar olgunlaşmıştır.

Kültür alanında yeni bir enerjinin ortaya çıkışına tanık olmuştuk. Bu enerjinin, bu yeni biçimlerin, ulusal bilincin olgunlaşmasıyla bağlantılı olduğunu ve giderek daha da nesnelleştiğini ve kurumsallaştığını görmüştük. Ne pahasına olursa olsun, ulusal bir varoluş gereği bu yüzdendir.

Ayrıca pek savunulamayacak ortak hatalardan biri de, kültürel buluşlara girişmek ve yerli kültürünün değerini sömürge tahakkümü bağlamına yerleştirmektir. Paradoksal gibi görünen bir önermeye varmamızın nedeni budur: Sömürgeleştirilmiş bir ülkede, en temel, en kaba ve çeşitlilikten en yoksun haliyle milliyetçilik, ulusal kültürü savunmanın en etkili ve güçlü aracıdır. Bir kültür öncelikle bir ulusun ifadesidir; onun tercihlerinin, tabularının ve modellerinin ifadesidir. Öteki tabu, değer ve modeller bir bütün olarak toplumun her kademesinde oluşur. Ulusal kültür, bütün bu değerlerin toplamı, bir bütün olarak toplumun ve onun çoğul katmanlarının içinde ve dışındaki gerilimlerin sonucudur. Sömürge koşullarında, ulusun ve devletin desteğinden yoksun kalan kültür yok olur ve ölür. Dolayısıyla, ulusal kurtuluş ve devletin yeniden yaratılması, kültürün varlığı için gerekli önkoşullardır.

Ulus sadece kültürün, kültürel uyanışın, onun sürekli kendini yenilemesinin ve olgunlaşmasının önkoşulu değildir; bir gerekliliktir de. Birincisi, kültürün önündeki engelleri kaldıran ve yaratıcılık kapılarını açan, ulus olma mücadelesidir. Daha sonra, kültürün ifade koşullarını ve çerçevesini sağlayacak olan da ulustur. Ulus, kültüre güvenilirlik, geçerlilik, dinamizm ve yaratıcılık verebilecek tek güç olan o vazgeçilmez koşulları sağlar. Aynı şekilde, bu kültürün başka kültürlere açılmasını ve onları etkilemesini ve içine sızmasını sağlayacak olan da, ulusal karakterdir. Var olmayan bir kültürün gerçeklik üzerinde etki yaratması, onu etkileyebilmesi beklenemez. Dolayı-

sıyla ulusun yeniden inşası, sözcüğün en biyolojik anlamıyla ulusal kültüre can vermelidir.

Böylece, eski kültür katmanları arasındaki giderek önemi artan çatlakları görmüş olduk ve ulusal kurtuluş için belirleyici savaşın arifesinde yeni anlatım biçimleri ile hayal gücünün kanatlanışını kavradık.

Geriye önemli bir soru kalıyor: Mücadeleyle, siyasal ya da silahlı çatışmayla kültür arasında nasıl bir ilişki vardır? Çatışma sırasında kültür askıya mı alınır? Ulusal mücadele bir kültürün ifadesi midir? Kültür için sonrasında yararlı olsa da, kurtuluş savaşının kendi içinde kültürün inkârı olduğu sonucuna varmalı mıyız? Diğer bir deyişle, kurtuluş mücadelesi kültürel bir olgu mudur?

Sömürgeleştirilmiş bir halkın, ulusal egemenliğini tesis etmek için kalkıştığı bilinçli ve örgütlü mücadelenin olabilecek en büyük kültür açılımını oluşturduğuna inanıyoruz. Kültüre daha sonra geçerlilik ve enerji kazandıran, tek başına mücadelenin başarısı değildir; kültür, mücadele sırasında kış uykusuna yatmaz. Güncel mücadelenin gelişimi ve iç ilerleyişi, kültürün yönelebileceği çok sayıda yol açar ve üstü kapalı yeni olasılıklar gösterir. Kurtuluş mücadelesi, ulusal kültüre eski değer ve biçimlerini geri vermez. İnsanlar arasındaki ilişkileri temelden yeniden kurmayı amaçlayan bu mücadele, halk kültürünün ne biçimini ne de içeriğini etkiler. Mücadeleden sonra yalnızca sömürgecilik değil, sömürge insanı da yok olur.

Bu yeni insanlık, kendisi ve başkaları için kaçınılmaz olarak yeni bir hümanizm tanımlar. Mücadelenin amaç ve yöntemleri bu yeni hümanizmin habercisidir. Toplumun her düzeyini harekete geçiren, halkın niyet ve beklentilerini ifade eden ve yalnızca halkın desteğine dayanmaktan korkmayan bir mücadele istisnasız zafere ulaşır. Bu tür bir mücadelenin değeri, kültürel gelişim ve yenilikler için gerekli azami koşulları sağlamasıdır. Ulusal özgürlük bu koşullarda yaratıldıktan sonra, bağımsızlığını yeni kazanmış bazı ülkelerde görülen çetrefil kültürel kararsızlık söz konusu olamaz, çünkü ulusun doğuş ve işleyiş tarzı kültür üzerinde temel bir etki yapar. Halkın uyumlu eyle-

minden doğan ve halkın gerçek isteklerini cisimleştiren, devleti dönüştürebilen bir ulus, istisnai yaratıcılıklar sergileyebilir.

Kendi ülkesinin kültürü konusunda kaygı duyan, bu kültüre evrensel bir boyut kazandırmak isteyen sömürge insanı, bu amaca ulaşmak için güvenini yalnızca bağımsızlığın kaçınılmaz olduğu ve halkın bilincine kendiliğinden kazındığı ilkesine dayandırmaktan kaçınmalıdır. Amaç olarak ulusal kurtuluş bir şeydir, mücadelenin yöntemleri ve halk bileşenleri başka bir şey. İnanıyoruz ki, kültürün geleceği ve bir ulusal kültürün zenginliği, özgürlük mücadelesine esin kaynağı olan değerlere dayanır.

Şimdi bazı ikiyüzlüleri deşifre etme zamanı geldi. Bazıları diyor ki, insanlık milliyetçilik aşamasını çoktan geçti, daha büyük siyasal birlikler kurma zamanı geldi, dolayısıyla eski moda milliyetçiler, hatalarını düzeltmeliler. Biz inanıyoruz ki, tam tersine, çok ciddi sonuçları olabilecek hatalar, tam da ulusal aşamayı atlama arzusundan kaynaklanır. Kültür ulusal bilincin ifadesiyse, ele aldığımız durumda, ulusal bilincin kültürün en yüksek biçimi olduğunu söylemekte bir an bile tereddüt etmem.

Kendilik bilinci, iletişime kapıyı kapamak değildir. Tam tersine, felsefe bize bunun iletişimin güvencesi olduğunu öğretiyor. Ulusal bilinç, ki bu milliyetçilik değildir, bize uluslararası bir boyut kazandırabilir. Ulusal bilinç ve ulusal kültür sorunu, Afrika'da özel bir boyut kazanmıştır. Afrika'da ulusal bilincin doğuşunun Afrika bilincinin doğuşuyla bağlantısı vardır. Afrikalıların ulusal kültüre karşı sorumlulukları aynı zamanda "zenci-Afrikalı" kültürüne karşı da sorumluluklarıdır. Bu ortak sorumluluk, metafizik bir ilkeye değil, sömürgeciliğin hâlâ tutunmaya çalıştığı bir Afrika'da her bağımsız devletin kuşatılmış, kırılgan ve sürekli tehlike altında olan bir ulus olduğunu anlatan basit kuralın farkında olunmasına dayanır.

İnsan, davranışlarıyla değerlendiriliyorsa, o zaman bugün Afrikalı aydınlara düşen en acil görevin kendi uluslarını inşa etmek olduğunu söyleyebilirim. Bu inşa doğru olursa, yani halkın açık iradesini ifade ederse, Afrika halklarının huzursuzlu-

ğunu yansıtırsa, o zaman kaçınılmaz olarak evrensel değerlerin keşfedilmesine ve ilerletilmesine yol açacaktır. Ulusal kurtuluş, diğer uluslardan uzaklaştırmak bir yana, ulusu tarih sahnesine çıkarır. Uluslararası bilinç, ulusal bilincin bağrında büyür ve gelişir. Bu iki yönlü gelişme, aslında bütün kültürlerin benzersiz odak noktasıdır.

İkinci Siyah Sanatçı ve Yazarlar Kongresi'nde
sunulan tebliğ (Roma, 1959)

5

Sömürge Savaşı ve Zihinsel Rahatsızlıklar

Ama savaş devam ediyor. Sömürgeci saldırının halkımızda açtığı sayısız ve bazen onulmaz yaraları daha yıllarca sarıyor olacağız.

Bugün insanlığın haklı kurtuluş mücadelesine karşı savaşan emperyalizm, oraya buraya çürüme tohumları ekiyor; bunları topraklarımızdan ve zihinlerimizden söküp atmalıyız.

Bu bölümde Cezayir halkının verdiği ulusal kurtuluş savaşından kaynaklanan zihinsel rahatsızlıklar sorununu ele alacağız.

Belki de okur bu psikiyatrik notları böyle bir kitapta yersiz ve zamansız bulacak, ama bu konuda yapabileceğimiz bir şey yok.

Bu savaşta ortaya çıkan psikiyatrik olguların, davranış ve düşünce bozukluklarının, hem "pasifikasyon" işini yürütenlerde hem de "pasifleştirilmiş" halk arasında önemli ölçüde görülüyor olması, bize bağlı bir durum değildir. Doğrusu şu ki, sömürgecilik, özü gereği psikiyatri klinikleri için uygun ortamı zaten yaratıyor. 1954'ten beri yaptığımız çeşitli bilimsel araştırmalarda, bir sömürge insanını "iyileştirme"nin, diğer bir deyişle onu sömürge tipi bir toplumsal ortama tümüyle uydurmanın güçlüğüne Fransız ve uluslararası psikiyatristlerin dikkatini çekmek istiyoruz.

Ötekinin sistematik inkârı ve ötekini her tür insani özellikten yoksun bırakmaya yönelik delice kararlılık nedeniyle, sömürgecilik sömürge insanını kendisine sürekli "Aslında ben kimim?" sorusunu sormaya zorlar.

Sömürge insanıyla sömürgeci arasındaki bu şiddetli çarpışmanın yarattığı savunmacı tutumlar, sömürge insanının kişiliğini ortaya koyan bir yapı oluşturur. Sömürge rejiminde geçirilecek tek bir gün, sömürge insanında açılan yaraların büyüklüğünü ve derinliğini incelemek ve değerlendirmek, bu "duyarlılığı" anlamak için yeter. Bir sömürge insanının yalnızca tahakküm altındaki bir insan olmadığını da hatırlamak gerekir. Alman işgali sırasında Fransızlar "insan" olarak kaldılar. Fransız işgali sırasında Almanlar da "insan" olarak kaldılar. Cezayir'de yalnızca tahakküm yoktu; bir toprağı işgal eder gibi her şeyi işgal etme iradesi vardı. Cezayirliler, peçeli kadınlar, palmiyeler ve develer, Fransız varlığının manzarasını, *doğal* arka planını oluşturuyordu.

Kökten isyancı, inatçı, baş eğmez doğa, aslında sömürgelerde çalılar, sivrisinekler, yerliler ve hastalıklarla temsil edilir. Sömürgecilik ancak bu ehlileşmemiş doğayı denetim altına alınca başarılı olmuştur. Çalıların arasından demiryolu geçirmek, bataklıkların kurutulması ve yerli nüfusun siyasal ve ekonomik varlığını yok etmek, aslında tek ve aynı şeydir.

Sömürgeciliğe silahlı mücadeleyle meydan okunmadığı dönemde zararlı güdüler toplamı belirli bir eşiği aştığında, sömürge insanının savunma mekanizması çöker ve çoğu psikiyatri kliniklerine düşer. Bu muzaffer sömürgecilik döneminin sakin ortamında ortaya çıkan sürekli ve belirgin zihinsel semptomlar, baskının dolaysız sonuçlarıdır.

Bugün Cezayir halkının son yedi yıldır kıran kırana verdiği ulusal kurtuluş savaşı, toplumun tümünü etkilediği oranda zihinsel bozukluklar için elverişli bir zemin haline gelmiştir.[1] Bu

1 *L'an V de la révolution algérienne* adlı kitabın ilk iki baskısında yayımlanmamış önsözde, bunun ortaya çıkardığı psikosomatik sonuçlarıyla kolektif ve karşılıksız bir kıyım içinde boğulan tüm bir Cezayirli kuşağının Fransa'nın Cezayir'deki insan mirası olacağını zaten belirtmiştik. Cezayir'de işkenceyi kınayan Fransızlar sürekli olarak tümüyle Fransız bakış açısını benimserler. Bu bir kı-

bölüme, özellikle anlamlı bulduğumuz ve tarafımızdan tedavi edilmiş bazı Cezayirli ve Fransız hastaların vakalarını ekledik. Burada bilimsel bir çalışma sunmadığımızı ve tıbbi anlamda semiyolojik [tanıya yönelik], nosolojik [hastalık sınıflandırmasına yönelik] ya da terapötik [tedaviye yönelik] tartışmalardan kaçınacağımızı söylemeye gerek yok. Adı geçen birkaç teknik terim, yalnızca rehberlik etmesi için kullanılmıştır. Ama iki konuda ısrar ediyoruz:

Klinik psikiyatri, genel bir kural olarak, hastalarımızın gösterdiği farklı bozuklukları "tepkisel psikozlar" başlığı altında sınıflar. Bunu yaparken de bozukluğun tetiklediği duruma öncelik verilir. Bazı vakalarda hastanın psikolojik, duygusal, biyolojik geçmişinin rolünden ve bulunduğu ortamın etkisinden söz edilir. Burada seçilen vakalarda, tetikleyici etkenin asıl olarak kanlı, acımasız ortam, insanlıkdışı uygulamaların yaygınlığı ve insanların tam bir yıkıma tanık olmalarının yol açtığı kalıcı izlenim olduğunu düşünüyoruz.

A serisindeki 2 numaralı vaka, tipik bir tepkisel psikozdur; ama B serisindeki 1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı vakalar, özel ve tek bir tetikleyici olaydan ziyade çok daha yaygın bir etkenin varlığını düşündürüyor. Söz konusu etken savaştır; dünyayı temelinden sarsan ve bozan, aslında tetikleyici olan, çoğunlukla tam bir soykırım özelliğine bürünen sömürge savaşıdır. Yerleşik terimi kullanırsak bu da bir tepkisel psikozdur ama sömürge savaşının genel ve özel koşullarına özel bir vurgu yapmamız gerekir. İki büyük dünya savaşından sonra sürgün edilmiş veya bombardımanlara maruz kalmış sivil kurbanlar ve savaşa cephede katılmış askerlerin zihinsel patolojisi üzerine de çok sayıda yayın çıktı. Burada belirtilen bazı psikiyatrik tabloların daha önce rastlanmadık görünümü, bu sömürge savaşı-

---

nama değil, yalnızca bir teyit: Bugünkü işkencecilerle potansiyel işkencecilerin vicdanlarını korumak ve Fransız gençliğini ahlâki çöküşten korumak istiyorlar. Biz ise böyle bir yaklaşımı yalnızca onaylayabiliriz. Buraya alınan bazı gözlemler, özellikle de A serisinin 4 ve 5 numaralı vakaları, ne yazık ki Fransız demokratların bu saplantılı korkusunu gösterip doğrulamakta. Her halükârda bizim amacımız, beklenebileceği gibi her tür işkencenin işkence görenin kişiliğini derinden bozacağını göstermektir.

nın, neden olduğu patolojide bile yeni olduğunu –hâlâ gerekiyorsa– doğrular.

Bu tepkisel bozuklukların görece zararsız olduğu ve sekonder psikotikleşme vakalarının, yani kişiliğin tamamen altüst olduğu vakaların da elbette ele alınabileceği, ama bunların yalnızca istisna olduğu şeklindeki yerleşik anlayış da bizce pek dikkate alınmamalıdır. Biz, tam tersine, bu patolojik süreçlerin kural olarak çoğunlukla kötü sonuçlara vardığı görüşündeyiz. Bunlar aylarca süren, benliğe tüm gücüyle saldıran ve hemen her zaman geriye neredeyse çıplak gözle görülebilecek bir hasar bırakan rahatsızlıklardır. Mevcut bütün kanıtlara göre, bu tür hastaların geleceği son derece kritiktir. Bu görüşü aydınlatmak için bir örnek verelim.

Birkaç yıldır bağımsız olan bir Afrika ülkesinde bir yurtseveri, eski bir direnişçiyi tedavi etme olanağı bulmuştuk. Otuzlu yaşlarındaki bu adam, bizden tavsiye alma ve yardım talebiyle geldi. Her yılın belirli bir zamanında uzun süreli uykusuzluk, anksiyete ve intihar saplantısı yaşıyordu. O belirli zaman dilimi, bir yere bomba koyması emrinin verildiği gündü. Saldırıda on kişi ölmüştü.[2]

Yaptığı eylemi reddetmeyi bir an bile düşünmeyen bu militan, ulusal bağımsızlık için ödemek zorunda olduğu bedeli tam olarak kavramıştı. Bu tür sınır vakalar, devrimci çerçeve içinde sorumluluk sorununu ortaya koymaktadır.

---

2 Semptomların ortaya çıkış koşulları birkaç nedenden ilginçtir. Ülkesi bağımsızlığına kavuştuktan birkaç ay sonra hasta eski sömürgeci ülkeden kişilerle tanışıklık kurdu. Arkadaş oldular. Bu erkek ve kadınlar yeni kazanılan bağımsızlığa memnun olmuşlar ve ulusal kurtuluş mücadelesindeki yurtseverlerin cesaretine tereddüt etmeden saygı duymuşlardı. Militan o zaman, bir tür vertigo yaşadı. Koyduğu bombanın kurbanları arasında yeni arkadaşlarına benzer kişiler olup olmadığını sordu kendine. Bombalanan kahvehanenin ünlü ırkçıların mekânı olduğu doğruydu, ama yoldan geçen biri de içeriye girip bir içki alabilirdi. O günden itibaren hasta, geçmiş olayları düşünmekten kaçınmaya çalıştı. Ama paradoksaldır, o belirli tarihten birkaç gün önce ilk semptomlar patlak verdi. O zamandan beri de sürekli kendilerini gösterir oldular. Diğer bir deyişle, eylemlerimiz peşimizi asla bırakmaz. Bu eylemlerin düzenlenişi, uygulanışı ve güdülenişleri *a posteriori* kökten dönüşmüş olabilir. Bu hiç de tarihin ve çok sayıdaki belirleniminin en ufak tuzağı değildir. Ama vertigodan kaçabilir miyiz? Vertigonun her yaşamı yakalamadığını kim iddia etmeye kalkışabilir?

Aktardığımız gözlemler, 1954-1959 arası dönemi kapsıyor. Bazı hastalar Cezayir'de, ya hastanelerde ya da özel muayenehanelerde tedavi edildi. Diğerleri Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun sağlık birimlerinde tedavi gördü.

Burada beş vaka yer alıyor. Bunlar, ağır tepkisel bozuklukların çok açık semptomlarını gösteren Cezayirli ya da Avrupalılardır.

1. Vaka - Karısının tecavüze uğramasından sonra bir Cezayirlide görülen iktidarsızlık

B. yirmi altı yaşında bir erkek. Bize uykusuzluk ve sürekli migren şikâyetiyle, FLN'nin sağlık birimi tarafından gönderildi. Eski bir taksi sürücüsü olan B., on sekiz yaşından beri milliyetçi partilerde militandır. 1955'te FLN üyesi olmuş, taksisiyle defalarca siyasi broşürleri ya da siyasi liderleri taşımıştır. Sömürgeci baskı çok artıp FLN savaşı şehirlere taşıma kararı alınca, B. de komandoları eylem yerine yakın yerlere taşıma ve çoğunlukla dönüşte götürmek üzere bekleme görevini üstlenir.

Ama bir gün şehrin Avrupalı kısmında hayli büyük bir komando baskınından sonra bölge giriş çıkışa kapatılınca, B. taksisini bırakmak, komandolar da dağılmak zorunda kalır. Düşman aramasından kaçmayı başaran B. bir arkadaşının evine sığınır. Birkaç gün sonra da evine dönemeden üstlerinin emriyle en yakındaki direnişçi grubuna katılarak yeraltına geçer.

Birkaç ay eşinden ve yirmi aylık kızından hiç haber alamaz. Ama polisin kentte haftalarca onu aradığını öğrenmiştir. Direnişçilerin yanında iki yıl geçirdikten sonra karısından onu unutmasını isteyen bir mesaj alır. Karısının namusu lekelenmiştir. B. geri dönüp onunla yaşamayı artık düşünmemelidir. Aşırı kaygılanan B., komutanından gizlice eve gitmek için izin ister. İsteği reddedilir, ama bir FLN üyesinin, B.'nin eşi ve ailesiyle ilişki kurması için girişimde bulunulur.

İki hafta sonra B.'nin birim komutanına ayrıntılı bir rapor gelir.

Terk ettiği taksisi (içinde iki makineli tüfek şarjörüyle birlikte) bulunduktan hemen sonra bir grup Fransız askeri ve polisi B.'nin evine gitmiştir. B.'nin evde olmadığını görünce karısını almış ve bir hafta kadar gözaltında tutmuşlardır.

Kadın, kocasının arkadaşları konusunda sorguya çekilmiş ve iki gün boyunca feci şekilde dayak yemiştir. Üçüncü gün bir Fransız askeri (kadın onun subay olup olmadığını bilmez) diğerlerini odadan çıkarıp ona tecavüz eder. Kısa bir süre sonra ikinci bir asker, bu kez odadakileri dışarıya çıkarmadan tecavüz eder ve "Bir daha lanet kocanı görme imkânı bulursan sana yaptıklarımızı söylemeyi unutma!" der. Kadın bir hafta daha başka sorgudan geçmeden orada kalır. Daha sonra mevcutlu olarak eve getirilir. Olayı annesine anlattığı zaman, annesi her şeyi B.'ye söylemesi gerektiği konusunda onu ikna eder. Bu yüzden kadın, kocasıyla ilk temas olanağını yakalar yakalamaz onuruna sürülen lekeyi itiraf eder.

İlk şok geçtikten sonra B., yaşamının her dakikasını davaya adayarak kendisini toplar. Aylar boyu, tecavüz edilen ya da işkence gören Cezayirli kadınlar hakkında raporlar toplar; bu kadınların kocalarıyla görüşme olanağı bulur ve kişisel şanssızlığı, incinmiş erkek onuru ikinci plana geçer.

1958'de B.'ye bir yurtdışı görevi verilir. Tam birliğine yeniden döneceği sırada uykusuzluk ve alışılmadık unutkanlıklar yoldaşlarını ve üstlerini endişelendirir. Dönüşü ertelenir ve tıbbi muayeneden geçmesi gerektiği kararına varılır. Biz B.'yi o zaman gördük. İlk izlenimimiz iyiydi. Canlı bir yüz, belki biraz

fazla canlı... Gülüşü biraz abartılı, coşkusu yüzeyseldi. "Ben iyiyim... İyiyim. Kendimi şimdi daha iyi hissediyorum. Bana vitamin, biraz iştah şurubu verin, sonra bırakın gideyim." Anlaşılan, derinlerde bir anksiyete vardı. Hemen hastaneye yatırıldı.

İkinci günden itibaren iyimserlik perdesi yok oldu. Karşımızda melankolik depresyon yaşayan, yatağa mahkûm bir anoreksik vardı. Her tür siyasi tartışmadan kaçıyor ve ulusal mücadeleyle ilgili her şeye dikkate değer bir ilgisizlik gösteriyordu. Kurtuluş savaşıyla ilgili haberleri dinlemekten kaçıyordu. Sorunlarını belirlemek çok zahmetli oldu, ama birkaç gün sonra hikâyesini yeniden kurmayı başardık.

Yurtdışındaki görevi sırasında B. cinsel ilişki kurmayı denemiş ama başarısız olmuştu. Bunun yorgunluğa bağlı olduğunu, kötü beslenmenin ve aşırı yürüyüşlerin normal bir sonucu olduğunu düşünerek iki hafta sonra yeniden denemiş ve gene başarısız olmuştu. Bir arkadaşı ona B12 vitamini almasını söylemişti. Vitamini hap şeklinde almıştı. Bir girişim daha, gene başarısızlık. Ayrıca ilişkiden birkaç saniye önce küçük kızının resmini yırtmak için içinde karşı konulmaz bir istek duymuştu. Böyle sembolik bir bağlantı, bilinçaltında ensest güdüler olasılığını düşündürebilirdi. Ama birkaç görüşme ve hastanın küçük bir kedinin dayanılmaz kokularla hızla çürüdüğünü gördüğü bir rüya bizi başka bir yola yöneltti. Bir gün küçük kızından söz ederken, "Bu kız," dedi, "onda da çürümüş bir şeyler var." Bu andan itibaren uykusuzluğu daha da arttı ve yüksek dozda nöroleptik verilmesine karşın hayli kaygı verici bulduğumuz bir anksiyete gösterdi. Sonra bizimle ilk kez karısı hakkında konuştu. Gülerek, "Fransızların tadına baktı" dedi. İşte o an tüm hikâyeyi birleştirebildik. Olayların dokusu netleşti. Bize ne zaman cinsel ilişkiyi denese karısını düşündüğünü söyledi. İtirafları bize çok önemli göründü.

> Bu kızla evlendim, oysa kuzenime âşıktım. Ama kuzenimin ailesi kızlarını başka biriyle evlendirdi. Bu yüzden ailemin bana bulduğu ilk kızı kabul ettim. Karım iyiydi, ama onu sevmiyordum. Kendime hep şöyle derdim: "Henüz gençsin, biraz bekle,

doğru kızı bulunca boşanır ve mutlu bir evlilik yaparsın." Yani karıma çok bağlı değildim. Savaşla birlikte daha da uzaklaştım. Sonunda öyle bir hale geldi ki, eve gelir, yemeklerimi yer ve neredeyse onunla hiç konuşmadan uyurdum.

Direnişçilerin arasında karımın Fransızların tecavüzüne uğradığını öğrenince, önce o namussuzlara öfke duydum. Sonra, "Oh iyi, fazla zarar vermemişler, öldürmemişler. Hayatına yeni baştan başlayabilir" dedim. Birkaç hafta sonra *beni aradıkları için* ona tecavüz ettikleri kafama dank etti. Konuşmadığı için cezalandırmak amacıyla ona tecavüz etmişlerdi. En azından bir militanın adını verebilirdi; böylece o kişiden yola çıkarak tüm şebekeyi bulur ve ortadan kaldırabilir, hatta belki beni de yakalayabilirlerdi. Dolayısıyla bu basit bir tecavüz olayı değildi, *dovvar*larda sık sık gördüklerime benzer, aylaklıktan ya da sadistçe nedenlerle yapılmış bir şey değildi; kocasını ele vermektense her şeye katlanmaya hazır inatçı bir kadına yapılan tecavüzdü. Ve o koca da *bendim*. Bu kadın hayatımı kurtarmış, örgütü korumuştu. Onurunun lekelenmesinin nedeni bendim. Gene de bana, "Senin için katlandıklarıma bak" demiyordu. Tam tersine, "Beni unut, yeni bir hayata başla, çünkü onurum lekelendi" diyordu.

O zaman, savaştan sonra karıma geri dönme kararını verdim; gözlerinin önünde ırzlarına geçilen karılarının gözyaşlarını silen köylüler görmüştüm. Bu beni çok sarstı; itiraf etmeliyim ki, başta bu tavrı anlayamadım. Ama sivillere durumu açıklamak için bu tür olaylara sık sık müdahale etmemiz gerekiyordu. Fransız askerlerinin tecavüz ettiği ve hamile kalan kızlara evlilik teklifinde bulunan siviller gördüm. Bütün bunlar karımı yeniden düşünmeme yol açtı.

Böylece ona geri dönmeye karar verdim, ama onu gördüğümde nasıl tepki vereceğimi hâlâ bilmiyorum. Kızımın resmine bakarken, çoğu zaman sanki karımla ilgili her şey çürümüş gibiydi; kızımın da lekelendiğini düşünüyordum. Ona işkence yapmış olsalar, bütün dişlerini sökmüş olsalar ya da kolunu kırsalar bu kadar aldırmazdım. Ama bu şey, böyle bir şeyi nasıl atlatabilirim? Neden her şeyi bana anlatması gerekiyordu ki?

Sonra bana "cinsel başarısızlığının" endişelerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını sordu.

Ben de yanıt verdim: "Çok mümkün."

Sonra yatağa oturdu.

"Senin başına gelmiş olsaydı ne yapardın?"

"Bilmiyorum..."

"Karına döner miydin?"

"Sanırım dönerdim..."

"Ah, bak işte... Sen de pek emin değilsin."

Başını ellerinin arasına aldı ve birkaç saniye sonra da odadan çıktı.

O günden sonra yavaş yavaş siyasi tartışmaları dinlemeyi kabul etti, migren ve anoreksiya önemli ölçüde azaldı. İki hafta sonra birliğine geri dönerken bana şöyle dedi: "Bağımsızlığı kazanınca karıma geri döneceğim. İlişkimiz yürümezse gelip seni Cezayir'de görürüm."

2. Vaka - Katliamdan sağ kurtulan bir kişide görülen rastgele öldürme dürtüsü

S. otuz yedi yaşında bir fellah. Konstantin şehri yakınlarındaki bir *dovvar*da yaşıyor. Politikaya hiç karışmamış. Savaş başladıktan sonra yaşadığı bölgede Cezayir güçleriyle Fransız ordusu arasında şiddetli çarpışmalar olmuş. Dolayısıyla S. ölümler ve yaralanan insanlar görmüş. Ama her şeyin dışında kalmaya devam etmiş. Nüfusun genelinin yaptığı gibi o köyün halkı da oradan geçen Cezayirli savaşçılara yardım edermiş. Ama bir gün, 1958'in başında, *dovvara* yakın bir yerde ölümcül bir pusu kurulmuş. Düşman güçleri operasyon başlatarak tek bir asker bulunmayan köyü kuşatmışlar. Bütün köylüleri toplayıp sorguya çekmişler. Kimse konuşmamış. Birkaç saat sonra bir Fransız subay helikopterle gelerek, "Bu *dovvar* için fazla yaygara koparıldı. Yerle bir edin!" demiş. Askerler evleri ateşe vermeye başlamışlar. Biraz yiyecek ya da giysi almak isteyen kadınlar dipçik darbeleriyle uzaklaştırılmış. Bazı köylüler genel karışıklıktan yararlanarak kaçmışlar. Subay, kalan erkeklerin bir araya top-

lanmasını ve yakınlardaki vadiye getirilmesini emretmiş. Katliam orada yapılmış. Yirmi dokuz kişi yakın mesafeden ateş edilerek öldürülmüş. S. sağ uyluğundan ve sol kolundan iki mermi yemiş, kola saplanan mermi kol kemiğini kırmış.

S. bayılmış ve kendine gelince kendisini bir grup Ulusal Kurtuluş Ordusu direnişçisi arasında bulmuş. Sağlık birimi tarafından tedavi edilmiş ve hareket edebilecek hale gelir gelmez tahliye edilmiş. Yolda davranışları giderek daha da anormalleşmiş ve ona eşlik edenleri sürekli endişelendirmiş. Sivil olmasına karşın silah istemiş ve kimsenin arkasında yürümesine izin vermemiş. Önünde insan olmasını da reddetmiş. Bir gece bir askerin silahını almış ve uyuyan askerlere beceriksizce ateş etmeye çalışmış. Biraz kaba biçimde silahı elinden alınmış. Bundan sonra elleri bağlanmış.

Merkeze gelişi işte bu şekilde olmuştu. Bize ölü olmadığını ve diğerlerine iyi bir oyun oynadığını anlatmakla başladı. Kalkıştığı cinayet girişiminin hikâyesini yavaş yavaş birleştirmeyi başardık. S. gergin değildi, ama şiddetli ruhsal dalgalanmalar yaşıyor ve bağırıyordu, aşırı heyecanlıydı. Bir şey kırıp dökmedi, ama bitmek bilmeyen konuşmasıyla herkesi bitkin düşürdü. Tüm servis onun dile getirdiği "herkesi öldürme" niyetine karşı sürekli teyakkuz halindeydi. Hastanede kaldığı süre içinde yaklaşık sekiz hastaya uyduruk silahlarla saldırdı. Hemşireler ve doktorlar da onun gazabından kurtulamadı. Hemen her zaman ortaya çıkmaya hazır genel bir saldırganlığın karakterize ettiği latent epilepsi vakalarından biriyle karşı karşıya olup olmadığımızı bile sorguladık.

Narkoterapiye başladık. Üçüncü günden itibaren günlük konsültasyonlar patolojik sürecin dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağladı. Hastanın kafa karışıklığı giderek azaldı. Aşağıda, söylediklerinden bazı alıntılar bulacaksınız:

> Allah benimledir, ama ölenlerin yanında olmuş olamaz. Çok şanslıydım... Hayatta ölmemek için öldüreceksin... Bu iş hakkında hiçbir şey bilmediğimi düşününce... Aramızda Fransızlar var: Arap kılığına girmişler. Hepsinin öldürülmesi gerek...

Bana bir makineli verin. Bütün bu sözde Cezayirliler aslında Fransız ve beni rahat bırakmayacaklar. Ne zaman uyumak istesem odama geliyorlar. Ama artık neyin peşinde olduklarını biliyorum. Herkes beni öldürmek istiyor. Ama kendimi savunacağım. Hepsini öldüreceğim, her birini. Hepsinin gırtlağını keseceğim, seninkini de. Siz, hepiniz beni öldürmek istiyorsunuz, ama başka yollar bulmanız gerekecek. Sizi öldürmek beni hiç mi hiç etkilemez. Siz büyükler ve küçükler, kadınlar, çocuklar, köpekler, kuşlar, eşekler... kimse kurtulamayacak. O zaman huzur içinde uyuyabilirim.

Bütün bunları kesik kesik anlattı; hastanın tavrı düşmanca, küçümser ve mesafeliydi.

Üç hafta sonra ajite hali yok oldu, ama yalnız kalma eğilimi ve iletişim kurma isteksizliği nedeniyle rahatsızlığının çok daha ciddi bir gelişme içinde olmasından korktuk. Ama bir ay sonra durumuna uygun bir iş öğrenmek için dışarı çıkmak istedi. Sonra FLN'nin sosyal birimine gönderildi. Onu altı ay sonra gördük, iyiye gidiyordu.

3. Vaka - Bir kadını öldürdükten sonra benlik yitiminin eşlik ettiği, ciddi anksiyete bozukluğundan kaynaklı psikoz

D. eski bir öğrenci, ALN savaşçısı, on dokuz yaşında. Merkeze geldiğinde hastalığının üzerinden birkaç ay geçmişti. Semptomlar karakteristikti: derin depresyon, ellerin sürekli terlemesi, dudaklarda kuruluk. Derin derin iç çekiyordu. Ağır uykusuzluk, rahatsızlık başladıktan sonra iki intihar girişimi. Konuşma sırasında işitsel halüsinasyon. Bazen gözlerini yukarıda belirli bir noktaya birkaç saniye sabitliyor, bu arada yüzü aydınlanıyor, orada bir şey gördüğü izlenimini veriyordu. Tutarsız düşünceler... Psikiyatride bloklama olarak bilinir: Bir mimik ya da ifade başlıyor, sonra belirgin bir neden olmadan birdenbire kesiliyor. Ama özellikle bir öge ilgimizi çekti: Hasta, kanının döküldüğünden, damarlarının boşaltıldığından ve anormal kalp atışlarından söz ediyordu. Bize kanamayı durdur-

mamız ve hastaneye gelip "kanını emme"lerine izin vermememiz için yalvardı. Bazı zamanlar hiç konuşamadığında bizden kalem istiyor, şöyle yazıyordu: "Sesimi kaybettim, tüm hayatım elimden akıp gidiyor." Bu benlik yitimi görüntüsü, hastalığın ciddi bir aşamaya ulaştığına inanmamıza yol açtı.

Konuşmalarımız sırasında, hasta birkaç kez, gece olduğunda onu öldürmeye gelen bir kadından söz etti. Daha önce taptığı annesinin öldüğünü ve bu kaybı atlatamadığını (o anda sesi kısılmış ve biraz gözyaşı dökmüştü) bildiğim için, sorguyu annelik imgesine yönelttim. Onu rahatsız eden kadını tarif etmesini istediğim zaman, bu kadının yabancı biri olmadığını, onu çok iyi tanıdığını ve onu öldürdüğünü söyledi. Freud'un *Yas ve Melankoli*'de tanımladığı gibi, annesinin ölümünden sonra bilinçaltı suçluluk kompleksiyle karşı karşıya olup olmadığımızı anlamaya çalıştık. Hastaya, onu bu kadar iyi tanıdığı ve öldürdüğü için bu kadın hakkında daha çok şey anlatmasını söyledik. Böylece aşağıdaki hikâyeyi birleştirmeyi başardık:

> Yeraltı hareketine katılmak için öğrencilik yaptığım kentten ayrıldım. Birkaç ay sonra evden haber aldım. Annemin bir Fransız askeri tarafından infaz edildiğini ve kız kardeşlerimden ikisinin kışlaya götürüldüğünü öğrendim. Bugün bile nerede olduklarını bilmiyorum. Annemin ölümü beni derinden sarstı. Birkaç yıl önce babam öldüğünden beri ailedeki tek erkek bendim ve tek amacım annemle kız kardeşlerim için yaşamı kolaylaştıracak bir şeyler yapmaktı. Bir gün beyaz yerleşimcilere ait büyük malikâneye gittim. Orada ünlü bir sömürgeci olan yönetici, iki Cezayirli sivili öldürmüştü. Oraya vardığımızda gece olmuştu ama adam evde değildi. Yalnızca karısı evdeydi. Kadın bizi görünce bağırmaya ve onu öldürmememiz için yalvarmaya başladı. "Kocam için geldiğinizi biliyorum," dedi. "Ama o burada değil... Ona defalarca politikayla ilgilenmemesini söyledim." Kocasını beklemeye karar verdik. Ama ben sürekli kadına bakıyor ve annemi düşünüyordum. Kadın iskemlede oturuyordu, kafası başka yerlerdeymiş gibiydi. Neden onu öldürmüyorum diye düşündüm. Sonra kadın birden-

bire ona baktığımı fark etti. "Lütfen... beni öldürme... çocuklarım var" diye bağırarak üstüme atladı. Bir saniye sonra ölmüştü. Onu bıçağımla öldürmüştüm. Komutanım elimden silahı aldı ve gitmemi emretti. Birkaç gün sonra birlik komutanı beni sorguya çekti. Beni vuracaklarını düşünüyordum ama hiç umurumda değildi.[1] Sonra her yemekten sonra kusmaya başladım, uykularım da kötüydü. Daha sonra bu kadın her gece gelip kanımı istedi. Ama ya annemin kanı, o nerede?

O akşam, hasta yatağa yatar yatmaz odası gene de "kadınlar tarafından işgal edildi." Bütün kadınlar aynı kadının kopyasıydı. Her birinin karnında açık bir yara vardı. Kansız, hastalık derecesinde solgun ve dehşet verecek kadar zayıftılar. Genç hastaya işkence ettiler ve kendi kanlarını geri vermesini istediler. O an akan suyun sesi odayı doldurdu ve bu ses o kadar yükseldi ki gürültüyle akan bir şelaleye dönüştü. Genç hasta, odasının döşemesinin kanla –kendi kanıyla– dolduğunu gördü. Bu arada kadınların rengi yavaş yavaş yerine geldi ve yaraları kapanmaya başladı. Hasta endişeyle dolu ve ter içinde uyandı ve şafağa kadar ajite hali geçmedi.

Genç hasta şu anda birkaç haftalık tedavi görmüş durumda ve oneroid semptomlar (kâbuslar) neredeyse tamamen yok oldu. Ne var ki kişiliğinde ciddi bir bozukluk kaldı. Annesini düşünmeye başladığı anda annenin yerini karnı deşilmiş bu kadın alıyor. Bilimsel görünmeyebilir ama bence bu gencin kişilik bozulmasını ancak zamanın iyileştirebileceğine inanıyorum.

4. Vaka - Hastanede tedavi altındayken kurbanlarından biriyle, uyuşma rahatsızlığıyla bize gelen Cezayirli bir yurtseverle karşılaşan, depresyon geçiren Avrupalı bir polis

A. yirmi sekiz yaşında, evli ve çocuksuz. Birkaç yıldır karısıyla birlikte çocuk sahibi olmak için tedavi gördüklerini öğrendik. Davranış bozuklukları nedeniyle onu bize üstleri göndermişti.

1 Tıbbi ve hukuki raporlar olayın patolojik niteliğini vurguladıktan sonra ALN Merkezi'nin açtığı soruşturma düştü.

İlk temas hayli iyi görünüyordu. Hasta bize kendi kendine sorunlarından söz etti. Karısıyla ve karısının ailesiyle ilişkileri iyiydi. İşyerinde meslektaşlarıyla arası iyiydi ve üstleri üzerinde iyi bir izlenimi vardı. Sorunu, gece uyumasına engel olan çığlıklar duymasıydı. Son birkaç haftadır yatağa yatmadan önce sıcaktan boğulacak gibi olan karısının bütün şikayetlerine karşın bütün panjurları indirdiğini ve pencereleri sıkı sıkı kapattığını (mevsim yazdı) anlattı. Çığlıkları daha az duymak için kulaklarına pamuk da tıkıyordu. Bazen gece yarısı uğultuyu duymamak için radyoyu açıyor ya da müzik çalıyordu. Sonuç olarak onu rahatsız eden tüm sıkıntılarını bütün ayrıntılarıyla anlattı.

Birkaç ay önce FLN ile savaşacak bir tugaya gönderilmişti. Başta bazı bina ya da kahvehaneleri izleme görevi verilmişti, ama birkaç hafta sonra polis merkezinde tam zamanlı olarak çalışmaya başladı. Orada sorgulara girdi, bu sorgular "dayaksız" olmuyordu. Çünkü, "asla itirafta bulunmak istemiyorlardı." Şöyle devam etti:

> Bazen, bizi biraz olsun düşünüyorlarsa baklayı ağızlarından çıkarıp bizi kelime kelime bilgi almak için saatlerce uğraştırmamalarını söylemek istiyor insan. Ama ha duvarla konuşmuşsunuz ha onlarla. Sorduğumuz bütün sorulara "Bilmiyorum" diye yanıt veriyorlardı. Adlarını sorduğumuz zaman bile. Nerede yaşadıklarını sorsak, "Bilmiyorum" derlerdi. Tabii onlara işimi göstermek zorundaydım. Ama çok bağırıyorlardı. Başta bu beni güldürdü. Ama sonra sinirimi bozmaya başladı. Bugün çığlık sesinden sorgunun hangi aşamaya geldiğini anlayabilirim. İki yumruk ve kulaklarının arkasına cop darbesi yiyen bir adamın belirli bir konuşma, bağırma ve masum olduğunu söyleme biçimi vardır. İki saat askıda kaldıktan sonra sesinin tonu değişir. Küvetten sonra ses gene değişir. Böylece devam eder. Ama elektrik verildikten sonra dayanılmaz olur. Adamın her an ölebileceğini düşünürsünüz. Elbette bağırmayanlar da var, bunlar dayanıklı insanlar. Ama onları oracıkta öldüreceğimizi sanırlar. Ama biz onları öldürmekle ilgilenmeyiz. Bizim is-

tediğimiz bilgidir. Önce onları bağırtmaya çalışırız, er geç boyun eğerler. İlk zaferimiz budur. Sonra devam ederiz. Emin ol, bunu yapmak istemezdik. Ama işleri kolaylaştırmıyorlar. Şimdi evde bile onların çığlıklarını duyuyorum. Özellikle de polis merkezinde ölenlerin çığlıklarını. Doktor, bu işten usandım. Beni iyileştirirseniz, Fransa'ya dönmeyi isteyeceğim. Reddederlerse istifa ederim.

Bu durum karşısında hastaya sağlık izni verdim. Hasta hastaneye gitmeyi kabul etmediğinden onu özel hasta olarak tedavi ettim. Bir gün, terapi başlamadan hemen önce acilen koğuşa çağrıldım. A. evime geldiğinde karım ona beklemesini söylemiş, ama A. beni bulabileceği düşüncesiyle hastane bahçesinde yürüyüş yapmayı tercih etmiş. Birkaç dakika sonra eve dönerken yolda ona rastladım. Bir ağaca yaslanmıştı, ter içindeydi ve titriyordu, panik atak geçiriyordu. Onu arabama alıp evime götürdüm. Kanepeye uzanınca, hastanede, polis merkezinde sorgulanan (Cezayirli bir yurtsever) ve travma sonrası stres nedeniyle tedavi gören bir hastamı gördüğünü söyledi. O zaman bu polisin hastama yapılan işkenceye aktif olarak katıldığını öğrendim. A.'nın anksiyetesini azaltmak içi ona yatıştırıcı verdim. A. gittikten sonra hastanede yurtseverin tedavi edildiği koğuşa gittim. Personel hiçbir şey fark etmemişti, ama hasta bulunamıyordu. Sonunda onu intihar etmeye çalıştığı banyoda saklanırken bulduk. O da polisi tanımış ve tekrar merkeze götürmek için kendisini aramaya geldiğini sanmıştı.

Daha sonra A. birkaç kez daha beni görmeye geldi ve durumunda hızlı bir ilerleme kaydedildikten sonra tıbbi nedenlerle Fransa'ya dönmeyi başardı. Cezayirli yurtsevere gelince, personelin onu yanlış düşündüğüne, polislerin hastane içine alınmadığına, onun çok yorgun olduğuna ve orada tedavi için bulunduğuna vb. ikna etmesi çok uzun zaman aldı.

5. Vaka - Karısına ve çocuklarına işkence yapan Avrupalı bir komiser

R. otuz yaşında. Kendi isteğiyle bize geldi. Haftalardır "bir şeylerin ters gittiğini" fark eden bir komiser. Evli, üç çocuğu var. Çok sigara içiyor: günde üç paket. İştahını kaybetmiş ve uykusu sürekli karabasanlarla bölünüyor. Bu karabasanlarda özellikle ayırt edici bir yan yok. Onu en çok rahatsız eden şey "delilik nöbetleri" dediği şeyler. Birincisi, ona karşı çıkılmasından hoşlanmıyor: "Şuna bir açıklama getirin, doktor: Biri bana karşı çıkar çıkmaz ona vurmak istiyorum. İşimin dışında bile yoluma çıkan insanlara vurma isteği duyuyorum. Hiç nedensiz... Örneğin gazete almak için gazeteciye gidiyorum, kuyruk var, beklemem gerekiyor. Gazetemi almak için elimi uzatıyorum (gazeteci eski bir arkadaşım). Kuyruktaki biri bana saldırgan bir tavırla, 'Sıranızı bekleyin!' diyor. E, onu dövmek istiyor ve kendi kendime, 'Birkaç saatliğine elime düşseydin dostum, benimle uğraşmaya kalkışmazdın' diyorum." Hasta, gürültüye dayanamıyor. Evde sürekli herkese vurma isteği duyuyor. Çocuklarına, hatta yirmi aylık bebeğine bile şiddetle saldırıyor.

Ama bir akşam karısı çocuklara karşı çok sert olduğunu acı acı sitem edince (Karısı ona "Allah'ım, sen delisin!" bile demişti) karısının üstüne atlaması, dövmesi ve "Sana bu evin hâkiminin kim olduğunu tam olarak öğreteceğim!" diye bağırarak bir iskemleye bağlaması onu çok korkutmuştu.

Neyse ki çocukları ağlayıp bağırmaya başladı. O zaman davranışının tam ağırlığının farkına vardı, karısını çözdü ve ertesi gün bir "sinir doktoru"na gitmeye karar verdi. Daha önce böyle olmadığını söyledi; eskiden çocuklarını pek cezalandırmaz ve karısıyla hiç kavga etmezdi. Bu durum "sorunlardan bu yana" başlamıştı:

> Doğrusu şu ki, bugünlerde asker gibi kullanılıyoruz. Örneğin geçen hafta sanki ordudaymışız gibi çalıştık. Hükümettekiler Cezayir'de savaş olmadığını ve polisin düzeni sağlaması gerek-

tiğini söylüyorlar. Ama aslında Cezayir'de savaş *var* ve bunu fark ettikleri zaman iş işten geçmiş olacak. Beni en çok rahatsız eden şey işkence. Nasıl olduğunu bilmiyorsunuz, değil mi? Bazen tam on saat boyunca işkence ediyorum...

• *İşkence yapmak sizi nasıl etkiliyor?*

– Çok yorucu... Elbette sırayla yapıyoruz ama sorun, işi arkadaşına ne zaman bırakacağına karar vermek. Herkes tutukludan her an bilgi almak üzere olduğunu düşünüyor ve kendisi adamı iyice yumuşattıktan sonra diğer arkadaşın onu konuşturma şerefini kazanmamasına dikkat ediyor. Bu yüzden bazen tutukluyu başkasına devrederiz, bazen de etmeyiz.

Bazen adamı konuşturmak için ona para, kendi cebimizdeki parayı bile teklif ederiz. Sorunumuz şu: Bu adamı konuşturabilecek misin? Bu bir kişisel başarı sorunu; bir tür rekabet ediyoruz. Sonunda kollarımız yorulur. O zaman Senegallileri çağırırız. Ama onlar da ya fazla hızlı vurur ve yarım saat içinde adamı mahvederler ya da yeterince hızlı vurmaz ve sonuç alamazlar. Gerçekten de bu tür bir işte başarılı olmak için kafayı kullanmak gerekir. Ne zaman duracağını, ne zaman devam edeceğini bilmek lazım. İşin ilmini almış olmak lazım. Adam yeterince yumuşamışsa ona vurmaya değmez. Bu nedenle işi kendiniz yapmak zorundasınız, en iyi yorumu siz yapabilirsiniz. Adamı başkalarının eline bırakıp saatte bir gelerek nasıl olduğuna bakanlara karşıyım. Altın kural, adama sizden canlı kurtulamayacağı izlenimini vermemektir. Çünkü o zaman konuşsa bile hayatını kurtaramayacağını düşünür. Bu durumda ondan bir şey alma şansınız yoktur. Adam umutlanmaya devam etmelidir, onu konuşturacak şey umuttur.

Ama beni en çok kaygılandıran, karıma yaptıklarım. Kafamda bir vida eksik mi ne! Beni iyileştirin doktor.

Üstleri ona mazeret izni vermeyi kabul etmediği ve hasta da bir psikiyatrist raporu almayı istemediği için, onu "mesai saatlerinde, çalışırken" tedavi ettik. Böyle bir tedavi şeklinin dezavantajları olduğu açıktır. Bu adam, sorumluluğu tamamen "var olan zorluklara" bağlamaya çalışsa da, rahatsızlıklarının sor-

guların yürütüldüğü odada olanlardan kaynaklandığını çok iyi biliyordu. İşkenceci olarak işini bırakmaya hiç niyeti olmadığı için (bu durumda istifa etmesi gerekeceğinden anlamsız olacaktı) benden vicdan azabı duymadan, davranış bozuklukları ortaya çıkmadan ve tam bir gönül rahatlığıyla Cezayirli yurtseverlere işkence yapmaya devam etmek için ona yardımcı olmamı açık bir dille istedi.[2]

2 Bu vaka hiçbir şeyi dokunmadan bırakmayan tutarlı bir sistemin varlığını ortaya çıkardı. Kuşları seven ve sakince senfoni ya da sonat dinlemekten hoşlanan bir işkenceci, sürecin yalnızca bir aşamasıdır. Bir sonraki aşama, radikal ve mutlak bir sadizmden başka bir şey değildir.

Burada, tetikleyici etkenin öncelikle Cezayir'de süren genel savaş ortamı olduğu bazı vaka ya da vaka gruplarını bir araya getirdik.

1. Vaka - Avrupalı oyun arkadaşlarını öldüren on üç ve on dört yaşında iki Cezayirli

Bu bir adli tıp ekspertizidir. On üç ve on dört yaşındaki iki Cezayirli öğrenci, Avrupalı okul arkadaşlarından birini öldürmekle suçlanıyorlar. Olayı üstlendiler. Tatbikat yapıldı ve fotoğraflar kayda eklendi. Bu fotoğraflarda çocuklardan biri kurbanı tutarken diğeri ona bıçak saplıyordu. Sanıklar ifadelerini geri çekmediler. Onlarla uzun konuşmalar yaptık. Karakteristik sözlerini burada aktarıyoruz:

a. On üç yaşındaki çocuk

"Ona kızgın değildik. Her perşembe birlikte köyün üstündeki tepede sapanla avlanırdık. En iyi arkadaşımızdı. Babası gibi marangoz olmak istediğinden okulu bırakmıştı. Bir gün onu öldürmeye karar verdik, çünkü Avrupalılar bütün Arapları öl-

dürmek istiyorlar. Yetişkinleri öldüremeyiz, ama onun gibileri öldürebiliriz, çünkü bizimle aynı yaştaydı. Onu nasıl öldüreceğimizi bilmiyorduk. Onu bir çukura atmak istedik, ama ya ölmez de sadece yaralanırsa? Bu yüzden evden bıçak alıp onu öldürdük."

"Ama neden onu seçtiniz?"

"Çünkü bizimle oyun oynardı. Başka çocuklar bizimle tepeye gelmezdi."

"Ama sizin arkadaşınız değil miydi?"

"Peki, neden bizi öldürmek istiyorlar? Babası milis gücünde ve hepimizin boğazının kesilmesi gerektiğini söylüyor."

"Ama o size böyle bir şey söylemedi, değil mi?"

"Çocuk mu? Hayır?"

"Onun artık ölü olduğunu biliyorsun."

"Evet."

"Ölü ne demek?"

"Her şey bitmiş demektir, cennete gidersin."

"Onu sen mi öldürdün?"

"Evet."

"Birini öldürmüş olmak seni üzdü mü?"

"Hayır, onlar bizi öldürmek istiyorlardı, bu yüzden..."

"Cezaevinde olmak canını sıkıyor mu?"

"Hayır."

b. On dört yaşındaki çocuk

Bu çocuk diğer sınıf arkadaşından çok farklı. Kas denetimi, görüntüsü, yanıtlarının tonu ve içeriğiyle neredeyse bir erkek, bir yetişkin. O da cinayet işlediğini reddetmedi. Neden öldürmüştü? Bu soruya yanıt vermedi, ama bana cezaevinde hiç Avrupalı görüp görmediğimi sordu. Bir Cezayirlinin öldürülmesi nedeniyle tek bir Avrupalı tutuklanmış ve cezaevine konulmuş muydu? Cezaevlerinde hiç Avrupalı görmediğim yanıtını verdim.

"Gene de her gün Cezayirliler öldürülüyor, değil mi?"

"Evet."

"Peki, o zaman neden cezaevlerinde yalnızca Cezayirliler var? Bunu bana açıklayabilir misin?"

"Hayır, ama neden arkadaşınız olan bu çocuğu öldürdüğünüzü bana anlat."

"Anlatacağım... Rivet Olayı'nı[1] duymuş muydun?"

"Evet."

"Orada ailemden iki kişi öldürüldü. Evde, Fransızların hepimizi birer birer öldürmeye yemin ettiklerini söylediler. Orada öldürülen Cezayirliler için tek bir Fransız yakalandı mı?"

"Bilmiyorum."

"Kimse yakalanmadı. Dağlara çıkmak istedim, ama çok gencim. Bu yüzden [öteki çocuk]la ben bir Avrupalı öldürmeyi düşündük."

"Neden?"

"Sana göre ne yapmamız gerekirdi?"

"Bilmiyorum. Ama sen bir çocuksun ve yaşananlar yetişkinlerin işi."

"Ama onlar çocukları da öldürüyor."

"Bu arkadaşını öldürmek için bir neden değil."

"Tamam, onu ben öldürdüm. Artık istediğini yapabilirsin."

"Arkadaşın size bir şey yaptı mı?"

"Hayır, hiçbir şey yapmadı."

"Sonra?"

"Hepsi bu işte."

2. Vaka - Yirmi iki yaşındaki genç bir Cezayirlide "terörist faaliyet" kılıfı altında intihara yatkınlık ve paranoid hezeyanlar

Bu hasta, Cezayir'de çalışan Fransız psikiyatristlerin adli tıp muayenesinden sonra hastanemize Fransız yetkililer tarafından gönderildi.

Hasta bir deri bir kemik haldeydi ve kafası karışıktı. Vücudu yara bereyle doluydu ve çene kemiğinin iki yerden kırılmış

1 Rivet, Algiers bölgesinde, 1956 yılında bir gün manşetlere çıkan bir köydür. Köy bir akşamüstü Fransız milisler tarafından basıldı ve kırk erkek yataklarından çıkarılarak öldürüldü.

olması, beslenmesini olanaksız kılıyordu. Bu yüzden hasta iki haftadan uzun süre damardan beslendi.

İki hafta sonra düşüncelerindeki karışıklık biraz düzeldi ve iletişim kurabildik. Bu gencin dramatik geçmişinin hikâyesini yeniden kurmayı başardık.

Hasta ergenlik döneminde ateşli bir izciymiş ve Müslüman İzci Hareketi'nin liderlerinden biri olmuş. Ama on dokuz yaşındayken kendini tümüyle mesleğine adamak istediği için izciliği bırakmış. Tutkulu bir mekanografi öğrencisi olan genç, bu alanda önde gelen bir uzman olma hayali kuruyormuş. 1 Kasım 1954 onu tamamen mesleki sorunlarla boğuşurken bulmuş. O dönemde ulusal mücadeleye karşı hiç ilgi duymuyormuş. Artık eski arkadaşlarının arasına karışmıyormuş. Kendisini o dönemde "tamamen teknik yeteneklerini artırmaya uğraşan" biri olarak tanımladı.

Ama 1955'in ortalarında, bir akşam aile yemeğinde anne-babasının onu bir hain olarak gördükleri izlenimini edinmiş. Birkaç gün sonra bu duygu bulanıklaşmış, ama kavrayamadığı bir tür huzursuzluk ve gerginlik kalmış.

Dolayısıyla yemeğini olabildiğince hızlı yemeye, ailesiyle olabildiğince az konuşmaya ve odasına kapanmaya karar vermiş. Bütün ilişkilerden kaçınmış. Felaket bu koşullar altında gelmiş. Bir gün, saat yarım sularında, sokak ortasında ona korkak diyen bir sesi açık seçik duymuş. Arkasına bakmış, ama kimseyi görememiş. Adımlarını hızlandırmış ve artık işe gitmemeye karar vermiş. Odasında kalmış ve yemek yememiş. Gece kriz gelmiş. Üç saat boyunca her tür hakareti, beyninde ve karanlıkta bağıran sesleri duymuş: "Hain... korkak... bütün kardeşlerin ölüyor... hain, hain!"

Anlatılmaz bir anksiyete her yanını kaplamış. "On sekiz saat boyunca kalbim dakikada yüz otuz attı. Öleceğimi sandım."

Hasta o andan beri tek bir lokma bile yutamıyordu. Gözle görülür bir şekilde eriyordu, kendisini tam bir karanlık içine hapsetmişti, ailesinin içeriye girmesine izin vermiyordu. Üçüncü gün kendisini duaya verdi. Her gün on yedi, on sekiz saat diz çöktüğünü söyledi. Dördüncü gün anlık bir güdüyle her

zamanki ceketini giymeden ve kravatını takmadan onu daha da deli gösteren bir sakalla "bir deli gibi" kendisini sokağa attı. Sokağa çıktığında nereye gideceğini bilmiyordu, ama yürümeye başladı ve bir süre sonra kendisini şehrin Avrupa kısmında buldu. Fiziksel görüntüsü (Avrupalıya benziyordu) devriyeler tarafından durdurulup sorgulanmasını önlüyordu. Oysa yanı başında Cezayirli erkekler ve kadınlar yakalanıyor, kötü muamele görüyor, aşağılanıyor ve üstleri aranıyordu. Üstelik kimlik belgesi de yanında değildi. Düşman devriyelerinin ona karşı içgüdüsel olarak ılımlı tutumu, "Herkes onun Fransızların yanında olduğunu biliyor. Askerler bile emir almış, onu rahat bırakıyorlar" tarzında bir hezeyanı doğruluyordu.

Buna ek olarak ellerini ensesinde birleştirerek üstlerinin aranmasını bekleyen yakalanmış Cezayirlilerin bakışları da ona iğrenme dolu gibi görünmüştü. Her yanını kaplayan gerilimle hızlı adımlarla oradan uzaklaştı. Tam o anda da Fransız Genelkurmay Merkezi'nin önünden geçiyordu. Binanın girişinde makineli tüfekleri olan askerler duruyordu. Hasta, askerlere doğru yürüdü, birinin üstüne atladı ve "Ben Cezayirliyim" diye bağırarak tüfeği elinden almaya çalıştı.

Askerler hemen onu etkisiz hale getirerek polise götürdü. Hastaya karakolda liderlerin adlarını ve içinde olduğu sanılan hücrenin üyelerini itiraf ettirmeye çalıştılar. Birkaç gün sonra polis ve askerler onun hasta olduğunu anladı. Muayene yapıldı ve hastanın zihinsel bir rahatsızlığı olduğu ve hastaneye götürülmesi gerektiği sonucuna varıldı. Hasta, "İstediğim tek şey ölmekti" dedi. "Karakolda bile işkence yaptıktan sonra beni öldüreceklerini düşündüm ve bunu umut ettim. Dayak yemek hoşuma gidiyordu, çünkü benim de onların düşmanı olduğumu düşündüklerini kanıtlıyordu. Artık beni suçlayan sesleri duymuyordum. Ben korkak değilim. Kadın değilim. Hain değilim."[2]

2 1955 yılında bu tür vakalar Cezayir'de çok yaygın olarak görülüyordu. Yazık ki bütün hastalar hastaneye gönderilme şansına sahip olamadı.

3. Vaka - Üst düzey memur olan babası pusuda öldürülen genç bir Fransız kadında görülen anksiyete

Yirmi bir yaşında bir öğrenci olan bu kız, okulunu ve sosyal ilişkilerini etkileyen bazı küçük anksiyete semptomları nedeniyle beni görmeye geldi. Elleri sürekli nemliydi ve zaman zaman hayli kaygılandırıcı belirtiler gösteriyor, "ellerinden ter fışkırıyordu." Göğüs kafesi sıkışıyor, gece migren ağrıları çekiyordu. Tırnaklarını yiyordu. Ama en çok dikkatimizi çeken, belirgin bir anksiyetesi olmasına karşın temas kurmaya aşırı istekli olması oldu. Babasının yakın zamanda gerçekleşen ölümünü öyle bir rahatlıkla anlattı ki, soruşturmamız hemen babasıyla ilişkilerine kaydı. Bize olayı çok açık, kesinlikle aklı başında bir dille anlattı; o kadar aklı başında bir tarzda ki, duyarsızca denilebilirdi. Bu akılcılığıyla genç kadının rahatsızlığının niteliğini ve kökenini ortaya çıkardık.

> Babam üst düzey bir memurdu. Çok geniş bir kırsal bölgenin sorumlusuydu. Sorunlar başlar başlamaz, delice bir Cezayirli sürek avına girişti. Bazen ne bir şey yiyebilir ne de uyuyabilirdi. Kendisini isyanı bastırma işine o kadar vermişti. Babamdaki yavaş değişimi çaresizce seyretmekten başka bir şey yapamıyordum. Sonunda artık onu görmeye gitmemeye ve kentte kalmaya karar verdim. Gerçekten de ne zaman eve gitsem alt kattan gelen çığlıklar beni uyutmazdı; evin bodrumunda ve kullanılmayan odalarında konuşturmak için Cezayirlilere işkence yapılırdı. Bütün gece böyle çığlıklar duymanın nasıl korkunç bir şey olduğunu bilemezsiniz. Bazen insan buna nasıl dayanabilir diye merak ederdim, işkenceyi değil, acı çeken bir insanın çığlıklarını duymayı kastediyorum. Bu böyle devam etti; sonunda eve hiç gitmez oldum. Babamın ara sıra kente beni görmeye geldiği zamanlarda yüzüne bakamazdım, o kadar dehşet ve utanç duyuyordum. Onu öpmek giderek daha da zorlaşıyordu.
>
> Köyde uzun bir süre yaşamıştım. Neredeyse bütün aileleri tanırdım. Küçükken benim yaşımdaki Cezayirlilerle birlikte oyun oynardım. Ne zaman eve gitsem babam yeni insanla-

rın yakalandığını anlatırdı. Sonunda artık sokakta yürümeye bile cesaret edemez oldum, nereye baksam nefretle karşılaşacağımdan öylesine emindim ki. Cezayirlilerin haklı olduğuna bütün kalbimle inanıyorum. Ben bir Cezayir kızı olsaydım, direnişçilere katılırdım.

Ama bir gün babasının ağır yaralı olduğunu belirten bir telgraf aldı. Hastaneye gittiğinde babasını koma halinde buldu. Kısa bir süre sonra da babası öldü. Askerî bir keşif sırasında vurulmuştu. Devriye, Ulusal Cezayir Ordusu'nun kurduğu bir pusuya düşmüştü.

"Cenaze töreni beni tiksindirdi," dedi ve devam etti:

> Yüksek ahlâki özellikleri yerli halkın hayranlığını kazanmış olan babamın ölümüne ağlayan bütün o görevliler beni tiksindirdi. Herkes bunun doğru olmadığını biliyordu. Babamın tüm bölgede bütün soruşturma merkezlerini demir yumrukla yönettiğini bilmeyen yoktu. İşkence anında günde on kişinin öldüğünü biliyorlardı, ama gene de oraya babamın özverisi, ülkesine duyduğu sevgi vb. hakkında yalanlar söylemek üzere gelmişlerdi. İtiraf etmeliyim ki artık bu tür sözlerin benim için pek anlamı yok, eee, çok fazla yok. Törenden hemen sonra kente döndüm ve bütün yetkililerden kaçtım. Bana mali yardım vermeyi önerdiler ama reddettim. Bence o para babamın döktüğü kanın karşılığıydı. Hiçbirini istemiyorum. Çalışacağım.

4. Vaka - On yaşın altındaki Cezayirlilerde davranış sorunları

Bu vakalar göçmenlerden oluşuyor; Fransızların öldürdüğü özgürlük savaşçılarının ya da sivillerin çocukları. Bu çocuklar Tunus ve Fas'ta çeşitli merkezlere gönderilmişlerdi. Okula gönderilmiş, onlar için oyun saatleri ve dışarı çıkma zamanları ayarlanmıştı. Düzenli olarak doktora göründükleri için bazılarıyla karşılaşma olanağı bulduk.

a. Bu çocukların her birinde ebeveyn imgesine yönelik büyük bir sevgi var. Anneye ya da babaya benzeyen her şey büyük istekle araştırılıyor ve kıskançlıkla korunuyor.

b. Genel olarak hepsi gürültüye karşı fobi belirtileri gösteriyor. En küçük bir azardan derinden etkileniyorlar. Huzur ve şefkate karşı büyük bir susuzlukları var.

c. Çoğu uykusuzluk çekiyor veya uyurgezer.

d. Zaman zaman altını ıslatma söz konusu.

e. Sadist eğilimler görülebiliyor. En sevdikleri oyun, yere bir kâğıt serip üzerinde öfkeyle delikler açmak. Rahatsız edici bir sıklıkla bütün kalemleri yiyor ve tırnaklarını kemiriyorlar. Birbirlerine derin bir sevgi beslemelerine karşın sık sık kavga ediyorlar.

5. Vaka - Mülteciler arasında doğum sonrası psikozları

Doğum sonrası psikozlar, çocuk doğuran kadınlarda rastlanan zihinsel rahatsızlıklardır. Bu tür rahatsızlıklar doğumdan hemen önce ya da birkaç hafta sonra ortaya çıkabilir. Psikolojik nedenleri hayli karmaşıktır. Başlıca iki nedeninin, endokrin salgılarının işleyişinin bozulması ve "duygusal şok" –kabaca halk arasında "büyük korku" olarak bilinen biraz belirsiz bir terim– olduğu düşünülüyor.

Fransız hükümetinin toprak yakma politikası uygulamaya ve yüzlerce kilometrelik alanda bir tampon bölge oluşturmaya karar vermesinden sonra, Fas ve Tunus sınırlarında üç yüz bin kişilik bir mülteci kitlesi oluştu. İçinde bulundukları korkunç sefalet herkesin yakından tanık olduğu bir şey. Uluslararası Kızılhaç Komitesi buralara sürekli gelir. Büyük yoksulluğu ve yaşam koşullarının istikrarsızlığını gözledikten sonra bu mültecilere uluslararası örgütlerden gelen yardımın artırılmasını tavsiye etmiştir. Bu kamplarda görülen kötü beslenme koşullarını düşünürsek, özellikle hamile kadınların doğum sonrası psikozlara eğilimli olmaları kaçınılmazdır.

"Avlama ve izleme hakkı"nı uygulayan Fransız askerlerinin sık sık yaptığı baskınlar, hava bombardımanlarının –Fransız ordusunun Fas ve Tunus topraklarını bombalamasının sonu yok, bu bombardımanlardan en kanlısı Tunus'taki şehit Sakiet-Sidi-Yusuf köyüne yapılandır–, makineli tüfek saldırıla-

rının ve ayrıca savaştan kaçışın getirdiği parçalanmış ailelerin ortak etkisi nedeniyle bu mülteciler kalıcı bir güvensizlik ortamında yaşar. Doğruyu söylemek gerekirse, bu tür koşullarda doğum yapıp da zihinsel rahatsızlık geçirmeyen çok az Cezayirli kadın vardır.

Bu rahatsızlığın çeşitli semptomları vardır: Bazen öfkeye dönüşen aşırı heyecan hali; intihar girişimleriyle birlikte derin astenik depresyon; gözyaşları, ağıt ve yakarışların eşlik ettiği anksiyete semptomları vb. Aynı şekilde hezeyan bozuklukları da çok çeşitli karakteristiklere bürünebilir: Kimseyi hedef almayan, belirsiz bir infaz hezeyanı; yeni doğmuş bir bebeği ya da doğmamış bir çocuğu öldürmek isteyen Fransızlara karşı delice saldırganlık; annenin çocuklarını kurtarmak için görünmeyen katillere yalvarmasına neden olan, yakında öleceği duygusu.

Burada bir kez daha belirtmeliyiz ki, bu sorunlar yatıştırıcıyla ya da rahatsızlığın semptomlarını tersine çevirerek çözülmez. Hasta iyileştikten sonra bile durumunun istikrarsızlığı, bu patolojik komplikasyonları korur ve besler.

C Serisi

İşkenceden Sonra Zihinsel-Ruhsal Değişimler ve Duygusal Altüst Oluşlar

Bu seride, rahatsızlıkları işkence sırasında ya da hemen sonrasında ortaya çıkan, durumları hayli ağır hastaları bir araya getirdik. Onları alt gruplara ayırdık, çünkü karakteristik hastalık semptomları kişilik üzerindeki etkilerinden bağımsız olarak, uygulanan farklı işkence yöntemlerine de denk düşüyordu.

Grup 1 - Sözde önlem olarak ayrımsız işkenceden sonra

Burada tutuklulara işkence yapmak yerine konuşturmaya yönelik şiddet içeren yöntemleri ele alıyoruz. Belirli bir aşamadan sonra acının dayanılmaz bir hal alması ilkesi burada özel bir önem taşır. Dolayısıyla amaç, bu aşamaya mümkün olduğunca çabuk ulaşmaktır. Bunun için kılı kırk yarmaya gerek yoktur. Kaba güçle çeşitli yöntemler kullanılır: Kurbana aynı anda birkaç polisin birden vurması; kurbanın çevresinde çember oluşturan dört polis kum torbası gibi onu birbirlerine doğru ileri geri iterken diğerinin de göğsünde sigara söndürmesi, bir diğerinin de falakaya çekmesi. Kurbanlar anlatırken bize özellikle korkunç görünen ve Cezayir'de uygulanan bazı yöntemler şunlardır:

Tazyikli sabunlu suyla lavman yapma ve ağza zorla su verme.[1]
Anüse şişe sokma.

"Hareketsizliğe zorlama" denilen iki işkence türü:

Tutukluya zorla diz çöktürülür, kolları yere paraleldir, avuç içleri ise yukarıya dönüktür. Gövde ve baş diktir. Hiçbir harekete izin verilmez. Tutuklunun arkasında duran bir polis cop darbeleriyle tutukluyu kımıldatmaya zorlar.

Tutuklu yüzü duvara dönük şekilde tutulur. Kolları kaldırılır ve elleri duvara dayalı tutulur. Burada da en küçük bir harekette ya da en küçük bir rahatlama işaretinde darbeler yağmur gibi iner.

İşkence gören iki kurban kategorisi olduğunu belirtmeliyiz:
Bir şey bilenler
Bir şey bilmeyenler.

a. Bir şey bilenlerin hastanelere getirilmesi çok ender görülür. Fransız cezaevlerinde falanca yurtseverin işkence gördüğünü kesin olarak biliyor olabiliriz, ama onunla asla hasta olarak karşılaşmayız.[2]

b. Buna karşılık, hiçbir şey bilmeyenler sık sık bize başvurur. Burada genel bir tutuklama dalgasında ya da arama sırasında dövülen Cezayirlilerden söz etmiyoruz. Bunlar da bize hasta olarak gelmezler. Hiçbir örgüte dahil olmayan, yakalanan ve karakollara ya da sorgu merkezlerine getirilen Cezayirlilerden söz ediyoruz.

Karşılaşılan Psikiyatrik Semptomlar

a. Klinik depresyon: Dört vaka

Bunlar anksiyetesi olmayan, depresif ve çoğu zaman yatağa bağlı melankolik hastalardır; ilişki kurmaktan kaçınırlar, sonra belirli bir neden olmadan birden aşırı şiddet hali gösterirler.

---

1 Bu tür işkence çok sayıda ölüme neden olur. Tazyikli su verildikten sonra bağırsak salgısı bağırsak kanamalarına neden olur. Sonuçta embolizm ve peritonit çok sık görülür.

2 Burada elbette bir şey bilip de işkence altında konuşmayan Cezayirlilere değiniyoruz, çünkü itirafta bulunan Cezayirlilerin öldürüldüğü çok iyi bilinmektedir.

b. Anoreksiya nervoza: Beş vaka

Bu hastalar ciddi sorunlar yaratır, çünkü sinirsel anoreksi, beraberinde her tür temas fobisini de getirir. Örneğin hastanın yanına gelerek ona dokunmaya, elini tutmaya çalışan hemşireyi hemen sert bir şekilde iterler. Yapay yoldan beslemek ya da ilaç vermek olanaksızdır.[3]

c. Huzursuzluk: On bir vaka

Bunlar sakin duramayan hastalardır. Yalnız kalmakta ısrar ederler ve onları doktorla odasında yalnız kalmaya ikna etmek zordur.

Birinci kategoriye giren işkence kurbanlarında sık sık iki duyguya rastlanır:

Birincisi, *adaletsizlik duygusu*. Bir hiç uğruna gece gündüz işkence görmek bu insanların içinde bir şeyleri yok etmiştir sanki. Bu kurbanlardan bir tanesi özellikle acı verici bir deneyim yaşamıştır: Birkaç gün sonuçsuz işkence gördükten sonra, polis, FLN ile hiç ilgisi olmayan barışsever bir adamla karşı karşıya olduğunu anlar. Belirtildiğine göre, buna karşın polis şefi şöyle der: "Onu bu halde çıkarmayın. Biraz daha üzerinde çalışın ki, dışarı çıktığında sesini çıkarmasın."[4]

İkinci olarak, *bütün ahlâki değerlere kayıtsızlık hali*. Bu hastalara göre haklı dava yoktur. İşkenceye neden olan bir dava, zayıf bir davadır. Yapılması gereken ilk iş, kişinin gücünü artırmasıdır, yoksa davanın erdemleri sorununu ortaya koymak değildir. Önemli olan tek şey güçtür.

---

3 Tıp personeli nöbetleşe olarak gece gündüz hastanın yanında oturarak ona açıklama yaparlar. Anlaşıldığı üzere "hastaya biraz sert davranma" formülü işe yaramaz.

4 Bu önleyici işkence bazı bölgelerde "önleyici baskı" halini alır. Örneğin Rivet bölgesi sakin olmasına karşın sömürgeciler hazırlıksız yakalanmamak için (komşu bölgeler kıpırdanmaya başlamışlardı) bütün FLN üyelerini yok etme kararı aldılar. Tek bir günde kırkın üzerinde Cezayirli öldürüldü.

Grup 2 - Elektrik işkencesinden sonra

Bu grupta asıl olarak elektrik işkencesinden geçen Cezayirli yurtseverleri ele aldık. Elektrik daha önce bir dizi işkence yönteminden biri olarak kullanılmasına karşın, Eylül 1956'dan sonra bazı sorgular yalnızca elektrikle yapılmıştır.

Karşılaşılan psikiyatrik semptomlar

a. Kısmi ya da sistemli somatik hastalıklar: Üç vaka

Bu hastalar vücutlarında "iğneler" hisseder ve onlara elleri parçalanıyormuş, kafaları patlıyormuş, dillerini yutuyorlarmış gibi gelir.

b. Apati, isteksizlik ve ilgisizlik: Yedi vaka

Bu hastalar hareketsizdir, motivasyonları ve enerjileri yoktur ve günübirlik yaşarlar.

c. Elektrik fobisi

Elektrik düğmesine dokunmaktan, radyoyu açmaktan korkma, telefon korkusu. Doktorun elektroşok tedavisi olasılığından söz etmesi bile mümkün değildir.

Grup 3 - "Gerçeklik serumu" sonrası

Bu ilaç, hiçbir çapraz muayenenin işe yaramayacağı bir bilinçaltı zihinsel bloke durumu yaşayan hastalarda kullanılır. Kimyasal yöntemler denenir. Şırıngayla zerk edilen penthanol en yaygın kullanılan serumdur; amacı hastayı kurtulamadığı iç çelişkiden kurtarmaktır. Doktor hastayı bu "yabancı beden"den kurtarmak için devreye girer.[5] Ne var ki, psiko-

5 Aslında hiç de "yabancı" değil. Çatışma, "yabancı beden" diye bir şeyin söz konusu olmadığı kişiliğin dinamiğinin değişmesinin sonucundan başka bir şey değildir. Kötü asimile edilmiş dersek daha iyi tarif etmiş oluruz.

lojik etkenlerin yavaş çözülmesini kontrol etmenin zorlukları vardır ve hastalığın daha da kötüye gitmesi ya da yeni ve pek açıklanamayan semptomların ortaya çıkması alışılmadık bir şey değildir. Bu yüzden genel olarak bu yöntem çok az kullanılır olmuştur.

Cezayir'de askerî doktorlarla psikiyatristler gözaltı merkezlerinde bu yöntemle deney yapmak için geniş bir alan buldular. Nevroz vakalarında penthanol bastırmayı rahatlatıyorsa, o halde Cezayirli yurtseverlerde de siyasal engellerin yıkılmasına ve elektriğe gerek kalmadan tutukluyu konuşturmaya hizmet edebilirdi – çünkü tıp geleneği acı çektirmekten kaçınılması gerektiğini belirtir. Bu, "psikolojik savaş"ın tıptaki eşdeğeridir.

Senaryo şöyledir: Önce psikiyatrist, "Ben doktorum, polis değilim. Sana yardım etmek için buradayım" der. Bu şekilde birkaç gün sonra tutuklunun güveni kazanılır.[6] Sonra, "Kafanı toplaman için sana iğne yapacağım." Birkaç gün boyunca her tür vitamin, kalp çalıştırıcılar ve diğer yalancı ilaçlar verilir. Dördüncü ya da beşinci gün damardan penthanol verilir. Sorgu başlar.

Karşılaşılan psikiyatrik semptomlar

a. Sözel stereotipiler

Hasta sürekli, "Onlara hiçbir şey söylemedim. Bana inanmalısınız, konuşmadım" tarzında cümleler kurar. Bu tür stereotipilere anksiyete eşlik eder. Aslında hasta çoğunlukla işkence altında konuşup konuşmadığını bile bilmiyordur. Uğruna savaştığı davaya ve isimleriyle adreslerini vermiş olabileceği yoldaşlarına karşı suçluluk duygusu burada çok ağır hale gelir. Bu parçalanmış vicdanları hiçbir şey rahatlatamaz.

---

6 Aynı şekilde, "Fransız varlığı"na ilham veren psikiyatristlerden de söz edebiliriz. Burada psikiyatristler tutukluyu muayene ederken hemen savunma avukatıyla büyük dostluğundan söz eder ve tutukluyu birlikte (avukat ve psikiyatrist) oradan çıkaracağını iddia ederlerdi. Bu yöntemle muayene edilen bütün tutuklular giyotine gönderildi. Bu psikiyatristler "direniş"in üstesinden gelecek bu temiz yöntemi bizim önümüzde göklere çıkardılar.

b. Zihinsel ve duyusal algıda bulanıklık

Hasta bir nesnenin varlığından emin olamaz. Yürütülen mantık hiç ayrım gözetmeden kabul edilir. Aynı anda her şey hem doğru hem de yanlıştır.

c. Teke tek konuşmalara karşı fobi

Bu korku, her an yeniden sorgulanabileceği akut izleniminden kaynaklanır.

d. İçe kapanma

Hasta sürekli tetiktedir. Bir soruyu, sözcüğü sözcüğüne kaydeder ve yanıtını sözcüğü sözcüğüne, ince ince işler. Bundan psikolojik yavaşlık, kesintili cümleler, tekrarlar vb. ile birlikte yarı içe kapanma görüntüsü ortaya çıkar.

Bu hastaların, damardan verilen bütün ilaçları inatla reddettikleri açıktır.

Grup 4 - Beyin yıkamadan sonra

Cezayir'de "psikolojik savaş" konusundan son zamanlarda çok söz edildi. Bu yöntemler konusunda eleştirel bir inceleme yapma niyetinde değiliz. Burada psikiyatrik sonuçlarını hatırlatmakla yetineceğiz. Cezayir'de beyin yıkama merkezi olarak iki kategori vardır:

1. Aydınlar

Burada ilke, aydının oyunda rol almasını sağlamaktır. Bunun hangi psikoterapi okuluna dahil olduğu açıktır.[7]

7 ABD'de terapiye yönelik bir eğilim var. Bu okulun destekleyicileri çağdaş insanın içinde bulunduğu kötü durumun artık oynayacak rolü olmamasında yattığını ve toplumsal mekanizmada bir vidadan başka bir şey olmadığına inanır. Dolayısıyla sosyal terapi, bir insanın gerçek bir eğlence faaliyetinde çeşitli roller oynamasını sağlar. Herkes her rolü oynayabilir, hatta gün içinde rolünü de-

a. İşbirliği oyunu oynamak

Aydın, işbirliğinin nedenlerini belirleyerek işbirliği yapmaya davet edilir. Dolayısıyla ikili bir kişilik yaşamak ve önleyici tedbir olarak dolaşımdan çekilen ünlü bir yurtsever rolünü oynamak zorunda kalır. Operasyonun amacı, bilinci oluşturan ögelere içeriden saldırmaktır. Aydın yalnızca işbirliği yapmakla kalmayacaktır, hasımlarını ya da konuşmaktan kaçınanları kazanmak için "özgürce" tartışma emri de verilmiştir. Bu, yurtseverlerle ilgili ipuçları vermesi ve böylece muhbir görevi görmesi için etkili bir yoldur. Şans eseri hiç muhalif bulamadığını iddia ederse, muhalifler ona gösterilir ya da muhalif varmış gibi davranması söylenir.

b. Fransa'nın başarıları ve sömürgeciliğin değerleri üzerine konuşma

Aydın, bu görevi mümkün olduğunca iyi yapabilmesi için Yerli Bürosu'ndan memurlar ya da daha iyisi psikologlar, sosyal psikiyatristler, sosyologlar vb. gibi "siyasi danışmanlar"dan bilgi alır.

c. Cezayir Devrimi'nin savlarını ele alıp birer birer çürütme

Cezayir bir ulus değildir; hiçbir zaman bir ulus olmamıştır; hiçbir zaman da olmayacaktır.

"Cezayir halkı" diye bir şey yoktur.

Cezayir yurtseverliği anlamdan yoksundur.

Fellahlar komplocu, suç işleyen insanlardır ve aldatılmış zavallılardır.

Aydınlar sırayla bu temalarda sunuş yapmak zorundadır ve sonuçların ikna edici olması gerekir. Notlar (ünlü "ödüller") verilir ve her ay sonunda bu notlar toplanır. Aydının dışarı-

---

ğiştirebilir; sembolik olarak kendini başka birinin yerine koyabilir. ABD'deki meslek psikiyatristleri fabrika işçileri arasında grup psikoterapisi alanında mucizeler yaratmış görünüyor. İşçilerin kendilerini rol modelleriyle özdeşleştirmesi sağlanıyor. İşverenlerle işçiler arasındaki ilişkilerin gerginliği hatırı sayılır ölçüde azalıyor.

ya çıkmasına izin verilip verilmeyeceğinin değerlendirilmesinde kullanılır.

d. Tamamen patolojik bir komün yaşamı sürme

Tek başına kalmak bir isyan eylemidir. Bu yüzden aydının yanında her zaman biri olmalıdır. Sessizlik de yasaklanmıştır. Aydın yüksek sesle düşünmelidir.

Tanıklık

Bu, gözaltına alınan ve aylarca beyin yıkamaya maruz bırakılan bir akademisyen vakasıdır. Bir gün kamp yetkilileri onu gösterdiği gelişmeden dolayı kutlayarak yakında serbest kalacağını söylerler.

Düşmanın manevralarının farkında olan adam, bu haberi fazla ciddiye almaz. Gerçekten de stratejileri, tutuklulara yakında serbest bırakılacaklarını söylemek ve kararlaştırılan günden birkaç gün önce bir özeleştiri seansı organize etmektir. Toplantının sonunda, tam iyileşme belirtileri göstermediğinden, çoğunlukla tutuklunun serbest bırakılma tarihi ertelenir. Orada bulunan psikologlara göre seans, milliyetçilik virüsünü gözler önüne sermiştir.

Ama bu kez böyle bir kandırmaca olmaz. Tutuklu gerçekten de serbest bırakılır. Dışarıya çıkan eski tutuklu, yaşadığı şehre ve ailesine kavuşunca, oyununu bu kadar iyi oynadığı için kendisini tebrik eder. Ulusal savaşta tekrar yer alacağı için memnundur ve liderleriyle bağlantı kurmaya çalışır. Tam o anda kafasında korkunç, rahatsız edici bir düşünce belirir. Belki de hiçbir zaman kimseyi kandırmamıştır; ne kendisini hapsedenleri ne diğer tutukluları ne de kendisini.

Oyunun ne zaman sona ermesi gerekmektedir?

Burada bir kez daha hastayı rahatlatmak ve suçluluk duygusundan arındırmak zorunda kalırız.

Karşılaşılan psikiyatrik semptomlar

a. Bütün kolektif tartışmalara karşı fobi. Üç ya da dört kişi bir araya gelir gelmez yasaklamalar ortaya çıkar, güvensizlik, kararsızlık kendini hissettirir.

b. Özne, verili bir bakış açısını açıklamayı ve savunmayı olanaksız bulur. Antitezli düşünce süreci. Onaylanan her şey aynı anda aynı güçle reddedilebilir. Bu savaşta karşılaştığımız en acı miras budur. Saplantılı kişilik Cezayir'de sömürgeciliğin hizmetinde kullanılan "psikolojik savaş"ın ürünüdür.

2. Aydın olmayanlar

Berrouaghaia gibi merkezlerde artık öznellik bireyin tavrını değiştirmenin başlangıç noktası olarak alınmaz. Tam tersine bedene odaklanılır, ulusal bilincin böylece yok edileceği umuduyla beden bozulur. Birey "dövülerek" şekle sokulur. Bireyin ödülü, işkence görmemek ya da yiyecek bulmaktır.

a. FLN üyesi olmadığınızı itiraf etmeniz gerekir. Tüm grup bunu yüksek sesle haykırmalı ve saatlerce tekrar etmelidir.

b. Sonra bir zamanlar FLN'de olduğunuzu itiraf etmeniz ve artık bunun yanlış olduğunu kabul etmeniz gerekir. Kahrolsun FLN!

Ardından bir sonraki aşama gelir: Cezayir'in geleceği Fransız'dır, Fransız'dan başka bir şey olamaz. Fransa olmadan Cezayir Ortaçağ'a geri döner.

Son olarak, siz Fransızsınız. Çok yaşa Fransa!

Burada karşılaşılan rahatsızlıklar ciddi değildir. Huzur ve sükûnet isteyen, acı çeken, yaralı bir beden söz konusudur.

D Serisi

Psikosomatik Rahatsızlıklar

Zihinsel rahatsızlıkların ve özgül hastalık durumlarının artışı Cezayir'de sömürge savaşının tek mirası değildir. İşkence patolojisinin, işkence görenin ve işkence yapanın patolojisinin dışında, Cezayir'de bir tür ortam patolojisi, doktorların anlamadıkları bir vakayla karşılaştıklarında "Bu Allah'ın belası savaş bittiğinde bunların da hepsi bitecek" dediği bir durum gelişmiştir.

Bu dördüncü seride bazıları toplama kamplarına konulmuş olan Cezayirliler arasında karşılaşılan hastalıkları ele aldık. Bu hastalıkların başlıca karakteristiği psikosomatik türde olmalarıdır.

Psikosomatik patoloji, bir çatışma durumuna tepki olarak görülen genel organik rahatsızlıklar grubuna verilen addır.[1] Psikosomatiktir, çünkü belirlenimi ruhsal kökenlidir. Bu patoloji, organizmanın yanıt verme tarzı, diğer bir deyişle karşılaştığı çatışmaya uyarlanma tarzı olarak görülür; hastalık hem semptom hem de tedavidir. Daha kesin bir ifadeyle, organizmanın (burada bir kez daha Antik düşünürlerin psikosoma-

1 İdealist bir kavramı ifade eden bu ad giderek daha az kullanılıyor. Kortiko-viseral terminoloji, aslında Sovyet araştırmalarının –özellikle Pavlov'un araştırmaları– bir mirası, en azından beyni yerine geri getirmek, yani beyni ruhun işlendiği ana kalıp olarak görmek gibi bir avantaja sahiptir.

tik, kortiko-viseral birliği söz konusudur) çatışmayı yanlış ama gene de ekonomik kanallarla alt ettiği genel olarak kabul görür. Organizma tam bir ruhsal çöküşten kaçmak için ehveni şeri seçmiştir.

Bu patoloji bugün genel olarak yaygın olarak bilinmektedir ama rahatlama ve telkin gibi çeşitli tedavi yöntemleri kesinlikten hayli uzaktır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'de hava akınları ve Sovyetler Birliği'nde Stalingrad kuşatması sırasında bu tür hastalıklarda büyük bir artış olmuştur. Bugün, savaştan beden ve zihin olarak etkilenmek için ille de mermi yarası almanın gerekli olmadığını çok iyi biliyoruz. Bütün diğer savaşlar gibi Cezayir Savaşı da kortiko-viseral rahatsızlıklar yaratmıştır. Çoğunlukla Cezayir'de karşılaşılan hastalıkların hepsi "geleneksel" savaşlarda görülen hastalıklardır. Bazı vakaların ise Cezayir'deki sömürge savaşına özgü olduğunu düşünüyoruz. Bu özel patoloji biçimi (kaslarda sistemik kasılmalar) devrimin başlamasından önce dikkatimizi çekmişti. Ama bu hastalığı tarif eden doktorlar, onu "yerli"nin doğuştan gelen kusuru, sinir sisteminin özgün bir özelliği (?), sömürge insanında ekstrapiramidal sistemin açık kanıtı olarak gördüler.[2] Aslında bu kasılma tamamen postürün koşullara uyumudur; sömürge insanının sömürge yönetimine dair isteksizliğinin ve onu reddinin kaslardaki göstergeleridir.

Karşılaşılan psikiyatrik semptomlar

a. Mide ülseri

Çok yaygın. Ağrılar özellikle gece hissedilir; buna aşırı kusma, kilo kaybı, melankoli ve depresyon eşlik eder; sinirlilik az görülür. Hastaların büyük çoğunluğu çok genç, on sekiz-yirmi beş yaş arasındadır. Genel bir kural olarak ameliyat önermeyiz. İki vakada gastrektomi yapıldı ve ikisinin de aynı yıl içinde ikinci kez ameliyat olmaları gerekti.

2 Nörolojik ölçekte ne kadar yüksek olunursa o kadar az ekstrapiramidal olunur. Görüldüğü gibi her şey uyum halindedir.

b. Böbrek ağrıları

Burada bir kez daha gece yoğun ağrılarla karşılaşırız. Böbreklerde taş yoktur. Bu ağrılar ender olmakla birlikte on dört-on altı yaş arasındaki çocuklarda da görülebilir.

c. Kadınlarda âdet sorunları

Bu semptomlar çok yaygındır ve kısa olur, bu yüzden fazla ayrıntısına girmeyeceğiz. Ya kadınlar üç ya da dört ay âdet kanaması görmez, ya da o kadar şiddetli ağrı çekerler ki kişilik ve davranışları değişir.

d. Sebebi bilinmeyen titremelere bağlı aşırı uykusuzluk

Hastalar ergenlik çağındadır. Parkinson hastalığını hatırlatan hafif sistemik titremeler görülür. Burada da "bilimsel uzmanlar" ekstrapiramidal belirleyiciliği savunma eğilimindedir.

e. Saçlarda erken ağarma

Sorgu merkezlerinden sağ çıkanlar arasında saçları birdenbire yer yer, belirli bölgelerde ya da tümüyle beyazlaşanlar vardır. Çoğu zaman buna kuvvetsizlik, cinsel iktidarsızlık ve ilgisizlik eşlik eder.

f. Paroksismal taşikardi

Kalp atışı birden hızlanır; nabız dakikada 120, 130 ya da 140'a yükselir. Bu taşikardilere panik atak ve ölüm korkusu eşlik eder; krizin sonunda aşırı terleme görülür.

g. Sistemik kasılma, kas kasılmaları

Bunlar merdiven çıkmak, hızlı yürümek ya da koşmak gibi bazı hareketleri yapmakta tedrici güçlük çeken (iki vaka-

da çok ani olmuştur) erkek hastalardır. Bu güçlüğün nedeni, beynin bazı bölgelerini (gri madde) etkileyen, karakteristik bir kas sertleşmesi gibi görünür. Kas kasılmaları uzuvlarda görülür ve giderek ağırlaşır. Alt uzuvların pasif bükülmeleri neredeyse olanaksızlaşır. Hemen kaskatı olan ve kendi özgür iradesiyle gevşeyemeyen hasta, yekpare gibidir. Kasların rahatlaması söz konusu değildir. Hastanın yüz ifadesi gergindir, ama dikkate değer bir şaşkınlık ifade eder.

Hasta, "sinirlerini gevşetmeyi" başaramaz. Sürekli gerilim içinde, yaşam ile ölüm arasında beklemededir. Bir hastanın bize dediği gibi: "Görüyorsunuz, bir ceset gibi kaskatıyım."[3]

3 İsteri kasılmalarının söz konusu olmadığını eklemeye gerek yok sanırız.

Kuzey Afrikalıların Suç İşleme Güdüsünden Ulusal Kurtuluş Savaşına

İnsanın, sadece halkın özgürlüğü için savaşması gerekmez. Savaş devam ettiği sürece, yalnızca halka değil, en önemlisi kendinize de bir insanın boyutunu bir kez daha öğretmeniz gerekir. Tarihin patikalarına, başka insanlarca lanetlenen insanın tarihine, izleri takip ederek geri dönmeniz ve halkınızın ötekilerle bir araya gelmesini sağlamanız gerekir.

Aslında silahlı çatışmaya, ulusal bir savaşa katılan militanın amacı, sömürge baskısının yarattığı bütün gündelik aşağılamalarla hesaplaşmaktır. Militan bazen halkını çukurdan, mağaradan sürükleyerek çıkarması gerektiği izlenimini edinir. Çoğu zaman görevinin yalnızca düşman güçleri değil, aynı zamanda sömürge insanının bedeninde açığa çıkmış umutsuzluğu da yenmek olduğunu görür. Baskı dönemi acılıdır, ama kurtuluş mücadelesinin insanı yeniden iyileştirmesi, çok verimli ve belirleyici bir yeniden bütünleşme sürecini besler. Bir halkın muzaffer savaşı, yalnızca haklarını taçlandıracak bir zaferi amaçlamaz; halka tutarlılık, ahenk ve öz de sağlar. Çünkü sömürgecilik, sömürgeleştirdiği insanı kişiliksizleştirmekle kalmaz, toplumun tüm yapısını da kolektif bir düzeyde kişiliksizleştirir. Böylece, sömürgeleştirilmiş halk, varlığını sömürgecinin varlığına borçlu olan bir bireyler topluluğuna indirgenir.

Kurtuluş için verilen mücadele, koşullara bağlı olarak, sömürge rejiminin, askerî işgalin ve ekonomik sömürünün halkın bilincine yerleştirdiği sözde doğruları ya reddetmeye ya da yok etmeye götürür. Aramızdaki en bilinçlilere bile boyun eğdiren ve kelimenin tam anlamıyla sakatlayan, insan hakkındaki yalanları söküp atabilecek tek şey silahlı mücadeledir.

Paris ya da Aix'te, Cezayir ya da Basse-Terre'de, sömürge insanlarının siyah, Cezayirli ve Vietnamlının sözde tembelliğini şiddetle protesto ettiğini kim bilir kaç kez duyduk. Gene de, sömürge rejiminde işine düşkün bir fellah ya da dinlenmeyi reddeden bir siyah, patolojik vakalar olarak görülür. Sömürge insanının tembelliği, sömürge aygıtına yönelik bilinçli bir sabotajdır; biyolojik düzeyde bir özsavunma sistemidir ve hiçbir şey değilse bile işgalci güçlerin tüm ülke üzerindeki tahakkümüne karşı güçlü bir set çeker.

Ormanlarla bataklıkların yabancıların işgaline karşı örgütlediği direniş, sömürge insanının doğal müttefikidir. Kendinizi onların yerine koyun ve "pis zenci"nin çalışan bir işçi, "Arap"ın toprağı temizlemede harika olduğunu iddia etmekten vazgeçin. Bir sömürge rejiminde "Arap"ın gerçekliği, "pis zenci"nin gerçekliği, sömürgecinin pençelerini avına daha derin saplamasına yardımcı olmamak, bunun için parmağını bile kıpırdatmamaktır. Henüz siyasal bilinç düzeyine ya da işgalciyi reddetme kararına varmamış sömürge insanının görevi, en küçük bir çabasının bile kendisinden sökülerek alınmasını sağlamaktır. Bu, açıkça işbirliği yapmamanın ya da hiç değilse en az işbirliği yapmanın somutlaştığı noktadır.

Sömürge insanının çalışma eğilimiyle ilgili bu gözlemler aynı şekilde sömürge insanının sömürgecinin yasalarına, vergilerine ve sömürge sistemine karşı tavrına da uygulanabilir. Bir sömürge rejiminde minnet, samimiyet ve onur boş sözcüklerdir. Son birkaç yıldır temel bir düşünceyi doğrulama olanağı buldum: Onur, vakar ve bütünlük, ancak ulusal ve uluslararası birlik bağlamında tam olarak anlamına kavuşur. Siz ve kardeşleriniz, köpekler gibi yok ediliyorsanız, bir insan olarak ağırlığınızı yeniden kazanmak için var olan bütün araçları kul-

lanmaktan başka çareniz yoktur. Dolayısıyla, işkencecinin bedeni üzerine mümkün olduğunca ağırlığınızı koymalısınız ki, onun bir yerlere kaçmış aklı, sonunda evrensel boyutuna dönebilsin. Son yıllarda savaş dönemi Cezayiri'nde onur, özveri, yaşam sevgisi ve ölümü hiçe saymanın olağanüstü örneklerini görme olanağı buldum. Hayır, özgürlük savaşçılarına övgüler düzmeyeceğim. En kudurmuş sömürgecinin bile fark edebileceği, çok sıradan bir gözlem: Cezayirli savaşçının alışılmadık bir savaşma ve ölme tarzı vardır ve halkını savunmak ya da kardeşlerine kalkan olmak söz konusu olduğu zaman, bu özveri ruhunu ne İslâm'a ne de Cennet'e yapılan göndermeler açıklayabilir. Ayrıca öldürücü bir sessizlik vardır –beden ağlamaktadır kuşkusuz–, işkenceciyi boğan bir sessizlik... Ulus harekete geçtiğinde, insan sınırsız insanlığını hem talep ettiği hem de ona sahip çıktığında, canlı hiçbir şeyin hareketsiz kalamayacağını ifade eden o çok eski yasayı burada bir kez daha buluruz.

Sömürgeciliğin Cezayir halkında yarattığı karakteristik özelliklerden biri de şaşırtıcı suç oranıdır. 1954'ten önce yargıç, polis, avukat, gazeteci ve adli tıp doktorları, Cezayir'de suç eğiliminin bir sorun olduğuna oybirliğiyle karar verdiler. Cezayirlinin suçlu olarak doğduğu iddia ediliyordu. Bir kuram geliştirildi ve bu kuramı destekleyecek bilimsel kanıtlar sunuldu. Bu kuram, yirmi yıldan fazla bir süre üniversitelerde okutuldu. Cezayirli tıp öğrencileri bu eğitimi aldılar ve seçkinler, farkında olmadan ve yavaş yavaş sömürgeciliğe teslim olduktan sonra, Cezayir halkının doğuştan kusurları olduğunu düşünmeye başladılar: doğuştan tembel, doğuştan yalancı, doğuştan hırsız ve doğuştan suçlu.

Burada bu resmî kuramı anacak, temelini ve bilimsel mantığını hatırlatacağız. İkinci aşamada, olguların üzerinden geçerek bunları yeniden yorumlamaya çalışacağız.

Cezayirli sık sık cinayet işler: Yargıçlar size mahkemeye gelen davaların beşte dördünün yaralama ve kavga olayları olduğunu söyler. İddiaya göre Cezayir'de suç oranı dünyadaki en yüksek oranlardan biridir. Hafif suçlar yoktur. Cezayirli (bu bütün

Kuzey Afrikalıları da içerir), yasaların dışına çıktığında her zaman aşırıya kaçar.

Cezayirli vahşi bir katildir: Seçtiği silah da bıçaktır. "Ülkeyi tanıyan" yargıçlar, bu konuda kendi kuramlarını geliştirmiştir. Örneğin Kabil halkı tabanca ya da tüfeği tercih eder. Ovalarda yaşayan Araplar bıçağı yeğler. Bazı yargıçlar, Cezayirlilerin kan görmek isteyip istemediklerini merak ediyor. Cezayirliler, derler, kanın sıcaklığını hissetme ve kurbanın kanıyla yıkanma isteği duyarlar. Yargıçlar ve polisler, Müslüman ruhuyla kan arasındaki ilişkiye ciddi bir şekilde eğilirler.[1] Hatta bazı yargıçlar, Cezayirlinin insan öldürme nedeninin asıl olarak kurbanın boğazını kesmek olduğunu söyleyecek kadar ileri giderler. Cezayirlilerin barbarlığı özellikle yaraların sayısında kendini gösterir; bazen kurban öldükten sonra da gereksiz darbeler indirilir. Otopsiler bir gerçeği tartışmasız ortaya koyar: Katil, açtığı yaraların her birinin öldürücülüğüne bakılırsa, sayısız kere öldürmek istediği izlenimi verir.

Cezayirli, nedensiz cinayet işleyen bir katildir: Cinayet nedenleri yargıç ve polisleri sık sık şaşırtır: bir hareket, bir benzetme, birkaç anlama çekilebilecek bir söz, bir zeytin ağacının mülkiyeti ya da biraz uzağa gitmiş bir hayvan konusunda kavga vb. Bazı durumlarda iki ya da üç cinayeti açıklaması ve katili bulmada yol göstermesi beklenen cinayet nedeni, hayal kırıklığı yaratacak derecede önemsiz çıkar. Topluluğun gerçek nedenleri sakladığı izlenimi buradan kaynaklanır.

Son olarak, *Cezayirlinin yaptığı soygun her zaman gasptır* ve bazen cinayet, ama her zaman saldırı içerir.

Cezayirlinin suç eğilimine odaklanan bütün bu unsurlar, sistematikleştirme çabasını desteklemeye yeterli kanıt sağlamış görünür.

Biraz daha örtük olsa da Tunus ve Fas'ta da benzer gözlemler yapıldığından, sorun Kuzey Afrika'da suça eğilim meselesine dönüşmüştür. Cezayir Üniversitesi'nde psikiyatri bölümü profesörü olan Profesör Porot başkanlığında çeşitli ekipler

1 Aslında İslâm dininin hayvanların kanını akıtmadan etinin yenilmesini yasakladığını biliyoruz. Bu nedenle hayvanların boğazı kesilir.

otuz yılı aşkın süredir bu suç eğiliminin ifade tarzlarını tanımlamak ve sosyolojik, işlevsel ve anatomik yorumlarını sunmak üzerine çalışıyorlar.

Cezayir Üniversitesi'ndeki psikiyatri okulunun konuyla ilgili yürüttüğü ana araştırma, sonuçlarımızın temelini oluşturacak. Unutmayalım, yirmi yıldan uzun süredir yürütülen araştırma sonuçları psikiyatri bölümü derslerinin konusu olmuştur.

Dolayısıyla Cezayir Üniversitesi'nden mezun olan Cezayirli doktorlar, Cezayirlilerin suçlu doğduğunu duymak ve öğrenmek zorunda kalmıştır. Üstelik bizden birinin bütün ciddiyetiyle öğrendiği kuramları geliştirdiğini de hatırlıyorum. Hatta, "Kabul etmesi zor ama bilimsel olarak kanıtlanmış bir teoridir" diye eklemişti.

Kuzey Afrikalı suça eğilimlidir, saldırganlık içgüdüsü iyi bilinir; saldırganlığı çıplak gözle bile görülebilir. Kuzey Afrikalı, aşırılıkları sever, bu yüzden asla ona tamamen güvenemeyiz. Bugün arkadaşların en iyisidir, yarın düşmanların en kötüsü olur. Nüansları kavrayamaz. Kartezyencilik ona tamamen yabancıdır; ılımlılık, oran duygusu ve dengelilik doğasıyla çelişir. Kuzey Afrikalı, şiddeti seven bir insandır, kalıtsal olarak şiddet eğilimlidir. Özdisiplini yoktur, güdülerini yönlendiremez. Evet, Cezayirli, doğuştan düşünmeden hareket eden biridir.

Bize diyorlar ki, bu düşünmeden eyleme hali, hayli saldırgan ve genel olarak canicedir. Melankolik Cezayirlinin geleneklere aykırı davranışını böyle açıklarlar. Cezayir'deki Fransız psikiyatristler zor bir sorunla karşı karşıya kalır. Melankolik bir hastayla ilgilenirken intihar edeceği korkusunu duymaya alışkınlardır. Oysa melankolik Cezayirli öldürmektedir. Her zaman kendini suçlama ve intihar eğilimlerinin eşlik ettiği bu vicdan hastalığı, Cezayirlilerde cinayet içgüdüsü biçimini alır. Melankolik Cezayirli intihar etmez, öldürür. Öğrencisi Monserrat'nın tezinde Profesör Porot'nun ayrıntılarıyla işlediği insan öldürme melankolisidir bu.

Cezayir Okulu böyle bir anomaliyi nasıl açıklar? Cezayir Okulu'na göre, insanın kendini öldürmesi, kendi duygularını incelemesine, kendine bakmasına ve içe dönmesine eşdeğer-

dir. Oysa Cezayirli iç yaşamında isyankârdır. Kuzey Afrika'da iç dünya yoktur. Tam tersine, Kuzey Afrikalı, endişelerinden çevresindeki insanlara saldırarak kurtulur. Çözümleme duygusu yoktur. Melankoli, tanım gereği, vicdani bir hastalık olduğu için, vicdanın güvenilmezliği ve ahlâk duygusunun zayıflığını düşünürsek, Cezayirli ancak sahte melankoliye kapılabilir. Fransız psikiyatristlerin önerdiği iki nedensellik türüne başvurursak, Cezayirlilerin bir durumu analiz etme, zihinsel bir panorama düzenleme eksikliği anlaşılır.

Bunlardan birincisi zihinsel kapasiteyle ilgilidir. Cezayirli zihinsel olarak geridir. Çıkış noktasını tam olarak anlamak istiyorsak, Cezayir Okulu'nun semiyolojisini hatırlamamız gerekir. Bu kurama göre yerli, şu özellikleri gösterir:

- Tamamen ya da büyük oranda duygudan yoksunluk,
- Aşırı saflık ve kandırılmaya açıklık,
- Keçi gibi inatçılık,
- Zihnen olgunlaşmamışlık, ama Batılı çocukta bulunan merak duygusu yoktur,
- Kazalara eğilim ve sert tepkiler.[2]

Cezayirli bütünü kavrayamaz. Kendisine sorduğu sorular her zaman ayrıntılarla ilgilidir ve sentez yapamaz. Belli noktalara takılıp kalma, nesnelere yapışıp kalma, ayrıntılar içinde kaybolma, düşüncelere karşı duyarsızlık, kavramlara karşı kapalı olma. Sözlü anlatım asgari düzeydedir. Hareketleri her zaman düşüncesizce ve saldırgandır. Genel tablodaki ayrıntıları yorumlayamayan Cezayirli, bileşeni mutlaklaştırarak bütün yerine parçayı seçer. Bu yüzden en küçük bir provokasyon ya da bir incir ağacı, bir mimik ya da kendi toprağındaki bir koyun gibi önemsiz bir olay karşısında genelleme yaparak tepki gösterir. Kalıtsal saldırganlığı çıkış noktası arar ve en küçük bir bahane yeterli olur. Burada saldırganlık en saf biçimindedir.[3]

---

2 Profesör A. Porot, *Annales médico-psychologiques*, 1918.

3 Cezayir'de bir mahkeme yargıcı Cezayirlilerin bu saldırganlığını "fantazya" sevgisi olarak ifade etti: "Bütün bu huzursuzluğun siyasi olduğuna inanmakla

Cezayir Okulu bir sonraki açıklama aşamasına geçmek için tanım evresini atlar. Profesör Porot, bu kuramın bilimsel temellerini ancak 1935'te, Brüksel'deki Fransızca Konuşan Nörologlar ve Psikiyatristler Kongresi'nde tanımlamıştır. Baruk'un histeri üzerine tebliğini ele alırken, "korteksi ve refleksleri çok az gelişmiş olan Kuzey Afrika yerlisi, beslenmesi sebzeye dayalı ve içgüdüsel yaşamı ara beyin (diensefalon) tarafından yönetilen ilkel bir varlıktır" demiştir.

Profesör Porot'nun bu keşfinin önemini kavrayabilmek için, insan türünü diğer omurgalılardan ayıran özelliğinin korteks olduğunu hatırlamak gerekir. Ara beyin, beynin en ilkel parçalarından biridir ve insan, korteksin yönettiği omurgalı bir canlıdır.

Profesör Porot'ya göre Kuzey Afrikalı yerlinin yaşamı ara beyin tarafından yönetilir. Bu, Kuzey Afrikalı yerlide korteks yok demektir. Profesör Porot, bu çelişkiden ürkmez ve *Sud médical et chirurgical*'ın Nisan 1939 sayısında, şu an Cezayir'de psikiyatri profesörü olan öğrencisi Sutter ile birlikte şöyle yazar: "İlkellik, olgunluktan yoksunluk ve zihinsel psişenin gelişiminde bir duraklama değildir. Evriminin sınırına ulaşmış, toplumsal bir koşuldur ve mantıksal olarak bizimkinden farklı bir yaşamın benimsenmesidir." Sonuç olarak profesörler doktrinin temelini ele alırlar: "Bu ilkellik, yalnızca belirli bir yetişme tarzının sonucu olan bir koşul değildir; çok daha derin kökleri vardır; hatta bunun temelinin, arkitektonik yapının belirli bir düzenlenişi ya da hiç değilse sinir merkezlerinin hiyerarşik düzenlenme dinamikleri olabileceğine bile inanıyoruz." Buradan anlıyoruz ki Cezayirlinin dürtüleriyle hareket etmesi, işlediği cinayetlerin niteliği ve sıklığı, suça eğilimli oluşu, ilkelliği tesadüf değildir. Burada bilimsel olarak açıklanabilecek, tutarlı bir yaşam biçimi ve tutarlı bir davranış modeliyle karşı karşıya bulunuyoruz. Cezayirlide korteks yoktur ya da daha kesin konuşursak, ilkel omurgalılar gibi ara beyin tarafından yönetilmek-

yanlış yapıyoruz" dedi. "Sahip oldukları bu saldırganlık sevgisi zaman zaman açığa vurulmak zorunda!" Antropologlara göre, sömürge insanının genel saldırganlık içgüdülerini kanalize edebilecek bir dizi önleyici oyun ve test, 1955-1956'da Aures'teki devrimi sona erdirebilirdi.

tedir. Korteks işlevleri, var olduğu zaman bile çok zayıftır; beynin dinamiklerinden neredeyse tümüyle dışlanmıştır. Dolayısıyla ne paradoks ne de gizem vardır. Sömürgecinin yerliye sorumluluk verme konusunda tereddüdü ırkçılıktan ya da vesayet arzusundan değil, onların sınırlı biyolojik olanaklarının bilimsel bir değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu konuyu Dünya Sağlık Örgütü'nden uzman doktor A. Carothers'ın tüm Afrika'ya ilişkin bulgularıyla bitirelim. Bu uluslararası uzman, 1954'te yayımlanan kitabında, ilk gözlemlerini açıklama olanağı bulmuştu.[4]

Dr. Carothers, Orta ve Doğu Afrika'da doktorluk yapmıştır, ama bulguları Kuzey Afrika Okulu'nunkilerle uyumludur. Uluslararası uzmana göre: "Afrikalı, frontal loblarını çok az kullanır. Afrika psikiyatrisinin bütün kendine has özellikleri frontal tembelliğe bağlanabilir."[5]

Dr. Carothers bu noktayı daha da aydınlatmak için canlı bir karşılaştırma yapar. Normal Afrikalının *beyni çıkarılmış bir Avrupalı* olduğu düşüncesini ileri sürer. Anglosakson ekolünün, beynin ön kısmını ameliyat ederek bazı ciddi zihinsel rahatsızlıkların tedavisi için radikal bir terapi bulduklarına inandığını biliyoruz. Ama bu yöntemin, kişiliği ciddi biçimde bozduğu gerçeğinin ortaya çıkması, bu yöntemin bir yana bırakılmasına yol açmıştır. Dr. Carothers'a göre, normal Afrikalı ile beyni çıkarılmış Avrupalı arasındaki benzerlik çarpıcıdır.

Dr. Carothers, Afrika'da çalışan çeşitli yazarların araştırmalarını inceledikten sonra bize tek tip Afrika anlayışını anımsatan bir sonuç sunar: "Bunlar Avrupa kategorileriyle ilgisi olmayan vaka verileridir. Afrika'nın çeşitli yerlerinden –doğu, batı ve güney– toplanmıştır ve genel olarak her yazarın diğerlerinin kitapları hakkında ya hiç bilgisi yoktur ya da çok az vardır. Bu araştırmaların çarpıcı benzerliği bu yüzden hayli dikkat çekicidir."[6]

---

4 Carothers, "Psychologie normale et pathologique de l'Africain", *Études ethnopsychiatriques*, Masson éditeur.

5 *A.g.e.*, s. 176.

6 *A.g.e.*, s. 178.

Bitirmeden önce Dr. Carothers'ın Mau-Mau ayaklanmasını, bilinçaltı bir ketleme kompleksinin ifadesi olarak tanımladığını da belirtmeliyiz; bu kompleks kurgusal psikolojik uyarlamalarla bilimsel olarak tedavi edebilir.

Yani gözlemcilere sorun yaratan şey, Afrikalının sık sık suç işlemesi, önemsiz görülecek sebeplerle suç işlemesi, kavgaların her zaman kanlı ve cinayetle sonuçlanması gibi alışılmadık davranışlardır. Ders programına sokulmuş olan açıklama son tahlilde şöyledir: Kuzey Afrikalının beyin yapısının düzenlenişi ile "yerli"nin tembelliğinin, zihinsel ve toplumsal yetersizliğinin ve neredeyse hayvani içgüdüselliğinin bir ilişkisi vardır. Kuzey Afrikalının suça eğilimi, sinir sisteminin belirli bir düzenlenişinin davranış biçimine aktarılmasının sonucudur. Bu nörolojik olarak anlaşılabilir bir tepkidir, şeylerin doğasına bağlıdır; *şeylerin* biyolojik olarak düzenlenmiş doğasına kazınmış bir tepkidir. Frontal lobların tembelliği, Afrikalının tembelliğini, suçlarını, hırsızlıklarını, tecavüzlerini ve yalanlarını açıklar. Şimdi vali olan bir vali yardımcısı, sonucu bana şöyle açıkladı: "Kendi doğalarının yasalarına körce uyan bu düşüncesiz varlıkları sert ve acımasızca eğitmeliyiz. Doğayı ikna etmekle uğraşmamalı, onu ehlileştirmeliyiz." Disiplin, ehlileştirme, boyun eğdirme ve şimdi de pasifleştirme, işgal altındaki topraklarda sömürgecinin en sık kullandığı sözcüklerdir.

Sömürgeci akademisyenlerin savunduğu bu kuramları uzun uzadıya ele almamızın nedeni, asıl olarak bu kuramların yetersizlik ve saçmalıklarını göstermek değil, çok önemli bir kuramsal ve pratik sorunu ele almaktır. Aslında devrimin karşılaştığı sorular ve siyasal aydınlanma ve açıklama tartışmaları sırasında ortaya çıkan konular arasında Cezayir'deki suç eğilimine görece az önem verildi. Ama bu konuyla ilgili tartışmalar o kadar yapıcıydı ki, bizim toplumsal ve bireysel özgürlük kavramlarını daha iyi incelememize olanak sağladı. Cezayir'deki suç sorunu lider ve militanlarla ele alındığında, devrimden önceki dönem, suçların, hırsızlıkların ve kötü davranışların ortalama sayısı belirtildiğinde, suç niteliğinin ya da kötü davranışların erkeklerle kadınlar arasında, insanla devlet arasında var olan ilişkile-

re dayandığı açıklandığında ve herkes bunu anladığında; Cezayirli ya da Kuzey Afrikalının suça eğilimli biri olduğu anlayışını parçalandığında, "Bizler öfkeli insanlarız, kavgacıyız, kötüyüz... bu böyle" diye Cezayirlinin bilincine de yerleştirilmiş olan bu anlayış yok olduğunda, evet o zaman devrimin ilerlemekte olduğunu söyleyebiliriz.

Önemli bir kuramsal sorun da, insanı kendi içinde kendini aşağılamasını her zaman ve her yerde ortaya çıkarmak, üzerindeki giz perdesini kaldırmak ve ortadan kaldırmaktır. Ulusun yeni insanları yaratmasını beklememeliyiz. Devrim sürekli yenilikler yaratırken insanın yavaş yavaş değişmesini beklememeliyiz. İki sürecin de önemli olduğu doğrudur, ama yardımcı olunması gereken şey bilinçtir. Devrimin, uygulamada tamamen kurtarıcı ve olağanüstü verimli olması için her olgu dikkate alınmalıdır. Olayları genelleme, her şeyin üstesinden gelme, her şeyi yerli yerine koyma, her şeyin sorumluluğunu üstlenme yönünde özellikle ciddi bir ihtiyaç vardır. O zaman, bilinç artık geçmişe yönelmekle ya da gerektiğinde atılacak adımı belirtmekle yetinmez. Bir savaş birliği arazide ilerlerken, pusunun sona ermesi, dinlenmek anlamına gelmez; bilincin bir adım daha atması anlamına gelir, çünkü her şey aynı hızda olmalıdır.

Evet, Cezayirli, yargıçlarla polislerin haklı olduğunu kendiliğinden kabul ediyor.[7] Gerçek canlılığın bir görüngüsü olarak Cezayirlinin suç eğiliminin bu narsisistik özelliği tekrar ele alınmalı ve sömürge tarihi ışığında yeniden gözden geçirilmelidir. Örneğin, Fransa'daki Cezayirlilerin suç eğilimlerinin doğrudan sömürge talanına maruz kalan Cezayirlilerinkinden tamamen farklı olduğunu göstermeliyiz.

İkinci bir nokta daha dikkatimizi çekiyor: Cezayir'de, Cezayirliler arasındaki suçlar neredeyse bir kısırdöngü içinde gerçekleşir. Cezayirliler birbirlerini soyar, birbirlerini parçala-

7 Üstelik Avrupalının yarattığı imgeyle bu özdeşleşmenin hayli belirsiz olduğu da açıktır. Aslında Avrupalı, hayatını bir ayrıntı ya da söz vb. için riske atan, şiddet yanlısı, kolay alev alır, vahşi, kıskanç, gururlu ve küstah Cezayirliye aynı oranda belirsiz bir minnet borcu ödüyordu sanki. Geçerken şunu da belirtelim ki, metropol Fransa'dan Fransızlarla karşı karşıya gelen Cezayir'deki Avrupalılar, Fransız imgesi yerine bu Cezayirli imgesiyle özdeşleşme eğilimindedir.

ra ayırır ve birbirlerini öldürürler. Cezayir'de bir Cezayirlinin Fransızlara saldırması az görülür ve onlarla kavga etmekten kaçınırlar. Oysa Fransa'da göçmenlerin işlediği suçlar topluluk ve toplumsal kategori sınırlarını aşar.

Fransa'da Cezayirlilerin suç oranı azalıyor. Asıl olarak Fransızlara yönelik ve nedenleri tümüyle yeni bir durum bu. Ne var ki, bir paradoks bir gerçeği militanlara anlatmamıza imkân tanımıştır: 1954'ten bu yana sıradan suçlar neredeyse yok olmuştur. Artık küçük ayrıntılar üzerine ölüme varan kavgalar, anlaşmazlıklar yoktur. Komşum karımın alnını ya da sol omzunu gördü diye öfke patlamaları görülmüyor. Ulusal mücadele bütün öfkeyi kanalize etmiş ve bütün duygusal tepkiyi millileştirmiş görünüyor. Fransız yargıçları ve hukukçular bunu çoktan saptadılar, ama militan da bunun farkına varmalı ve nedenlerini kavramalıdır.

Artık bir açıklama bulmamız gerekiyor.

Savaşın, sonuçta kolektif bir saldırganlığı ifade etmenin bu ayrıcalıklı biçiminin, Cezayirlilerin doğuştan gelen canice davranışlarını işgalci güce yönelttiği söylenebilir mi? Önemli toplumsal altüst oluşların zihinsel rahatsızlıkları ve suç eğilimini azalttığı, bilinen bir gerçektir. Bu yüzden, Cezayirlilerin suç eğiliminin azalması, Cezayir'i ikiye bölen ve yargıyla yönetsel aygıtı düşman tarafında bırakan savaşla kusursuz bir biçimde açıklanabilir.

Hatta daha önce bağımsızlığına kavuşmuş Mağrip ülkelerinde, kurtuluş mücadeleleri sırasında bu şekilde olan durum bağımsızlığın ilanından sonra daha belirgin hale bile gelmiştir. Bu nedenle, sömürge koşullarının suç işleme nedenlerini yeniden yorumlamaya zemin hazırlayacak kadar özgün olduğu açıktır. Biz de militanlar için yeniden yorumladık. Bugün bizim tarafımızdaki herkes, suç eğiliminin Cezayirlinin kalıtımsal kişiliğinin ya da sinir sisteminin düzenlenme biçiminin sonucu olmadığını biliyor. Cezayir'deki savaş ve bütün diğer ulusal kurtuluş savaşları gerçek kahramanlar yaratmıştır. Sömürge koşullarında, daha önce de belirttiğimiz gibi, sömürge insanları birbirleriyle karşı karşıya gelirler. Birbirlerini bir perde gibi kullan-

ma eğilimindedirler. Her biri, komşusunun ulusun düşmanlarını görmesini önler. On altı saatlik ağır çalışmadan yorgun düşen sömürge insanı, şiltesine uzandığı zaman, kumaş bölmenin öteki tarafındaki çocuk da ağlar ve onu uyutmazsa, orası küçük bir Cezayir olur. Adam bakkaldan biraz susam ya da biraz yağ istediği zaman ve birkaç yüz frank borçlu olduğu için bakkal bunları vermediğinde, içinde büyük bir nefret ve öldürme isteği doğar – bakkal bir Cezayirlidir. Haftalarca kaçtıktan sonra "vergilerini" ödemesini söyleyen *kaid* onu köşeye sıkıştırdığında bir Avrupalı yöneticiden nefret etme lüksünden yararlanamaz; önünde nefretini kışkırtan *kaid* durur – *kaid* de bir Cezayirlidir.

Her gün kıtlık, kirayı ödeyemediği için odasından atılma, annesinin kurumuş memeleri, bir deri bir kemik çocuklar, işlerinin kapanması, akbaba gibi ustabaşının etrafında dolanan işsizler gibi etkenlerden kaynaklanan cinayet işleme isteği kışkırtılan Cezayirli, komşusunu onmaz bir düşman gibi görmeye başlar. Ayağına taş takılsa komşusundan bilir; toplayacağı birkaç zeytini X'in çocukları gece alıp yemiştir. Evet, çünkü Cezayir'de ve öteki yerlerde sömürge döneminde birkaç gram irmik için çok şey yapılabilir. Bunun için cinayet işlenebilir. Bunu kavramak için hayal gücünüzü ya da belleğinizi harekete geçirmeniz yeter. Toplama kamplarında insanlar bir lokma ekmek uğruna birbirlerini öldürdüler. Korkunç bir sahne hatırlıyorum: 1944'te, Oran'daydı. Yerleştirilmeyi beklediğimiz askerî kampta, askerler Cezayirli çocuklara ekmek kırıntıları atıyor, çocuklar da kırıntıları kapmak için öfke ve nefretle birbirleriyle boğuşuyordu. Veterinerler, mısır tanesi üzerine kavga edilen çiftliklerde gözlenen ünlü "gagalama düzeni"yle bunu açıklayabilir kuşkusuz. En güçlü kuşlar bütün taneleri toplarken, daha az saldırgan olanlar gözle görülür biçimde zayıflar. Her sömürge aynı yasanın geçerli olduğu dev bir çiftlik avlusuna, geniş bir toplama kampına dönüşme eğilimindedir.

Cezayir'de ulusal kurtuluş savaşının başlangıcından bu yana her şey değişti. Bir ailenin ya da köyün tüm yiyecek stoku bir akşam oradan geçiveren militanlara verilebilir. Ailenin tek

eşeği yaralı bir savaşçının taşınması için ödünç verilebilir, birkaç gün sonra adam, hayvanın uçaktan atılan bombayla öldüğünü öğrenince tehditler savurmaya ve küfretmeye başlamaz. Eşeğini değil, yaralı adamın sağ salim olup olmadığını endişeyle sorar.

Bir sömürge rejiminde bir dilim ekmek ya da bir deri bir kemik bir koyun için her şey yapılabilir. Bir sömürge rejiminde insanın dış dünyayla ve tarihle ilişkisi yalnızca yiyecek ilişkisidir. Sömürge insanı için, Cezayir'deki gibi bir baskı ortamında, yaşamak bir değerler topluluğuna sahip olmak demek değildir, dünyanın tutarlı ve yapıcı gelişmesiyle bütünleşmek demek değildir. Yaşamak, ölmemek demektir yalnızca. Yetişen her hurma, bir zaferdir. Sıkı çalışmanın değil, hayata karşı kazanılan zaferin kutlamasıdır. Bu yüzden hurma çalmak ya da koyununun komşunun otlarını yemesine izin vermek, başkalarının mülküne tecavüz etmek, yasalara karşı gelmek ya da saygısızlık değildir. Bunlar cinayet girişimleridir. Hırsızlığın yasadışı ya da dostça olmayan bir eylem değil, bir cinayet girişimi olduğunu kavramak için Kabil'de erkeklerin ve kadınların haftalarca vadinin eteklerinden zar zor inip toprak doldurdukları küçük sepetlerle eve döndüklerini görmek gerekir. Tek perspektif, ne kadar az talep ederse etsin, ne kadar küçülürse küçülsün mideyi doyurmaktır. Acısını kimden çıkaracaksınız? Fransızlar polisleriyle, ordu ve tanklarıyla ovadadır. Dağlarda yalnızca Cezayirliler vardır. Yukarıda, ahiret vaatleriyle cennet, aşağıda da cezaevi, dayak ve idam vaatleriyle Fransızlar... Kendinizle karşı karşıya gelmeniz kaçınılmazdır. Bölünmüş toplumlarda ırksal çatışmaların karakteristiği olan öz nefretin tohumları tam da buradadır.

Dolayısıyla Cezayirlilerin suç eğilimi, düşünmeden hareket edişleri, cinayetlerinin vahşiliği, sinir sisteminin düzenlenişinin ya da belirli bir kişilik özelliğinin değil, sömürge sisteminin dolaysız sonucudur. Cezayirli yurtseverlerin bu sorunu ele almaları, sömürgeciliğin onlara dayattığı inançları sorgulamaktan korkmamaları, birbirlerine perde görevi gördüklerini ve aslında komşusuna karşı çıkarken intihar ettiklerini anlamala-

rı, devrimci bilinç üzerinde çok muazzam bir etki yaratacaktır. Sömürge insanı bir kez daha tahakküme son vermek için savaşır. Ama sömürgeciliğin içine işlettiği doğru olmayan her şeyi yok ettiğinden de emin olmalıdır. Cezayir'deki gibi bir sömürge rejiminde, sömürgeciliğin öğrettiği düşünceler yalnızca Avrupalı azınlığı değil, Cezayirlileri de etkilemiştir. Tam kurtuluş, kişiliğin her şeyiyle kurtulmasıdır. Bir pusu ya da bir saldırı, işkence ya da yoldaşların katli, kazanma kararlılığını biler; bilinçli olmayanları uyandırır ve hayal gücünü besler. Ulus bir bütün olarak harekete geçtiğinde, yeni insan bu ulusun *sonradan ortaya çıkacak* bir ürünü değildir; onunla birlikte, yan yana var olur ve onunla olgunlaşır ve onunla birlikte zafere ulaşır. Bu diyalektik gereklilik, sömürgeciliğin yerleşik biçimlerine ve yüzeysel reformlarına karşı direnişi açıklar. Bağımsızlık sihirli bir ritüel değil, kadınlarla erkeklerin gerçekten özgür biçimde var olmaları için, diğer bir deyişle toplumun radikal dönüşümü için gereken tüm maddi kaynaklara sahip olmaları için olmazsa olmaz bir koşuldur.

Sonuç

Haydi yoldaşlar, artık safımızı belirleme zamanı geldi. Bizi saran geniş, karanlık örtüyü silkeleyip atmalı ve ışığa ulaşmalıyız. Doğmakta olan yeni gün, bizi kararlı, aydınlanmış ve sağduyulu bulmalı.

Rüyaları terk etmeli, eski inançlarımıza ve dostluklarımıza elveda demeliyiz. Yararsız ağıtlar, anlamsız yakarışlar ve kokuşmuş taklitçiliklerle zaman harcamayalım. Ağzından insan sözcüğünü hiç düşürmeksizin sokak köşelerinde, dünyanın bütün köşelerinde insanları katleden bu Avrupa'yı bir kenara bırakalım.

Avrupa kendi amaçları ve ihtişamı uğruna yüzyıllar boyunca öteki insanların gelişmesini engelledi ve onları köleleştirdi; yüzyıllar boyunca sözde "ruhsal bir serüven" adına neredeyse tüm insanlığı kırıp geçirdi. Onlara bir bakın; bir atom bombasıyla yok olma tehdidi ile ruhani çöküş arasında gidip geliyorlar.

Gene de Avrupa'nın kendi topraklarında girişimlerini başarıyla taçlandırdığını kimse inkâr edemez.

Avrupa, dünyanın liderliğini coşkuyla, kinizmle ve şiddetle üstlendi. Bakın, anıtlarının gölgesi nasıl da ilerilere uzanıyor. Avrupa'nın her hareketi, uzamın ve düşüncenin sınırlarını ya-

rıp geçiyor. Avrupa yalnızca alçakgönüllülüğü ve ılımlılığı değil, şefkat ve merhameti de elinin tersiyle itmiştir.

İnsana karşı bir cimrilik gösterisidir bu yalnızca; yalnızca insana karşı cimriliğini ve etobur caniliğini göstermiştir Avrupa.

Yani kardeşlerim, bu Avrupa'nın ayak izlerini takip etmekten başka yapacağımız daha iyi şeyler olduğunu anlayamayız!

Ağzından "insan" sözcüğünü bir an düşürmeyen, tek kaygısının insan olduğunu iddia etmekten hiç bıkmayan bu Avrupa'nın, ruhunu zafere ulaştırmak için insanlığa ne acılar çektirdiğini artık biliyoruz.

O halde yoldaşlar, Avrupa oyunu sonunda bitti, başka bir şey bulmalıyız. Avrupa'yı taklit etmezsek, Avrupa düzeyine çıkma saplantısına takılıp kalmazsak, bugün her şeyi yapabiliriz.

Avrupa bugün öyle delice, öyle soluksuz bir ivme kazandı ki, bütün denetimini ve aklını kaybetti; baş döndürücü bir hızla, dosdoğru uçuruma koşuyor. Biz ondan hızla kurtulursak iyi ederiz.

Ama gene de bir modele, plana ve örneklere gereksinim duyduğumuz çok açıktır. Birçoğumuz için Avrupa modeli en esinleyici modeldir. Ama daha önceki sayfalarda böyle bir taklidin bizi yanlış yollara saptırdığını gördük. Avrupa'nın başarıları, Avrupa'nın teknolojisi ve Avrupai yaşam tarzları artık bizi etkilememeli, dengemizi bozmamalıdır.

Avrupa'nın tekniği ve yaşam tarzında insanı aradığımızda, sürekli insanın inkârıyla, çığ gibi büyüyen kıyımlarla karşılaşırız.

İnsanı bir bütün olarak güçlendiren amaçlar uğruna yapılacak işbirliği, insanın projeleri ve insanlık durumu, gerçek yaratılar gerektiren yeni konulardır.

Avrupa'yı taklit etmemek konusunda kararlı olalım; beynimizi ve kaslarımızı yeni bir yönde birleştirelim. Avrupa'nın yaratamadığı bütünlüklü insanı, bizzat biz yaratmaya çalışalım.

İki yüzyıl önce eski bir Avrupa sömürgesi Avrupa düzeyine çıkmaya karar verdi. O kadar başarılı oldu ki, Amerika Birleşik Devletleri bugün bir canavar haline geldi ve Avrupa'nın kusurlarını, hastalığını, insanlıkdışılığını korkunç boyutlara ulaştırdı.

Yoldaşlar, üçüncü bir Avrupa yaratmaktan başka yapacak işimiz yok mu? Batı, kendisini ruhani bir serüvene atılmış gibi gördü. Şimdi insanlığın beşte birini kapsayan köleliği bu ruh adına, yani Avrupa ruhu adına haklı çıkarıyor ve meşrulaştırıyor.

Evet, Avrupa ruhu belirli temeller üzerine kurulmuştur. Bütün Avrupa düşüncesi, giderek daha da terk edilen ve ulaşılması olanaksızlaşan yerlerde ortaya çıktı. Bu yüzden bu yerlerde insanla karşılaşmak şansı giderek daha da azaldı.

Sürekli sadece kendisiyle konuşması ve giderek iğrençleşen narsisizmi, kaçınılmaz olarak yarı deliliğe ortam hazırladı. Entelektüel düşünce bir ıstırap halini aldı; çünkü yaşayan, çalışan, kendini yaratan bir varlık olarak insanın gerçekliğinin yerini, boş sözler, bir araya getirilmiş sözcükler ve bunların anlamlarının yarattığı gerilimler aldı. Ne var ki, Avrupalı emekçileri bu narsisizmi kırmaya ve gerçekliğin inkârından uzaklaşmaya zorlayan Avrupalılar da var.

Genel olarak Avrupalı emekçiler bu çağrılara yanıt vermediler, çünkü işçiler kendilerinin de Avrupa Ruhu'nun şaşılacak büyüklükteki serüveninin bir parçası olduklarına inanıyorlardı.

İnsanlığın büyük sorunlarına çözümün tüm unsurları Avrupa düşüncesinde farklı zamanlarda var olmuştur. Ama Avrupalılar kendilerine düşen misyonu hayata geçiremedi. Bu misyon, tüm ağırlıklarıyla bu unsurları işlemekten, düzenlenişlerini, varlıklarını değiştirmekten ve son olarak insanlık sorununu en tepeye çıkarmaktı.

Bugün Avrupa'da bir durağanlığa, damar tıkanıklığına tanık oluyoruz. Yoldaşlar, diyalektiğin yavaş yavaş bir denge mantığına dönüştüğü bu durağanlıktan kaçalım. İnsanlık sorununu yeniden ele alalım. İnsanlığın zihninin gerçekliğini, kütlesini bütünüyle yeniden inceleyelim. Bu zihinsel bağlantılar artırılmalı, çeşitlendirilmeli ve iletileri yeniden insancıllaştırılmalıdır.

Haydi yoldaşlar, cephe gerisinde oyalanamayacak kadar çok iş var önümüzde. Avrupa, yapması gerekeni yaptı, genel ola-

rak baktığımızda da iyi bir iş çıkardı: Onu suçlamaktan vazgeçelim; ama kararlı bir şekilde, bu kadar gösteri yeter, diyelim. Artık ondan korkmamız için bir neden yok, Avrupa'ya imrenmekten vazgeçelim.

Bugün Üçüncü Dünya, Avrupa'nın karşısında, projesi bu Avrupa'nın yanıt bulamadığı sorunları çözmeye çalışmak olan muazzam bir kütle olarak duruyor.

Ama şimdi önemli olan kârlılık sorunu değil, üretkenliği artırma sorunu değil, üretim oranları sorunu değil. Hayır, doğaya geri dönme sorunu da değil. Bugün önemli olan, çok basit bir sorun: İnsanı paramparça eden yönlere sürüklememek, beynine onu hızla bozan ve aklını alan bir tempo dayatmamak. Birilerinin seviyesine erişme anlayışı, insanı vahşileştirme, onu kendisinden ve bilincinden söküp atma, kırıp dökme, öldürme bahanesi olarak kullanılmamalıdır.

Hayır, kimseye yetişmek istemiyoruz. Yapmak istediğimiz şey şudur: Gece gündüz, her an, her dakika, insanın, her insanın yanında yürümek. Kervanın saflarını sıklaştırmak gerekiyor; çünkü kervanın arası açılırsa, her öbek ancak önündekini görür, insanlar artık birbirlerini tanıyamayacakları kadar, gitgide daha az karşılaşacakları, birbirileriyle gitgide daha az konuşacakları kadar birbirlerinden ayrı düşerler.

Üçüncü Dünya, yalnızca Avrupa'nın savunduğu bazı deha ürünü tezleri değil, onun işlediği suçları da dikkate alan yeni bir insanlık tarihine sil baştan başlamalıdır. Bu suçların en korkuncu, insanın tam kalbinde, onun işlevlerinden patolojik olarak uzaklaştırılmasıyla ve bütünlüğünün parçalanmasıyla, topluluk bağlamında sınıfların beslediği kategorileştirmelerle ve kanlı gerilimlerle, son olarak da engin insanlık ölçeğinde ırkçı nefret, kölelik, sömürü ve en önemlisi bir buçuk milyar insanın yeryüzünden silindiği soykırımlarla işlenmiştir.

Öyleyse yoldaşlar, esin kaynağını Avrupa'dan alan devletler, kurumlar ve toplumlar yaratarak Avrupa'ya ödenecek bir minnet borcumuz yoktur.

İnsanlık bizden bu grotesk ve bütününe bakıldığında tiksindirici taklit yerine, başka şeyler bekliyor.

Afrika'yı yeni bir Avrupa'ya dönüştürmek istiyorsak, Amerika'yı yeni bir Avrupa'ya dönüştürmek istiyorsak, ülkelerimizin kaderini Avrupalılara emanet edebiliriz. Onlar bizim en iyimizden daha iyi iş çıkarırlar.

Ama insanlığın ileriye gitmesini istiyorsak, insanlığı Avrupa'nın yerleştirdiğinden farklı bir düzeye götürmek istiyorsak, öncü olmamız gerekiyor.

Halkımızın beklentilerine yanıt vermek istiyorsak, Avrupa dışında başka yerlere bakmamız gerekiyor.

Ayrıca, Avrupalıların beklentilerine yanıt vermek istiyorsak, onlara, ne kadar ideal olursa olsun, zaman zaman onların bile midesini bulandıran toplumlarının ve düşüncelerinin bir yansımasını göndermemeliyiz.

Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için, yoldaşlar, yeni bir başlangıç yapmalı, yeni bir düşünce tarzı geliştirmeli ve yeni bir insan yaratmaya çalışmalıyız.

2002 TARİHLİ BASKIYA SONSÖZ

MOHAMMED HARBI

Kapitalizmin aşılmaz bir ufuk olmadığını düşünen bizler yanıldık mı? Bürokratik sosyalizm yaşandı. Üçüncü Dünyacılık da... Bunların, çok sayıda trajediyle, insan yaşamının görülmedik yıkımını ve değersizleşmesini de beraberinde getirerek yenilgiye uğraması, Batı'da, altmışlı yıllarda inisiyatif ezilen halkların tarafına geçtiğinde kendi ayrıcalıklarının zarar göreceğinden korkmuş olan herkesi hoşnut kıldı.

O dönemde büyük sanayi güçleri, mecburen ve zorla, Üçüncü Dünya ülkelerinin talepleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı. O zamandan bu yana ise, yakın dönemdeki gelişmeler sonucunda, karanlıktan çıkmak, gelişmek ve demokrasiye erişebilmek için kendilerininkinden başka yol olmadığının kesinliği içinde rahatladılar. Fakat bunlar aslında fiilen ekonomik ve ideolojik baskılara, egemen oldukları uluslararası mali kurumlara, IMF ve Dünya Bankası'na güvenmektedirler.

Üçüncü Dünya'daki krizin derinliği, sömürgecilik sonrası dönemin ve özgürlük hareketine eşlik etmiş ya da güç kazandırmış ideolojilerin eleştirel bir bilançosunu zorunlu kılıyor. Bu perspektif içinde, Frantz Fanon'un eserinin ve özellikle *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin yeniden değerlendirilmesi büyük bir önem taşıyor; çünkü devrimci dinamik üzerine birçok basma-

kalıp düşünce, kökenlerini –miras niteliğindeki bu kitapta Fanon'un düşüncesinin kaynaklarından biri olan– Cezayir deneyimine dair genellikle deforme edilmiş bir bakış açısında bulmaktadır.

"Fanonculuğun" gücünün nedenlerinden biri, Üçüncü Dünya'nın "anti elitist elitler"inin, o dönemde Stalincilerin değersizleştirilmiş Marksizminden farklı bir toplumsal gelişme yasası formülasyonuna sahip olma özlemine cevap vermesidir. Fanon; eylemiyle, içeride ve dışarıda düşmanları olduğunun bilgisiyle Üçüncü Dünya'yı savunuyordu. Ben onunla Tunus'ta, 1959 yılının Mayıs ayında tanıştım. Her ikimiz de Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti (GPRA) tarafından görevlendirilmiştik. Devrimci olaylara dair ortak bir yorumumuz vardı ve entelektüelin öncülük rolü üzerine gerçeklerden kopuk rasyonelleştirme çabalarını ikimiz de reddediyorduk. Onun köylülüğe atfettiği devindirici rol, ortak bir ulusal bilince olan inancı ve din olgusuna yaklaşımı ise anlaşmazlık noktalarımızdı. Bu sonuncu noktada Fanon, konumu gereği –daha ziyade agnostik militanlarla temas halinde yaşıyordu–, Cezayir'in kültürel ortamlarında Aydınlanma düşüncesinin işgal ettiği –zayıf– yeri değerlendirebilecek durumda değildi. Aydınlanma düşüncesi, dinin etkisine daha açık bir çoğunluğun FLN'ye katılımının kökenindeki ırmağın küçük kollarından sadece biriydi.

Ama bu, *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin öneminden bir şey eksiltmiyor. Sorun oluşturan bölümleriyle olduğu kadar haberci değer taşıyan bölümleriyle de bu kitap, devrimci idealin geleceği ve güncel sonuçları üzerine derinlemesine bir tartışmaya girişmeyi sağlıyor. "Yıkalım bu köhne düzeni!": Enternasyonal'in bu fikrini Fanon benimsemiştir. Ve Marx'ın katkısı es geçilirse Fanon'un sorunsalı anlaşılamaz.

Nihai bir hedefe yönelik ve evrensel bir devrim sorunsalı Marx'la birlikte şekillenmiştir. Marx'ın, temelde Avrupa eksenli olan kapitalist toplum analizi, onun döneminde, alternatifi ancak kapitalizm ile komünizm arasında görür ve birincisinin faili burjuvaziyken, ikincisininki de proletaryadır. Toplumun diğer sınıfları, onların çatışmalarının dinamiğine tabidir. Prole-

tarya, tarihin öznesi haline getirilir: Evrenselliğin taşıyıcısı olarak, zincirlerinden kurtularak insanlığı kurtaracak güçtür o. Bu analiz içinde, sömürgedekiler tarihin dinamiğinin merkezinde yer almaz. (Ve özünde, Fransız Komünist Partisi, sömürge ülkelerin kaderini "Fransa Birliği"nin geleceğine bağladığında bu mantığı savunmuştur: Fransız proletaryasına tabi müttefikler olan sömürge halklarına kurtuluş yolunu açacak olan, Fransa'nın antikapitalist devrimidir.)

Rusya'da popülistler Rusya'nın farklılığı ilkesini savunmuş ve Marx'ın tezlerini tartışmışlardı: Kendi ülkelerindeki devrimin, proleter devriminden ziyade köylü devrimi olacağını düşünmüş, kapitalist gelişmenin burjuva evresini es geçerek doğrudan sosyalizme varılabileceğini tahayyül etmişlerdi. Bu itiraz karşısında Marx, (Plehanov ve Vera Zasuliç gibi Rus Marksistleriyle yazışmalarında) kendi şemasında bir düzeltme yaptı ve eğer Rus Devrimi Batı'daki devrimin başlama vuruşu olacaksa, o dönemde geniş ölçüde kırsal ve geleneksel olan Rus toplumunun kapitalist evreden geçmeden tamamlanabileceğini kabul etti. Marx'ın ölümünden sonra, yoldaşı Friedrich Engels, Rus istisnası fikrine geri döndü: Yalnızca proletarya ve köylülük devrimci sınıflardı.

Devrimci modelin ifadesindeki bir dönüm noktası Lenin'le birlikte şekillendi: Sınıf mücadelesi ilkesini tüm dünyaya yayan Lenin, Marx'ın devrimi dünya çapındaki bir projeye dahil etme yönünde çizdiği yolda devam etti, ama emperyalizmin zayıf halkasında, yani sanayi ve şehir bileşeni zayıf olan, çoğunluğu köylülerden oluşan toplumlarda meydana gelebileceğini kabul etti. Mesihçi özne proletarya olarak kaldı, ama onun çıkarlarını bir parti üstlenmişti; çünkü –Lenin'in düşüncesinde– proletarya, kendi başına bırakıldığında doğal olarak sendikacıydı. Marx'ın görüşü bu değildi. Devrimci dinamiğe dair başka bir anlayışla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Lenin bir pragmatikti ve onun düşüncesi, devrime yol açacak olayı kollamaktaydı; bu Doğu'da da olabilirdi –"dünya devriminin bozguncu maddi koşulları"nın (1908) burada olgunlaştığını görüyordu– Avrupa'da da.

Ekim 1917'yle birlikte, devrim işaretini veren esasen kırsal kesimin hâkim olduğu bir ülkeydi, ama kıvılcım, beklenen yangını tutuşturmadı. Böylece, tek ülkede devrim yaşandı.

Komünist Enternasyonal'de kelimenin tam anlamıyla "Üçüncü Dünyacılar" olan Tatar Sultan Galiyev, Hintli Roy, Endonezyalı Tan Malaka, hareketin sömürge halklarını, Maxime Rodinson'un belirttiği gibi global stratejisinin bir nesnesi[1] değil, değişimin motoru yapmasını bekliyorlardı. Çabaları boşa çıkacaktı, ama çok sayıda değişim ve olaydan sonra, bu fikir, komünist hareket içinde, Mao Zedung'la birlikte ve onun dışında Frantz Fanon'la birlikte kendi yolunu açtı. Her ikisi de köylü devrimine vurgu yapıyordu: Ezilen halkları mücadeleye katacak olan Batılı ülkelerin proletaryası değildi; dünya proletaryasının devrimci davasını belirleyecek olan şey bu halkların mücadelesiydi. Bu bakış açısı, Avrupa da dahil olmak üzere, kendine pek çok yandaş buldu.

Ama Fanon'dan farklı olarak Mao Zendung, kendi stratejisini "kırsallaştırmadı": Proletarya, komünist parti aracılığıyla, öncülüğü korudu. Bununla birlikte Fanon bir yenilik getirdi. Emperyalizmin tamamen ekonomik bir analiziyle yetinmedi; kimlik ve kültür çatışmalarını da teorileştirdi, gerçek "yeryüzünün lanetlileri"nin, mutlak anlamda sömürülenlerin sömürgelerdekiler olduğunu gösterdi. Batı'nın mahkemesi, milliyetçilerde olduğu gibi tekilliği içinde kapanmıyordu: Devindirici güç, evrenselci umuttu.

Bununla birlikte, Üçüncü Dünya davasının savunusu da körce değildi: Fanon, tahakküm altındaki ülkelerin maddi temeli ile devrimci proje arasındaki mesafenin bilincindeydi. Gelişmeyi ve demokrasiyi ipotek altına alan sosyolojik ağırlıklar gözünden kaçmamıştı. Onun Afrika deneyimi, özellikle Tunus ve Gana, devletlerin kurulmasında politik elitleri tehdit eden sapmalar konusunda onu uyarmıştı: otoriterlik, çoğulculuğun reddi, yozlaşma ve iktidarın kişiselleşmesi. Hatta belki de düşüncesinin arka planında yeni bir dünya devrimi savunusu, tek ül-

1 Maxime Rodinson, *Marxisme et monde musulman*, Le Seuil, Paris, 1972, s. 307.

kede sosyalizmle birlikte Sovyet deneyiminin yenilgisi, devrimci hareketlerin tek parti despotizminin ve kalesinin savunucusuna dönüşmesi vardı.

Günümüzde Fanon'un politik güncelliği bu düşüncelerle sınırlı değildir. Afrika'da ondan önce kimse elitlerin üretim koşullarını, sömürgecilerle bağlarını analiz etmedi; doğal olarak yönetme rolüne sahip oldukları inancıyla ve kitlelerin olgunlaşmamışlığı söylemleriyle yetişmiş kategorilerin "şiddetli elitizmi"ni ondan önce kimse vurgulamadı. Demokrasinin engellerinden biri –hem de en önemsizi değil– bu elitizmde yatmaktadır.

Dolayısıyla *Yeryüzünün Lanetlileri*'nden yalnızca tartışılabilir lirik temaları, köylü Mesihçiliğini, kefaret ödetici şiddeti, Üçüncü Dünya'nın jeopolitik bloklar halinde yapay oluşumunu öne çıkarmak ve bizi devrimci romantizmin tehlikelerine karşı uyanık olmaya davet eden son derece güncel temaları göz ardı etmek hatalı olur. Radikal bir talep büyük umutlarda değil, yönetenler ve icracılar şeklindeki bölünmeyi teşvik eden her şey karşısında, doğal olarak yetersiz ve tabi olmaya mahkûm olarak tanımlanan kitleler üzerinde iktidar ve bilgi talep eden bürokrasi olarak yerleşmek isteyen her şey karşısında, eleştirel düşüncenin titiz uyanıklığında yatmaktadır. Sömürenler ile sömürülenler arasındaki topolojinin sürekliği ancak buradadır: Sömüren değişir ama sömürülenler aynı kalır.

Bitirirken şunu da ekleyelim ki, Fanon'un esini, kendi psikiyatri pratiğini kavrayış tarzında da görülür. Psikiyatri kurumu ona "deli"yi normalleştiren ve sözünün ifade ettiği şeyle ilişkisi olmayan normlar dayatan bir makine gibi gelir. Antipsikiyatri hareketine dahil olan Fanon, doktor ile hasta arasındaki ilişkiyi tersine çevirerek bu sözün serbest bırakılmasına vurgu yapar. Hakikat ve sahicilik, delilik tarafındadır. Bu hakikatle sahiciliği özgür bırakmak gerekir. Fanon'un özgürlükçü boyutlu popülizmi ile tıp pratiği arasındaki paralellik aşikârdır.

"İnsanlığın ileriye gitmesini istiyorsak, insanlığı Avrupa'nın yerleştirdiğinden farklı bir düzeye götürmek istiyorsak, öncü olmamız gerekiyor. Halkımızın beklentilerine yanıt vermek istiyorsak, Avrupa dışında başka yerlere bakmamız gerekiyor. Ayrıca, Avrupalıların beklentilerine yanıt vermek istiyorsak, onlara, ne kadar ideal olursa olsun, zaman zaman onların bile midesini bulandıran toplumlarının ve düşüncelerinin bir yansımasını göndermemeliyiz. Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için, yoldaşlar, yeni bir başlangıç yapmalı, yeni bir düşünce tarzı geliştirmeli ve yeni bir insan yaratmaya çalışmalıyız."

Frantz Fanon

1961'de, Cezayir Savaşı'nda sömürgeci şiddetin zincirlerinden boşandığı bir dönemde yayımlanan *Yeryüzünün Lanetlileri*, o günden beri sömürgecilik karşıtı mücadelenin başyapıtlarından biri oldu. Frantz Fanon'un, sömürgeleştirilmiş insanın yaşadığı travmayı inceleyen ve bir tür siyasal vasiyeti mahiyetindeki bu eseri, Üçüncü Dünya devrimi ütopyasına da ışık tutuyordu. Fransa'da ilk yayımlandığında birkaç kez yasaklanan bu kitap, günümüzde postkolonyal çalışmaların temel referans kitabı olmaya devam ediyor.

Jean-Paul Sartre'ın kitabın ilk baskısına yazdığı ünlü önsöze ilaveten Alice Cherki ve Mohammed Harbi, yazdıkları önsöz ve sonsözlerde Fanon'un düşüncesinin günümüze kadar devam eden önemini ele alıyorlar.

THG
0472749
SLY

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-3039-5
9 789750 530395
KDV'DEN MUAFTIR